

૧૭૬૪

THE INDIAN EVIDENCE ACT.

ACT NO. 1 OF 1872.

હિંદુસ્તાનનો પુરાવાનો આક્ટ.

સને ૧૮૭૨ નો આક્ટ ૧ લો.

સને ૧૮૭૨ માં આક્ટ ૧૮ માંથી સુધારવામાં

આવેજો તે સુધાંત ટીકા સાથે

ખુન્નાખીદાસ ગંગાદાસ દેસાઈ,

હાયકોર્ટના અને અમદાવાદની ડીસ્ટ્રિક્ટ કોર્ટના વકીલો

તૈયાર કર્યાં તે

બુકસેલર. કસતુર વીરચંદે.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલીમાં પુનાઈટ પ્રિન્ટીંગ અને જનરલ એજન્સી કંપની

“લિમિટેડ” ના પ્રેસમાં રણછોડલાલ ગંગાશામે છાપ્યો.

સંવત ૧૯૩૯.

સને ૧૮૮૩.

(આ ગ્રંથના સર્વે તરેફના સ્વામિત્વ હક પ્રસિદ્ધ કરીએ રાખ્યા છે.)

કોમિત ૩૨—૦—૦

અનુક્રમણિકા.

હિંદુ.

ભાગ પહેલો હકીકતોનું લાગુપણું.

ખાખ ૧ લો—પ્રથમના વિષય.

કલમ.

૧. નાનું નામ.
આકટ ક્યાં લાગુ છે.
તે ક્યારે અમલમાં આવશે.
૨. ક્યા કાયદા રદ કર્યા.
૩. અરથ.
૪. “અનુમાન કરવાને મુખ્યત્વાર છે.”
“અનુમાન કરવું.”
“નિરણયકારક સાબિતિ”

ખાખ ૨ જો—હકીકતોના લાગુ

પણા વિશે.

૫. મુદાની તથા લગતી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાય છે.
૬. જે હકીકત એકજ પ્રકરણનું અંગ હોય તે હકીકત લગતી છે.
૭. જે હકીકતો મુદાની હકીકતનું પ્રયોજન કીવા કારણ કીવા ફળ છે. તે હકીકતો આપ્યત.
૮. હેતુ, તબયારી તથા પરથમની કીવા પાછાની જરતાણુક.
૯. લગતી હકીકતના ખુલાસાને સાર અથવા તેને કામમાં પ્રવેશ કરાવવા સાર જે હકીકતની જરૂર હોય તે આપ્યત.
૧૦. ગુનોહ કરવાને સંપ કીધો હોય તેવા કોઈ સખસે તે લોકોના સામાન્ય હેતુ સંબંધી કાંઈ કહ્યું અથવા કર્યું હોય તે આપ્યત.
૧૧. હકીકત ખીજી રીતે લગતી ન હોય તો તે ક્યારે લગતી સમજવી.
૧૨. નુકશાનના દાવામાં જે હકીકત ઉપરથી કોરટ નુકશાનની રકમ મુકરર કરી સકે તે હકીકત લગતી છે.
૧૩. હક કીવા રીવાજ વિશે તકરાર હોય તો કહ હકીકત લગતી છે.
૧૪. જે હકીકત ઉપરથી મનની અથવા શરીરની કીવા શરીરના મુખ્ય કુખની સ્થિતિ માલમ પડે તે હકીકતો આપ્યત

કલમ.

૧૫. કોઈ કૃત્ય થયું તે આકસ્મિક થયું કીવા ધરાદા પુરવક થયું એવી તકરાર વિશેની હકીકત આપ્યત.
૧૬. કામની પધતી ક્યારે સમજવી.
અંગીકાર આપ્યત.
૧૭. અંગીકાર એટલે શું.
૧૮. કામના પક્ષકાર અથવા તેના મુખ્યતા રે કરેલો અંગીકાર.
પ્રતિનીધીના સખંધે દાવો કરનાર સખસે કરેલો અંગીકાર.
દાવાના વિષયમાં જે સખસનો હક હોય તેણે કીધેલો અંગીકાર.
જે સખથી હક પોહાવ્યો હોય તે સખસે કીધેલો અંગીકાર.
૧૯. જે સખસોની સ્થિતિ મુકદમાના પક્ષકારની વિરૂધ સાબિત કરવાની જરૂર છે તેવા સખસોએ કહેલો કીવા લખેલો મજકુર.
૨૦. જે સખસનો પક્ષકારે હવાલો આપ્યો હોય તે સખસનો કરેલો અંગીકાર.
૨૧. જે સખસે અંગીકાર કર્યો હોય તેની વિરૂધ અથવા તેના નિરેક્ષમાં અંગીકાર લગતો છે કે શી રીતે.
૨૨. દસ્તાવેજના મજકુર આપ્યતનો મુખ્ય જાની અંગીકારે ક્યારે લગતો સમજવો.
૨૩. દિવાની કામમાં અંગીકાર કેવે પ્રસંગે લગતા હોય છે.
૨૪. ફાજદારી કામમાં લાલચ કીવા ધમકી કીવા વચન ઉપરથી કીધેલી કબુલત એ ર લગતી છે.
૨૫. પોલીસ અમલદારની રખર કીધેલી કબુલત પુરાવામાં લેવી નહી.
૨૬. પોલીસના હવાલામાં તોહામતવાળા હોય તે વખતે તેણે કીધેલી કબુલત પુરાવામાં લેવી નહી.
૨૭. તોહામતવાળા સખસે ખતાવેલા મજકુરનો અથવા તેની કીધેલી કબુલતનો જે કોઈ બામ તે મજકુર અથવા કબુલત

કલમ.

ઉપરથી શાધી કાઢાડેલી હકીકત સાથે સંબંધ રાખતો હોય તેટલો સાબીત કરી શકાય છે.

૨૮. લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચનથી મન ઉપર થયેલી અસર ખરી ગયા પછી કરેલી કબુલત લગતી છે.

૨૯. બીજી રીતે કબુલત લગતી હોય તો કબુલત ગુપત રાખવાનું વચન હતું એ વિગેરે કારણોથી તે કબુલત ગેર લગતી નથી થતી.

૩૦. જે સખસ કબુલત કરે તેને વિશ્વની તથા તેજ ગુનાહ સાથે બીજા સખસોની એકઠી તજવીજ આજ્ઞી હોય તેવા બીજા સખસો વીશિની કબુલત સાબીત થાય તો તે કબુલત વિચારમાં લેવાખાત.

૩૧. અંગીકાર નિરણયકારક પુરાવો નથી પણ તેનો અમલ પ્રતીબંધના જેવો થાય જે સખસોને સોલુદ તરીકે બોલાવી શકાતા નથી તેવા સખસોએ કહેલા કીંવા લખેલા મજકુર ખાખત.

૩૨. જે સખસ મરણ પામો હોય કીંવા મળી શકતો નહોતો તેણે તથા તેના બીજા સખસે લગતી હકીકતનો કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર કેવે પ્રસંગે લગતી હકીકત છે.

તે મજકુર મોતના કારણ વીશે હોય ત્યારે અથવા કામને પ્રસંગે કહેલો કીંવા લખેલો હોય તારે;

અથવા કહેનારના હિત વિરૂધ્ધ હોય તારે અથવા તેમાં સારવજનીક હક કીંવા રીવાજ, કીંવા સામાન્ય ફાયદાગેરે

ફાયદા સંબંધી અભિપ્રાય આપો હોય તારે અથવા સગપણ વીશે હોય તારે;

અથવા મરણ પામેલા સખસના અનુમતમાં કીંવા ખતમાં તે બતાવ્યો હોય તારે અથવા કલમ ૧૩ ની રકમ અમાં

કહેલા કારણ ખાખત હોય તો; અથવા તે ધણા સખસોએ કહેલો કીંવા લખો હોય અને તે પરથી ત.

કારી ખાખતને લગતા તેઓના વિચાર માન્ય પડતા હોય તારે;

૩૩. વિચારના ધનસાફી કામમાંનો પુરાવો ક્યારે લગતો હોય.

કલમ

વિશેષ પ્રસંગે કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર.

૩૪. હિસામતો ચોપડીઓમાંની નોંધ ક્યારે લગતી હોય છે.

૩૫. જે કામ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવવામાં આવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે સરકારી દફતરમાં જે નોંધ કરી હોય તે ક્યારે લગતો સમજવી.

૩૬. નકશા તથા પલાન એ ક્યારે લગત છે.

૩૭. સારવજનીક પ્રકારની હકીકત ખાખત કોઈ આકટમાં અથવા સરકારી જાહેર નામામાં મજકુર લખો હોય તે લગતો છે.

૩૮. કાયદાની ચોપડીમાં લખેલો મજકુર.

કહેલા કીંવા લખેલા મજકુરનો કેટલો ભાગ સાબીત કરવો જોઈએ.

૩૯. કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર વાત ચિતનો કીંવા દસતાવેજનો કીંવા ચોપડીનો કીંવા અનુક્રમે રાખેલા પતરો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તો કયો પુરાવો આપવો જોઈએ

ધનસાફી કોરટના ફેસલા ક્યારે લગતા સમજવા તે ખાખત.

૪૦. બીજી વખત દાવો થતો અથવા તજવીજ આજ્ઞી અટકાવવાને સાથે પેસતરનો ફેસલો લગતી હકીકત છે.

૪૧. પ્રોબેટ વિગેરે સંબંધીના અધીકારથી કાઢેલા ફેસલા.

૪૨. તોળ પક્ષકાર વચેના કામનો ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું ક્યારે ગેરલગતુ હોય ને ક્યારે ન હોય તે વીશે.

૪૩. ફેસલા ફેસલા વિગેરે લગતા નથી.

૪૪. દગલગાળુ દગા ભરેલા સંપ તથા કોરટને અધીકાર નથી, એ વાતની સાબીતી કરી શકાય છે.

વાહિત સખસોના અભિપ્રાય ક્યારે લગતા હોય છે.

૪૫. કુશળ માણસોના અભિપ્રાય

૪૬. કુશળ માણસના અભિપ્રાય સાથે સંબંધ રાખતો હકીકતો.

૪૭. અક્ષર વિશે અભિપ્રાય.

૪૮. હક કીંવા રીવાજ છે કીંવા નથી એ ખાખતનો અભિપ્રાય કરે પ્રસંગે લગતો હોય છે.

કલમ.

- ૪૬ વહીવટ સંપ્રદાય વગેરે બાબતનો અબી પ્રાય ક્યારે લગતો હોયછે.
 ૫૦ સગપણ બાબતનો અબિપ્રાય ક્યારે લગતો હોયછે.
 ૫૧ અબિપ્રાયના કારણો ક્યારે લગતાં હોય છે.
 કાંઈ સખસની ચાલ ચલણ ક્યારે લગતી હોય છે.
 ૫૨ દિવાની કામમાં વરતાણુંક સાબિત કરવાને સાફ ચાલ ચલણ લગતી નથી.
 ૫૩ ફાજદારી કામમાં આગલી સારી ચાલ ચલણ લગતી છે.
 ૫૪ ગુનહાની સાબીતી પેસતર થઈ હતી એ વાત ફાજદારી કામને લગતી છે પણ ચાલ ચલણ પેસતર ખરાબ હતી એ વાત લગતી નથી; છોપણ તે પ્રતી ઉતરે તરીકે લગતી છે.
 ૫૫ જે ચાલ ચલણ ઉપરથી નુકશાનની રકમનાં કમી જાસ્તી થતું હોય તે ચાલ ચલણ બાબત.

ભાગ ૨ નો—સાબીતી બાબત.

બાબ ૩ નો—કઈ હકીકતો સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

- ૫૬ કોરટ ન્યાયાધીકારનો રૂએ વ્યાનમાં રાખે તે હકીકતનો પુરાવા આપવાની જરૂર નથી.
 ૫૭ કઈ હકીકતો કોરટ ન્યાયાધીકારનો રૂએ વ્યાનમાં રાખવી.
 ૫૮ અંગીકાર કરેલી હકીકતો બાબત.
 બાબ ૪ થી—મુખ્ય જુમાનો પુરાવા બાબત.

- ૫૯ મુખ્ય જુમાની પુરાવાથી હકીકતો સાબીત કરવા બાબત.
 ૬૦ મુખ્ય જુમાની પુરાવો પ્રત્યક્ષ નોંધાયે.
 બાબ ૫ માં—દસ્તાવેજ પુરાવા બાબત.
 ૬૧ દસ્તાવેજના મજકુરની સાબીતી.
 ૬૨ અવજ પુરાવો.
 ૬૩ દોષમ પુરાવો.
 ૬૪ દસ્તાવેજો અવજ પુરાવાથી સાબીત કરવા નોંધાયે.
 ૬૫ કેવે પ્રસંગે દસ્તાવેજ વિશે દોષમ પુરાવો આપી શકાય છે.
 ૬૬ દસ્તાવેજ હાજર કરવા બાબતની નોંધીસ વિશેના નીચેના.
 ૬૭ હાજર કરેલા દસ્તાવેજ ઉપર અચુક

કલમ.

માણસે સહી કરીછે કીવા તે તેણે લખ્યો છે. એવું કહેવામાં આવે ત્યારે તેની સહીની તથા અક્ષરની સાબીતી થવી નોંધાયે.

- ૬૮ દસ્તાવેજ ઉપર કાયદા પ્રમાણે ખાક્ષી હોવી જરૂર હોય તો તે દસ્તાવેજ યમાની સાબીતી બાબત.
 ૬૯ સાક્ષી કરનાર સાહેબ મળતો નહી હોય તો કેવી સાબીતી નોંધાયે.
 ૭૦ દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી થઈ હોય તે દસ્તાવેજ યમાનો અંગીકાર.
 ૭૧ દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી કરનાર સાહેબ દસ્તાવેજ યમાનું ના કબુલ કરેતો બીજી સાબીતી આપી શકાયછે.
 ૭૨ જે દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી યમાની કાયદા મુજબ જરૂર નથી થઈ તેની સાબીતી બાબત.
 ૭૩ અક્ષરના મુકાવલા બાબત.
 સારવજનીક દસ્તાવેજ.
 ૭૪ સારવજનીક દસ્તાવેજ.
 ૭૫ ખાતમી દસ્તાવેજ.
 ૭૬ સારવજનીક દસ્તાવેજની દાખલાવાળી નકલો.
 ૭૭ એવી નકલો ગુજારવા બાબત.
 ૭૮ બીજાસરેકારદસ્તાવેજોનીસાબીતીબાબત દસ્તાવેજ બાબત અનુમાન.
 ૭૯ દાખલાવાળી નકલોના ખરાપણા વીશે અનુમાન.
 ૮૦ પુરાવાનું ફક્તર ગુજારવામાં આવે ત્યારે કેવું અનુમાન કરવું.
 ૮૧ જેલેટ બાબત અનુમાન.
 ૮૨ સહી અથવા શીકાની સાબીતી થયા વગર હંગામમાં જે દસ્તાવેજ પુરાવામાં લેતા યોગ્ય હોય તે દસ્તાવેજ બાબત અનુમાન.
 ૮૩ હરકાઈ મુકદમાના કામ સાફ બનાવેલા નકશાની સાબીતી બાબત.
 ૮૪ કાયદાના તથા કોરટના ફેસલાઓના સંગ્રહ સંગ્રહ બાબત અનુમાન.
 ૮૫ મુખ્યત્વારનામાં બાબત અનુમાન.
 ૮૬ પારકા ફેસલા હાજરનાં ફક્તરોની દાખલાવાળી નકલો બાબત અનુમાન.
 ૮૭ આપડી તથા નકશા બાબત અનુમાન.
 ૮૮ ફોટોગ્રાફ તથા ચિત્રવર્ક થયેલી નકલો તથા બીર વેવ મારગે મોકલેલા સાહે-

શા બાબત અનુમાન.

- ૮૯ કોરટમાં રજુ નહી થયા હોય એવા દસ તાવેજ યોગ્ય રીતે થયા વગરે બાબત અનુમાન,
- ૯૦ તીથ વરસના જુના દસ્તાવેજ, બાબ ૬ કો—દસ્તાવેજ પુરાવો હોય ત્યારે મુખ્ય જુખાની પુરાવો નહી હોવા બાબત.
- ૯૧ લખેલા કરારની સરતોનો પુરાવો.
- ૯૨ મુખ્ય જુખાની કરારનો પુરાવો આપવો નહી,
- ૯૩ શંકય બરેલા દસ્તાવેજનો અરથ ખતા વવાને અથવા તેને દુરસ્ત કરવાને પુરાવો ન લેવા બાબત,
- ૯૪ ચાલુ હકીકતને દસ્તાવેજ લાગુ પડતો નથી એવો પુરાવો ન લેવા બાબત,
- ૯૫ ચાલુ હકીકતને સંબંધે અરથ રહીત દસ્તાવેજ સંબંધી પુરાવો;
- ૯૬ કેટલાએક સખશોમાંથી માત્ર એકજ સખસને લાગુ પડી શકે એવી હુમારત ના અરથ સંબંધી પુરાવા બાબત,
- ૯૭ હકીકતોના એ સમુદાયમાંથી એક સમુદાયને એકંદર હુમારત લાગુ ન પડે ત્યારે તેમાંના એક સમુદાયને તે લાગુ પાડવા સંબંધી પુરાવો,
- ૯૮ નહી વંચાય એવા અક્ષર વિગેરેના અરથ સંબંધીનો પુરાવો,
- ૧૦૯ દસ્તાવેજની શરતોમાં ફેરફાર થાય એવા ફગરનો પુરાવો કોણ આપી શકે છે,
- ૧૦૦ હીંદુ સત્તાનના વારસા બાબતના આકટમાં અત્યુ પત્ર સંબંધી લખેલા નીચ મોર્માં કોઈ ફેરફાર થયો નથી,
- બાબ ૩ નો—પુરાવો ગુજરવા તથા તેના પરિણામ બાબત,
- બાબ ૭ મો—સાબીતાના બોજ વિશે,
- ૧૦૧ સાબીતીનો બોજ,
- ૧૦૨ સાબીતીનો બોજ કોના ઉપર છે,
- ૧૦૩ ફાણી હકીકતની સાબીતીના બોજ વીશે.
- ૧૦૪ પુરાવો લેવા યોગ્ય થાય તેને સાર ને હકીકત સાબીત કરવાની જરૂર હોય તે હકીકત સાબીત કરવાના બોજ બાબત
- ૧૦૫ લોકામતવાળાનાં કામનો સમાવેશ અપ વાંદમાં થાય છે એવું સાબીત કરવાના બોજ બાબત.
- ૧૦૬ વિશિષ્ટ કરીને હકીકત જાણ્યામાં હોય તે હકીકત સાબીત કરવાની બોજ.

- ૧૦૭ ત્રીસ વરસ ઉપર કોઈ માણસ હયાત હોવાનું જાણ્યામાં હોય તે માણસ મરણ પામ્યાની વાત સાબીત કરવાનો બોજ.
- ૧૦૮ સાત વરસ થયાં અગર અંતર ન સાંભળી હોય એવા સખસ હયાત છે એ વાત સાબીત કરવાનો બોજ.
- ૧૦૯ કોઈ સખસ પંત્યાજો કીંવા ગણોતી એ કીંવા મુનીમ છે તે બાબત સાબીતી કરવાનો બોજ.
- ૧૧૦ માનકો વીશે સાબીતી કરવાનો બોજ
- ૧૧૧ પક્ષકારોમાંથી એક પક્ષકારના ઉપર બરેસો રાખવામાં આવતો હોય તેવા કામમાં અમુક કાર્ય સુદ જુધીયો થયું કે નહી તેની સાબીતી વીશે.
- ૧૧૨ લગ્ન સંબંધ જરૂરી હોય તે દરમ્યાન કોઈ સખસનો જન્મ થયો એ વાત સખસ મજકુર કાયદેસર પુત્ર છે એ વાતની નીજાંય કારક સાબીતી છે.
- ૧૧૩ મુત્રક સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હોય તેની સાબીતી બાબત.
- ૧૧૪ કેટલી એક હકીકત છે એવું કોઈ અનુમાન કરવાને મુખ્યત્વાર છે.
- બાબ ૮ મો—પ્રતીબંધ.
- ૧૧૫ પ્રતીબંધ.
- ૧૧૬ ગણોતીઆને પ્રતીબંધનડે તે બાબત.
- ૧૧૭ હુંડી સીકારનારને અથવા નીક્ષેપીને અથવા પરવાનો લેનારને પ્રતીબંધ નડે તે બાબત.
- બાબ ૯ મો—સાહેદ બાબત.
- ૧૧૮ સાહેદો કોણ આપી શકે છે.
- ૧૧૯ મુંગા સાહેદ બાબત.
- ૧૨૦ દીવાની તથા ફાજદારી કામોમાં પર જોના સખસો સાહેદો આપી શકે કે નહી
- ૧૨૧ જજ તથા માજિસ્ટ્રેટ બાબત.
- ૧૨૨ લગ્ન સંબંધના દરમ્યાનમાં કહેલી વાત બાબત.
- ૧૨૩ રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી પુરાવો.
- ૧૨૪ સરકારી ઓહદાના રૂએ સરકારી અધીકારીને કહેલી વાત બાબત.
- ૧૨૫ ગુનોહ બન્યા બાબતની અગર બાતમી વીશે.
- ૧૨૬ રોજગારને સંબંધે કહેલી વાત બાબત
- ૧૨૭ કલમ ૧૨૬ ફાજસીઆ વીગેરેને લાગુ છે પોતાની ખુસીથી કોઈ પક્ષકારે સાહેદો આપેથી હક ઉઠી જતો નથી.

- ૧૨૯ કામદા સંબંધી સલાહકાર સાથે બ
રોમાની વાત થઈ હોય તે બા.
- ૧૩૦ સાહેબના ખત કમાલા ગુજરવા બાબત
- ૧૩૧ કોઈ દસ્તાવેજો બીજા કોઈ સહી પા
સે હોય તો તે સખમનો તે દસ્તાવેજ
હાજર કરવાની ના કહેવાનો હક હોય
એવા દસ્તાવેજો હાજર કરવા બાબત.
- ૧૩૨ જવાબ દીધાથી ગુજરામાં આવીશું
એ સખમ ઉપરથી સાહેબને જવાબ દે
વાની માફી આપવી નહીં.
સરત.
- ૧૩૩ ગુનેહગારના સોગંતી બાબત.
- ૧૩૪ સાહેબની સંખ્યા.
બાબ ૧૦ મો—સાહેબની તપાસણી બાબત.
- ૧૩૫ સાહેબ કેવે અનુક્રમે ગુજરવા તથા તે
ની કેવે અનુક્રમે સાહેબી લેવી તે
બાબત.
- ૧૩૬ પુરાવા લેવા યોગ્ય છે કે નહીં તે વાત
જડને ડેરવવી.
- ૧૩૭ મુખ્ય તપાસણી.
ઉલટ તપાસણી.
ફરી તપાસણી.
- ૧૩૮ ઉપત્તી કલમમાં કહેલી તપાસણી કેવે
અનુક્રમે લેવી તથા ફરી તપાસણીમાં
શું પુછવું તે બાબત.
- ૧૩૯ દસ્તાવેજ રજુ કરવાને કોઈ સખમને
સમત થયો હોય તે સખમની ઉલટ તપાસ
ણી બંધન.
- ૧૪૦ આજ અત્રણ બાબતના સાહેબો બાબત
- ૧૪૧ સુચક સવાલ.
- ૧૪૨ સુચક સવાલો ક્યારે પુછવા નહીં,
- ૧૪૩ ક્યારે પુછી સકાય,
- ૧૪૪ લખાણ થએલી બાબતો વીશિનો
પુરાવા,
- ૧૪૫ પેરતરના લખેલા મજકુર બાબત ઉ
લટ તપાસણી,
- ૧૪૬ ઉલટ તપાસણીમાં કયા સવાલો પુછ
વા કાયદેસર છે,
- ૧૪૭ સાહેબને જવાબ આપવાની ફરજ
ક્યારે પાડવી.
- ૧૪૮ સવાલ ક્યારે પુછવો અને તેનો જ
વાબ દેવાના સાહેબને ફરજ ક્યારે પાડવી
તે કોરટે ડેરવવું.
- ૧૪૯ યોગ્ય કારણ, વગર સવાલ પુછવો નહીં
- ૧૫૦ યોગ્ય કારણ વગર સવાલ પુછવામાં
આવે ત્યારે કોરટે શું કરવું
- ૧૫૧ લગ્ન રહીત તથા નીંદાં પુક્ત સવાલ
- ૧૫૨ અપમાન કરવાના અથવા મનને દુઃ
ખ ઉત્તપન કરવાનાં ધરાધારી કીવેલા
સવાલ.
- ૧૫૩ સાહેબની સાચવટ જોવાના સવાલનાં
જવાબ ખોટા પાડવા પુરાવા આપવા
- ૧૫૪ નહીં પક્ષકારે પોતાનાજ સાહેબને પ્રશ્ન
પુછવા બાબત,
- ૧૫૫ સાહેબ ઉપરના બરોસા ઉપર દોષ
આણવા બાબત.
- ૧૫૬ લગતી હકીકતના પુરાવાને પુરતી મળે
એવા સવાલો પુછી શકાય છે,
- ૧૫૭ સાહેબ પેસતર કહેલા મજકુર તેની પા
છબની તેજ હકીકત વીશિના સાહેબીને
પુરતી આપવાને સાબીત કરી શકાય છે,
- ૧૫૮ કલમ ૩૨ કીવા ૩૩ મુજબ લગતા
મજકુર સાબીત થાય તે સંબંધી કેવી
બાબતે સાબીત કરી સકાય છે.
- ૧૫૯ યાદ દાસત તાજુ કરવા બાબત, સા
હેબ યાદ દાસત તાજુ કરવાને નકલ
ક્યારે જોઈ શકે છે,
- ૧૬૦ કલમ ૧૫૯ માં કહેલા દસતાવેજમાં
લખેલી હકીકતનો પુરાવા.
- ૧૬૧ યાદદાશત તાજુ કરવાના કામમાં બીધે
લા દસતાવેજ બાબત સામા પક્ષકારના
હક વીસે.
- ૧૬૨ દસતાવેજ હાજર કરવા બાબત દસ
તાવેજનો તરજુમો કરવા બાબત,
- ૧૬૩ દસતાવેજ નોટીસ કરીને હાજર કર
રાવ્યો હોય તેને પુરાવામાં ગુજરવા
બાબત,
- ૧૬૪ નોટીસ ઉપરથી દસતાવેજ ગુજરવાની
ના પ્હી હોય તે દસતાવેજ પુરાવામાં
ગુજરવા બાબત,
- ૧૬૫ સવાલ પુછવાનો તથા દસતાવેજ રજુ
કરવાનો હુકમ કરવાનો જડને કેટલો
અખત્યાર છે તે બાબત,
- ૧૬૬ જુરીના અથવા આશિસરના સવાલ
પુછવાના અખત્યાર બાબત,
- બાબ ૧૧ મો—નહી લેવા યોગ્ય પુરાવા લી
ધો હોય તથા લેવા યોગ્ય પુરાવા નહીં
લીધો હોય તે બાબત.
- ૧૬૭ લેવા યોગ્ય પુરાવા નહીં લીધો હોય,
અથવા નહીં લેવા યોગ્ય પુરાવા
લીધો હોય તેટલા સખમ ઉપરથી ફ
રી તજવીજ કરવાનો હુકમ કરવા નહીં.

સન ૧૮૭૨ નો હિંદુસ્તાનનો પુરાવાનો આક્ટ.

પુરાવાનો કાયદો એકત્ર કરવો, તથા તેના લક્ષણો બાંધવાં, તથા તે દુસ્ત કરવા, યોગ્ય છે; માટે આ ઉપરથી નીચે લખ્યા પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવે છે:—

ભાગ ૧ લો.—હકીકતનું લાગું પણુ.

.આખ ૧ લો—પ્રથમનાં વિષય.

૧. આ આક્ટને “સન ૧૮૭૨ નો હિંદુસ્તાનનો પુરાવાનો કાયદો” એવું નામ આપ્યું છે. આક્ટ ક્યાં લાગુ છે | એ આક્ટ સમ્રાજ્ઞાં બ્રિટિશ ઈંડીયાને લાગુ છે, તથા કોરટ મારસલ સુધાંની હકોઈ કોરટમાં અથવા કોરટની રૂબરૂ જે હનસાફી કામો ચાલે તે સરવ કામોને લાગુ છે, પરંતુ હકોઈ કોરટને અથવા અમલદારને આફિડેવિટ લખી આપવામાં આવે તેને અથવા લવાદની રૂબરૂ જે કામ ચાલે તેને તે લાગુ નથી. તે ક્યારે અમલમાં આવશે. | એ આક્ટ તારીખ પહેલી સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૨ ને રોજ અમલમાં આવશે.

ટીકા—“બ્રિટિશ ઈંડીયા” એ શબ્દો વડે વીક્ટોરિયાના રાજના ૨૧ માં તથા ૧૨ માં કરેલા (તા. ૨ અગષ્ટ, સન ૧૮૫૮ ના રોજ કરેલા) કાયદાના આખ ૧૦૬ ની કલમ ૧ ઉપરથી રાણી સાહેબને હાય આવેલા મુજબ સમજવા, પણુ સ્ટેટીયુટ સેકશન ૩૮, એક્ટ પ્રી-સઆફિડેસનો બેટ, સોગપોર તથા મજાફા વીક્ટોરિયાના રાજના ૨૬ તથા ૩૦ માં વરસમાં કરેલા કાયદાના આખ ૧૧૧ ના ઠરાવોથી “બ્રિટિશ ઈંડીયા” માંથી જુદા પાડેલા છે.

“આફિડેવિટ” વીશે દીવાની કામ ચલાવવાની રીતનો કાયદો સન ૧૮૮૨ ના આક્ટ ૧૪ નો આખ ૧૬ (કલમો ૧૬૪—૧૬૭) જુઓ. “લવાદની રૂબરૂના કામો” વીશે સન ૧૮૮૨ નો આક્ટ ૧૪ દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાનો આખ ૩૭ (કલમો ૫૦૬—૫૨૬) જુઓ.

ક્યા કાયદા ૨૬ | ૨. સદરહુ તારીખ તથા તે તારીખથી નીચે લખેલા કાયદા ૨૬ કરેલા છે. કર્યા.

(૧) બ્રિટિશ ઈંડીયાના કોઈ પણ ભાગમાં અમલમાં હોય તેવા કોઈ પણ સ્ટાટીયુટ આક્ટ, કીંવા કાયદામાં લખ્યા નહોય, એવા જે પુરાવાના નિયમો હોય તે તમામ.

(૨) “સન ૧૮૬૧ ના હિંદુસ્તાનનો કોલેસીજના આક્ટનો” કલમ પચીસ મુજબ જે નીચે મોને, તથા કાયદાં, તથા કાનુનોને, કાયદા જેટલી યોગ્યતા મળી હોય તેવા સરવ નીચે મો તથા કાયદા તથા કાનુનો, આ આક્ટમાં જે બાબતો સંબંધી ઠરાવ કરેલા છે તે બાબતો વિશે જેટલા હોય તેટલા; તથા

(૩) આ આક્ટના પરીશીષ્ટમાં જે આક્ટો બતાવ્યા છે. તે સદરહુ પરીશીષ્ટના તીજ કોષ્ટકમાં બતાવ્યા છે તેટલા.

પરંતુ ખિટિસ ઇંડિઆના કોઈ પણ ભાગમાં કોઈ પણ સ્ટાટ્યુટ, આર્ક્ટ અથવા કાયદો ચાલુ હોય તે આ આક્ટથી સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં આવ્યો નહીં હોય તો તેમાંના કોઈ પણ ઠરાવમાં આ આક્ટમાં લખેલી કોઈ પણ વાતથી કમપેસ થયેલું સમજવું નહીં.

ટીકા—૨૬મ ૧—આ ૨૬મથી કોરટને આપેલ પુરાવાના ઇંગ્રેજી નિયમો પ્રમાણે ચાલવા મના છે.

(૩) આ આક્ટમાં નીચે લખેલા શબ્દો તથા શબ્દ પ્રયોગો વાપરવામાં આવ્યા છે.

અર્થ. | તેનો અરથ નીચે લખ્યા મુજબ ઠરાવ્યો છે. પરંતુ વાક્યના તથા વિશયના સંબંધ ઉપરથી તે વિરુદ્ધ ઠરાવો માલુમ પડે તો સદરહુ પ્રમાણે અરથ કરવો નહીં.

કોરટ. | “કોરટ” એ શબ્દમાં સરવ જડજનીનો, તથા માણસોનો, તથા લવાદ શીવાય બીજા જે સમ્પસને પુરાવા લેવાનો કાયદા મુજબ અધીકાર હોય તે સરવ સમ્પસનો સમાવેશ થાય છે.

હકીકત. | “હકીકત” એ શબ્દનો અરથ નીચે મુજબ ઠરાવ્યો છે. અને તેમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) હરકોઈ વસ્તુ વસ્તુની સ્થિતિ, અથવા એક વસ્તુનો બીજી વસ્તુ સાથેનો સંબંધ જેનું સાત ઇંદ્રીઓ વડે થઈ શકે એવું હોય તે.

(૨) મનની જે સ્થિતિનું બાન કોઈ સમ્પસને હોય તેવી હરકોઈ સ્થિતિ.

દ્રશ્યંતો.

(અ) અમુક વસ્તુઓ અમુક રીતે અમુક ઠેકાણે ગોઠવેલી છે એ એક હકીકત છે.

(બ) અમુક વાત કોઈ એક માણસે સાંભળી અથવા જોઈ, એ એક હકીકત છે.

(ક) એક માણસ અમુક શબ્દો બોલ્યો એ એક હકીકત છે.

(ડ) કોઈ માણસના અભિપ્રાય અમુક છે, અથવા તેનો ઠરાવો અમુક છે, અથવા તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી કામ કરે છે. કીંવા કપટથી કરે છે અથવા તેણે અમુક શબ્દનો અમુક અરથ સમજીને તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. અથવા ઇંદ્રીઓ વડે મનમાં અમુક પદારથનો અમુક બાધ અમુક વખતે થયાનું તેને બાન હતું અથવા છે, એ હકીકત છે.

(ઈ) કોઈ માણસની આપર પ્રતિષ્ઠા અમુક રીતની છે. એ એક હકીકત છે.

“લગતી.” | હકીકતના લાગુ પણા વિશે આ આક્ટમાં જે નિયમો કહ્યા છે તે નિયમોમાં કહે લી કોઈ પણ રીતે એક હકીકત બીજી હકીકત સાથે સંબંધ રાખતી હોય ત્યારે હકીકત મજકુર સદરહુ બીજી હકીકતને લગતી છે એમ સમજવું.

“મુદાની હકીકત” | “મુદાની હકીકત” એ શબ્દ પ્રયોગનો અરથ નીચે મુજબ થાય છે. તથા તેમાં નીચે મુજબની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે:—

કોઈ હક અથવા જવાબદારી, અથવા અસક્તતા છે કીંવા નથી, એવી કોઈ મુકદમામાં અથવા કામમાં તકરાર હોય તે હક અથવા જવાબદારી અથવા અસક્તતા છે કીંવા નથી કીંવા કેવા પ્રકારની

છે; કીંવા કેટલે દરજ્જે છે. એવું જે હકીકત ઉપરથી માત્ર તેજ હકીકત વડે, અથવા બીજી હકીકતોને સંબંધે, અવશ્ય નીકળે યાને માલુમ પડે તે હકીકતને મુદ્દાની હકીકત કહેવી.

• ખુલાસો.—દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના જેના તે વખતના ચાલુ કાયદા પ્રમાણે કોઈ દીવાની કોરટ કોઈ હકીકત બાબત મુદ્દા દફતરમાં નોંધે તેવા મુદ્દાના જવાબમાં જે હકીકત સ્થાપન કરવાની હોય કીંવા જે હકીકતનો ઇનકાર કરવાનો હોય તે હકીકતને પણ મુદ્દાની હકીકત સમજવી.

ટીકા—મુદ્દાના સંબંધમાં સને ૧૮૮૨ ના ૧૪ મા આક્ટનું ૧૧ પ્રકરણ જુઓ.

દ્રષ્ટાંતો.

અ ના ઉપર બ નું ખુન કરવાનું તોહોમત છે.

અ ઉપરની તજવીજમાં નીચે લખેલી હકીકત મુદ્દાની હકીકત હોઈ શકે..

અ એ બ નું મોત આણ્યું.

અ નો ઇરાદો બ નું મોત આણવાનો હતો.

બ એ અ ને બારે તથા અકસ્માત ક્રોધ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

જે કૃત્યથી બ નું મોત થયું તે કૃત્ય કરતી વખતે દીવાનગીરીના સમજથી પોતે કેવું કામ કરે છે તે બ જાણી શકતો નોહોતો.

“દસ્તાવેજ.” | “દસ્તાવેજ” એ શબ્દ વડે કોઈ પણ બાબત સમજવી, જે બાબત કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર અક્ષર, અંક કે, ચીન્હ વડે, અથવા એ માહેતાં એકથી વધારે સાધનો વડે, સમજવી અથવા બયાન કરેલી હોય અને જે સાધનો તે બાબતના દસ્તાવેજ દાખલા રાખવા સાર વાપરવાનો ઇરાદો કર્યો હોય. અથવા વપરાય. •

દ્રષ્ટાંતો.

કોઈ લખાણ એ દસ્તાવેજ છે.

જે શબ્દો ઇસસાના છાપથી અથવા શીલા છાપથી છાપ્યો હોય અથવા ફોટોગ્રાફ ઉપરથી લીધા હોય તે શબ્દો દસ્તાવેજ છે, એમ સમજવું.

દેશનો નકશો કીંવા પ્લાન એ દસ્તાવેજ છે.

ધાતુનાં પતરાં ઉપર અથવા પથરા ઉપર કોતરેલો લેખ દસ્તાવેજ છે.

નોંધાનું હાશ્ય કારક ચીત્ર એ દસ્તાવેજ છે.

આ વાખ્યા પીનલકોડની ૨૯ મી કલમ દસ્તાવેજની વ્યાખ્યા આપી છે તેના જેવીજ છે. “તે બાબતના પુરાવા તરીકે” એ શબ્દોને બદલે છેલા સાત શબ્દો મુકવામાં આવ્યા છે.

“પુરાવા” | “પુરાવા” એ શબ્દોનો અર્થ નીચે લખ્યા મુજબ ઠરાવ્યો છે. તથા તેમાં નીચે લખ્યા મુજબની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે:—

(૧) જે હકીકત વીશે ચોક્કસી ચાલતી હોય તે હકીકતને સંબંધે કોરટ પોતાની રૂબરૂ સાહેદને જે મજકુર કેહેવાની પરવાનગી આપે અથવા જે મજકુર કેહેવાનો તેને ફરજ પાડે તેવા સંબંધો મજકુર.

આ મુજબ કહેલા મજકુર ને મુખ્ય જુખ્યાની પુરાવા કહેવા;

(૨) જે દસ્તાવેજ કોરટને તપાસવા સાફ હાજર કરવામાં આવે, તે સરવે એવાં દસ્તાવેજને દસ્તાવેજી પુરાવા કહેવા.

દસ્તાવેજ શિવાય બીજી સર્વે પાર્થિવ material ચીજને કોરટને જોવા સાફ રજુ કરવામાં આવી હોય તે એ શબ્દો પુરાવાના આકટના અર્થમાં બીજમાં હતા. આને મહીરીઅલ જુરાવા કહેલું. આવા પુરાવાનું એક દ્રષ્ટાંત હયીઆર અથવા બીજી મીલકતી જાણુસ જે ફાજદારી કાયદાની કલમ ૧૯૮ પ્રમાણે કોરટમાં રજુ કરવામાં આવેલે તેણે સાબિત કરીથીએ આ વીજામ કાયદામાંથી કરી કરવાની બજામણ કરીલે પણ તેમ કરવાનું શું કારણ તે દરસાવ્યું નથી.

બીજી જાતની મહીરીઅલ પુરાવા જુખ્યાની તપાસલે. દિવાની કાયદાની કલમ ૩૯૨ પ્રમાણે ન્યાયાધીશ પોતે સ્થાનીક તપાસ કરવાનીલે, અને ફાજદારી કાયદાની કલમ ૨૫૩ પ્રમાણે જે ઠેકાણે ગુનેહા થયો હોય તે અગર તજવીજમાં મુદ્દાની વાત હોય તે જ્યાં બની હોય તે જ્યાં જુખરી અગર આસેસરો જોઈ શકેલે.

“સાબીત થઈ.” | જ્યારે કોરટની રૂબરૂ જે બાબતો રજુ હોય તે ઉપર વિચાર કરતાં અમુક હકીકત બનેલીલે એવું કોરટના માન્યામાં આવે અથવા કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે હકીકત બની નથી એ વાત એવી તો સંભવીતલે કે અમુક તે કામની કેફીયત જોઈને કોઈ સમજદાર માણસે હકીકત મજકુર બનીલે એવી ધારણા ઉપર અમલ કરવો જોઈએ ત્યારે તે હકીકત સાબીત થઈ એમ સમજવું.

ગેર સાબીત થઈ. | જ્યારે કોરટની રૂબરૂ જે બાબતો રજુ હોય તે ઉપર વિચાર કરતાં અમુક હકીકત બનેલી નથી એવું કોરટના મનમાં આવે અથવા કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે હકીકત બની નથી એ વાત એવી તો સંભવીતલે કે અમુક તેજ કામની કેફીયત જોઈને કોઈ સમજદાર માણસે હકીકત મજકુર બની નથી એવી ધારણા ઉપર અમલ કરવો જોઈએ ત્યારે તે હકીકત ગેર સાબીત થઈ એમ સમજવું.

“ના સાબીત થઈ.” | જ્યારે કોઈ હકીકત સાબીત થઈ ન હોય અથવા ગેર સાબીત થઈ ન હોય ત્યારે તેના સાબીત થઈ એમ કહેવું.

ટીકા—“કોરટ” સબ રજીસ્ટ્રાર કોરટલે. સરધારીલાલ, અરજદાર બુ. રી. ડી. ૩. વા. ૨૨ પા. ૧૦

(૪) અમુક હકીકત બનીલે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયાર છે એમ આ અનુમાન કરવા- | આકટમાં જરૂરે કરમાવ્યું હોય ત્યારે તે હકીકત ગેર સાબીત કરવામાં ન આવે ને કોરટ મુખતી- | તો તથા જ્યાં સુધી ગેર સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે હકીકત સાબીત થઈલે આર છે. | એવું માનવાને અથવા તેની સાબીતી માગવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

અમુક હકીકત બનીલે એવું કોરટે અનુમાન કરવું એવું જ્યારે આ આકટમાં કરમાવવામાં આવ્યું “અનુમાન કરવું” | હોય ત્યારે કોરટે તે હકીકત ગેર સાબીત કરવામાં ન આવે તો તથા જ્યાં સુધી ગેર સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે સાબીત થઈલે એમ માનવું.

એક હકીકત બીજી હકીકતની નીરણ્ય કારક સાબીતી છે એવું આ આક્ટમાં બ્યારે કરમા
 “નીરણ્યકારક સાબીતી” ? | એવું હોય ત્યારે સદરહુ એક હકીકત સાબીત થાય તો સદરહુ બીજી હકીકત
 સાબીત થઈ એવું કોરટે ગણવું અને તે બીજી હકીકત ગેર સાબીત કરવા
 સાર પુરાવા આપવાની પરવાનગી કોરટે આપવી નહી.

ટીકા—“અનુમાનો” (કલમને છેડે લખાવી આ ટીકા)

અનુમાનો વીશી કલમો ૭૯-૯૦ સુધી જુઓ.

આ બાબતા મુજબ ખરેડામાં નીચેની કલમ હતી:—

કોરટે હકીકતની બાબતો ઉપર તેમના અબીપ્રાય અનુમાનો દોરતે બાંધવા.

(૧) કેહેવાતી હકીકતની હયાતી વીશી હાજર કરેલા પુરાવા ઉપરથી;

(૨) સાબીત થએલી અથવા ગેર સાબીત થયેલી હકીકતો ઉપરથી ના સાબીત થએલી હકી-
 કતો ઉપર.

(૩) જે સાહિદો અથવા જે પુરાવા હાજર થઈ શકે તેવા હોય તે સાહિદોને અથવા તે પુરા-
 વાને હાજર નહી કરવા ઉપરથી.

(૪) પક્ષકારો તથા સાહિદોની કબજાતો, મજકુર ચાલચલણ તથા વરતણુક ઉપરથી તથા
 કામની બધી કેફીયત ઉપરથી.”

બાબ ર જે—હકીકતના લાગુપણા વીશે.

(૫) પ્રત્યેક મુદ્દાની હકીકત બનીક કીવા બની નથી તેનો તથા જે હકીકતો લગતી છે
 આ મુદ્દાની તથા | એવું આક્ટમાં નીચે ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે લેવી બીજી હકીકતોનો પુરાવા
 લગતી હરકતોનો | હરકોઈ મુકદ્દમામાં કીવા કામમાં આપી શકાય છે એ શોવાય બીજી કોઈ હકીક-
 પુરાવા આપી | તેનો પુરાવા આપી સકાતો નથી.
 સકાય છે.

ખુલાશો—દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના જેના તે વખતના ચાલુ કાયદાના હર-
 કોઈ ઠરાવ ઉપરથી કોઈ એક શખ્સનો એકાદી હકીકતનો પુરાવા આપવાનો હક ન હોય તો તે
 હકીકતનો પુરાવા સખસ મજકુર આ કલમ ઉપરથી આપી શકે છે એમ સમજવું નહી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) મોત આણવાના ધરાદાયો બ ને ડંગોરે વતી મારીને તેનું ખુત કરવા બાબત અ ના
 ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

સદરહુ તજવીજની વખતે નીચે લખેલી હકીકત મુદ્દાની હકીકત છે.

અ એ બ ને ડંગોરે વતી માર્યો.

અ એ બ નુ મોત સદરહુ પ્રમાણે મારમારેને આણ્યું.

અ નો ધરાદો બનુ મોત આણવાનો હતો.

(ખ) એક વાદી જે ખત ઉપર પોતે આધાર રાખે છે તે ખત તે પોતાની સાથે લાવીને મુકદ્દમાની પેટેલી રજીસ્ટ્રારની વખતે હાજર કરવાને સાર પોતાની પાસે તબક્કા રાખતો નથી. કામ ચાલ્યા પછી બીજે વખતે પછાડીથી દીવાની કામ ચલાવવાની રીત બાબતના કાયદામાં જે નીયમો ઠરાવ્યા છે તે નીયમની વાંધ બીજી રીતે વાદીથી ખત મજબૂર આ કલમ ઉપરથી હાજર કરી શકાય છે અથવા તેનો મજબૂર સાબીત કરી શકાય છે, એમ સમજવું નહીં.

ટીકા—રજીસ્ટ્રારને રજી કરવા માટે દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદા સને ૧૮૮૨ ના આક્ટ ૧૪ ની નીચેની કલમોમાં ઠરાવામાં આવ્યું છે:—૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૧૩૮, ૧૩૯.

(૧) જે હકીકતો મુદ્દાની લે હોય પણ તેનો કોઈ મુદ્દાની હકીકત સાથે એવા સબંધ જે હકીકત એકજ હોય કે તે એકજ પરકારનું અંગ યાને એકજ કારીયનો ભાગ છે તો તે હકીકતો પ્રકરણનું અંગ લગતી છે એમ સમજવું પછા તે એકજ ડોકાણે તથા એકજ વખતે બની હોય હોય તે હકીકત કીવા જુદે જુદે વખતે તથા જુદે જુદે ડોકાણે બની હોય તેની ચીંતા નહીં, લગતી છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) બ ને માર મારીને તેનું ખુન કર્યું એવું તોહમત અ ઉપર છે અ કીવા બ કીવા પાસે ઉભેલા લોકોએ મારતી વખતે અથવા ત્યાર પેટેલાં કીવા પછી થોડી વાર ઉપર એવું ગમે તે કાંઈ કહ્યું અથવા કંઈ કે તે કહેવું અથવા કરવું એ સદરહુ ખુનના પ્રકરણ કીવા કાચનું અંગ યાને ભાગ હોય તો તે કહેવું અથવા કરવું લગતું છે એમ સમજવું.

(બ) હયાત્તારબંધ લોકોએ બંડ ઉભુ કર્યું તેમાં સામીલ થયાથી રાણીની સામે લડાઈ કરવાનું તોહમત અ ઉપર છે તે બંડમાં બંડખોરોએ માલ મીલકતનો નાશ કર્યો. તથા લશ્કરના ઉપર હથોડી કર્યા તથા કેદખાંનાં ફોડ્યાં સદરહુ હકીકતો બની તે સરવે જગોએ અ હાજર ન હોય તો પણ તે હકીકતો બચાવી પાત લગતી છે કારણકે એકંદરે જે પ્રકરણ યાને કાર્ય થયું તેનાં તે અંગ યાને ભાગ છે.

(ક) કાંઈ કાગળ પતર લખવામાં આવ્યા હતા તે પછી એક પતરમાં આવર લેવાનું લખાણ કરવા બદલ અ એ બ ઉપર નોંધવા કર્યો છે જે બાબત ઉપરથી સદરહુ આવર લેવાનું લખાણ ઉત્પન્ન થયું તે બાબતમાં પક્ષકારો મજબૂર એક બીજાને જે પતરો લખ્યા હોય તે પતરો જે સદરહુ લખવામાં આવેલા જે કાગળ પતરમાં આવર લેવાનાં લખાણ છે તે કાગળમાંની યાને તેના ભાગ હોય તો તેમાં ખુદ સદરહુ આવર લેવાનું લખાણ ન હોય તો પણ તે સરવે લગતાં છે.

(ડ) અમુક માલ બ ની પાસેથી મંગાવ્યો હતો તે અ ને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હતો કે નહીં એવી તકરાર છે માલ વચમાં દરમિયાન કેટલાએક સપ્તસેને એક પછી એક અનુક્રમે સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હતો સદરહુ દરએક માણસને માલ સ્વાધીન કર્યો એ દર એક હકીકત લગતી છે.

ટીકા.—એવીજ રીતે સેશન કોર્ટથી અથવા હાયકોર્ટથી તજવીજ ચલાવી સકાય એવા મુકદ્દમાની જે માણસેટો ચોકસી કરતા હોય તેમને કીમીનલ પ્રોશીયર કોડની (સન ૧૮૭૨ ના

આક્ટ ૧૦ ની) કલમે ૧૯૦ માં કુરિયાદ કરનારની તથા જે આપતનું તોહોમત હોય તે આપતની હકીકત તથા તેની સાથેની બીના જે સખસોના જાણામાં છે એમ કહેવામાં આવે તે સખસોની સાહેલી લેવા ફરમાવામાં આવ્યું છે.

(૭) જે હકીકતો લગતી કીંવા મુદ્દાની હકીકતનું પ્રત્યક્ષ કીંવા બીજી રીતનું પ્રયોજન જે હકીકતો મુદ્દાની હકીકતનું પ્રયોજન કીંવા કારણ કીંવા ફળ છે તે હકીકતો આપત. | અથવા કારણ અથવા ફળ યાને પરીણામ હોય અથવા વસ્તુઓની જે સ્થિતીને સંબંધે હકીકત મજકુર બની તે સ્થિતી હોય અથવા જે ઉપરથી હકીકત મજકુર બનવાને કીંવા કરવાને પ્રસંગ મળી આવ્યો હોય, તે હકીકતો લગતી છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે, કે અ અ બ ની પાસેથી અપહરણ કર્યું કે નહીં.

અપહરણ થયું તે પહેલાં થોડી વાર ઉપર બ મેળામાં ગયો હતો, તે વખતે તેની પાસે પદ્મ-સા હતા. તેથી તે પદ્મ સા તેણે બીજા સખસોને બતાવ્યા હતા, અથવા મારી પાસે પદ્મ સા છે એવું તોજા સખસોને કહ્યું હતું, એ હકીકતો લગતી છે.

(બ) તકરાર એવી છે કે અ અ બ નું ખુન કર્યું કે નહીં.

ખુન થયું તે ઠેકાણે અથવા તે નજદીક જમીનની ઉપર વળગ્યા જુમીના નીશાન પડ્યા છે એ હકીકત લગતી છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અ અ બ ને જોરે દીધું કે નહીં.

જોરે આપ્યાથી જે ચોંટા થાય છે તે અગાઉ બ ની તંબીયતની સ્થિતી કેવળ હતી તથા બ ની ટેવ થી હતી એ અ ને માલમ હતું, તેથી જોરે આપવાની સંધી મળી, એ હકીકતો લગતી છે.

હેતુ, તકરારી, તથા પરથમની કીંવા પાછળની વરતાણુંક. | (૮) જે હકીકત ઉપરથી મુદ્દાની કીંવા લગતી હકીકતો કરવાનો હેતુ કીંવા તકરારી માત્રમ પડે, અથવા જે હકીકત સદરહુ મુજબનો હેતુ કીંવા તકરારી હોય, તેવી હરકોઈ હકીકત લગતી છે એમ સમજવું.

હર કોઈ મુકદ્દમાને અથવા કામને સંબંધે અથવા તે માટેની મુદ્દાની કીંવા લગતી હકીકતને સંબંધે, એવા મુકદ્દમાના અથવા કામના હરકોઈ પક્ષકારની અથવા તે પક્ષકારના હરકોઈ સુખતીયારની વરતાણુંક તથા કોઈ ગુના બદલ કોઈપણ કામ ચાલતું હોય તે ગુનો જે સખસના ઉપર યાને વીરધ બન્યો હોય તે સખસની વરતાણુંક લગતી છે. પરંતુ એવી વરતાણુંક ઉપરથી કોઈ મુદ્દાની અથવા લગતી હકીકત થએલી હોવી જોઈએ, અથવા તે હકીકત ઉપરથી તેવી વરતાણુંક થએલી હોવી જોઈએ; પછી તે વરતાણુંક તે હકીકતના પ્રથમની હોય કીંવા પાછળની હોય તેની ચોંટા નહીં.

ખુલાસો ૧ લો.—કોઈ જોરે કરેલા મજકુરનો સમાવેશ આ કલમમાં “વરતાણુંક” શબ્દ વાપરેલો છે તેમાં થતો નથી. પણ સદરહુ મજકુર જોરે કરીને તેની સાથે કોઈ જોરે કરેલા મજકુર શિવાય બીજા કલો કોઈમાં હોય તથા તે કલોનો તે મજકુર ઉપરથી ખુલાસો થતો હોય,

તો તેવા મજદુરનો સમાવેશ “વરતાણુંક” એ શબ્દમાં થાય છે, પરંતુ આ આકટની બીજી કોઈ પણ કલમ મુજબ કોઈ જાહેર કરેલો મજદુર લગતો હોય તો તેને આ ખુલાસા ઉપરથી બાધ થતો નથી.

ખુલાસો ૨ જો.— જ્યારે કોઈ સંખ્યસંખ્યા વરતાણુંક લગતી હોય ત્યારે જે મજદુર તેને અથવા તેની રૂબરૂ તથા તે સાંબળી શકે એવી રીતે કહેવામાં આવે. અને તે મુજબ કહેવાથી સદરહુ વરતાણુંકમાં કોઈ ફેર પડે એવું હોય તો તે મજદુર લગતો છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) બ નું ખુત કર્યા બાબત અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

અ એ ક નું ખુત કર્યું હતું તથા અ એ ક નું ખુત કર્યું છે એ વાત બ ને માલમ હતી તથા પોતાને જે વાત માલમ હતી તે વાત પ્રગટ કરવાની ધારતી આપીને અ ની પાસે પહોંચા કહાડવાનું બ એ પ્રયત્ન કર્યું હતું, એ હકીકતો લગતી છે.

(બ) પહોંચા વસુલ કરવા સારૂ અ એ બ ઉપર એક ખત ઉપરથી દાવો માંડ્યો છે. ખત લખી આપવાનો બ ધનકાર કરે છે.

જે વખતે તકરારી ખત ધવાનું કહે છે તે વખતે બ ને અમુક કારણ સારૂ પહોંચાની જરૂર હતી એ હકીકત લગતી છે.

(ક) બ ને જોઈએ અવગણને તેનું ખુત કર્યા બદલ અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

બ ને જોઈએ અવગણવામાં આપ્યું છે તેજ જાતનું જોઈએ અ એ બ ના મરવા પહેલાં મળ્યું હતું એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) “તકરાર એવી છે કે અમુક દસતાવેજ અ નું અત્યુપત્ર છે કે નહીં.

તકરારી અત્યુપત્રમાં જે બાબતના ઠરાવ કર્યા છે તે વીચે જે તારાએ સદરહુ તકરારી અત્યુપત્ર થયું તે તારાખતો પહેલાં થોડા દીવસ ઉપર અ એ કોઈ તપાસ કરી હતી, તથા અત્યુપત્ર મજદુર કરવાની વાબતમાં તેણે વકીલની સલાહ લીધી હતી, તથા તેણે બીજાં અત્યુપત્રના ખરેડા કરાયા હતા પરંતુ તે તેણે પસંદ કર્યા નહીં એ હકીકતો લગતી છે.

(ઈ) અ ના ઉપર એક ગુનોહ કરવાનું તોહિમત છે.

ગુનોહ કરવાનું કહેવામાં આવે છે તેની પહેલાં કીંવા તે વખતે કીંવા તે પછી અ એ એવો પુરાવો આપ્યો કે તે ઉપરથી મુકદ્દમાની હકીકતનું સવરૂપ અ ને પોતાને ફાયદો થાય એવું બને, કીંવા તેણે પુરાવાનો નાશ કર્યો, કીંવા છુપાવ્યો કીંવા જે શખ્શો સાહેદ હોત તે સખ્શોને હાજર થવાનો અટકાવ કર્યો કીંવા તે ગેરહાજર રહે એવી તજવીજ કરી, કીંવા ગુનોહ મજદુર બાબત ખોટી સાહેદી આપવાનું કોઈ સખ્શોને શીખવ્યું, એ હકીકતો લગતી છે.

(ફ) તકરાર એવી છે કે અ એ બ ની પાસેથી અપહરણ કર્યું કે નહીં.

બ ની પાસેથી અપહરણ થયા પછી ક એ અ ની રૂબરૂ એમ કહેયું કે “ જે માણસે

બ ની પાસેથી અપહરણ કર્યું છે તે માણસને સોધી કાઢવા સાર પોલીસના માણસ આવે છે ” તથા એમ કહ્યા પછી લાગલોજ અ નાસી ગયો, એ હકીકતો લગતી છે.

(ગ) તકરાર એવી છે કે અ ને બ ના રૂપીઆ દસ હજાર દેવા છે કે નહી.

અ એ ક પાસેથી કરેજી રૂપીઆ માગ્યા તથા ડ એ ક ને અ ના રૂપીઆ તથા તે સાંભ-
જે એવી રીતે કહ્યું ને “ હું તમને એવી સલાહ આપુછું કે અ ઉપર ભરોસો રાખ્યો નહી,
કારણ તેને બ નું દેવું રૂપીઆ દસ હજારનું છે, ” અને અ કાંઈ જવાબ ન આપતાં ચાલતો
થયો, એ હકીકતો લગતી છે.

(હ.) તકરાર એવી છે કે અ એ ગુનોહ કર્યો છે કે નહી.

ગુનેહગારને શોધી કાઢાડવા ખાતરની ચોકશી ચાઝી છે. એવી સુચનાનું પતર પોલીસના
પછી અ છુપાઈ બેઠો એ હકીકત, તથા પતરમાં લખેલો મજબૂર એ હકીકત, લગતી છે.

(આઈ.) અ ઉપર કોઈ એક ગુનોહ કરવાનું તોહામત છે.

જે ગુનેહનું તોહામત છે તે ગુનોહ બધા પછી અ છુપાઈ બેઠો, અથવા ગુનોહ મજબૂર
કરને મળવેલી મીલકત કીંવા તે મીલકતથી ઉપજેલા પદ્ધસા અ ના કબજામાં હતા, કીંવા જે વસ્તુ
તે ગુનોહ કરવાના કામમાં વાપરવા સરખો હોય કીંવા જે વાપરેલી હોય તે છુપાવવાની કોશીશ
કરી, એ હકીકતો લગતી છે.

(જ.) તકરાર એવી છે કે અ ની સાથે બખાતકાર સંભાગ અમુક સખસે કર્યો છે
કે નહી.

સંદરહુ કહ્યા મુજબનો સંભાગ થયા પછી થોડેએક વખતે તે ઝોરતે તે ગુનાહ વિશે ફરીયાદ
કરી એ હકીકત, તથા જે બીના ઉપરથી તથા જે લખાણ લખાંને ફરીયાદ મજબૂર કરી એ
હકીકત, લગતી છે.

ફરીઆદ કર્યા વગર ઝોરત મજબૂરે એવું કહ્યું કે કોઈ સખસે મારી સાથે બખાતકાર સંભાગ
કર્યો એ હકીકત આ કલમ પ્રમાણે વરતાણુંક તરીકે લગતી નથી; પરંતુ તે નાચે મુજબ હોય તો
લગતો થઈ શકે છે.

કલમ ૩૨ ની રકમ (૧) મુજબ મરતી વખતના ઈક્રાર તરીકે હોય તો, અથવા, કલમ
૧૫૭ મુજબ પુસટીકારક પુરાવા દાખલ હોય તો.

(ક) તકરાર એવી છે કે અ ની ઉપર અપહરણ થયું છે કે નહી.

સંદરહુ કહ્યા મુજબનું અપહરણ થયા પછી થોડી વારે તેણે ગુનેહ વીચેની ફરીયાદ કરી એ
હકીકત, તથા જે બીના ઉપરથી તથા જે લખાણ કરીને ફરીઆદ મજબૂર કરી તે હકીકત લગતી છે.

ફરીયાદ કર્યા શીવાય તેણે એવું કહ્યું કે મારી પાસેથી અપહરણ થયું એ હકીકત આ
કલમ મુજબ વરતાણુંક તરીકે લગતી નથી; પરંતુ તે નાચે મુજબ હોય તો તે લગતો
થઈ શકે છે.

કલમ ૩૨ ની રકમ ૧ મુજબ મરતી વખતનો મકરાર તરીકે હોય તો, કોર્ટ, કલમ ૧૫૭ મુજબ પુરતીકારક પુરાવા તરીકે તે હોય તો,

ટીકા—એક વખત ઈંગ્લેન્ડમાં એમ જરૂરનું ગણાતું હતું; અને હજુ પણ અમેરીકામાં એ જરૂરનું ગણાતું જણાય છે કે એ વરતાણુક સમકાલીન હોવી જોઈએ. તો પણ થોડા વરસથી ઈંગ્લેન્ડમાં એમ તજવામાં આવ્યું છે. અને હવે એ ધારો છે કે જોકે સમકાળ સંબંધ ખતાવવાને સારું હોય જરૂરનો ગણવો જોઈએ તો પણ તે અવશ્ય જરૂરનો છે એમ કોર્ટ ગ્રીતે ન ગણવું જોઈએ. પરંતુ જુઓની દાખલ કરેલા પછી તેના ઉપર કેટલું વજન રાખવું જોઈએ તેનો વીચાર કરવામાં સમકાળ અગત્યનો છે.

કોર્ટ લેખના પક્ષકારોના ખરેખરા ઇરાદાની ખાતરી કરવાને સારું તે લેખ થયા પછી તેની રૂએ તેમણે શું કર્યું છે તેનો પુરાવો ખરો અગત્યનો છે. રામરેટ વાટસન એન્ડ કો. વીમોરેશ નારાયણરાય (બુ રી. વા. ૨૪—પા. ૧૭૭) ના કામમાં ફરીયાદ કરતી વખતે પડો વીસ વરસથી ઓછો મુદતનો હતો અને વીમોરેશ નારાયણરાય જડજોડે એવો અભિપ્રાય આપીયો કે પક્ષકારોનો ખરેખરો ઇરાદો બેથક મુખ્યત્વે કરીને તે લેખના કરાસે ઉપરથી શેધી કાઢાડેલા જોઈએ, પણ કેટલેક દરજે તે લેખ થયો તે વખતની કેડીયા ઉપરથી અને બીજું તે થયા પછી પક્ષકારોની વરતાણુક ઉપરથી જોઈ કાઢાડેલા જોઈએ. આ ધોરણના જદે દાખલાને માટે નીચેના કેસો જોવા:—નીચી કીમણ બોસ વી. નીસતારાણી દાશી બે. લા. રી. વા. ૧૩—પા. ૪૨૦; મ્માલકાજી કોરેટ સ. બુ. રી. વા. ૨૧—પા. ૩૮૭. સીતનલાલ વી. છત્રેધરીલાલ બુ. રી. વા. ૧૬—પા. ૪૩૨ ગીરધર નાગજી શેટ વી. ગણપત મોરોયા અને બાગીરથી બાઈ કામ મોરોયા, મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૩૨૬

(છેવટ લખવાનું) મી. ટેલર કહે છે કે “જ્યાં ફરીયાદ પુરતીકારક પુરાવા દાખલ આપી હોય ત્યાં જો ધોરણને આધારે આ નીયમ રચેલો છે તે સોધી કાઢાડવું મુશ્કેલ છે; કારણ કે જો સાહેબને જો ફરીયાદ કરનાર ઓરતે તેની મુજબ ફરીયાદ કરવામાં જે કાંઈ કહ્યું હોય તે બધું કહેવા દેવામાં આવે તો તેમનો પુરાવો જ્યારે તજવીજની વખતે સોગત ઉપર તેના પાસે તેની તેજ બીજી કહેવાવામાં આવે તારે તેની યાદદાસત ખરોખર છે કે નહીં તેની ખરોખર કસોટી રૂપ થાય છે.” પા. ૫૧૮ ઉપરના દરજાંતો મુજબ ફરીઆદનું લખાણ મુલ પુરાવ તરીકે લેઈ સકાય.

૬ કોર્ટ મુદતની કોર્ટ લગતી હકીકતનો ખુલાસો કરવા સારું કોર્ટ તેના કામમાં પ્રવેશ કરા લગતી હકીકતના ખુલાસાને સારું અથવા તેને કામમાં પ્રવેશ કરવા સારું જો હકીકતની જરૂર હોય તે હકીકત અથવા કોર્ટ મુદતની કોર્ટ લગતી હકીકત ઉપરથી જો ધોરણ નીકળતી હોય તેને જો હકીકત ઉપરથી મળજીતી મળતી હોય કોર્ટ તે રદ થતી હોય તે હકીકત, અથવા હરકોઈ વસ્તુ કોર્ટ સંબંધે જોઈએ એવા લગતી હોય તો તે એક રૂપના જો હકીકત ઉપરથી કીકતની જરૂર હોય તે આખત. સ્થાપન થતી હોય તે હકીકત, અથવા હરકોઈ તકરારો કોર્ટ લગતી હકીકત જો વખતે કોર્ટ જો ડેકાણે બની તે વખત કિંવા ડેકાણું જો હકીકત ઉપરથી મુકરર થતું હોય તે હકીકત, અથવા સદરહુ પ્રમાણેની હરકોઈ હકીકત જો પક્ષકારોથી બની તે પક્ષકારોનો સંબંધ જો હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત, એ સરવે હકીકતો સદરહુ કામ સારું તેની જરૂર હોય તેટલે દરજે લગતી છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે કે અમુક દસ્તાવેજ અ નું મરત્યું પત્ર છે કે નહીં;

તકરારી મરતુ પતરની તારીએ એ ની મીલકતની તથા તેના કુટુંબની સ્થિતિ કેવી હતી એ હકીકત લગતી છે.

(ખ) કુલેતી યાવ એવી વરતાણુંક એ સાલ્યો એવા આરોપ મુકીને આખર લીધા બાબત એ એ બે ઉપર દાવો કર્યો છે. બે એવું કહે છે કે જે વાત આખર લેવા જેવી કહેવામાં આવે છે તે વાત સાચી છે.

તકરારી આખર લેવા જેવી વાત પ્રગટ કરી તે વખતે સદરહુ પક્ષકારોની સ્થિતિ તથા સંબંધ કેવી રીતનાં હતાં એ હકીકત મુદ્દાની હકીકતનો કામમાં પ્રવેશ કરવા સાર લગતી છે.

તકરારી આખરુ લેવાના વાત જોડે સંબંધ ન હોય એવી બાબતમાં કાંઈ ટંટો એ તથા બે ની દરમિયાન હોય તે ટંટાની તપશીલવાર હકીકત લગતી નથી; પરંતુ કાંઈ ટંટો હતો એ હકીકત ઉપરથી એ તથા બે વચેના સંબંધમાં કાંઈ ફેર પડતો હોય તો તે ટંટો હતો એ હકીકત લગતી છે.

(ક) એ ઉપર એક ગુલો કરવાનું તોહિમત છે.

ગુનોહ મજબુર થયા પછા થોડીવારે એ પોતાના ઘરમાંથી છુપી રીતે નાહાસી ગયો એ હકીકત કલમ આઠ મુજબ મુદ્દાની હકીકતો ઉપરથી પછવાડેથી વરતાણુંક થઈ, એવા સંબંધથી લગતી છે.

બ્યારે તે ઘર છોડીને ગયો ત્યારે જે ઢેકાણે તે ગયો તે ઢેકાણે તેને એકાએક જરૂરી કામ આવી પડ્યું હતું એ હકીકત, તે એકાએક ઘર મુકીને ગયો એ હકીકતના ખુલાસાને સાર લગતી છે.

જે કામને સાર તે ગયો તે કામની તપશીલવાર હકીકત લગતી નથી; પરંતુ કામ એકાએક જરૂરીનું નીકળ્યું હતું એ બતાવવાને સાર સદરહુ જેટલી તપશીલની જરૂર હોય તેટલી તપશીલ લગતી સમજવી.

(ડ) ક એ એ જોડે નોકરી બાબત કરેલી કરાર તોડવાને બે એ ક ને ફાસલોબો એટલા માટે એ એ બે નાં ઉપર દાવો કર્યો છે. ક એ એ ની નોકરી છોડી તે વખતે એ ને એવું, કહેલું હતું કે “હું તમને છોડીને જાણું છું તે એ કારણથી કે બે એ મને વધારે સારી નોકરી આપવાનું કહેશે” ક ની વરતાણુંક મુદ્દાની હકીકત તરીકે લગતી છે તે વરતાણુંકનો ખુલાસો કરવા સાર ઉપલું બોલવું લગતી હકીકત છે.

(ઈ) એ ઉપર ચોરી કરવાનું તોહિમત છે. તેણે ચોરીનો માત્ર બે ને આપ્યો એવું જોવામાં આવ્યું બે એ તે એ ની સ્ત્રીને આપ્યો એવું પણ જોવામાં આવ્યું બે માલ આપતી વખતે એમ કહે છે કે “એ કહે છે કે આ તમો છુપાવી રાખ્યો” સદરહુ બે નું બોલવું લગતું છે. કારણ કે જે હકીકત પ્રકરણ યાને કારણ મજબુરનું અંગ યાને બાગ છે તે હકીકતનો તે ઉપરથી ખુલાશા થાય છે.

(જ) હંમેશા કરેલા બાબત એ ઉપર તજવીજ ચાલે છે અને એવું સાબીત થયું છે કે લોકોના એક ટોળાની અગાડી અગેવાન તરીકે તે ચાલતો હતો. સદરહુ લોકોના ટોળાએ કરેલા ખાકારે જે પ્રકારનું એ કલ્પ બાબત તેના ખુલાસાને સાર લગતા છે.

ટીકા,—(ક) ઘેરથી બાહાર રહ્યા હતા તે દરમિયાન જવાના હેતુના ખુલાસા મારેક લખેલી હકીકત અથવા લખેલા કાગળો મુજબ પુરાવ તરીકે દાખલ કરી શકાય છે, કારણ કે જવું અને ગેર-

હાજરી ધણી યોગ્ય રીતે એક જરૂરી કૃત્ય ગણાય છે. —ટેલર પા. ૫૨૬

શુભ કરવાને સંપ કીધી હોય તેવા કોઈ સંખસે લોકોના સામાન્ય હેતુ સંબંધી કાંઈ કહ્યું અથવા કર્યું હોય તે બાબત.

૧૦ કાંઈ શુભ કીવા દાવો ચાલવા લાયક અપકારનું કૃત્ય કરવા સાર એ અથવા વધારે સંખસોએ સંપ કર્યો છે એવું માનવાને યોગ્ય કારણ હોય ત્યારે સદરહુ સંખસો પછી કોઈએક સંખસે તે લોકોના સામાન્ય ધરાદાને સંબંધે ધરાદો મજબૂર પ્રથમ તેમાંના હરકોઈ એક સંખસે કીધા પછી કાંઈ કહ્યું કીવા કર્યું કીવા લખ્યું હોય તો, એવા સંપ કરનાર હરકોઈ સંખસ સંપ મજબૂરમાં સામી

લ હતો તે બતાવવા સાર તેમજ સદરહુ મુજબ સંપ થયો છે એવું સાબીત કરવાને સાર સદરહુ કહેલી, કરેલી, અથવા લખેલી વાત જે સંખસોએ સંપ કર્યાનું માન્યામાં હોય તેવા પ્રત્યેક સંખસ વિરુદ્ધ લગતી છે.

દ્રષ્ટાંત.

(અ) રાણીના વિરુદ્ધ લઠાઈ કરવા સાર સંપ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં અ સામીલ થયો છે એવું માનવાને યોગ્ય કારણ છે.

જે કારણને સાર સદરહુ સંપ થયો છે તે કારણને વાસ્તે બ એ પુરોપથી હથીઆરો મંગાવ્યાં, તથા તેજ કારણને સાર ક એ કલકતા મધિ પદ્મશા એકઠા કર્યા, તથા સંપ મજબૂરમાં સામીલ થવા ક એ મુંબઈમાં લોકોને સમજાવ્યા, તથા જે કામ કરવાનો વીચાર છે. તે કરવું યોગ્ય છે. એવા વાદીના લખેલા કાગળો ઈ એ આગરામાં પ્રસીદ્ધ કર્યા તથા જે પદ્મશા ક એ કલકતા મધિ એકઠા કર્યા હતા તે ક એ દીલીથી ગ ઉપર કાબુલ મોકલાવ્યા, તથા સંપ મજબૂરના હેવાજનો પત્ર હ એ લખ્યો તેમાંનો મજબૂર એ પ્રત્યેક હકીકત સંપ થયો છે. એ વાત સાબીત કરવાને સાર તથા તેમાં અ સામીલ છે, એ સાબીત કરવાને સાર લગતી છે. પછી તે સરવે હકીકતોથી અંગ્રાજીઓ હોય, તથા જે સંખસોએ હકીકત મજબૂર મુજબ કર્યું, તે સંખસોને અ ઓળખતો ન હોય, તથા અ સંપ મજબૂરમાં સામીલ થયો તેની અગાડી અથવા તે સંપમાંથી નીકળી ગયો ત્યાર પછી સદરહુ હકીકતો બની હોય તો ચીંતા નહી.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં નીચેની બાબતો ખરોખર સમજવી જોઈએ.

૧ હુ.—આ કલમ શુનાહને કીવા દાવો ચાલવા લાયક અપકાર કૃત્યને, સંયુક્ત સંપ કરનારાઓને તથા સહ પ્રવેશ કરનારાઓને અથવા બીજા અપકારક કૃત્ય કરનારાઓને લાગુ છે. ૨ જુ.—પુરાવા લેતાં પેહેલાં સંપ કર્યો તો એ વાત માનવાને યોગ્ય કારણ હોવું જોઈએ. ૩ જુઓ —કાયદા વિરુદ્ધ કામમાં પડેલા સંખસોનો સંબંધ બતાવવામાં આવ્યા પછી એ સંપના હરેક અંગબુતે કાંઈ કર્યું હોય કીવા કહ્યું હોય તે બીજા હરેક અંગબુતની વિરુદ્ધ મુજબ પુરાવા છે; પછી તે સરવે હકીકતથી તે અંગ્રાજી હોય, તથા સંખસોએ સદરહુ મુજબ કર્યું અથવા કહ્યું તે સંખસોને તે ઓળખતો ન હોય તેની ચીંતા નહી, ૪ યુ.—જે કાંઈ કર્યું હોય તે તથા જે કહ્યું હોય તે જે સંખસની વિરુદ્ધ તે વાપર્યું હોય તે સંખસ સંપ મજબૂરમાં સામીલ થયો તે પેહેલાં અથવા તે સંપમાંથી નીકળી ગયો ત્યાર પછી બન્યું હોય તો પણ પુરાવામાં લઈ શકાય છે, ૫ મુ.—સંપ મજબૂરના હેવાજનો પત્ર, પછી તે દખીતો તેની પુરેલી માં હ આ પુરવણીમાં લખ્યો ન હોય તો પણ પુરાવામાં લેવાય છે. આ છેલ્લો નિયમ ઇંગ્લાંડમાં ચાલે છે તેથી ઉલટો છે. આ બધી બાબતમાં ટેલરકૃત પુરાવાનો કાયદાની કલમ ૫૨૬ ૫૩૪ જુઓ. ખેરના પુરાવા કાયદાની કલમ ૫૦૮ જુઓ અને (રાણી વી. અમીરદીન બ. લો. રી. વા. ૭ પા. ૬૩; રાણી વી. અમીરખાન અને બીજા, બ. લો. રી. વા. ૬ પાનું. ૩૬.

હકીકત બીજીરી-
તે લગતી નહોતી
તો તે ક્યારે લગ-
તી સમજવી.

૧૧. જે હકીકત બીજી કોઈ રીતે લગતી ન હોય તે જે નીચે મુજબની
હોય તો લગતી છે એમ સમજવું.

(૧). હરકોઈ મુદ્દાની કોંવા લગતી હકીકતથી તે વિરૂધ્ધ હોય તો.

(૨). હરકોઈ મુદ્દાની કોંવા લગતી હકીકત અન્યનો ધણો સંબંધ છે કોંવા સંબંધ નથી
એવું, તથા નહીં અન્યનો ધણો સંબંધ છે કોંવા સંબંધ નથી એવું. સ્વતંત્ર રીતે તે ઉપરથી, અથ-
વા બીજી હકીકત સાથેના તેના સંબંધ ઉપરથી, માન્ય પડે એવી હોય તો;

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છેકે, અ અ કલકતા મધે અમુક દીવસે ગુનોહ કર્યો કે નહીં
સદરહુ તારીએ અ બાહાર મધે હતો એ હકીકત લગતી છે.

જે વખતે ગુનોહ થયો તે અરસામાં ગુનોહ થયો તે ઠેકાણેથી અ દુર હતો તેથી કરીને તેણે
ગુનોહ કરવાની વાત અશક્ય નથી પણ ઘણી અસંભવિત છે. એ હકીકત લગતી છે.

(બ.) તકરાર એવી છેકે અ એ ગુનોહ કર્યો છેકે નહીં.

કેફિયત એવી છેકે ગુનોહ મજદુર અ, બ ક, અથવા ડ, અ એ પછકી કોઈ એકે કરેલો
હોયો નોંધાવે. ગુનોહ મજદુર બીજો કોઈ સખસ કરી શકે એમ નહોતું એવું તથા તે બ, ક અ-
થવા ડ એ કરેલો નહોતો એવું, જે હકીકત ઉપરથી માન્ય પડે તે પ્રતેક હકીકત લગતી છે.

નુકશાનના દાવા.
માં જે હકીકત ઉપ-
રથી કોરટ નુકશા-
નની રકમ મુકરર
કરી શકે તે હકી-
કત લગતી છે.

૧૨. જે મુકદમામાં નુકશાનનો દાવો કરેલો હોય તે મુકદમામાં કેટલું નુકશાન
આપવું નોંધાવે એ જે હકીકત ઉપરથી કોરટ મુકરર કરી શકે તે હકીકત લગતી છે.

હક કોંવા રીવાજ
પીથે તકરાર હો-
ય તો કહી હકીક-
ત લગતી છે.

૧૩. હરકોઈ હક કોંવા રીવાજ છેકે નથી એ બાબત બ્યારે તકરાર હોય.
ત્યારે નીચે લખેલી હકીકત લગતી છે એમ સમજવું.

(અ) જે કાર્ય ઉપરથી તકરારી હક કોંવા રીવાજ ઉત્પત્ત થયો હોય, અથવા તે ઉપર દાવો
ખતાવવામાં આવ્યો હોય, અથવા તેમાં કોઈ ફેરફાર થયો હોય અથવા તે કબુલ રાખવામાં આ-
વ્યો હોય, અથવા તે છે એમ કહેવામાં આવ્યું હોય, અથવા તેનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો
હોય, તે કાર્ય અથવા જે કાર્ય એવું હોય કે હક કોંવા રીવાજ મજદુર હોય તો કાર્ય મજદુર થયું
ન હોય તો તે કાર્ય.

(બ.) હક કોંવા રીવાજ મજદુર ઉપર દાવો ખતાવવામાં આવ્યો હોય અથવા તે કબુલ
રાખવામાં આવ્યો હોય, અથવા તેને અમલમાં આવ્યો હોય, અથવા તેને અમલમાં આવતાં

તકરાર ઉઠી હોય, અથવા અમલમાં આવ્યો એમ કેહેવામાં આવ્યું હોય, અથવા તેના અમલથી વીરૂદ્ધ કાંઈ કોયું હોય, એવા અમુક દાખલાઓ બન્યા હોય તે દાખલા.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવીજે કે અ નો હક એક માંછલી પકડવાની જગા ઉપર છે કે કેમ એ માંછલી પકડવાની જગા અ ના વડીલોને આપવા બાબતનો લેખ તથા તે જગા અ ના બાપે ગીરો મુક્યા ની વાત તથા ગીરો મજબૂર વિરૂદ્ધ એ જગર અ ના બાપે બીજાને પછવાડેથી આપ્યાની વાત, તથા અ ના બાપે હક મુજબ અમલ કરવાના અથવા તે પ્રમાણે અમલ કરતાં અ ના પડોશી-એ અટકાવ કરવાના અમુક દાખલા બન્યા હોય તે દાખલા એ સરવે લગતી હકીકતો છે.

ટીકા.—આ કલમ ખાનગી તેમજ સારવજનીક હકો તથા રીવાજોને લાગુ કરવાને હારદ કરેલો છે એમ દ્રષ્ટાંત ઉપરથી જણાવે છે. સરજો નારાયણ પાંડે વી. બી.સમખર સીધ. પુ. રી. વા. ૨૩—પા. ૩૧૧.

એક કંપનીના બાકુતે એક સારવજનીક વાહાણ ચાલી શકે એવી નદીમાં પોતાની આગવી માંછલા પકડવાની જગ્યામાં પ્રવેશ કરવાને માટે એક શખસ ઉપર દાવો બાંધ્યો અને એ જગાનો કબજો જીતીને એમ સાબીત કરવાને પુરાવામાં એ કંપનીની ચોપડી તે હાજર કરી. તેમાં એ જગા કોઈ બાકુતને અમુક બાકુથી બાકે આપ્યાના દાખલા હતા. તેમાં ઠરાવામાં આવ્યું હતું કે એ ચોપડી પુરાવામાં લેઈ શકાય કેમકે નિયમ એવા છે કે અસલ દસ્તાવેજો જે યોગ્ય કબજામાંથી આવતા હોય, અને તે જિતાંજ માલીકપણુ ચલાવવાનો તેનો મતજબ હોય, જેવાકે ગણોત્પત્તી અથવા સનંદ, તો કબજાના પુરાવા વગર અથવા તેની રૂઢિએ બાકુ આપ્યાના પુરાવા અગર પુરાવામાં આપી શકાય, કેમકે તે દસ્તાવેજો માલીકપણાના કત્યો તથા કબજાનો પુરાવ છે. માલક મસન વી, ઓદીઆ હાઉસ આફ લારડસ કેસીસ વા. ૧૦ પા. ૫૬૩—આજ કામમાં એ આગળ માંછલા પકડવાની જગ્યાની હદ સાબીત કરવાને રાજના કોઈ બીજા હનામદારે એ કંપની ઉપર ઘણા વરસ પહેલાં બાંધેલા દાવામાં વિજાયાતની સદર અદાલતમાં (ચાનસરીની કોર્ટમાં) નુકસાતીનો દાવો કરેલો તથા જવાબ આપેલો, તેમાં મજબૂર માંછલા પકડવાની જગ્યાના હનું ખ્યાન કર્યું હતું તે પુરાવામાં આપવામાં આવ્યા હતા. તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે તે દસ્તાવેજો એ માંછલા પકડવાની જગ્યાના હાલીદામના તથા તે ઉપર કરેલા દાવાના બાગ તરીકે પુરાવામાં લેઈ શકાય છે, (વળી રાજર વો. આજનનો કેસ જોવો. કામ્પબેલ્સ નીસી પ્રાવસ રીપોર્ટસ વા. ૧-પા. ૩૦૬).

વાદોઓ તથા પ્રતિવાદીના અમુક મુરતીઓ કે જેની આશરે ખસે વરસ ઉપર તેમના વડીલોએ સ્થાપના કરી હતી તે મુરતીઓના પુન કરવાના વારા હતા. વાદોઓએ એવી તકરાર લીધી કે એ પુન કરવાના રીવાજ મુજબ એ મુરતીઓ કલકતેથી બીજે ઢેકાણે લેહજા મકાતી નથી અને પ્રતિવાદીને તે મુરતીઓ ત્યાંથી બીજે ઢેકાણે લેઈ જવો અટકાવવાની તેમણે ફરિયાદ કરી. તેમની તકરારની પ્રક્રિયામાં વાદોઓએ એ વારાવાળા સખસોમાંના ઘણા સખસોએ આશરે દોઢ વરસ ઉપર કરેલા કરારનો લેખ પુરાવામાં રજુ કર્યો તે લેખમાં મજબૂર રીવાજની વાત લખ્યા પછી તે લેખ કરનાર સખસોએ તેમના પ્રત્યેકના વારામાં એ મુરતીઓ કલકતેથી બીજે ઢેકાણે ન લેઈ જવા વંશિનો એક બીજાની સાથે કરાર કર્યો હતો. આ લેખ કરવામાં પ્રતિવાદી શામેલ નહોતો. તેમાં ઠરાવામાં આવ્યું હતું કે આ લેખ આ કલમ પ્રમાણે પુરાવામાં લેઈ શકાય તેવો છે, પરંતુ પ્રતિવાદી વિરૂદ્ધ પુરાવા તે ગણાય તેમ નથી તેની વિરૂદ્ધ દાવાઓ હક જીતી રીતે સાબીત કરવો જોઈએ. હરોનાથ મલીક વી. નીતાનંદ મલીક બં. લા. રી. વા. ૧૦-પા. ૨૨૩.

રસ્તાવેશના કાગળો તથા એક વેચાણ ખત જેમાં વાદોએ તથા તેમની જગા ઉપર

પેહેલા રહેનાર શખસોના હકો વીંછી લખવામાં આવ્યું હતું તથા તે કબ્જ કરવામાં આવ્યા હતા, તે કાગળો તથા ખતની બાબતમાં એમ ડરાવામાં આવ્યું કે તે આ કલમના અરથ મુજબના કૃત્યો તથા દાખલા છે. દરેક તરી મોહનતી વી. જગો બાંધુ મોનતી વુ. રી. વા. ૨૩-પા. ૨૬૩

ઇંગ્લંડના કાયદા મુજબ (જુરીના) ડરાવો ફેસલા તથા બીજા નીકાલ જો કે બીજા આ વચ્ચે થયા હોય તોપણ સાર્વજનિક પ્રકારના રીવાજોની હયાતી અથવા ગેરહયાતી સાબીત કરવાને પુરાવામાં હમેશાં લેવાય છે તેવીજ ખતનો પુરાવ તેવાજ કામને માટે આ પુરાવાનો આદર થતા પેહેલાં હીંદુસ્તાનમાં પણ લેવાતો હતો. એક કેસમાં કલકત્તા હાઇકોર્ટ નાચે પરમાણે બોલે છે. બે દાખલા હાજર કરવામાં આવ્યા હતા. એક સને ૧૮૫૨ ની સાક્ષમાં, અને બીજો ૧૮૬૨ ની સાક્ષમાં જેમાં એ હક કેહેવામાં આવ્યો હતો, અને તેની હયાતી કબ્જ કરવામાં આવી હતો. આ ઇનસાફી કામો શારેવજનીક હીતની બાબત જેવો કે આવા પરકારનો કોઈ રીવાજ હયાતી બાબતમાં સારો પુરાવ છે, અને આવા પરકારનો મુકદ્દમો ઉપર કહેલા સાધારણ નાયમના અપવાદ તરફ ચાલે છે. (પુરાવા ઉપર ટેલર સાહેબની કમેન્ટરીની કલમ ૧૪૬ જુઓ) અને જો આવા ઘણા દાખલા રજુ કરવામાં આવ્યા હોય તો બેશક જડજે આવો ફેસલો આપવામાં બાજબી કીધું હોત. માધવચંદ્રનાથ ખીસવાસ વી. ટોમી બાવાહ અને બીજા વુ. રી. સી. ૩-લોંગ વા. ૭-પા. ૨૧૦.

ઉપરના ડરાવના ધોરણ મુજબ મદ્રાસ હાઇકોર્ટે ડરાવ કર્યો છે પણ તેમાં એક જડજને શક હતો કે જે ફેસલો પુરાવામાં દાખલ કરવાની તે પુરાવ તરફે ગણાવવાની કોશીસ કરવામાં આવી હતી તે આવી તરેહના સામાન્ય પ્રકારની બાબતનો હતો કે તે કોઈ વાહીતની વીરૂધ્ધ સબળ પુરાવા દાખલ ગણી શકાય કે? નાજાયંબો ખાટર વી. નેલાકુમાર પીલાઇ મદ્રાસ હ. કો. રી. વા. ૭-પા. ૩૦૭.

સદરહુ ખતનો પુરાવો કુલાચાર સાબીત કરવાને પણ હીંદુસ્તાનની કોર્ટોમાં ઘણી વખત પુરાવામાં દાખલ કરાયે નીજ કીસટો દેખ બરમાનો વી. બીરચંદ્ર યાકુર અને બીજા બે. લો. રી. પ્રી. કા. વા. ૩-પા. ૧૩; રાવત અરજુનસીંઘ અને રાવત દુકેજન સીંઘવી. રાવત ચુનસીઆમ-સીંઘ પમુરસ. ઇ. અ. પા. ૧૦-૧૬૬.

ઉપર કહેલા પરકારનો પુરાવ હવે કોઈ પણ ખતનો હક અથવાં રીવાજ સાબીત કરવાને પુરાવામાં લેઈ શકાય છે.

કેટલોક જમીનનો વાદીનો ઇનમામી પટાનો હક હતો અને વાદીએ માગેલો ઇનમામી હક જે શખસે ઉત્પન્ન કર્યા હતો તે શખસના ઉચ્ચ ધારણ કરનાર જે દાવામાં પક્ષકાર હતો તે દાવામાં થયેલા ફેસલા પોતાના દાવાની પુષ્ટીમાં વાદીએ રજુ કર્યા. આ ફેસલાથી ઇનમામી હકના અસ્તિત્વની સાબીતી થઈ પણ જે દાવામાં તે ફેસલા કરવામાં આવ્યા હતા તેમાં પ્રતિવાદી પક્ષકાર ન હોતો તે કારણથી નીચલી કોર્ટે ફેસલા કામમાં દાખલ કર્યા નહી. ઉપરની કલમ પ્રમાણે આ ફેસલા લગતા છે એમ હાઇકોર્ટે ડરાવ્યું. (૨૨ વી. રી. ૩૬૫) તેમજ નીચેના કામોમાં પણ તેજ ધોરણ માન્ય રાખવામાં આવ્યું હતું. ૨૦ વી. રી. ૩૪૫; ૨૩ વી. રી. ૧૬૨; ૨૪ વી. રી. ૨૬૫; ૨૮૪, ૪૦૭ અને ૪૩૧

રીવાજ એ લાંબી મુદતની રીઠી અને વડીલોની સંમતીથી સ્થાપીત થયેલો એક કાયદો છે. જો તે સામાન્ય હોય તો, દેશના સાધારણ કાયદાનો તે ભાગ ગણાય; જો વિશેષ હોયતો ખાસ રીવાજ ગણાય ઇંગ્લેન્ડ કાયદા પ્રમાણે નીચે લખેલી બાબતો હોય તો અમુક રીવાજ બંધનકારક ગણાય; તે એ કે (૧) મનુષ્યના સ્મરણમાં તેથી વિરૂદ્ધ કોઈ હકીકત હોવી જોઈએ નહીં; (૨) તે હમેશાં લાલુ રહેવી જોઈએ; (૩) બીન તકરારી હોવો જોઈએ; (૪) તે બાજબી હોવો જોઈએ; (૫) તે નિશ્ચિત હોવો જોઈએ; (૬) તે બધાને બંધનકારક હોવો જોઈએ; (૭) બીજા રીવાજથી તે વિરૂદ્ધ હોવો જોઈએ નહીં. આ બધાં લક્ષણ હીંદુસ્તાનમાં ચાલતા રીવાજને લાગુ પાડવાં જોઈએ કે નહી તે બાબતનો ડરાવ થયેલો નથી નથી; પણ ઘણા કામોમાં એમ ડરાવવામાં આવ્યું છે કે રીવાજ બાજબી

બી અને નિશ્ચિત હોયો જોઈએ. અમુક દૃષ્ટાંતનો જયો અથવા તેનાં ઘણાં દૃષ્ટાંતો બને તેથી વ્યાપારનો રીવાજ સાબીત થઈ શકે છે. વ્યાપારના રીવાજ બાબત જગોમોહનધોસ વીરદ માણિકચંદનો ફેસલો જુઓ. ૭ મું. ઇ. અપીલ ૨૬૩

વ્યાપારીઓના સામાન્ય રીવાજમાં અને અમુક ધંધાના ખાસ રીવાજમાં ફરક છે. “ધંધાનો રીવાજ” એટલે અમુક ધંધાનો રીવાજ સમજવો અને તે દૃષ્ટાંતોથી સાબીત કરી આપવો જોઈએ; ફક્ત અભિપ્રાયી પુરાવો ચાલે નહીં.

અમુક કરારમાં વિશેષ હકીકત દાખલ કરવા સારું રીવાજનો પુરાવા ઘણી વખત આપવામાં આવે છે. (પાછળ ૬૨ મી કલમનો ૫ રકમ જુઓ) તેમજ કરાર આકટની પહેલી કલમ જુઓ.

હીંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે રીવાજ અગર રૂઢી ખાસ અગત્યનાં છે. સુરેન્દ્ર કૃત હીંદુ લોમાં લખેલું કે રીવાજ નેવો ઇંગ્રેજ કાયદાનો ભાગ છે તેવાજ હીંદુ કાયદાનો ભાગ છે અને રીવાજ હીંદુ કાયદાનો ભાગ છે તેથી જ્યાં જ્યાં તે ચાલતો હોય ત્યાં ત્યાં સાચાજ કાયદાથી બની પડે છે. આ બાબતમાં ૧૨ મું. ઇ. અપીલને પાને પર ૩ મું નોંધકારિતો દેખીને ફેસલો છે તે જુઓ.

એક કુટુંબના રીવાજને કુલાચાર કહે છે અને અમુક સ્થાનનાં રીવાજને દેશાચાર કહે છે કુલાચાર સાબીત કરવા સારું એમ બતાવી આપવું જોઈએ કે તે જુનો છે અને નિર્ભય ચાલ્યો આવે છે (૬ બિ. લો. રી. ૨૩૮) તેમજ ૧૪ મું. ઇ. અપીલને પાને ૫૮૫ મે રામનદ્વમાં અમલના કામમાં નામદાર પ્રીવોકોસીસનો ઠરાવ છે તે જુઓ.

વારસા બાબતના જે નિયમો અમુક જગ્યાએ ચાલતા હોય તેથી જુદા નિયમ પ્રમાણે વારસો અમુક કુટુંબમાં મળતો હોયતો તે કુલાચાર ગણાય અને પછી મીલકત સ્વોપારજીત હો કે વડીલો પારજીત હો તોપણ તે રીવાજ પ્રમાણે તેની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ (૧૨ મું. ઇ. અપીલ. ૮૧) તેમજ ઇ. લો. રી ૧ કલકત્તા ૧૯૫ રાજકીશનશીંગ વીરદ સમગ્ય સરમાનો ફેસલો જુઓ.

કાયદાથી પણ રીવાજ તે કાયદા જેટલુંજ બળ આપવામાં આવેલું છે. તે બાબતમાં સન ૧૮૭૨ ના ૪ આકટનો કલમ ૫ અને ૭ જુઓ તેમજ સને ૧૮૨૫ ના ૧૧ મા રેગ્યુલેશનની ૨ જી કલમ જુઓ.

જે હકીકત ઉપર થી મનની અથવા શરીરની કીવા સરીરના સુખ દુખની સ્થિતિમાં માલમ પડે તે હકીકતો બાબત. ૧૪. ધરદો, કિંતા સ્નાન, કિંતા શુધ જુધી, કીંતા ગફલત, કીંતા બે ફીકરાઈ, કીંતા કોઈ અમુક સખસના ઉપરનો દુષ્ટબાવ, કીંતા સદબાવ એના નેવો મનની હરકોઈ સ્થિતિ છે એવું જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત, અથવા શરીરની કીવા શરીરના સુખ દુખની હરકોઈ પ્રકારની સ્થિતિ છે એવું જે હકીકત ઉપરથી માલમ પડે તે હકીકત બગતી છે. તે એવે પરસંગે કે જ્યારે

એવી મનની અથવા શરીરની કીવા શરીરના સુખ દુખની સ્થિતિ છે કે નહીં એ વાત મુદ્દાની અથવા લગતી હોય ત્યારે.

ખુલાસો.—કોઈ હકીકત ઉપરથી મનની કોઈ લગતી સ્થિતિ છે એવું માલમ પડે છે એ કારણને લીધે હકીકત મજબૂર લગતી હોય, ત્યારે તે હકીકત ઉપરથી જે અમુક બાબતની તકરાર ચાલતી હોય તે બાબતને સંબંધે સદરહુ સ્થિતિ છે એમ માલમ પડવું જોઈએ સામાનીય રીતે એવી સ્થિતિ હોય છે એમ માલમ પડવું જોઈએ નહીં.

દૃષ્ટાંતો.

(અ) અ ઉપર એવું તોહોમત છે કે તેને ચોરાએલો માલ બજારીને ચોરીનો માલ લીધો. ચોરીની અમુક જીનસ તેના કબજામાં હતી એવું સાબીત થાય છે.

સદરહુ વખતે તેના કમળમાં ચોરીની બીજી ઘણી જાણુઓ હતી એ હકીકત લગતી છે કારણ એ ઉપરથી એવું દેખાય છે કે જે જાણુઓ તેના કમળમાં હતી તે દરએક તથા ચરવે ચોરીની હતી એવું તેને માન્ય હતું.

(ખ.) અમુક સીકા ખોટી છે એવું શીકા મજદૂર આપતી વખતે માલમ છતાં. તે સીકા બીજાને દગલખાણથી આપ્યો એવું નોંધામત અ ઉપર છે.

જ્યારે સદરહુ સીકા અ એ આપ્યો ત્યારે તેની પાસે બીજા ખોટા સીકા ઘણા હતા એ હકીકત લગતી છે.

(ક) પોતાનો કુતરો ઘણો કરડકણો છે એમ ખ ને માલમ છે તે ખ ના કુતરાએ કરેલા નુકશાન બાબત અ એ ખ ના ઉપર દાવો કર્યો છે.

અગાડી ક્ષ, ય તથા રા ને કુતરો મજદૂર કરડ્યો હતો અને તેઓએ તે બાબત ખ આગળ ફરીવાર કરી હતી, એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) તકરાર એવી છે કે જે માણસને એક હુંડીનું નાણું આપવાનું હતું તેનું નામ ખોટું લખ્યું હતું તે વાત હુંડી સીમારનાર અ ને માલમ હતી કે નહીં.

એ પરમાણુ લેખેની બીજી હુંડીઓમાં જેને રૂપીઆ આપવાનું લખ્યું હતું તે સખસ જે ખરો હોતો તેણે હુંડીઓ મજદૂર અ ને જે વખતે મોકલી હોત તે વખતની અગાડી સદરહુ હુંડીઓ અ એ સીકાલેલી છે એ હકીકત. જે સખસને તકરારી હુંડીના રૂપીઆ આપવાનું લખ્યું છે તે સખસ ખોટો છે એવી માહિતી અ ને હતી, એવું બતાવવાને સાર લગતી છે.

(ઈ) ખ ની આગરને હાની થાય એવા ઘરાઘરાઈ કોઈ આરોપની વાત પ્રગટ કરીને ખ ની આગર લીધાનું અ ઉપર નોંધામત છે.

અ નો ખ ઉપર કુદ્ર બાવ છે એવું બતાવનારી કોઈ વાતો પેસ્તર પ્રગટ કરવાની હકીકત લગતી છે. કારણ કે હાલની તકરારી વાત પ્રગટ કરવામાં અ નો ઘરાદો ખ ની આગરને હાની કરવાનો હતો. એવું તે ઉપરથી માન્ય પડે છે.

અ તથા ખ વચ્ચે આગળ કાંઈ ટંટો નોંધાતો, તથા જે બાબત વીથે ફરીઆદ કરવામાં આવી છે, તે બાબત અ એ સાંભળી તે મુજબ પાછી કહી છે, એ હકીકતો અ નો ઘરાદો ખ ની આગરને હાની કરવાનો નોંધાતો એવું બતાવવાને સાર લગતી છે.

(ફ) અ એ દગલખાણથી ખ ને એવું બતાવ્યું કે ક દાર છે તે ઉપરથી ક જે નાદાર છે તે ઉપર ખ એ લજસાઈને બરજો રાખ્યો, તેથી નુકશાન થયું, તે બાબત અ એ ખ ઉપર દાવો કર્યો છે.

ક દાર છે એવું જ્યારે અ એ કહ્યું ત્યારે ક ના પાડોશીઓ તથા જે લોક તેની સાથે વેપાર રોજગારનું કામ પાડતાં તેઓ ધારતા હતા કે ક દાર છે, એ હકીકત અ એ જે બતાવ્યું તે શુદ્ધ બુદ્ધિથી બતાવવા સાર લગતી છે.

(ગ) એક ઘરનો માલિક એ છે તે ઘર ઉપર કાંઈ કામ એ કે નામના ઇતરદારના હુકમથી કર્યું તે કામની કીમત લેવાને સાર એ ઉપર એ દાવો કર્યો છે.

એ નો જવાબ એવા છે કે એ એ ને કરાર કર્યો તે કે જોડે કર્યો છે.

તકરારી કામને સાર એ એ એ ને પછશા આપ્યા છે એ હકીકત લગતી છે, કારણ કે તે ઉપરથી એવું સાબીત થાય છે કે એ એ શુધ જુદીથી તકરારી કામ કરવાનો બંદોબસ્ત કરવાનું કે ના રંવાધીનમાં આપ્યું હતું સમય કે પોતાની તરફથી એ જોડે કરાર કરી શકતો હતો, એ ના મુખતીઆર તરીકે કરાર કરવાનું નોંધાવું.

(હ) જડેતી મીલકતનો બદ દ્યાનતથી જોટો ઉપયોગ કર્યા બાબત એ ઉપર તોહોમત છે, અને તકરાર એવી છે કે જ્યારે તેણે તેનો સદરહુ મુજબ ઉપયોગ કર્યો ત્યારે ખરો માલિક મળી શકતો નથી એવું તે શુધ જુદીથી માનતો હતો કે નહીં.

મીલકત મજકુર જોવાઈ ગયાની ખબર સરવે લોજને એ ને ડોકાણે રહે છે તે ડોકાણે આપવામાં આવી હતી એ હકીકત તેનો ખરો માલિક મળી શકતો નથી એવું શુધ જુદીથી એ માનતો નોંધાવો એમ ખતાવવાને સાર લગતી છે.

કે એ મીલકત મજકુર જોવાયાની વાત સાંભળીને તે ઉપર જોટો દાવો કરવાની ઇચ્છાથી તેણે કપટથી સદરહુ ખબર આપી છે એવું એ જાણતો હતો, અથવા એવું માનવાને તેને કારણ હતું. એ હકીકત લગતી છે, કારણ કે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે સદરહુ ખબર આપ્યાની વાત એ ને માલમ હતી એટલા ઉપરથી તેની શુધ જુદી ગેર સાબીત થઈ શકતી નથી.

(આઈ) એ ના ઉપર એવું તોહોમત છે કે એ ને મારી નાંખવાના ઇરાદાથી તેના ઉપર જોળી મારી. એ એ અગાડી એ ઉપર જોળી મારી હતી, એ હકીકત એ નો ઇરાદો ખતાવવાને સાર સાબીત કરી શકાય છે.

(જ) એ ના ઉપર એવું તોહોમત છે કે તેણે ધમકીના પત્રો એ ને મોકલ્યા એ એ એ ને ધમકીના પત્રો પેશતર મોકલ્યા હોય તે પત્રો સદરહુ પત્રોનો ઇરાદો ખતાવવાને સાર સાબીત કરી શકાય છે.

(કે) તકરાર એવી છે કે પોતાની સ્ત્રી એ ઉપર નીરદયપણું કરવાનો એ તકસીર વાર છે કે નહીં.

જે નીરદયપણું કરવાની તકરાર છે તે પેહેલાં અથવા પછી થોડે વખતે મેદિના દીલનો વીચાર એક એક તરફ કેવો હતો, તેનું જે કાંઈ બાશણ થયું હોય તે લગતી હકીકત છે.

(લ) તકરાર એવી છે કે એ નું મોત જોરથી થયું છે કે કેમ.

એ બીમારી હતો તે દરમીયાન તેણે પોતાના રોગના મીતહ બાબત જે મજકુર કહ્યો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(મ) એ ના આયુષ્યનો વીમો ઉતાર્યો ત્યારે તેની તબીબતની રીતી કેવી હતી, એ વીધે તકરાર છે.

સદરહુ વખતે અથવા તે અરસામાં અ એ પોતાની તબીયત બાબત ને મજબૂર કહ્યો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(ન) ને ગાડી વપરાય એવી યોગ રીતે લાયક નોંદાતી તેવી ગાડી મફલતથી અ એ બાડે આપી તેથી અ ને વાગ્યુ તે બાબત અ એ અ ના ઉપર દાવો કર્યો છે.

તે ગાડીમાં ને કશર હતી તે બીજે પ્રસંગે અ ના ધ્યાન ઉપર આણી હતી, એ હકીકત લગતી છે.

ને ગાદીઓ અ બાડે આપતો હતો તેમાં મફલત કરવાની તેની રીત હતી, એ હકીકત લગતી નથી.

(ઓ) ઇરાદા પુરવક અ ને ગોળી મારીને તેને મારી નાંખ્યાથી અ નું ખુન કર્યા બદલ અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

અ એ બીજે પ્રસંગે અ ના ઉપર ગોળીઓ મારી હતી, એ હકીકત અ ને ગોળી મારવાનો અ ને ઇરાદો બતાવવાને સાર લગતી છે.

લોકોને મારી નાખવાના ઇરાદાથી તેઓના ઉપર ગોળી મારવાની અ ની રીત હતી, એ હકીકત લગતી નથી.

(પ) એક ગુન્હો કર્યા બાબત અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે.

સદરહુ ગુન્હો કરવાનો કાંઈ ઇરાદો દેખાઈ આવે એવું તે કાંઈ બોલ્યો હતો, એ હકીકત લગતી છે.

સદરહુ જીતના ગુન્હો કરવાની સામાન્ય રીતે તેના મનની વૃત્તિ, એમ દેખાઈ આવે એવું તે કાંઈ બોલ્યો હતો, એ હકીકત લગતી નથી.

ટીકા—રાણી વીરક પરબુદાસના કામમાં પરબુદાસ ઉપર વાવદા ચીઠી બનાવ્યાનું તોહામત હતું. અને બીજા ચાર પ્રતિવાદોએ ઉપર આ ગુન્હામાં મદદગારી કર્યાનું તોહામત હતું. તો હોમતદારો મહેતા ચારના કબજામાં આશરે એકસો પચાસ કાગળો માલમ પડ્યા; તે બનાવટી દસ્તાવેજો છે જ્યાં અમરા બનાવટી દસ્તાવેજો એવી રીતે કહેવામાં આવ્યું હતું. તેમાં એમ ૪ રાવવામાં આવ્યું કે આ કાગળો યોગ્ય રીતે પુરાવામાં રાખલ કર્યા છે. મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—૫૧. ૯૦

કોઈ કૃત્ય થયું તે અકસ્માત થયું કોવા ઇરાદા પુર્વક થયું એવી ત કરાર વીશિની હકીકત બાબત.

૧૫. કોઈ કૃત્ય આકસ્મિક થયું છે, કોવા ઇરાદા પુરવક થયું છે એવી જ્યારે તકરાર હોય ત્યારે તે કૃત્યના જેવા બીજા બધા બનાવો બન્યા છે, તેમાંનો કૃત્ય મજબૂર એક બાગ છે, અને તે પ્રત્યેક બનાવમાં સદરહુ કૃત્ય કરનાર સખસ સા મીલ હતો, એ હકીકત લગતી છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) ને રકમને સાર પોતાના ઘરનો વીમો ઉતરાવ્યો છે તે રકમ મળવાના હેતુથી અ એ ધર મજબૂર બાળી મુક્યું. એવું તોહામત તેના ઉપર છે.

અમુક ઘરોમાં અનુક્રમે રહ્યો હતો તથા તે દરેક ઘરનો તેણે વીમો ઉતરાવ્યો હતો. તથા તે દરેક ઘરમાં આગ લાગી હતી, તથા સરહુ દરએક આગ લાગ્યા પછી અ તે જુદા જુદા વીમા વાળાની દુકાનમાંથી રૂપિયા મળ્યા હતા એ હકીકતો જે આગો લાગી તે આકસમીક નોંધાની, એ ખતાવવાને સાર લગતી છે.

(ખ) બ ના દેણદાર પાસેથી પછસા લેવાના કામ ઉપર અ ને રાખ્યો છે, જે રકમો, તેને પોંદાએ તેની નોંધ એક સોપડીમાં કરી રાખવાનું અ નું કાન છે, અમુક પ્રસંગે જેટલી રકમ તેને ખરેખરો પોંદાએની તે કરતાં કમી રકમ તેણે નોંધાં છે.

તકરાર એવી છે કે એ ખોટી નોંધ આકસમીક થઈ છે કે ધરાદા પુરવક થઈ છે.

ખીજી રકમો અ એ તેજ સોપડીમાં નોંધાં છે તે ખોટી છે તથા તે ખોટી નોંધ દરએક કા-મમાં અ ના કાયદાની છે, એ હકીકત લગતી છે.

(ક) અ ના ઉપર એવું તોંદામન છે કે તેણે દગલવાજીથી એક ખોટી રૂપીઆ અ ને આપ્યો.

તકરાર એવી છે કે જે રૂપીઆ આપ્યો તે આકસમીક આપ્યો કે કેમ.

અ ને રૂપીઆ આપવાની થોડીવાર પહેલાં અથવા થોડીવાર પછી અ એ ખોટી રૂપીઆ ક ૬ તથા ઈ ને આપ્યા છે એ હકીકત અ ને જે રૂપીઆ આપ્યો તે આકસમીક આપ્યો નથી એ ખતા-વવાને લગતી છે.

કામની પધતી
ક્યારે સમજવી.

૧૬. અમુક કલ્પ બન્યું છે કે નહીં એવી તકરાર હોય ત્યારે જે કામની એવી કોઈ સાધારણ પધતી હોય કે તે પ્રમાણે સરહુ કલ્પ સ્વભાવીક રીતે થયું જોઈએ તો તે પધતી છે એ હકીકત લગતી છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે કે અમુક પત્ર રવાને થયું હતું કે કેમ.

સરવે પત્રો અમુક ડેકાણે મુક્યા હોય તો તેને ટપાલમાં લઈ જાય એવી કામની સાધારણ પધતી હતી તથા અમુક પત્ર તે ડેાણે મુક્યું હતું એ હકીકતો લગતી છે.

(ખ) તકરાર એવી છે કે અમુક પત્ર અ ને પોંદાએ છે કે નહીં તે પત્ર હમિશની પધતી મુજબ ટપાલમાં નાખ્યું હતું તથા ડેડ સેટર આફ્રીસમાંથી તે પાછું આવ્યું નથી એ હકીકતો લગતી છે.

કાગળ ઉપર ટપાલ આફ્રીસની છાપ હોય તો તેમાં લખેલે વખતે તથા જગાએ તે ટપાલમાં હતા તેનો એ પ્રથમ દરશનીક પુરાવ છે.

ઈંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે આ કલમમાં આવેલી વાત અનુમાન (પ્રીઝમ પશન) ગણાય છે.

અંગીકાર ખામત.

અંગીકાર એટ-
લે થુ.

૧૭ જે મુખ્ય જુગાની કહેલા કીંત દસ્તાવેજમાં લખેલા મજકુર ઉપરથી હર કોઈ મુદાની કીંત લગતી હકીકત સંબંધી હરકાંઈ ધારણા થાય તથા જે નીચે લખે-લા સખસોમાંથી હરકોઈ સખસે નીચે લખેલી કેફીયતને સંબંધે કહ્યો હોય કીંત

લખ્યો હોય તે મજબૂરને અંગીકાર સમજવો.

. કોઈ કાગળમાં કબજત હોય તેટલાજ ઉપરથી તેના ઉપર ટીકટની જરૂર નથી; સીધજ પ્રસાદ વી. મનોહરદાસ અને બીજા ૨૩ વી. રી. ૩૨૫

કામના પક્ષકાર અથવા તેના મુખ્યત્વારે કરેલો અંગીકાર.

૧૮. કામના કોઈ પક્ષકારે કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર અથવા એવા કોઈ પક્ષકારે પોતાની તરફથી સંદરહુ મજબૂર કહેવાનો રૂપરૂ રીતે કોઈવા ગરબિત રીતે કોઈ મુખ્યત્વારને અપત્તાર આપ્યાં છે એવું કામ મજબૂરની કેફીયત ઉપરથી કોરટ ગણતી હોય તેના મુખ્યત્વારે કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર અંગીકાર છે એમ સમજવું.

પ્રતીનીધીના સંબંધે દાવો કરનાર સખસે કરેલો અંગીકાર.

જે પક્ષકારોએ પ્રતીનીધીના સંબંધથી દાવો કર્યો હોય અથવા જે પક્ષકારોના ઉપર સદરહુ સંબંધે દાવો થયો હોય તે પક્ષકારોએ કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર અંગીકાર નથી, પરંતુ સદરહુ પ્રતીનીધીનો સંબંધ ચાલતો હોય તે દરમ્યાનમાં એવા પક્ષકારોએ કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર અંગીકાર છે એમ સમજવું.

દાવાના વીશયમાં જે શખસનો હક હોય તેણે કીધેલો અંગીકાર.

(૧) જે વીશય બાબત કામ ચાલે છે તે વીશય ઉપર જે શખસનો માલિકી કીનો હક હોય અથવા તેમાં તેનો કોઈ પક્ષના સંબંધીનો હક હોય તે શખસોએ સદરહુ મુજબના હકવાળા સખસો તરફે કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર અથવા,

જે શખસથી હક પોણેલો હોય તે શખસે કીધેલો અંગીકાર.

૨ જે વીશય બાબત દાવો ચાલ્યો છે તે વીશય ઉપરનો હક તે દાવાના પક્ષકારોને જે સખસોથી મળ્યા હશે તે શખસોએ કહેલો કોઈવા લખેલો મજબૂર.

જો સદરહુ મજબૂર કહેનારા કોઈવા લખનારા સખસોનો હક ચાલુ હોય તે દરમ્યાનમાં તેઓએ કહ્યો હોય કોઈવા લખ્યો હોય તો તે અંગીકાર છે.

ટીકા.—જરૂરીસરોરી કોઈકે જે જ્યાં જ્યાં એજન્ટના કત્યો તેના મુખ્ય (પ્રીન્સીપલ) ને બંધન કારક છે તેવા કામમાં એજન્ટે જે હકીકત કરી હોય અથવા જે કોઈ જાહેર કર્યું હોય અથવા કબજત આપી હોય તો તે બધાં મુખ્ય (પ્રીન્સીપલ) ને બંધન કારક છે. (રોરી કન એજન્ટ્સનું પુસ્તક કલમ ૧૩૪). પણ કરાર કરતી વખતે જો આ પ્રમણે કરવામાં ન આવ્યું હોય પણ બીજા કોઈ વખતે એજન્ટ આવી કબજત વીગરે આપે તો તે બંધન કારક નથી. (તેજ પુસ્તકનો કલમ ૧૩૫) બારીસ્ટરો અને વકીલોના કત્યો પોતાના અસલિને કેવી રીતે અને કેટલે સુધી બંધન કારક છે તે વીશે પાછળ ૨૬ મી કલમ જુઓ.

ભાગીઆ એક બીજાના એજન્ટ છે. તેઓએ એકલા મળી મંડળી કરી એટલેજ તેઓ એક બીજાના એજન્ટ થઈ ચુક્યા. (ટેન્ડરકત પુરાવાનો કાયદો કલમ ૫૩૫ અને રોરીકત પાર્ટનરશીપની કલમો ૧૦૧-૧૨૫ જુઓ).

પણ એક બાબતમાં એક ભાગીઆએ કરેલી કબજત બીજા ભાગીઆ વિરુદ્ધ વાપરી શકાય નહીં. તે બાબત સન ૧૮૭૭ ના ૧૫ મા આક્ટની ૨૧ મી કલમ જુઓ.

એક પ્રતીવાદીએ કોઈ દાવો કબજ કર્યો હોય તો તે બીજા પ્રતીવાદીઓ વિરુદ્ધ બંધન કારક નથી. લો. રી. ૨ ઈંગ્લીશ અપીલ. ૧૨૬

આગલા દાવાની લેખી હકીકતમાં અથવા જુજાનીમાં પક્ષકારોએ જે કહ્યું હોય તેથી કબજ-

ત સાધારણ રીતે થાય છે. ૨૨. વી. રી. ૩૦૩, ૩૦૪

આવી લેખી હકીકતો લેવાની જે કાયદા પ્રમાણે ફરજ હોયતો તે કાયદા પ્રમાણે ખરોખર લેવામાં આવી હોય તોજ પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે. ૨૪ વી. રી. ૧૧૪

અમેરીકા અને ઇંગ્લાંડમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે પંત્યાણ તુર્યા પછી પણ પંત્યાણના કામ બાબત આગળથી જે કમ્પલેટ એક બાગીયાએ કરી હોય તે બધાને બંધન કારક છે. દરેક બાગીદારની જુવાબદારી ચાલુ છે તો તેનું હિત પણ કાયમ છે એમ ગણવું જોઈએ.

જે સંખસોની સ્થિતી મુકદ્દમા ના પક્ષકારની વીરૂધ્ધ શામિત કરવાની જરૂર છે તેવા સંખસોએ કહેલો કીંવા લખેલો મજબૂર	૧૯ જે સંખસોની સ્થિતી કીંવા જવાબદારી કોઈ મુકદ્દમામાંના કોઈ પક્ષકાર વીરૂધ્ધ છે કે નહીં એવા સંબંધથી સાબીત કરવાની જરૂર છે તેવા સંખસો પોતે જે કોઈ દાવો માંડે અથવા તે સંખસોના ઉપર જે ખાંજે કોઈ દાવો માંડે તો તે મુકદ્દમામાં સદરહુ સ્થિતી કીંવા જવાબદારીને સંબંધે સંખસો મજબૂર કહેલો કીંવા લખેલો કોઈ મજબૂર તેઓને પોતાને વીરૂધ્ધ હોવાથી લગતો હોય તો તે મજબૂર સદરહુ સંખસોએ સદરહુ મુકદ્દમામાં કહ્યો હોય કીંવા
--	--

લખ્યો હોય તારે તે મજબૂર અંગીકાર છે એમ સમજવું પણ સંખસો મજબૂર સદરહુ સ્થિતીમાં કાયમ હોય કીંવા તેની સદરહુ જવાબદારી ચાલુ હોય તે દરમિયાનમાં સદરહુ મજબૂર તેઓએ કહ્યો હોય અથવા લખ્યો હોય તો.

દ્રષ્ટાંતો.

(ખ) ના તરફથી બાકુ વસુલ કરનારનું અ પોતાને માથે લે છે.

ખ ને જે બાકુ કે ના તરફથી આવવાનું હતું. તે અ એ વસુલ કર્યું નહીં સખખ ખ એ અ ઉપર દાવો કર્યો છે.

ખ નું કે પાસેથી કાંઈ બાકુ લેલું હતું એ વાતનો અ ઈનકાર કરે છે.

ખ નું પોતાની પાસે બાકુ લેલું હતું એવો કે નો કહેલો કીંવા લખેલો મજબૂર અંગીકાર છે. અને કે ના પાસેથી ખ નું બાકુ લેલું હતું એ વાતનો જે અ ઈનકાર કરતો હોય તો સદરહુ મજબૂર અ ના વિરૂધ્ધ લગતો છે.

ટીકા—ખીજે દાખલો ટેલર પાં ૧૮૮—અ તથા ખ ને કે નું એકદુ દેવું છે: કે એકલા અ ઉપર દાવો ખાંધે છે. અ વાંધો લે છે કે હું એકલો જવાબદાર થઈ શકતો નથી; ખ ને સહ-પરતીવાદી તરફ સામાન કરવા જોઈએ; કારણ કે હમે ખંને એકલા જવાબદાર છીએ. તેમની એકલા જવાબદારી વાંધે ખ એ કરેલો અંગીકાર અ અને કે ના વચ્ચે ચાલતા કામમાં લગતો છે.

૨૦ તકરારી બાબત સંબંધી કાંઈ માહિતી જે સંખસો પાસેથી મેળવવાનું મુકદ્દમાના જે સંખસનો પક્ષકારે હવાલો આપો હોય તે સંખસનો કરેલો અંગીકાર.	હર કોઈ પક્ષકારે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું હોય તે સંખસોએ કહેલા કીંવા લખેલા મજબૂર અંગીકાર છે એમ સમજવું.
--	--

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવી છે કે અ એ ખ ને વચ્ચે લોડો મળ્યું છે કે નહીં.

અ ખ ને કહે છે કે "જહન કે ને પુછો કે ને તે બાબત સરવે માલમ છે" કે એ ને મ.

મજુર કહ્યો હોય તે અંગીકાર છે.

ટીકા.—ટેલર કહે છે આ ધોરણ કાયદાનો સવાલ હોય કે હકીકતનો સવાલ હોય છે. જે અંતે જે બાબત વીરૂં પુછવામાં આવ્યું હોય તે બાબતનું ખાસ જ્ઞાન હોય કે ના હોય અને તેવા આખી કહેલી બીના કરાર ઉપરથી યમ્મેલા દાવામાં અગર અપકલ્પના દાવામાં પુરાવા તરફિ આપવામાં આવી હોય તો પણ આ નિયમ લાગુ પડે છે. ટેલર. ૧૮૯-૧૯૩

જે સંખસે અંગીકાર કરે છે તેની વીરૂં અ. થવા તેના તરફિ માં અંગીકાર લ. ગતો છે કે શીરીતે | ૨૧. જે સંખસે કાંઈ અંગીકાર કીધો હોય તે સંખસ વીરૂં અથવા હક સંબંધીના તેના પ્રતીનીધીની વીરૂં અંગીકાર લગતો છે તથા તે સાબીત કરી શકાય છે; પરંતુ જે સંખસે તે અંગીકાર કીધો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી અથવા તેના હક સંબંધી પ્રતીનીધીની નીચે બતાવેલી બાબત શીવાય બીજી બાબતમાં અંગીકાર મજુર સાબીત કરી શકતો નથી.

(૧) જ્યારે અંગીકાર એવા પ્રકારનો હોય કે તે કરનાર સંખસ મરણ પામો હોય તો તે કલમ ૩૨ મુજબ ત્રાહીત સંખસોની વચે ચાલતા કામમાં લગતો થાય ત્યારે તે અંગીકાર જે સંખસે કર્યો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી તે સાબીત કરી શકાય છે.

(૨) મનની અથવા શરીરની કોઈ સ્થીતી હતી એ હકીકત લગતો કીંવા મુદ્દાની હોય ત્યારે, તે સ્થીતી હતી, એવા જે મજુર સદરહુ મનની અથવા શરીરની સ્થીતી ચાલતી હોય તે વખતે અથવા તે અરસામાં કહેવામાં અથવા લખવામાં આવ્યો તે મજુરને રૂપે જ્યારે કોઈ અંગીકાર હોય તથા જ્યારે તે મજુર કહેવાની અથવા લખવાની સાથે એવી વરતાણુંક થઈ હોય કે સદરહુ કહેલું કીંવા લખવું ખોટું છે એ તે ઉપરથી અસંબવોત માલમ પડે તારે સદરહુ અંગીકારની સાબીતી તે અંગીકાર કરનાર સંખસથી અથવા તેની તરફથી કરી શકાય છે.

(૩) કાંઈ અંગીકાર અંગીકાર તરીકે નહીં, પણ બીજી રીતે લગતો હોય તો, તે અંગીકાર જે સંખસે કીધો હોય તેનાથી અથવા તેના તરફથી સાબીત કરી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ તથા બ વચે તકરાર એવી છે કે અમુક ખત બતાવટનું છે કે નહીં. અ નુ કહેવું એવું છે કે તે ખરૂં છે, તથા બ નું કહેવું એમ છે કે તે બતાવટનું છે.

સદરહુ ખત ખરૂં છે એવા મજુર અ એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય. તેની સાબીતી બ થી કરી શકાય છે, તથા ખત મજુર બતાવટનું છે એવા મજુર અ એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી બ થી કરી શકાય છે; પરંતુ તકરારી ખત ખરૂં છે એવા મજુર અ એ પોતે કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી અ થી કરી શકાતી નથી. તેમજ તે બતાવટનું છે એવા મજુર બ એ કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તેની સાબીતી બ થી કરી શકાતી નથી.

(બ.) અ એક વાહાણનો ટુંક છે તેના ઉપર એવા તોહામત બદલ તજવીજ ચાલે છે કે તેણે એક વાહાણ બાગી નાખ્યું.

વાહાણને તેના યોગ્ય મારગની બાહાર બઈ જવામાં આવ્યું હતું એ બતાવવાને સાફ પુરાવા આપવામાં આવ્યો છે.

પોતાના હમિયના કામને પરસંગે ચ્ચ એ રાખેલી એક ઓપડી તે હાજર કરે છે, તે ઉપરથી એવું દેખાવે છે કે દરરોજ બનાવો વીગરે જે જોડે કર્યા પરમાણે તેનાં અવલોકન કરવામાં આવતુ તે સરવે તેમાં લખી રાખ્યું છે, તથા તે ઉપરથી એવું માન્ય પડે છે કે વાહાણ મજબૂરને તેના યોગ્ય મારગની બાહાર લેઈ જવામાં આવ્યું નહોતું, ચ્ચ સદરહુ મજબૂર સાબીત કરી શકે છે કારણ કે તે મરણ પામ્યા હોત તો સદરહુ મજબૂર વાહીત પક્ષકારો મધ્યે ચાલતા કામમાં કલમ ૩૨ ની રકમ (૨) મુજબ પુરાવામાં લેવાઈ શકત.

(ક) કલકતામાં ચ્ચ એ એક ગુનેહા કર્યો છે એવું તેના ઉપર તોહિમત છે.

તેણે પોતે લખેલુ એક પત્ર તે હાજર કરે છે, તે પત્રમાં લાહિર મુકામે તે દીવસે તારીખ નાખેલી છે તથા તે તારીખ નાખેલ છે તે તારીખની લાહિરની પોષ્ટ આફીસની છાપ તે પત્ર ઉપર છે.

પત્રમાં તારીખ લખી છે એ મજબૂર પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કારણ કે ચ્ચ જો મરણ પામેલો હોત તો તે મજબૂર કલમ ૩૨ ની રકમ ૨ મુજબ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોત.

(ડ) માલ ચોરીનો છે એવું જાણ્યા છતાં તે લોધા બાબત ચ્ચ ના ઉપર તોહિમત છે.

સદરહુ માલની જે કીંમત છે તે કીંમતના અંદર તે વેચવાની તેણે ના કહી હતી એવું સાબીત કરવા તે માગે છે.

સદરહુ મજબૂર અંગીકારે છે તોપણ તેની સાબીતી ચ્ચ કરી શકે છે, કારણ કે મુદાની હકીકત ઉપરથી જે વરતાણુક થઈ તેનો ખુલાસો તે ઉપરથી થાય છે.

(ઈ) ઝોટો સીકો છે એવું માન્ય છતાં ઝોટો શીકો પોતાના કમબમાં દગલબાજીથી રાખ્યા નુ તોહિમત ચ્ચ ઉપર છે.

ચ્ચ એવી હકીકત સાબીત કરવા કેહે છે કે સીકો મજબૂર ઝોટો છે કે નહીં એ વીશનો મને સંશય પડવાથી તે સીકાની પરીક્ષા નાણા પારખનાર એક સખશ પાસે મે કરાવી અને તેણે પરીક્ષા કરીને મને એવું કહ્યું કે સીકો મજબૂર ખરો છે.

સદરહુ છેવટના ઊપલા દ્રષ્ટાંતમાં કહેલા કારણોને લીધે ચ્ચ એ હકીકતો સાબીત કરી શકે છે.

ટીકા—હુકમનામાની બજતવણીના વેચાણમાં સીલકતનો ખરીદ કરનાર જે હુકમનામાના દેણદારનો હક હોતહક વાગે તેણે ખરીદ કરી લીધો છે. તેનો તે હીત પ્રતિનાધી છે આનાપુરના ઘાસી વી. નાકર જોતદાર ૨૨ વી. રી. વા. ૧૪૮

દસ્તાવેજના મજબૂરે આપતનો મુખ્ય અંગીકાર કરવા લગતો સમય મળ્યો. ૨૨. દસ્તાવેજના મજબૂર આપતનો મુખ્ય જુખ્યાની અંગીકાર લગતો નથી પરંતુ એવાં દસ્તાવેજના મજબૂરનો દોયમ પુરાવો આ આકટમાં હવે પછી કેહવા નીચમો પ્રમાણે આપવાનો પોતાનો હક છે એવું જે પક્ષકાર સદરહુ મુજબ સાબીત કરવા માગતો હોય તે બતાવે તો તથા બતાવે ત્યારે અથવા જે દસ્તાવેજ હાજર કર્યો છે તેના ખરો પણા વીશ જે તકરાર હોય તો સદરહુ મુજબનો દસ્તાવેજના મજબૂર આપતનો અંગીકાર લગતો છે.

ટીકા—દસ્તાવેજના દોયમ પુરાવની આપતમાં આ કાયદાની ૬૫ કલમ જુઓ.

દીવાની કામમાં | ૨૩. કોઈ એક અંગીકારનો પુરાવો આપવો નહીં એવી સ્પષ્ટ શરત કરીને અંગીકાર કેવે પ્ર અંગીકાર મળકુર કરવામાં આવ્યો હોય તો અથવા સદરહુ અંગીકાર એવી સંગે લગતા હો કેફીયત ઉપરથી કરામાં આવ્યો હોય કે તે કેફીયત ઉપરથી કોરટને એવી ધાર-યછે. હા થાકે અંગીકાર મળકુરનો પુરાવો આપવો નહીં એ પરમાણે તે કામના

પક્ષકારોએ એકમત થઈ ઠરાવ કર્યો છે તો દીવાની કામમાં તે અંગીકાર લગતો નથી.

ખુલાસો—કોઈ પણ બારીશટર કીવા પલીડર કીવા અટરની કીવા વકીલને કલમ ૧૨૬ મુજબ જે બાબતની સાદેદી આપવાની ફરજ પાડી શકાય છે, તે બાબતની શહેદી આપવાની તે-ને આ કલમ ઉપરથી કોઈ પણ રીતે માફી થાય છે એમ સમજવું નહીં.

ટીકા—આવો કોઈ સ્પષ્ટ કરાર કીવા ગરબીત મરત ન કરી હોય તો ખાનગી બાંજગડની માગણી કરી તે જવાબદારીનો કંઈક પુરાવ થશે; પણ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આવી તરેહની માગણીની રીત પ્રાપ્ત કરવાસાર કરવામાં પણ આવે જ્મને તેથી જુવાબદારીઓ સ્વીકારના પણ કર્યો હોય. નિરાંત પ્રાપ્ત અને જુમેદારીના કંઈ પણ અંગીકાર વગર થઈ શકે. દરેક પ્રસંગ ની કેફીયત ઉપર ઘણો આધાર રહેશે.

ફાજદારી કામમાં | ૨૪ કોઈ ફાજદારી કામમાં કોઈ તોહિમતવાળા સખ્પશે કરેલી કબુલત કોઈ અધીકારવાળા સખ્પસ તરફથી તે તોહિમતવાળા ઉપરના તોહિમતને સખ્પધે મળેલી લાલચ કીવા ધમકી કીવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે. એવું કોરટની નજરમાં આવે તથા તે લાલચ કીવા ધમકી કીવા વચન કોરટના

અબીપરાયમાં એવા હોય કે પોતાના ઉપર જે કામ ચાલે છે. તે કામને સખ્પધે પોતાને શદરહુ મુજબ કબુલત કરેલાથી સંસાર વીધયનો હરકાંઈ ફાયદો થશે અથવા એવી હરકાંઈ આફત ફર થશે એમ સમજવાને શદરહુ તોહિમતવાળા સખ્પશને યોગ્ય જણાય એવા સખ્પત તેને સદરહુ મુજબની લાલચ કીવા ધમકી કીવા વચન ઉપરથી મળ્યા છે તો કબુલત મળકુર સદરહુ ફાજદારી કામમાં લગતી નથી.

ટીકા.—કબુલતો એ જાતની છે, (૧) ઈનસાફી નહીં એવી એટલે જે કબુલતો માજીસતરેટ કે કોરટની રખર કરેલી ન હોય પણ ખીજે ઠેકાણે કરેલો હોય એવી. (૨) ઈનસાફી અથવા જે કબુલતો કાયદેસર કામોની હમેશની પધતી પ્રમાણે માજીસતરેટની કે કોરટની રખર કરેલી હોય એવી, પેહેલી જાતની કબુલતોમાં ખાનગી સખ્પસોની આગળ કરેલી તેમજ ઈનસાફીના અમલદારો જેવા કે કનસટે-બલો, પોલીસ અમલદારો ઇત્યાદીની આગળ કરેલી કબુલતો આવે છે. જે આ કબુલતો ખુધી પુરવક કરેલી હોય તો ખીજી હકીકતોની પેઠે સાબીત થયા પછી તે પુરાવામાં લેઈ શકાય છે. કબુલત ખુધી પુરવક છે કે નહીં તે બાબતમાં ચીફ બારન આવરે કહ્યું કે “ જે કબુલત મનમાંથી આશાની ખુ-શામત કરા અથવા ધાસતીનું દખાણ મુકી કઢાવા હોય તે જ્યારે જુહાતા પુરાવા તરીકે ગણવાની હોય ત્યારે એવા શક બરેલા રૂપમાં આવે છે કે તે ઉપર કંઈ પણ બરસો રાખવો ન જોઈએ.”

જ્યારે જ્યારે તોહિમતવાળા સખ્પસે કરેલી કબુલત કોઈ અધીકારવાળા સખ્પસ તરફથી મળેલી લાલચ કીવા ધમકી કીવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે એવું કોરટની નજરમાં આવે તો એ કબુલત ગણવી નહીં.

અધીકાર વાળો | રાણી વી. નયરોજી દાદાભાઈ (૯ મું હા. રી. ૩૬૮) આ કામમાં ચીફ સખ્પસ કોણ છે.

જસ્ટીસ સારજંટે કહ્યું કે:—“ ‘અધીકારવાળો સખ્પસ’ એ શબ્દની બ્યાખ્યા કે દ્રશાંત આપ્યું નથી.

એશ્યન્ડ બાવા પ્રકારની બાબતોમાં ઈંગ્લેન્ડ કાયદાના અભ્યાસીઓને સારી પેઠે જાણ છે, અને જો કે આ આકટ પાસ થતી વખતે જે પુરાવાના નિયમો અમલમાં હતા તે બધા રદ કરવામાં આવ્યા છે તેથી એ બાબત ઉપરના ઠરાવો પ્રમાણુ દાખલ બાગ્યેજ ગણી શકાય તો પણ તે ઉપયોગી આધારોનું કામ સારું” આ કામમાં કેદી ગરેટ ઈંડીયન પેનીનસુલા રેલવેનો બુર્કીંગ ક્લારક હતો; અને જે સંખસે લાલચ, ધમકી કીંવા વચન આપેલાં તે સંખસ પ્રથમ કંપની તરફથી ગામિ ગામ કરતો હોસાબ તપાસનાર હતો, અને એ વખતે તે ખાસ નોકરી ઉપર હતો, તેવામાં હોસાબની જે ઘટનું તોહિમત રાખવામાં આવ્યું હતું તે ઘટ માત્રમ પડી હતી. આ કલમના અરથ મુજબ તેને અધિકારવાળો સંખસ માનવામાં આવ્યો હતો. એ વિદ્વાન ઓફ જસ્ટીસ કે એમ જણાવ્યું કે:—હું ધારૂં કે ઈંગ્લેન્ડ પ્રમાણુ મુજબ એ રાજ્ય એવા સંખસ (અધિકારવાળો સંખસ) થશે. તેની પરીક્ષા એ કંઈ સંખસને એ બાબતમાં વચે પડવાની સત્તા અધિકાર હતો કે નહીં? અને તેનું કાંઈ પણ હિત અગર હક સંબંધ જેમ રાણી વી. વોરીંગહાલ (ડેનીસન્સ કાઉન કેસીસ વા. ૨—પા. ૪૪૭) કામમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ તેને એવા અધિકાર છે એમ બતાવવાને બસ છે.”

વોરીંગ હામના કામમાં પારકાનીએ એમ ઠરાવ્યું કે ફરીઆદીપાના એકની સ્ત્રી જે કામ કાજની બવરથા કરતી હતી તે અધિકારવાળી છે એમ ગણવું જોઈએ. ઈંગ્લેન્ડ કાયદા પ્રમાણુ ફરીઆદીને ગુન્હામાં તેમનું હિત હોયતો કેદીનો શેક અગર શેડાણી; કોર્ટેબલ અગર બીજી અધિકારી જેના હવાલામાં કેદી હોય તે; માલ્ટ્રેટ એ બધા અધિકારવાળા સંખસ ગણાય છે.

જે લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન મળેલા હોય તે તોહિમતવાળા સંખસના ઉપરના તોહિમતની બાબત મળેલા હોવાં જોઈએ; અને જો તે એક તોહિમતને સંબંધે મળ્યાં હોય તો તેનાથી તદ્દન જુદા તોહિમતને સંબંધે કરેલી કબ્જત તેથી હરકત આવશે નહીં.

લાલચ પુરતી | એ લાલચ ધમકી કીંવા વચન કોરટના અભીપ્રાયમાં એવાં હોવાં જોઈએ કે હોવી જોઈએ | પોતાના ઉપર જે કામ ચાલે છે, તે કામને સંબંધે પોતાને સદરહુ મુજબ વીગરે

કબ્જત કરવાથી સંસાર વિષયનો હરકોઈ કાયદો થશે અથવા એવી હરકોઈ આક્ટ દૂર થશે એમ સમજવાને તોહિમતવાળા સંખસને યોગ્ય જણાય એવા આધાર મળી શકે.

લાલચ કીંવા ધમકી કીંવા વચન ઉપર મુજબ છે કે નહીં તે વીશે વિચાર બાંધવાનું કોરટનું એટલે કે જડનું અથવા માલ્ટસતરેનું છે. જ્યુરીની સાથે તજવીજ જે મુકદ્દમામાં ચલાવી હોય તેમાં કબ્જત પુરાવામાં લેવી યોગ્ય છે કે નહીં, તે જડને એકલા એજ ઠરાવવાનું છે. જે કાયદો થવાનો અથવા જે આક્ટ ટળવાની તે (૧) સંસાર વીષયની હોવી જોઈએ, અને (૨) તોહિમતવાળા સંખસના ઉપર ચાલતા કામને સંબંધે હોવા જોઈએ. જેમકે એક જલના પાદરીએ એક કેદીને કહ્યું કે ધર્મોપદેશક તારાકે મારે તતે એતાવવું જોઈએ કે ઇશવરની સાથે કપટ રમવાનો કોસીશ કરી પાપમાં પાપનો ઉમેરો ન કર, અને તાહારે તારાં પાપ ઇશવરની આગળ કબ્જલ કરી દેવાં, અને તાહારાથી બને તેટલો તેં કરેલા ગુન્હાનનો બદલો વાળવો એ જરૂર છે, અને કેદીએ તેને આ મુજબ કહેવામાં આવ્યા પછી, જલર અને કોટવાળની આગળ એ કબ્જલાતો કરી; આ કબ્જલાતો પુરાવામાં લેવા લાયક છે. એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. રાણી. વી. ગીલહામ મુડીસ કીમીનલ કેસીસ. વા. ૧-પા. ૧૮૯. વળીએક માણસે બુનતા તોહિમતવાળા એક છોકરાને કહ્યું કે:—“હવે મને પડ હું તને એક ઘણો સકારવાલ પુછુધું, અને મને આશા છે કે, ઇશવરની સમક્ષ તું મને સાચેસાચી જાત કહી દેશ” —અને તે છોકરાએ જે મજબૂર કહ્યો તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. રાણી વી. વાઇલ્ડ. મુડીસ કીમીનલ કેસીસ વા. ૧-પા. ૪૫૨.

તોહિમતવાળા સંખસે કરેલી કબ્જત જો કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તે અમુક તરે હતી લાલચ, કીંવા ધમકી, કીંવા વચન ઉપરથી કરવામાં આવી છે તો તે લાગતો ગણવો નહીં

કચ્છજાત લગતી છે | અહીંયાં પણ વળી એવા પ્રસંગે કચ્છજાત પુરાવામાં લેવી કે નહીં કે નથી તે કોરટે નહીં કરવાનું છે. તે નહીં કરવાનું કામ કોરટનું છે, એટલે જડજનું પણ જરૂરીનું નથી નહીં કરવાનું છે.

અથવા માજીસ્ટ્રેટનું છે. (મુ. હા. કો. રી. વા. ૯-પા. ૩૬૭) રાણી વી. નવરોજી દાદાબા-
ઈના કામમાં ઓફિસરેટીસે સારજનટ બાઈપો કે “લાલચ, ધમકી હવે વચન કચ્છલ ન કરવાથી
સંસાર વીધવનો કાંઈ ફાયદો થશે અથવા કુંઈ આફત ટળશે એવી ધારણા કરવાને કેદીને માટે
ખસ હતી કે નહીં તે વીશે પોતાનો અભીપ્રાય બાંધવાનું કામ તદ્દન કોરટ ઉપર નાંખે છે” (મુ. હા.
કો. રી. વા. ૧૧-પા. ૧૩૮) રાણી વી. બલવંત પેતડારકરના કામમાં પણ એમ કેહેવામાં આવ્યું
હતું કે જો કોરટની નજરમાં એમ આવે કે અમુક કચ્છજાત લાલચ, કીંત્રા ધમકી કીંત્રા વચન ઉપરથી
કરવામાં આવી છે તેમજ એ કચ્છજાત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી. આ કામમાં તોહોમતદારે પેહેલ
પેહેલુ સેશન કોરટની આગળ જાહેર કર્યું કે કચ્છજાત મૂને ધમકી અને આશ્રયો આપી કઠાવી
હતી. પરંતુ આ વાતનો પુરાવ નહીં, તેથી હાઈકોરટનો એવો અભીપ્રાય થયો કે પુરાવા વગર એમ
અનુમાન ન કરાય કે કચ્છજાત ગેરવાજાની દાખથી કઠાવી છે એવા સખખનો વાંધો બતાવવામાં આ-
વે તો તે પુરાવામાં ન લેવા લાયક થતી નથી.

પોલીસ અમલ- ૨૫. હરકોઈ પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કચ્છજાત હરકોઈ ગુનાના
દારની રૂબરૂ કી- તોહોમતવાળા સખસ વીરૂદ્ધ સાબીત કરવી નહીં.
ધેતી કચ્છજાત પુ-
રાવામાં લેવી નહીં

ટીકા—૧ એક સખસ રેલવેમાં બેસીને કલકતે જતો હતો તેવામાં તેની ઘડીઆળ સાંકળી
તથા કેટલીક રકમ તેની પાસેથી ચોરીએ ગયાં. એવો પુરાવ આપવામાં આવ્યો કે કેદીને પકડનાર
કાન્સ્ટેબલનો આગળ કેદીએ એવી કચ્છજાત કરેલી કે ઘડીઆળ અને રૂ. ૧૦૦૦ મને મારી અને
આપેલા અને એ સાંકળી વેચાતી લીધી જસ્ટીસફીયરે આ આકટમાં અંગીકારો તથા કચ્છજાતોની
વચે તકાવત છે. એવી ટીકા કરી આ પુરાવો દાખલ કર્યો રાણી વી. માકડોનાલ્ડ. ૧૦. બં.
લા. રી. આપે. પા. ૨.

૨. કલકતામાં પોલીસનો ડેપુટી કમીશનરે આ કલમના અરથ મુજબ પોલીસ અમલદાર
છે. રાણી વી. હરિબાલ ચંદ્રધોસ ઈ. લા. રી. ૧ કલકતા સીરિઝ ૨૧૫.

પોલીસના હવાલામાં ૨૬. હરકોઈ સખસ કોઈ પોલીસ અમલદારના હવાલામાં હોય તે દર-
તોહોમતવાળા હોયતે મ્યાનમાં તેણે કરેલી કચ્છજાત કોઈ પણ માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કીધી ન
વખતે તેણે કીધેલી હોય તો તેને સદરહુ સખસની વીરૂદ્ધ સાબીત કરવી નહીં.
કચ્છજાત પુરાવામાં લે-
વી નહીં.

ટીકા—કલમ ૨૫ ના ડરાવ મુજબ પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કચ્છજાત તદ્દન પુરા-
વામાં લેવા યોગ્ય નથી માજીસ્ટ્રેટની રૂબરૂ કરેલી હશે તોપણ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નહીં થાય આ
કલમના ડરાવ મુજબ પોલીસના હવાલામાં હોય તે દરમ્યાન કોઈ સખસે કરેલી કચ્છજાત માજીસ્ટ્રેટ
ની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કીધી હોય તે શીવાય તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ
કોઈ સખસે પોલીસ અમલદારની આગળ કરેલી કચ્છજાત આ પ્રમાણે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી;
પણ પોલીસના હવાલામાં હોય તે દરમ્યાન પોલીસ અમલદાર શીવાય બીજા કોઈ સખસની આ-
ગળ કોઈ સખસે કરેલી કચ્છજાત જો તે માજીસ્ટ્રેટની પ્રત્યક્ષ રૂબરૂ કરેલી હોય તો તે પુરાવામાં
લેવા યોગ્ય છે.

તોહામતવાળા સ
ખસે ખતાવેલા મ
જુરનો અથવા
તેની કીધેલી કબ્બ
લતનો જેટલો ભા
ગ તે મજુર અ-
થવા કબ્બલાત ઉપ
રથી સોધી કાઢ-
વા હકીકત સાથે
સંબંધ રાખતો હો
ય તો તેટલો સા-
બેત કરી શકાય છે.

૨૭. પરંતુ એવું ઠરાવ્યું છે કે કોઈ સખસની ઉપર કોઈ ગુનાનું તોહામત મુ
ક્યું છે અને તે સખસ પોલીસ અમલદારના હવાલામાં છે તે સખસ પાસેથી
કાંઈ ખખર મળી તે ઉપરથી કોઈ હકીકતનો સોધ લાગ્યો છે. એવી જુનાની
પરે ત્યારે એવી ખખરમાંનો જેટલો ભાગ ખખર મજુર ઉપરથી શોધી કાઢી
હકીકત સાથે સ્પષ્ટ રીતે સંબંધ રાખતો હોય તેટલો ભાગ સાબીત કરી શકાય છે
પછી તે ખખર કબ્બલત ગણાય એવી હોય કીંવા ન હોય તો પણ.

ટીકા—“પોલીસ અમલદારના હવાલામાં” એ શબ્દો એમ ખતાવતા દેખાય છે કે આ
કલમ માત્ર કલમ ૨૬ ના વીશિષ્ટ ઠરાવ દાખલ કરવાનો ઇરાદો હતો અને જ્યારે એ ખખર મજુ-
રથી શોધ લાગેલી હકીકતને લગતી ખખર પોલીસ અમલદારની આગળ ફરેલી કબ્બલત ગણાય
તેવી હોય ત્યારે આ કલમ લાગુ નથી. આ વીશિષ્ટ ઠરાવ તે ઉપરથી થયેલા કેસના બેતાં કલમ
૨૫ ને પણ લાગે છે. તોપણ ઉપર લખેલા શબ્દોથી આ ઠરાવ કલમ ૨૬ ને લાગતો નથી એમ
જણાય છે. રાણી વી. જોરા હસજી અને બીજાઓના કામમાં (મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૨ પા. ૦
૨૪૪) જસ્ટીસ વેસ્ટ બોલ્યા કે:—“મીલકત હાજર થયાના અથવા તેનો શોધ લાગ્યાના સંબંધમાં
કહેલા બધા મજુરો પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી; જે મજુરથી સદરહુ મીલકતનો તરત પતો લા-
ગ્યો હોય તેટલોજ મજુર અને જેટલો તેથી આપતો લાગ્યા હોય તેટલો સુધી પુરાવામાં બાજબી
રીતે લેવા યોગ્ય છે. .... કોઈ માણસ કહે કે—

“ફલાણે કેકાણે તમને એક લાકડી માલમ પડશે તે વડે મેં રામાને મારી નાંખ્યો.” આવે પ્રસંગે
પોલીસનો માણસ એમ કહી શકે કે મને ખતાવેલી જગ્યાએ હું ગયો અને એ લાકડી માલમ પડી;
પણ ખુતની કબ્બલત વીશે કંઈ પણ મજુર તે કહે તો તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય નથી. જો “તમ-
ને માલમ પડશે.” એમ કહેવાને બદલે કેદીએ એમ કહ્યું હોય કે “મેં ફલાણી જગ્યાએ એક તરવાર
કે છો મુક્યો છે, અને ત્યાં તે માલમ પડ્યો હોય; પણ આ મજુરનો જો કે તેમાં કેદી તરફથી
અમુક કૃત્ય કરવાને અંગીકાર આવે છે તોપણ તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કારણ કે તે એવી
ખખર છે કે તેથી શીધો એ શોધ લાગ્યો અને તેની સાથે સંબંધ રાખતારે બીજી કોઈ ખખરથી
આ પ્રમાણે અલગ રીતે અને સ્વતંત્રપણે શોધ લાગ્યો ... .. જો તે દ્વિઅર-
થી અને કોઈ મુદાની હકીકત સાથે તે લગતુ ગણાય એવી ખુતી રીતે સંબંધ રાખતુ નહો એવા
કતનો કેદીએ ખુલાસો આપ્યો છે એમ કહી તે ખુલાસાને બાહાને પોલીસની આગળ ફરેલી કેદી-
ના કબ્બલત દાખલ તેનો પરવેશ કરવા કોશીશ કરે તો પુરાવાનો આકટ તે પુરાવા લેવા રજા
આપતો નથી. પુરાવો ખાતલ કરવા વીશિના નીયમોને તે ઉપરનો અપવાદ ઓકસાઈથી ઇરાવેલા
છે તેથી જો અપવાદમાં ખરોખર રીતે દાખલ થતા ન હોય તેવા કેસો તે લાગુ કરી શકાય નહી
એકત નોંધની ઓપડી આપી દે અથવા જ્યાં બાજરો કચરાએલી દેખાતી હોય તે જગ્યા ખતાવે
તો બાતેજ બીજા દ્વિઅરથી કૃત્ય છે. વળી સાધારણ રીતે જીવ વગરનું છે તેને ખુલાસાની જરૂ-
ર નથી, અને તેની સાથે ફરેલી કબ્બલત તેનો ખુલાસો કરતી નથી પણ તે આજુ બાજુની
ખખત છે, અને (જ્યાં તે ખાતલ કરી હોય ત્યાં) તે ખાતલ કરવાને જો ન ખાતલ કરી હોય તે
ખાખતોની સાથે તેનો સંબંધ હોવાથી અટકાયત થતી નથી.” રાણી વી. પગારી શહેના કામમાં
(મુ. રી. કો. ર. વા. ૧૬—પા. ૫૧) તોહામતવાળાએ શખ ઇન્સ્પેક્ટરને એમ જાહેર કર્યું હતું

કે મરનારને મેં ગરદનથી પકડી હતી અને જોરથી તેને ધક્કો મારી નાંખી દીધી હતી તેથી તે એક ડુંગના ઝાડની સાથે અગડાઈ અને તેની ગરદન ભાગી ગઈ; વળી મેં તેને માહારા હાથથી મારી હતી; અને એ અમ્મરી તેજ વખત ત્યાંજ મરણ પામી; અને પછી એ મડદુ અસેડવાની કોઈશ કર્યા પછી તેના ઉપરથી એક કાંટલી અને મેં ચુડા મેં ઉતારી લીધા જે મેં પાસેના જંગલમાં સંતાડ્યા. આ અમ્મરને લીધે તેણે ખતાવેલા જંગલમાં તેને લઈ જવામાં આવ્યો; અને તેણે એક છુપી જગામાંથી એ કાંટલી અને ચુડા હાજર કરી કહ્યું કે મરનારના શરીર ઉપરથી મેં આ ધરાણાં કાઢી લીધાં છે. જસ્ટીસ ગલોવરના અભીપ્રાયમાં એમ આવ્યું કે જેટલી અમ્મર મરનાર ઉપરના હુમલા તથા તેથી થએલા તેના મોતનું વ્યાજ કરે છે, તેટલી અમ્મર ધરેણાની શોધની વાતને સ્પષ્ટ રીતે લાગે છે, જે શોધ એ અમ્મરને વીશેજ લાગી હતી; અને પોતાના હાથમાં જે ધરેણાં આવ્યાં એ વીશેની કેદીની કબ્જાત એવી હકીકત છે કે પુરાવાના કાયદા તેના ઉપર તે સાબીત થઈ શકે.

લાલચ કોંવા ધમકી કોંવા વચનથી મન ઉપર થએલી અસર પશ્ચી ગયા પછી કરેલી કબ્જાતલગતી છે.

૨૮. કલમ ૨૪ મીમાં બોધ કરેલા મુજબની લાલચ કોંવા ધમકી કોંવા વચનથી મન ઉપર થએલી અસર ફોરટના અભીપ્રાયમાં જે વખતે પુરા ફરથઈ હોય, તે વખત પછી સદરહુ કલમમાં બોધ કરેલા મુજબની કબ્જાત કરવામાં આવા હોય તો તે કબ્જાત લગતી છે એમ સમજવું.

બીજી રીતે કબ્જાત લગતાં હોય તો કબ્જાત ગુપ્ત રાખવાનું વચન હતું એ વાગે કાગજથી તે કબ્જાતગેર લગતાં ન થાય.

૨૯. એવી કબ્જાત જે બીજી રીતે લગતી હોય તો માત્ર તે ગુપ્ત રાખવાનાં વચન ઉપરથી કીધાના સમજથી અથવા તે મેળવવાને સારૂ તોહમતવાળા સમજ સાથે ફરજ કરેલાં કરેલાં તે કીધાના સમજથી અથવા તોહમતવાળો છાકટો હતો તે વખતે કીધાના સમજથી અથવા જે સવાલોના જવાબ દેવાની તેની ફરજ નહોતી તે સત્તા ગમે તે રૂપે હોય તો પણ તેના જવાબમાં તે કીધાના

સમજથી અથવા એવી કબ્જાત કરવાની તેની ફરજ નહોતી અને તેની વીરૂધ્ધ એવી કબ્જાતનો પુરાવા આપી શકાશે એમ તેને સુચના નહીં મળતા સમજથી, તે કબ્જાત ગેર લગતી છે એમ સમજવું નહીં.

ટીકા.—(અ) એક સહ કેદીએ (બ) ને ખુનને સારૂ કેદમાં હતો તેને કહ્યું કે “મારી ઇછા છે કે એ છોકરાનું ખુન તમે શી રીતે કર્યું તે તમે મને કહો; અરેખરી વાત કહો દો.” (બ) એ જવાબ દાંધો કે—“જે હું તમને કહું તે કોઈને ન કહેવાના શોગન આશો.”

(અ) એ શોગન ઉપર વચન આપુ અને (બ) એ વાત કહી તેથી જે કબ્જાત પુરાવામાં લેવા યોગ છે એમ કરાવામાં આવ્યું હતું. રાણી. વી. શા. કારીટન એન્ડ પેઇન્સ મીસી પ્રાયાસ. રીપોર્ટસ વા. ૬—પાનું. ૩૭૨

ફરેબથી કબ્જાતો મેળવ્યાના દાખલા.

૧. એક જોલના કીલીદારે કેદાને માટે કાગલ ટપાલમાં નાંખવા વચન આપુ પણ ટપાલમાં ન નાખતાં તેણે તે કાગળ ફરીઆદને મોકલી દીધો. તે કાગળમાં કબ્જાત ગણાય એવો મજકુર હતો. તે મજકુર પુરાવામાં લેવા લાયક કરાવામાં આવ્યો હતો રાણી વી. ડેરીંગટન. કારીંગટન એન્ડ પેઇન્સનીસી પ્રાયાસ રીપોર્ટસ વા.—૨ પા. ૪૧૮

૨. કેદમાં નહીં છતાં એક જાગતી છે એમ જોટું મનાવાથી કેદી એ કબ્જાત કરી તે પુરાવામાં લેવા લાયક છે એમ ઠરાવામાં આવ્યું હતું. રાણી વી. એમલી. ફીમી મોકલ એ. વા. ૧—પા. ૧૦૪ બીજી રાણી વી. રામચરણ ધોશ. વુ. રી. કી. ૩. વા. ૨૦—પા. ૩૩

કેદી કેદમાં હોવાથી ખરી વાત કહી દેશે એવી આશાથી તેને કેદ ચડાવવા (છાકટો) દારૂ પાથરો હોય તે સમયથી કેદમાં કેદીએ કરેલી કબ્જાત જરાએ ઓછી પુરાવામાં લેવા યોગ્ય કબ્જાત નથી. રાણી. વી. સ્પોન્સર્સરી. કારીગટન એન્ટ પેઇનસ નીસી પ્રાયસ રીપોર્ટસ. વા. ૭—પા. ૧૮૭

સવાજ. | ખાનગી વાતચીતમાં કેદીએ કરેલી કબ્જાત જે આવેથી છાની માની સાંભળી હતી, તે કબ્જાત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું રાણી. વી. સાઇમન્સ કારીગટન એન્ટ પેઇનસ નીસી પ્રાયસ રીપોર્ટસ વા. ૬—પા. ૫૪૦ રાણી. વી. સજીના અને બીજી. વુ. રી. કી. ૩. વા. ૭—પા. ૩૮

સુચના નહીં મ- | એક સખસ જેને કલકતામાં કરેલા ગુન્હા છાટે તેની તજવીજ ચાલી તેને લેલી પકડીને મુક્તીજના માજીસ્ટ્રેટ આગળ લેઈ જવામાં આવ્યો આ માજીસ્ટ્રેટ તેને સુચના આપ્યા વગર પુછેલા સવાજના જવાબમાં તેણે કરેલી કબ્જાતો પુરાવામાં લેવા લાયક ઠરાવવામાં આવી રાણી. વી. નવાદવીપ ચંદ્રગોસ્વામી અને બીજા એ. લા. રી. અવલ કે. જદારી હકુમત વા ૧—પા. ૧૫.

જે સખસ કબ્જા- | ૩૦. જ્યારે એકજ ગુનાને સાર એકથી વધારે સખસો ઉપર એકઠી તજવીજ લાત કરે તેને વી ચાલતી હોય, અને જ્યારે તે સખસો પકડી એક જણાએ પોતાને વીશે શુની તથા તેજ તથા તે સખસોમાંના બીજા કોઈ સખસને વીશે કીધેલી કબ્જાત સાખીતથાય, તારે જે સખસે તે કબ્જાત કીધી હોય તેની વીરૂધ્ધ તેમજ સદરહુ બીજા સખસની વીરૂધ્ધ તે કબ્જાત વીચારમાં લેવાને કોર્ટ મુખતીયાર છે.

જે સખસ કબ્જા- | લાત કરે તેને વી શુની તથા તેજ ગુના સાર બીજા સખસોના એક- ઠી તજવીજ ચા- લતી હોય તેવા બીજા સખસો વીશેની કબ્જાત સાખીત થાય તો તે કબ્જાત વીચારમાં લેવા ખા ખત.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) ક નું ખુત કર્યા બાબત અ. બ ના ઉપર એકઠી તજવીજ ચાલે છે. “અ એ તથા એ મળીને ક નું ખુત કર્યું છે” એવું અ એ કહ્યાનું સાખીત થાય છે. એનું પરીણામ બ વિરૂધ્ધ શું થાય છે એનો વીચાર કરવાને કોર્ટ મુખતીયાર છે.

(બ) ક નું ખુત કર્યા બદલ અ ઉપર તજવીજ ચાલે છે. ક નું ખુત અ તથા બ એ કર્યું એવું ખતાવવાનો તથા “અ તથા એ મળીને ક નું ખુત કર્યું છે” એવું બએ કહ્યું હતું એ ખતાવવાનો પુરાવા હાજર છે.

સદરહુ કહેલા મજકુર બાબતનો વીચાર અ વીરૂધ્ધ કોર્ટથી કરી શકાય નહીં કારણ બ ના ઉપર અ ની સાથે એકઠી તજવીજ ચાલતી નથી.

ટીકા.—સાંધારણ નીયમ એવા છેકે તોહમતદારની કબુલત તેના વિરુદ્ધ પુરાવા છે. બીજા કોઈના વિરુદ્ધ પુરાવા થાય નહી. જ્યારે કબુલતમાં બીજા કોઈનું નામ રહે તેને ગુનાહમાં સામીલ છે એમ કહેવામાં આવે ત્યારે બધી કબુલત પુરેપુરી નામ સુધાંત સામીત કરવી જોઈએ. પણ કેદી શીવાય બીજા કોઈના વિરુદ્ધ તે પુરાવા નથી એમ જ્યુરીને સમજ્યુત આપવાનું જરૂરનું કામ છે. એક ગુનોહ બે જણાએ એકઠા મળી કર્યો એવું તે બે જણના ઉપર તોહમત હતું. તેમાંના એકે માજીસ્ટ્રેટ રૂબરૂ બીજાના સાંભળતાં કબુલત કરી અને બીજાએ તે કબુલત ધૂનકાર કરી નહી તો પણ એમ ડરાવવામાં આવ્યું કે આ કબુલત બીજાના વિરુદ્ધ પુરાવા નથી. રા. વી. આપલખી. ૩ ર્ટાર્ક ૩૩

પુરાવાના આકટની ૩૦ મી કલમ ઉપર લખેલા ફેસલા વિરુદ્ધ નિયમ લખાઈ કરે છે અને તોહમતદારની કબુલત તેના પોતાના વિરુદ્ધ પુરાવા છે અને બીજા કોઈના વિરુદ્ધ પુરાવા નથી એ જ સાંધારણ નિયમ છે તેનો અપવાદ એ કલમમાં છે. જે સખસ કબુલત કરતો હોય તે અને જેના વિરુદ્ધ તે કબુલત ધાનમાં લેવાની છે તે બેની ચોક્કસી એકઠી થવી જોઈએ એ જરૂરનું છે. કબુલ કરનાર કેદીની તજવીજ થઈ તેને શિક્ષા કરવામાં આવી હોય તો પછાથી તેની તજવીજ બીજાના બેગી થાય છે એમ ગણાય નહી. ૧૧ મુ. હા. રી. ૧૪૬ જે કેટલાક સખસોએ ડાકાઠીનો ગુનોહ કર્યો હતો, તેમાંનો એક નાશી ગયો અને તેની તજવીજ પછીથી આવી તેમાં એમ ડર્યું કે આગળ જે સખસોની ચોક્કસી થઈ હતી તેમણે કરેલી કબુલત આના વિરુદ્ધ ધાનમાં લઈ શકાય નહી. ૨૧. વી. રી. કી. ૩. ૬૫ બે સખસોની તજવીજ એકજ ગુનાહ માટે થવી જોઈએ. કબુલ કરનાર તોહમતવાળા ઉપર ડાકાઠીની સાથે ખુન કરવાનું તોહમત હતું. અને બીજા એ ઉપર તેને મદદ કરવાનું તોહમત હતું. તો કબુલ કરનાર તોહમતદારની કબુલત બીજા વિરુદ્ધ ધ્યાનમાં લઈ શકાય નહી. ૧૬ વી. રી. કી. ૩. ૬૪ અને ૧૦ મુ. હા. રી. ૪૬૯

પણ જો બેના ઉપર એકજ ગુનાહનું તોહમત હોય તો એકની કબુલત બીજા વિરુદ્ધ વિચારમાં લઈ શકાય છે. ૧૧ મુ. હા. રી. ૨૭૮

આ કલમ પ્રમાણે એક ગુનાહને માટે બે અથવા વધારે સખસોની તજવીજ થતી હોય તેમાંના એકે કરેલી કબુલત તે કબુલત કરનાર વિરુદ્ધ તેમજ જે સખસને તે લાગુ પડતી હોય તેના વિરુદ્ધ વિચારમાં લઈ શકાય એ હકીકત ગુનાહની કબુલત હોવી જોઈએ. ને તેવી કબુલત તરફ કબુલ કરનારને તેમજ જેના વિરુદ્ધ તે વિચારમાં લેવાની છે તેને લાગુ પડતી જોઈએ; પણ જેટલે સુધી કબુલત કરનારને તે કબુલત ગુનાહમાં સામીલ કરતી હોય તટલેજ સુધી બીજા સખસ વિરુદ્ધ તે કબુલત ધ્યાનમાં લઈ શકાય. ૧૬ વી. રી. કી. ૩. ૧૬

તેમજ આ બાગત વાસતે નીચે લખેલા ફેસલા જુઓ. ૧૬ વી. રી. કી. ૩. ૬૭ ૨૨ વી. રી. કી. ૩. ૫૩ અને ૧૦ મુ. હા. રી. ૫૦૦

“વિચારમાં લેવી જોઈએ” એ ખામતમાં ૨૪ વી. રી. કી. ૩. ૪૩. આવી કબુલત પુરાવા નથી.

સહ તોહમતદારે કરેલી હકીકતમાં સામીલ ગુનેગારના પુરાવામાં જે ખામીઓ હોય છે તે જણાય છે અને વળી તેને સોગત આપવામાં આવતા નથી તથા તેની ઉલટ તપાસ થતી નથી તેથી તેનું વજન કમતી છે. ઇત્યાદી ૨૩ વી. રી. કી. ૩. ૨૪ ૧૬ વી. રી. કી. ૩. ૫૭ ઇ. હા. રી. ૧ મું. નાઇ. ૪૭૫

એકજ ગુનાહને માટે સાથે તજવીજ થતી હોય એવા સહ કેદીની કબુલત ઉપરથી જમાની તોહમતદારને સખસ થઈ શકે નહી. ઇ. હા. રી. ૧ મદ્રાસ. ૧૬૩.

અંગીકાર નિર્ણય
કારક પુરાવાનથી
પણ તેનો અમલ
પ્રતિબંધન જેવો
થાય.

૩૧. જે બાબતોનો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો હોય તે બાબતોનો અંગી-
કાર નિર્ણય કારક પુરાવા નથી; પરંતુ આ આક્ટમાં હવે પછી જે ઠરાવો બ-
તાવ્યાછે તે મુજબ તે અંગીકારનો અમલ પ્રતિબંધના જેવો થઈ શકે છે.

(૧) પ્રતિબંધ વિશે પૂરાવાના આક્ટની ૧૧૫ મી કલમ જુઓ.

ટીકા:—અંગીકારની અસર વીજી મી. ટેલર નાંચે પ્રમાણે કહે છે:—“એ કહેવામાં આવે
છે કે કાયદાનો રીતી બધી પ્રસંગે યોગ્ય રીતે સચાવતી શોધને ટેકો આપે છે; અને પ્રતિબંધનો મત
કે જેથી જાહેર સોધને અટકાયત” થાય છે, તે સામાન્ય નીયમનો એક અપવાદ છે, અને સામાન્ય
મગવડના કારણસર અને દગાનો અપકાવ કરવાને સાફ માત્ર એ અપવાદ મંજૂર કરેલો છે તેથી
તે અપવાદ જે કારણોને લીધે કરવામાં આવેલો છે તેથી આગળ લાગુ કરવાનો નહીં વળી બીજી ક
હેવામાં આવે છે કે પ્રતિબંધો માત્ર પક્ષકારોના તથા તેમની રૂઢિએ દાવામાં હક સંબંધ રાખનારા
ઓના ઉપરજ બંધન કારક છે, તાહીત સમજી ઉપર બંધન કારક નથી ” ટેલરનો એવીડનસ એવો
પા. ૭૪૧ એટલા માટે એ સામાન્ય નત છે કે પક્ષકારને તેણે કરેલો અંગીકાર બુજાવેલો હોય
ખોટો છે એમ સાબીત કરવાને છુટ છે, અને બીજી સમજ તે અંગીકારથી તે પ્રતાણે સાતવાને
અથવા તેની સ્થિતિમાં ફેરફાર કરવાને લગત્યાંયો હોય તે શીવાય પક્ષકારને અંગીકાર કરવાના સમ-
બથી પ્રતિબંધ થતો નથી. ઉપરના મતના સંબંધમાં નીચે મુજબ ઠરાવો છે.

જે પ્રતિવાદીઓએ તેમના ઉપર વીજી સમજે વાદી તરીકે કરેલા દાવામાં તકરાર કરી કે શ-
રતી ગીરોવાળો લેખ હમારા બેમાંના એક જણે બીજાને કરી આપ્યો હતો પાછળથી મજબૂર ગીરો
રાખનારે મજબૂર ગીરો મુકનાર ઉપર કરેલા દાવામાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે મજબૂર અંગીકારથી ગિ-
રો રાખનારને મજબૂર ગીરો ખતની મીઝકત બીજાને હરતક જતા અટકાવવાને સાફ નામનુંજ હતું
એમ ખતાવવાને બાધ નથી. “તકરાર (પ્રતીડીગથી) ધરાએલા પ્રતિબંધ વિશે” પ્રવીણકર્ત્તીલના લા-
ઉસએ કહ્યું કે “એ અપજ છે કે જે પ્રતિવાદીઓએ બીજા વાદીના દાવામાં કરેલો તકરાર તેમની પો-
તાની વચે પ્રતિબંધ તરીકે કદી ગણી શકાય નહીં” રામ સારતસંગ વી. મસામત પ્રાણ પીવારી. મુ-
રસ ઇડીયન અપીલો. વા. ૧૩—પા. ૫૫૧

પ્રથમના દાવામાં કોઈ દસ્તાવેજ કરી આપ્યાનું કયુન કયુ હોય તેથી પાછળના દાવામાં તેના
ખરાપણા વિશે તકરાર લેવાને તથા તે ખોટો અને ખતાવટો છે એમ સાબીત કરવાને તેને બાધ નડતો
નથી તે બાબતના બાબત ફેસલા:—૧૯ બુ. રી. પા. ૧૧૮. ૨૦ બુ. રી. ૧૧૨. ૨૧ બુ. રી. ૪૨૨.
૨૦ બુ. રી. પા. ૨૨૩

પહેલો દતક લીધેલો છોકરો જીવતો હતો તે દરમ્યાન બીજા છોકરા (બ) નું દતક લેવું કાય-
દસર છે એવી બુજાવેલી સમજણથી એક સમજે આગળના દાવામાં અને જુદી જુદા રીતે બ-
તાવ્યું હતું કે (બ) (૬) નો દતક લીધેલો પુત્ર હતો, તેમાં ઠરાવામાં આવ્યું હતું કે આથી પ્રતિબંધ
થતો નથી. કારણ કે હકીકતનો કોઈ પણ બાબત ઉપર ખોટી વાત જાહેર કરવામાં આવી નોંધેલી,
કેમકે (બ) ને ખરેખર દતક લીધેલો એ વાત કયુલ થઈ હતી, પણ આવી તરેહનું દતક લેવું કા-
યદા પ્રમાણે હતું કે નહીં તે વીશે બુજાવેલું અનુમાન કર્યું હતું. ૧૯ બુ. રી. વા. ૧૩

(૩) વાદી જમીનનો ખરો માલિક હતો કે તેની મા તે બાબતની તકરાર હતી. વાદીએ
ધણી વખત કયુન કર્યું હતું કે મારી મા માલિક છે. જમીન પોતાના છોકરા પાસેથી વેચાતી લીધી
છે એવા હકથી વાદીની માએ બાડા સાફ દાવા કર્યા હતા. તેમાં વાદીએ તેના તેના મુખત્યાર
તરીકે કામ કયુ હતું અને તેના નામની સહીઓ કરી હતી માતા વિરૂદ્ધ હુકમનાંયું થયું તેની બજા-
વણીમાં જમીન વેચવામાં આવી. જમીન મેં મારી માને ગીરો આપી હતી અને ગીરોના રૂપીયા
ખતી ગયા છે. માટે તે જમીન મારે કબજે આપાવો. એવો દાવા બાંધ્યો. આ દાવામાં આગળ

કરેલી કબુલતો વાદોના વિરુદ્ધ પુરાવો છે પણ તેથી પ્રતિબંધ થતો નથી. પ. વી. રી. ૨૦૬

જે કબુલત કરવામાં આવી હોય તેનો ખર્ચ મજદુર એકઠો લેવો જોઈએ અને તેનો કેટલોક ભાગ કબુલત કરનારના લાભમાં હોય અને પોતાના વિરુદ્ધ જે કબુલ કરેલું છે તે ખોળી કાઢવું એ હેતુ છે અને તેથી પોતાના વિરુદ્ધ જે કબુલ કર્યું હોય તે સાચું છે એમ અનુમાન થાય તો પણ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લીધા શિવાય જોડલા વાત કબુલ કરનારના વિરુદ્ધ છે તેનો ખર્ચ અરથ સમજાય નહીં આ બાબતમાં ૩૬ મી કલમ જુઓ. આ વાત લેખી તેમજ મોઢાની કબુલતને લાગુ પડે છે. બધી હકીકત પુરાવામાં લેવી જોઈએ એ વાત ખરી પણ તે હકીકતના બધા ભાગ ઉપર સરખુ વજન રાખવું જોઈએ એમ નથી. બનુરી અથવા જડને નકી કરવું જોઈએ કે કેટલા ભાગ ઉપર વિસ્વાસ રાખી શકાય તેવું છે. ટેલર કૃત્ય પુરાવાનો કાયદો કલમ ૧૫૫-૧૫૬. ૭ વી. રી. સી. રુ. ૨૬. ૯. વી. રી. સી. ૩. ૨૬૦. ૯. વી. રી. સી. ૩. ૧૯૦

જો કોઈ સખસ કાંઈ સરત સહોત કબુલત કરે તો તે સરત પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. તે સરત શિવાય તે કબુલત તેના વિરુદ્ધ પુરાવામાં લેવી જોઈએ નહીં.

પુરાવાના આકૃતના ઠરાવ અમુક વખતે અથવા અમુક જગ્યાએ કરેલા અંગીકારને લાગુ પડે છે તેમ નથી. તકરારમાં કરેલી કબુલતોનો પણ લાગુ પડે છે. ઈંગ્લાંડમાં અને હીંદુસ્તાનમાં પ્લીડીંગના નીયમો જુદા છે ઈંગ્લાંડની કોર્ટનો નિયમ એવા છે કે જ્યારે તકરાર (પ્લીડીંગ) માં અગત્યની વાત એક પક્ષકાર તરફથી તકરારમાં સારી રીતે દરસાવવામાં આવી હોય અને તે તકરાર વિરુદ્ધ સામા પક્ષકાર તરફથી કોઈ પણ ખાતવામાં ન આવ્યું હોય તો તે નિરબાધ કબુલ કરવામાં આવી છે એમ ગણાય છે. આ નિયમ હીંદુસ્તાનમાં લાગુ પડે છે તે બાબતમાં ૯ મુ. ૬. અપીલ ૨૮૭ એ આલુંદમાઈ ઓધરાણીનો ફેસલો જુઓ. તેમજ ૯ વી. રી. સી. ૩. ૮૩ જુઓ.

ગર્ભિત રીતે જે કબુલતો કરવામાં આવી હોય તે બાબતમાં ૨૩ વી. રી. ૨૧૪ જુઓ.

સગીર એજન્ટ નીમી શકે નહીં તેથી સગીરના એજન્ટ (મુખત્યાર) કરેલી કબુલતો તેને બંધન કારક નથી. પણ સગીર પોતે કબુલતો કરી હોય તે પોતે પુત્ત ઉમરનો થયા પછી દાવો લાવે તેમાં તેના વિરુદ્ધ સાબીત કરી શકાય. ૧૦ મુ. હા. રી. ૩૧૮. કરાર આકૃતની ૧૧ મી કલમ જુઓ.

વરતાણુંક ઉપરથી જે કબુલતો ગણાય છે તે બાબતમાં ૧૪ મુ. ૬. અપીલ ૧૭ જુઓ. આ બાબતમાં આ કાયદાની કલમ ૮ અને ૧૧૪ તથા તેમાં આપેલાં દ્રષ્ટાંતો જુઓ.

જે સખસોને શાહેદ તરીકે બોલાવી સકાતાં નથી તેવા સખસોએ કહેલા

કીંવા લખેલા મજદુર બીબત.

જે સખસ મરણ પામ્યો હોય કીંવા મળી સકતો ન હોય તેણે ત આ તેવા બીજા સખસો લગતી હકીકતનો કહેલો કીંવા લખેલો મજદુર કેવે પ્રસંગે લગતી હકીકત છે

૩૨. જે સખસ મરણ પામ્યો હોય તેણે, કીંવા જે સખસ મળી સકતો ન હોય તેણે, કીંવા ઘણો વખત લાગ્યા શીવાય અથવા ઘણો ખુશ્કર થયા શીવાય જે સખસને હાજર કરાતો ન હોય અને મુકદમાની કેફીયત ઉપરથી તેમ કરવું કોર્ટને વીવાજળી દેખાવું ન હોય તેણે લગતા હકીકતનો મોઢો કહેલો કીંવા લખેલો મજદુર તેજ જાતે નાચે લખેલા કામમાં લગતી હકીકત છે એમ સમજવું.

તે મજૂર પોતા
ના કારણ વીણી
હોય ત્યારે.

(૧) પોતાના મોતનાં કારણ બાબત કોઈ ને કારણના પરીણામમાં પોતાનું મરણ થયું તે કારણની કોઈ પણ બાના બાબત કોઈ સખ્તે બ્યારે કોઈ

મજૂર કહ્યો હોય અથવા લખ્યો હોય ત્યારે ને કામમાં તેનાં મરણની તકરાર નીકળી હોય તે કામમાં સદરહુ મજૂર લગતો છે.

ને વખતે સદરહુ મજૂર કહેવામાં કોંવા લખવામાં આવ્યો હોય તે વખતે પોતાનું મરણ આવ્યું છે એવા તે કહેનાર કોંવા લખનાર સખ્તસના મનમાં બાસ હોય કોંવા ન હોય તોપણ તથા ને કામમાં તેના મરણ વીણીની તકરાર હોય તે કામ ગમે તે પ્રકારનું હોય તોપણ સદરહુ પરમાણેનો મજૂર લગતો છે.

અથવા કામને પ્ર
સંગે કહેલો કોંવા
લખેલો હોય ત્યારે

(૨.) સદરહુ મજૂર બ્યારે એવા શખ્તે હમેશ મુજબને પોતાના કામને પ્રસંગે કહ્યો કોંવા લખ્યો હોય ત્યારે, તથા વીણી કરીને પોતાના કામને હમેશ

મુજબને પ્રસંગે કોંવા પોતાના ધંધા રોજગારનું કામ ચલાવવામાં રાખેલી ચોપડીમાં કોંઈ નોંધ કોંવા ટોપણ તેણે કરી રાખ્યું હોય તે રૂપે, અથવા પછંશા, કોંવા માલ કોંવા દશતાવેજ, કોંવા કો-પપણ બતની મીલકત પોહોંચ્યાની પોંચ લખી હોય કોંવા તે ઉપર સહી કરી હોય તે રૂપે, અથવા ને દસતાવેજનો ઉપયોગ વેપારમાં કરવામાં આવતો હોય ને તે તેણે લખ્યો હોય કોંવા તેના ઉપર સહી કરી હોય ને રૂપે, અથવા ને પત્ર કોંવા બીજા કોંઈ દસતાવેજ ઉપર તે હમેશ તારીખ નાખતો હોય અથવા લખતો હોય અથવા તે ઉપર સહી કરતો હોય તે પત્ર કોંવા દસતાવેજની તારીખને રૂપે; સદરહુ મજૂર હોય, ત્યારે તે લગતો છે.

અથવા કહેનાર
ના હોત વીણી
હોય ત્યારે

(૩) ને શખ્તે સદરહુ મજૂર કહ્યો કોંવા લખ્યો હોય તે શખ્તના પછં-શા બાબતના કોંવા માલિકી બાબતનાં હોત વીણી તે મજૂર હોય ત્યારે ત-

થા બ્યારે કહેલો કોંવા લખેલો મજૂર ખરો હોયતો તેના ઉપર તે ઉપરથી ફોજદારીમાં ફરીઆદ કોંવા નુકશાન બદલનો દાવો આસે કોંવા ચાલત એવું હોય ત્યારે સદરહુ મજૂર લગતો છે.

અથવા તેમાં સ
રવજનીક હક કો
વા રીવાજ કોંવા
સામાણ્ય કાયદા
ગેરકાયદા સખ્ત
ધી અબીપ્રાય
આપ્યો હોય
ત્યારે.

(૪) કોંઈ સારવજનીક હક અથવા રીવાજ અથવા કોંઈ સારવજનીક કોંવા સામાન્ય કાયદા ગેરકાયદા સખ્તધીની બાબત હોય તો તે સદરહુ મજૂર કહેનાર કોંવા લખનાર સખ્તસને માલમ હોય એવા હક અથવા રીવાજ અથવા બાબત છે કે નહી તે વીણીનો તે સખ્તસનો અબીપ્રાય બ્યારે સદરહુ મજૂરમાં આપ્યો હોય ત્યારે તથા સદરહુ હક અથવા રીવાજ અથવા બાબત વીણી તકરાર બતન થઈ તેના પહેલાં બ્યારે તે મજૂર કહેવામાં કોંવા લખવામાં આવ્યો

હોય ત્યારે તે મજૂર લગતો છે.

અથવા સગપણ
વીણી હોય ત્યારે.

(૫) બ્યારે સદરહુ મજૂર કોંઈ શખ્તે વચે એક લોહીના સખ્તનું અથવા લગનના સખ્તનું અથવા દતકપણના સખ્તનું શું સગપણ છે એ વીણી હોય અને તે શખ્તના સગપણ વીણીની માહિતી હોવાને વીણી શાધનો તે મજૂર કહેનાર કોંવા લખનાર સખ્તસને હતાં એમ હોય ત્યારે તથા તકરારી બાબતની તકરાર ઉતપત થઈ તેની પ-

હેલાં તે મજકુર કહેવામાં કીવા લખ્યામાં આવ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર લગતો છે.

અથવા મરણ પામેલા શખસના મરત્યુ પત્રમાં કીવા ખતમાં તે ખાતે (૬) જ્યારે સદરહુ મજકુર કોઈ મરણ પામેલા શખસોની એક લોહીના સંબંધનું અથવા લગનના સંબંધનું અથવા દતકપણાના સંબંધનું કાંઈ સગપણ વીશે હોય અને તે મજકુર ને કુટુંબનો તે મરનાર શખસ હતો તે કુટુંબના તાબો હોય ત્યારે કોઈ કાર્ય સંબંધી કાંઈ મરત્યુપત્ર અથવા લેખ થયો હોય તેમાં અથવા તે કુટુંબની કોઈ વંશાવળીમાં અથવા કોઈ કબરમાં પથરા ઉપર અથવા તે કુટુંબના લોકોની તસખીરૂ ઉપર અથવા ને વશતુ ઉપર એવો મજકુર બહુ કરીને ખતાવવામાં આવતો હોય તેવી બીજી કોઈ વશતુ ઉપર ખતાવ્યો હોય ત્યારે તથા તકરારી ખાખતની તકરાર ઉત્પત્ત થઈ તેના પહેલાં તે મજકુર ખતાવ્યો હોય ત્યારે તે મજકુર લગતો છે.

અથવા કલમ ૧૩ ની રકમ ૨૫ માં કહેલા કાર્ય ખાખત હોય તો (૭) જ્યારે સદરહુ મજકુર કલમ ૧૩ની રકમ (૨૫) માં કહેલાં કાર્ય સંબંધી કાંઈ સેખ કીવા મરતીયું પત્ર કીવા બીજો દસ્તાવેજ થયો હોય તેમાં લખેલો હોય ત્યારે તે લગતો છે.

અથવા તે ઘણા શખસોએ કહે કીવા લખ્યો હોય અને તે ઉપરથી તકરારી ખાખતને લગતા તેઓના વીચાર માલમ પડતા હોય ત્યારે (૮) જ્યારે સદરહુ મજકુર ઘણા શખસોએ કહ્યો કીવા લખ્યો હોય અને તકરારી ખાખતને લાગુ હોય એવા તે શખસોના દીલના કીવા મનના વીચાર તે ઉપરથી માલમ પડતા હોય ત્યારે તે લગતો છે.

દ્રષ્ટાંત.

(૨૫) તકરાર એવી છે કે જ એ ૨૫ નું ખુન કર્યું છે કે કેમ કીવા.

જે કાર્યના દરમીયાનમાં ૨૫ સાથે બળાતકાળે સંભાગ કરવામાં આવ્યો હતો તે કાર્યમાં જે ઇજા થઈ તેથી ૨૫ નું મરણ થયું ત્યારે તકરાર એવી છે કે ૨૫ ના ઉપર જ એ બળાતકાર કર્યો હતો કે કેમ; કીવા.

તકરાર એવી છે કે ૨૫ ની વીધવાનો દાવો જ ના ઉપર ચાલે એવી રીતે ૨૫ ને જ એ મારી નાખ્યો કે કેમ.

તકરારો ખુન તથા બળાતકાર સંભાગ તથા દાવો ચાલવા લાયક અપકારનું કલ્પ એવાં જો મજકુર ૨૫ એ પોતાના મોતના કારણ સંબંધી કહ્યા હોય કીવા લખ્યા હોય તે મજકુર લગતી હકીકત છે એમ સુમજવું.

(૫૫) ૨૫ નો જન્મ કઈ તારીખે થયો એ વિશે તકરાર છે.

એક મરણ પામેલા શખસના પોતાના કામને પ્રસંગે નીચમ પુરવક રાખેલી રોજ નીશીમાં એવી નોંધ કરી રાખી છે કે અમુક તારીખે તે પોતે ૨૫ની માને કાંઈ ઉપચાર કરવા આવ્યો હતો અને ત્યાં તેને ઊકરણનો પ્રસવ કર્યો હતો એ હકીકત લગતી છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અમુક તારીખે કલકતે હતો કે કેમ,

એક મરણ પામેલા સોલીશીઠરે પોતાના કામને પ્રસંગે નિયમ પુરવક રાખેલી રોજનીશીમાં એવું લખી મુક્યું છે કે અમુક કામ બાબત અની જોડે વીચાર કરવાને સાર તે પોતે કલકત્તા મધે અમુક દિવસે અમુક ઠેકાણે અને ત્યાં ગયો હતો એ હકીકત લગતી છે.

(ડ) તકરાર એવી છે કે અમુક વહાણ મુંબઈના બંદરમાંથી અમુક તારીખે હંકારવામાં આવ્યું હતું કે કેમ.

જે વેપારીની પેઢીએ તે વહાણ માંજ્યું હતું તે પેઢીના એક મરણ પામેલા બાગીઆએ પોતાના લંડનના આડતીઆના ઉપર માલ મોકલ્યો હતો તેને પત્ર લખ્યું હતું તેમાં એવું લખ્યું હતું જે વહાણ મજકુર અમુક તારીખે મુંબઈબંદરથી હંકારવામાં આવ્યું હતું એ પત્ર લગતી હકીકત છે.

(ઢ) તકરાર એવી છે કે અમુક જમીનનું બાકુ અ ને આજ્યું છે કે કેમ.

પોતે સદરહુ બાકુ અ ના તરફથી લીધું છે તથા તે અ નો હુકમ આવતા મુધી પોતાની પાસે રાખ્યું છે એવું અ ના એક મરણ પામેલા ગુમાસતાએ લખેલું પત્ર મુકરદમાને લગતી હકીકત છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અ નું લગન બ સાથે કાયદેસર રીતે થયું છે કે કેમ.

તેઓનું લગન પોતે એવી બીનાઓમાં કરાવ્યું હતું કે તે લગનનો સંમારંભ કરવા એ ગુનો થતો હતો એ પ્રમાણેનો એક મરણ પામેલા પાદરીએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર લગતો છે.

(ગ) અ નામની એક માણસ મળી શકતો નથી તેણે અમુક તારીખે એક પત્ર લખ્યો છે કે કેમ એ વીશની તકરાર છે તેણે એક પત્ર લખ્યો હતો તે ઉપર તેજ તારીખ નાખેલી છે એ હકીકત લગતી છે.

(હ) એક વહાણ બાવ્યું તેનું કારણ શું એ તકરાર છે.

તંડેલને હાજર કરી શકતો નથી તેણે એક પ્રોટેષ્ટ કર્યો છે. તે લગતી હકીકત છે.

(આઈ) તકરાર એવી છે કે અમુક રસ્તો સારવજનિક મારગ છે કે કેમ. રસ્તો સારવજનિક છે એવું ગામના એક મરણ પામેલા મુખીએ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર એ લગતી હકીકત છે.

(જ) અમુક બજારમાં અમુક તારીખે દાણાનો ભાવ શો હતો તેની તકરાર છે પોતાના હમેશના કામને પ્રસંગે એક મરણ પામેલા વાણીઆએ સદરહુ ભાવ બાબત મજકુર કહેલો અથવા લખેલો હોય તે લગતી હકીકત છે.

(કે) અ મરણ પામ્યો છે તે બ નો બાપ હતો કે કેમ એવી તકરાર છે.

(ખ) મારો છોકરો છે એવા અ એ કહેલો કીંવા લખેલો મજકુર લગતી હકીકત છે.

(લ) તકરાર એવી છે કે અ ના જન્મની તારીખ કંઈ છે.

અ ના મરણ પામેલા બાપે પોતાના સ્નેહીને અ નો જન્મ અમુક તારીખે થયાની ખબરનો પત્ર લખ્યો હોય તે લગતી છે.

(મ) તકરાર એવી છે કે અ તથા બ એઓનું લગન થયું છે કે કેમ તથા તે ક્યારે થયું છે.

એક ટીપણની ઓપડીમાં બ ના મરણ પામેલા બાપ કે એ એવું લખી મુક્યું છે કે અ

સાથે પોતાની ઊંઝરીનું લગન અમુક તારીખે થયું છે એ લગતી હકીકત છે,

(ન) નીંદાનું હાસ્યકારક એક ચીતર ફુકાનની એક બારીમાં પ્રશીધ મુક્યું છે, તે ચીતરમાં આંખરે લેવા જેવી વાત બતાવ્યા બદલ અ એ બ ના ઉપર દાવો કર્યો છે તકરાર એવી છે કે ચીતર મજબૂર મળતુ આવે છે કે કેમ, તથા તે ચીતરનો પ્રકાર આંખરે લેવા જેવા છે કે કેમ, તમાસગીર લોકોની ઠઠ જામી હતી તેઓએ સદરહુ બાબત જે કાંઈ ટીકા કરી હોય તેની શાખોતી કરી શકાય છે.

ટીકા.—આ કલમ બહુ અગત્યની છે મુખ્ય જીખાની પુરાવો પ્રત્યક્ષ હોવો જોઈએ (જી-ઓ કલમ ૬૦) પણ કલમમાં કહી છે તેવી હકીકત હોય ત્યારે પ્રત્યક્ષ નહી તેવો પુરાવો દાખલ થઈ શકે છે. સત્ય શું છે તે જોણી કાઢવાને માટે ઉલટ તપાસ તથા સોગનની બીતી છે તે એ આવા પુરાવામાં હોતી નથી તથાપી જે આઠ અપવાદ કરવામાં આવેલા છે તેમાં જે સરતો દરશાવવામાં આવી છે તે સરતો સોગન અને ઉલટ તપાસની ખામી પુરી પાડે છે.

મુખ્ય જીખાની પુરાવો પ્રત્યક્ષ હોવો જોઈએ એ નિયમના આ આઠ પેટા કલમોમાં આપેલા અપવાદ છે.

જે લોકોને સાક્ષી તરીકે બોલાવી શકાય નહી તેવાએ કહેલી હકીકત પુરાવાને લગતી છે તેનો પહેલો દાખલો મરણ વખતે કહેલી હકીકત છે. ઇંગ્લેન્ડ કાયદા પ્રમાણે મરણ સમયે કહેલી હકીકત પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ગણાય ત્યાર પહેલાં અમુક સરતો પળવો જોઈએ, તે એ કે (૧) હકીકત કહેનાર માણસને ખરેખરો મૃત્યુનો બય હોવો જોઈએ. (૨) મૃત્યુના બયનું તેને બાન હોવું જોઈએ; (૩) તે માણસનું મૃત્યુ થયું જોઈએ, સોડીયીક બારનઈયર આવો પુરાવો શા માટે દાખલ કરવો જોઈએ તેનું કારણ આપતાં કહે છે કે “આ હકીકતો આખરે વખતની છે કે જે વખતે તે શખ્શ મરવાની તૈયારીમાં હોય છે, જે વખતે આ સંશરની સંધળી આશા તે મુકે છે, જે વખતે જીહુ બોલવાનો દરેક હેતુ બંધ પડે છે અને સાચુ બોલવાને માટે મનને મોટા મોટા વીચારે વાળે છે. આ સ્થિતિ એવી ગંભીર અને બય યુક્ત છે કે વ્યાયની કોરટમાં સોગન આપવાથી જે બંધન ઉત્પન કરવામાં આવે છે તેવું આવી સ્થિતિમાં ઉત્પન થાય છે એમ ગણવામાં આવે છે.” પણ હાલ તેથી ઉલટો મત ચાલે છે અને ઇંગ્લેન્ડ અને અમેરીકામાં એવો નિયમ છે કે આવી જાતનો પુરાવો દીવાની કામમાં દાખલ થઈ શકે. નહીં અને ફોજદારી કામમાં પણ મનુખ્ય વધનું કામમાં હોય તેમાંજ દાખલ થઈ શકે. પણ આ પુરાવાના કાયદાનું એવું વિધાન છે કે આવી હકીકતો કામનું ગમે તેવું રૂપ હોય તોપણ પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે અને (અ) દૃષ્ટાન્તમાં આનો દાખલો આપવામાં આવે છે, બધા દીવાની અને ફોજદારી મુકદ્દમામાં આવો પુરાવો કોઈ પણ બેદ રાખ્યા વગર દાખલ થઈ શકે છે તેમ નથી, પણ જે માણસે હકીકત કહી હોય તે માણસનું મૃત્યુ શાથી થયું તે બાબતનો પ્રશ્ન હોય તેમાં તે દાખલ થઈ શકે છે; અને વળી આવી હકીકત પુરાવાને લગતી ગણાય તેટલા માટે, તે સખસના મૃત્યુના કારણની સંબંધમાં અગર જે કાર્યમાં તેનું મૃત્યુ થયું હોય તેની કેટલીક હકીકતના સંબંધમાં હોવી જોઈએ.

વળી આ કાયદા પ્રમાણે હકીકત કહેનાર શખસને ખરેખરો મૃત્યુનો બય હોવાજ જોઈએ એમ નથી તેવો બય તેને હોય અગર ન હોય તોપણ તેવી હકીકત પુરાવામાં દાખલ થઈ શકે છે;

પણ તેને વળત કેટલું આપવું જોઈએ તેની તુલના કરતાં એ ખીની ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ આવી હકીકત કહેનાર સખસ મરણ પામેલો હોયો જોઈએ. અને તે બાબતના પુરાવાથી સાબીત થવી જોઈએ. તે સાબીત કરવાનો બાજો જે સખસ તે હકીકત દાખલ કરાવવા માગતો હોય તે; ને માથે છે.

મરનાર માણસની જીભાની ક્યારે સાબેત કરવાની જરૂર છે તે બાબતમાં (૧૧ મુ હા. રી. ૨૪૭ જુઓ.

ધંધાના સાધારણ કામમાં લગતી બાબતોની જે લેખી અથવા મુખ્ય જીભાની હકીકતો પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય છે; આવી હકીકતો પુરાવામાં દાખલ કરવાનાં કરતા મુખ્યત્વે કરીને આછે:—ખરાબ હેતુનો વેહેમ ન હોય તો ધંધાના સાધારણ કામમાં જે નોંધો કરવામાં આવી હોય તે ખરી માનવી જોઈએ કેમકે જોડી કાઢતાં મહેનત પડે તેમ છે તેથી જીકુ લખવા કરતાં સાચુ લખવું સહેલું છે; એક બીજાને પુછી આપતી કેટલીએક ખીનાની સાંકળમાં આવી નોંધો આકડા રૂપ થઈ પડે છે; જીકુ નોંધ કરે તો શેકના આગળ કારકુનોની ગેરઆખર થાય; વળી ધંધાના કામમાં જે નોંધો કરવામાં આવી હોય તે ઘણા લોકોના તપાસવામાં આવે છે તેથી તેમાં ભુલ હોય તો તે તરત પકડાઈ આવે, અને તેમાં કહેલી ખીના થોડાકને માલમ હોવાથી પુરાવાના સખત નિયમમાં કાંઈક છુટ રાખવાથી વધારે સગવડ થાય.

ઈંગ્લેન્ડ કાયદા પ્રમાણે જે બાબતની નોંધ હોય તે બાબત અને તેની નોંધ સમકાળીક હોવી જોઈએ; નહીતો તે પુરાવામાં દાખલ કરવા લાયક ગણાતી નથી.

આ પુરાવાના કાયદા પ્રમાણે આવી જાતનો પુરાવો દાખલ કરવામાં આવા પ્રતિબંધ નથી; પણ તેના ઉપર કેટલું વળત રાખવું જોઈએ તેનો આધાર તે નોંધ સમકાળીક છે કે નહિ તે ઉપર છે. આવી નોંધો દાખલ થાય ત્યારે પેહેલાં તે કરનાર માણસ મરી ગયો છે અગર કલમમાં લખેલી બીજી હકીકત તેને વાંચી થઈ છે તેની શાખતી આપવી જોઈએ.

હોત વિરૂદ્ધની નોંધો અગર હકીકતો પુરાવામાં દાખલ કરવાનું કારણ એ છે કે કોઈપણ સખસ પોતાના હોતવિરૂદ્ધ બોલે અથવા કરે એ ઘણું અસંભવિત છે. જે આવી નોંધો તેના કરનાર સખસના હાથરક્કતની હોય તો અસત્યનો પુરાવો નીચમ પ્રમાણે આપવો જોઈએ.

મુડી અથવા બ્યાજનો કાંઈક ભાગ આપ્યો હોય તો પછી મુદતનો કેવી રીતે ફાલ્દો મળે છે તે બાબતમાં સન ૧૮૭૭ ના ૧૫ મા આક્ટની કલમ ૨૦ જુઓ.

હોત ચાર પ્રકારનાં છે:—(૧) ધન સંબંધી. (૨) માલકી હક સંબંધી. (૩) ફેજદારી કામમાંથી બચી જવાનું (૪) નુકશાનીના દાવામાંથી બચી જવાનું.

અમુક જાહેર હક અગર રૌવાજ અથવા જાહેર અગર સાધારણ રીતના અસ્તિત્વ વીરુદ્ધ અમુક સખસોના અભિપ્રાય જેમાં આપેલા છે તે વિશે એથી કલમમાં છે જે કારણ ઉપરથી આવી હકીકતો દાખલ કરવામાં આવે છે તે ટેલર સાહેબ નીચે પ્રમાણે આપે છે જે હક ઉપર દાવો રાખવામાં આવતો હોય તે સાધારણ રીતે એટલી પ્રાચીન હોય છે અને તે હકો પણ એટલા અનિશ્ચિત અગર સાધારણ હોય છે કે તેમના અસ્તિત્વ અને રૂપનો પ્રતક્ષ પુરાવો બાબેજ મળી શકે અને તે માગવો પણ જોઈએ નહીં. જે બાબતમાં આખી મંડળીનું હોત છે તેમાં સરવને જાણ હોવી જોઈએ કેમકે સાધારણ હક વિશે લોકોમાં સ્વભાવીક રીતે ચરચા ચાલે છે અને આવા

હકના રૂપ ઉપરથી અમુક સખસનું તે બાબતમાં વિરૂધ્ધ અથવા અનુકૂળ વળગુ થવાનો સંભવ નથી તેથી વાત બાબતમાં તે વીશિ જે બાબતમાં આવે તે ખરૂંજે એમ અનુમાન કરવું જેમણે લોકોનું સાંધારણ હીતજે તેથી જે તે ખોટી વાત સાબીત થાય તો બીજા તુરત તેના વિરૂધ્ધ બોલ્યા વગર રહે નહીં. જે લોકોનો એક બીજા સાથે સંબંધ નથી અને જેઓ સત્ય જોળવાને સરખા હન્ટેજર છે તેવા સખસોનો એકમત થયા શિવાય અમુક બાબતનું અસ્તિત્વ સાધારણ રીતે બાબ્જેજ મનાય. આવા એકમતથી સત્યનો અનુમાનિક પુરાવો મળી આવે છે. ઇત્યાદિ. સારવજનિક અને સામાન્ય એ બે શબ્દોમાં ઇંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે તફાવતજે “સાર્વજનિક” એ રાજ્યના દરેક સખસને લાગુ પડે છે અને “સામાયિક” એ શબ્દ અમુક મંડળીના ઘણા સખસોને લાગુ પડે છે પણ તમામને નહીં.

આવી હકીકત પુરાવામાં ઘણુંજ કરવા લાયક ગણી શકાય તેટલા સાચે તે હક બાબતની કોઈ પણ તકરાર ઉત્પન્ન થતાં પેહેલો તે કરવામાં આવવી જેમણે જ્યાં સુધી તકરાર ઉત્પન્ન થઈ ન હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સખસને અમુક તરફથી બોલેણી સત્યને મન્યડવાને લાજ્ય અથવા વજાગુ થતાં નથી. જે આગળની તકરાર બીજા પક્ષકારો વચ્ચે હોય તો અગર બીજી મોલકત અગર બીજા હકના સંબંધમાં હોય તો આવો પુરાવો બાતલ કરવો જેમણે.

પાંચમી કલમમાં હયાત અગર મરણ પામેલા લોકોની સગાઈની હયાતી વીશિની હકીકત બાબતજે. હકીકત કહેનાર સખસને તે બાબતની માહિતી હોવાનાં ખાસ સાધન હોવાં જેમણે કહી કલમમાં જે સખસો મરણ પામેલાજે તેમની વચ્ચેની સગાઈ બાબતનીજે. તે હકીકત જેણે કહી હોય તેને જાણવાને ખાસ સાધન હોવાં જેમણે એમ નથી પણ તે વીલમાં, ખૂતમાં, વંશાવળીમાં, કબર ઉપરના લેખમાં અગર કુટુંબની છબીઓમાં આવવી જેમણે, પણ આવી હકીકતો તકરાર ઉત્પન્ન થતાં પેહેલાં કહેવામાં આવી હોય તો પુરાવામાં લઈ શકાયજે. કબર લેખ વિગરે નક્કોથી સાબીત કરી શકાયજે. ૬૫ મી કલમ જુઓ.

૧૩ મી કલમની (અ) રકમ જે કાર્ય વીશિ કહેવામાં આવ્યુંજે તેને લગતી હકીકતો વીલ અગર બીજા દસ્તાવેજોમાં આવી હોય તે બાબતનીજે. “હક” એ શબ્દમાં સારવજનિક ભેમજ આ નગી હકનો સમાજ થાયજે.

પેસ્ટરના ઇનસાફી કામનાનો પુરાવો ક્યારેલગતો હોય.

૩૩. એકાદ ઇનસાફી કામમાં કીંવા જે સખસને પુરાવો લેવાનો કાયદા પ્રમાણે અધિકાર હોય તે સખસની રૂબરૂ કોઈ સાહેદ સાહેદો આપી હોય તે સાહેદોમાં લખેલી હકીકત ખરોજે કે કેમ, તે વાત પાછળથી બીજી કોઈ ઇન-

સાફી કામ આજી હોય તેમાં કીંવા સદરહુ પ્રથમ ચાલેલા કામના પાછલા બાગમાં શાબીત કરવાને સાચે સદરહુ પ્રથમ આપેલી સાહેદો લગતી જ; તે એવે પ્રસંગે કે જ્યારે સાહેદ મજકુર મરણ પામ્યો હોય કીંવા મળી નહિ શકતો હોય, કીંવા સાહેદો આપવાને અશકત હોય, કીંવા સામાન્ય પક્ષકારે તેને દુર રાખ્યો હોય, કીંવા ઘણો વખત લાગ્યા શિવાય કીંવા ઘણો ખરચ કર્યા શિવાય તે સખસને હાજર કરી શકતો નહિ હોય, અને મુકદ્દમાની કેફાવત ઉપરથી તેમ કરવું કોરડને બાબતની દેખાતું ન હોય ત્યારે.

પરંતુ કામ મળકર તેજ પક્ષકારો કીવા હક સંબંધીના તેમના પ્રતિનીધિઓ વચ્ચે ચાલેલું હોવું જોઈએ.

તથા ઉલટ તપાસણી કરવાનો હક તથા સંધી પ્રથમના કામમાં સામા પક્ષકારને મળેલાં હોવાં જોઈએ.

તથા પ્રથમના કામમાં તથા પાછલા બીજા કામમાં તકરારી મુદ્દા મુખ્ય વાતે એકજ હોવા જોઈએ.

ખુલાસો.—ફાજદારી કામની તબવીબ કીવા ચોકશી એ ફરિયાદી તથા તોહામત વાળા વચ્ચેનું કામ છે એવો આ કલમનો અરથ છે એમ સમજવું.

વાંચેલ ઠરાવ. (૧)

ટીકા—દીવાની અને ફાજદારી કામમાં સાધારણ નીયમ એવો છે કે સાક્ષીઓની જુગાની પક્ષકારો અગર તેમના વકીલોની રૂબરૂ લેવી જોઈએ. આ નિયમને કેટલાક અપવાદો અને કેટલાંક કારણસર પક્ષકારની રૂબરૂ પુરાવો ન લીધો હોય તે પણ દાખલ થઈ શકે છે. આ કલમ બાબેજ અપવાદ ગણી શકાય કેમકે જે પુરાવો દાખલ કરવાનો યત્ન કરવામાં આવે છે તે પુરાવો આગતા કામમાં લેવાયલો હોવો જોઈએ અને તે કામમાં સામો પક્ષકાર જે તેની મરજી હોત તો હાજર થઈ શકત. પુરાવો દાખલ થઈ શકે તેટલા માટે તે સોગન ઉપર લેવાયલો હોવો જોઈએ. (૨) તે પુરાવો જાણી કામમાં અગર કાયદા પ્રમાણે જેને અખત્યાર છે તેવા સખસે લીધેલો હોવો જોઈએ, (૩) જે સાક્ષીનો પુરાવો દાખલ કરવાની કોશીસ છે તે મરી ગયેલો ઇત્યાદી બતાવવું જોઈએ. જે માજીસ્ટ્રેટ અથવા જડજને હકુમત ન હોય તો તે અધીકાર વાળો ગણાય નહી.

આ ખાખતમાં ૨૧ વી. રી. કી. ૩. ૫૬ ૨૩ વી. રી. ૩૪૩. ૨૨. વી. રી. કી. ૩. ૩૬ ૨૪ વી. રી. કી. ૩. ૧૬ જુઓ.

આ કલમ દીવાની તેમજ ફાજદારી કામને લાગુ પડે છે. વર્ણ ૧૦૭ અને ૧૦૮ કલમો પણ જોવી.

X X X X X X X X X X X X X X X

ટીકા પેહેલો વાંચેલ ઠરાવ ખતાવે છે કે પ્રથમનું કામ જેમાં સાહેદી મુજ આપવામાં આવી હોય તે તેજ પક્ષકારો કીવા હક સંબંધીના પ્રતિનીધિઓ વચ્ચે ચાલેલું હોવું જોઈએ. હક સંબંધીના પ્રતિનીધિઓ વીચે નીચેના ઠરાવો વાંચો. ૧૫ બે. લો. રી. ૫

હુકમનામની બજવણીના વેચાણની રૂબરૂ દાવો રાખનાર સખસ તથા સાધારણ ખતની રૂબરૂ દાવો રાખનાર સખસ સરખા હક સંબંધીના પ્રતિનીધિઓ છે. રાજ ઈલર બે. લો. રી. ૭૪.

બીજા વીચેલ ઠરાવમાં એવું વિધાન છે કે તે કામના સામા પક્ષકારને ઉલટ તપાસ કરવાનો હક અને લાગ મળવો જોઈએ. જે સામા પક્ષકારને ઉલટ તપાસ કરવાનો હક અને લાગ હોય પણ તે ઉલટ તપાસ કરે નહી તેથી તે પુરાવાને દાખલ કરવામાં કાંઈ બાધ આવતો નથી. ૨૦ વી. રી. કી. ૩. ૬૬

ત્રીજો વિશેષ ઠરાવનું એવું વિધાન છે મુદ્દાની તકરારો પેહેલાં તેમજ બીજા કામમાં તે વાસ્તવિક રીતે તેનો તેજ હોવી જોઈએ.

આ વિશયના સંબંધમાં ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૨૪૯ મી કલમ જુઓ. માહિતગાર આગળ જે જુઝાની આપી હોય તેથી વિરૂધ્ધ હકીકત સેશનકોર્ટ ૩૫૩ સાક્ષી-હાજરી ત્યારે આ કલમ પ્રમાણે અમલ કરવાનો છે. ૨૪ વી. રી. કો. ૩ ૨૧ પણ આ પ્રમાણે પુરાવા દાખલ કરવામાં આવે ત્યાર પહેલાં તે યોગ્ય રીતે તોહમતદારની હાજરીમાં કમીટીંગ માહિતગાર લીધો છે એમ જણાવું જોઈએ. ૨૧ વી રી. કો. ૩. ૫ સાક્ષી આપવા સાર. માલાબા વગર સીવીલ સરજનની જુઝાની માહિતગાર લીધો હોય તે સેશન કોર્ટમાં પુરાવામાં આપી શકાય છે. તોહમતદારની ૩૫૩ નહીં લીધેલી હોય અને તેને જેમાં ઉત્કૃષ્ટતાપાત્ર કરવાનો લાગુ નહીં મળેલો હોય તો પણ કેટલોક પુરાવા તેના વિરૂધ્ધ દાખલ કરવામાં આવે છે. (૧) કેમીકલ એકઝામીટરનો રીપોર્ટ; (૨) જ્યારે તોહમતદાર નાસતો ફરતો હોય અને તેની યોગ્ય શોધ કરવા પછી હાય માં ન આવે તો, તે તોહમતદારના ઉપર ગુનાહનો તજવીજ કરવાને અગર તેને કમીટ કરવાને જે કોર્ટને અપાયેલ હોય તે કોર્ટ માહિતગાર સખસોની જુઝાનીઆ તોહમતદારની ગેરહાજરીમાં લે, અને જ્યારે તોહમતદાર પકડાય ત્યારે જે તે સાક્ષીઓ હાજર થઈ શકે તેવું ન હોય તો, તેમની જુઝાની તોહમતદારની તજવીજ થતાં પુરાવામાં દાખલ કરે.

ગેરહાજર સાક્ષીદારોની જુઝાની કમીસનથી સેવાને માટે દીવાની કાયદા. ૩૮૩. ૩૯૧ કલમો જુઓ. અને ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની કલમ ૩૩૦ આ બાબતુ સાર જુઓ.

વિશેષ પ્રસંગે કહેલો ઠીવા લખેલો મજકુર.

હીસાબની ઓપ | ૩૪. કામને પ્રસંગે નીચમ પુરવક રાખેલી હીસાબની ઓપડીઓમાં કરેલી ડીઓમાંની નોંધ | નોંધ જે બાબત વીચે કોર્ટને ઓકશી કરવાની હોય તે સંબંધી હોયતો, તે લગતી ક્યારે લગતી હોય છે; પરંતુ માત્ર સદરહુ મજકુર એકલો કોઈ શખસ ઉપર જવાબદારી નાખવાને સાર પુરતો પુરાવા છે એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંત.

(અ.) અ એ બ ના ઉપર એક હજાર રૂપિયાનો દાવો કર્યો છે, તથા એ રકમ બપાસેથી પોતાની લેણી છે એવું બતાવવાને સાર પોતાના હીસાબની ઓપડીઓમાંથી રકમો બતાવે છે; એ રકમો લગતી છે; પરંતુ કરજ મજકુર શાખીત કરવાને સાર બીજી પુરાવા ન હોયતો તે ખસનથી.

ટીકા.—કોઈ પણ સખસને જુવાબદાર કરવા સાર હિસાબના ઓપડામાં કરેલી નોંધો એકલીજ ખસ નથી એ નિયમ રોમતલોને અનુસરતો છે. આ બાબતમાં ૫ મુ. અપીલ ૪૩૨, ૫ વી. રી. ૨૪૨ જુઓ. જુના કાયદા પ્રમાણે ઓપડામાંની નોંધો પુરાવાની પુરેટીમાં દાખલ કરવા યોગ્ય મણા-તી હતી; નવા કાયદા પ્રમાણે ઓપડામાંની નોંધ કોઈ પણ સખસને માથે જુવાદારી ઠારાવવા સાર તે એકલીજ ખસ નથી, પણ તેની પુટીમાં બાજી પુરાવા આપવો જોઈએ. (૨૨. વી. રી. ૫૪૬)

હીસાબના ઓપડામાં કરેલી નોંધોની સચાઈ વીચીનું જેને જાત માહિતી છે તે સખસે બખી ન હોય અથવા તેના કહેવાથી બખવામાં આવી ન હોય તો પણ આ કલમ પ્રમાણે ઓપડા પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય છે. ૬. લો. રી. ૧ મુ. ૬૧૧

એક બેજ રકમો ફક્ત સાબીત કરવાની હોય ત્યારે પણ આખો ઓપડો દાખલ કરવાનો

સાધારણ રીવાજ છે અને તેથી અપીલ કોર્ટમાં કામ મોકલતાં ઘણી સગવડ પડે છે. માટે જો હિસાબના ચોપડામાં આવેલી રકમ ઉપર વાદો આધાર રાખતો હોય તેણે શું કરવું તે બાબતમાં દીવાની કાયદાની કલમ ૬૨ તથા ૧૪૧ જુઓ. પણ અમુક નાંધો શોભાય બીશિષ હકીકત પુરાવો દાખલ કરાવવાની હાજી હોય તો, પુરાવાના આકટની ૬૫ મી કલમની જ રકમ અને દીવાની કાયદાની ૩૬૪ અને ૩૬૫ કલમોનો લાભ લેવા જોઈએ.

જે કામ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવવામાં આવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે સરકારી દફતરમાં જે નોંધ કરી હોય તે ક્યારે લગતી સમજવી. ૩૫. તકરારી કીંવા લગતી હકીકત જેમાં બતાવેલી હોય એવી નાંધ કોઈ પણ સારવજનીક કીંવા બીજી સરકારી ચોપડીમાં કીંવા રજીસ્ટરમાં કીંવા દફતરમાં હોય અને તે નાંધ કોઈ સરકારી નોકરે પોતાનું સરકારી કામ કરવાને પ્રસંગે કરી હોય કીંવા જે દેશમાં સદરહુ ચોપડી કીંવા રજીસ્ટર કીંવા દફતર રાખવામાં આવ્યું હોય તે દેશના કાયદામાં જે કામ કરવાનું વાંચિય કરીને ફરમાવ્યું હોય તે કામ કરવાને પ્રસંગે હરકોઈ બીજા સખસે કરેલી હોયતો તે નાંધ સવત: લગતી હકીકત છે એમ સમજવું.

ટીકા.—આ વિષય ઉપર ઇંગ્લેજ કાયદો છે તેને આ કલમ અનુસરે છે. તથા તેનો કાંઈક વિસ્તાર પણ કરે છે. ચોપડી રજીસ્ટર અથવા દફતર ઝહિર અથવા સરકારી હોવું જોઈએ. આ શબ્દોની વ્યાખ્યા આકટમાં નથી. પણ તેનો અર્થ શો છે તે સમજવા સાર પાછળની ૭૪ મી કલમ જુઓ. વળી આવી નાંધ સરકારી નોકરે પોતાના હોદાની ફરજ બજાવતાં કરેલી હોવી જોઈએ અગર જે દેશમાં આવી ચોપડી, રજીસ્ટર અથવા દફતર રાખવામાં આવે છે તે દેશના કાયદા પ્રમાણે ખાસ રીતે તે ફરજ બજાવવાનું જેનું કામ છે તેવા સખસે તે કરેલી હોવી જોઈએ આ આકટમાં “પબ્લીક સર્વન્ટ (સરકારી નોકર) ની વ્યાખ્યા નથી. પણ પીનલકોડની ૨૧ મી કલમ જુઓ.

ઉપલી કલમમાં સમાસ થઈ જાય તેવી ચોપડીઓ, રજીસ્ટરો અને દફતરો નીચે પ્રમાણે છે. લોગ્યુક્સ (સન ૧૮૫૬ ના ૧૯મા આકટની ૧૦૩, ૧૦૮ કલમો અને મર્ચન્ટ શીપીંગ આકટ ની ૨૮૦, ૨૮૫ કલમો) બજનનાં પત્રો (રજીસ્ટરો). રેઝ સન ૧૮૭૨ ના ૧૫ મા આકટની ૨૮, ૩૨, અને ૫૪ મી કલમો અને ૩, અને ૪ પરીશીષ્ટો, સન ૧૮૬૫ ના ૧૫ આકટની કલમ ૬ અને પરીશીષ્ટ, અને સન ૧૮૭૨ નો ૩ આકટ સન ૧૮૭૭ ના ૩ આકટના ૧૧ મા ભાગ પ્રમાણે રાખવાનાં રજીસ્ટરો; સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે રાખવાનાં રજીસ્ટરો; સન ૧૮૪૭ ના ૨૦ મા આકટ પ્રમાણેનાં, સન ૧૮૫૬ ના ૧૫ મા આકટની ૧૧ મી કલમ પ્રમાણેનાં ઇત્યાદી.

જે સરકારી નોકરોએ પોતાની ફરજ બજાવતાં તજવીજ કરી તેનો રીપોર્ટ પોતાના ઉપરી અધીકારીઓને ક્રમો હોય તે ઘણી વખત પુરાવામાં આપવામાં આવે છે. આ બાબતમાં રાજ્ય મુખરામ લીંગસેનપતીનો કેસ જુઓ. (લો. રી. ઇ. અ. ૨૩૬) તથા ૨૨ વી. રી. ૧૩૨ માં રાજ્ય બીલાનંદશીંહનો કેસ જુઓ.

નકસાના પમાન | ૩૬. પ્રતીષ કરેલા દેશના નકશા કીંવા ચાર્ટ સરવે સીટીને વેચવા સાર એ ક્યારેલગતા છે | બહુ કરીને રાખવામાં આવતા હોય તેમાં, અથવા સરકારના હુકમથી દેશના

જે નકશા કીંવા પલાન કરવામાં આવ્યા હોય તેમાં, એવા દેશના નકશામાં કીંવા ચારટમાં કીંવા પલાનમાં જે બાબતો ઘણું કરીને હમેશ દરસાવવામાં કીંવા લખવામાં આવતી હોય તે બાબતો સંબંધીનો, કોઈ તકરારી કીંવા લગતી હકીકતનો મજબૂર બતાવ્યો હોય, તે મજબૂર સવતઃ લગતી હકીકત છે.

.ટીકા.—આ કલમમાં જે જાતના નકશા અને ચાર્ટનોશિ કહેવામાં આવેલું છે. (૧) પ્રસિદ્ધ કરેલા નકશા અને ચાર્ટ જે ગ્રહિર રીતે લોકોમાં વેચાતા હોય તે; (૨) જે નકસા અને પ્લાની સરકારના હુકમથી કરેલા હોય તે; જે કારણથી જડન કોય અગર બીજા પુસ્તકો બોધ શકે છે તેજ કારણથી પેહેલી જાતના નકશા અને ચાર્ટ પુરાવામાં દાખલ કરવામાં આવેલા છે.

બીજી જાતના નકશા વિગરેમાં ત્રીંગનોમીટીકલ સરેહના નકસા જે ઈંડીઆ સરકારના હુકમથી કરવામાં આવેલાં છે તે છે, સરવેને લગતા નકશા અને કાગળો પુરાવા દાખલ થઈ શકે અને તેનું શું પરિણામ થાય તે બાબતમાં ૮ વી. રી. સી. ૩. ૧૯૭ જુઓ. ચીનાગોંગ પ્રગણામાં સરકારી માપણીના ચીટા પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય ગણાય છે. (૧૦ વી. રી. ૩૪૦) તેમજ ૧૦ વી. રી. ૪૪૩ જુઓ. નીચેના કામોમાં સરકારી માપણીના ચીટા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. ૨૪ વી. રી. ૧૯૨ ૨૪ વી. રી. ૪૧૦

માપણીના નકશા અને પ્રોસીડીંગના પુરાવામાં કેટલી કીમત છે તે બાબત ઘણા ફેસલા થયેલા છે પણ તે બધા એક સરખા નથી. ૧. વી. રી. સી. ૩. ૩૩૩ માં એમ ઠર્યું હતું કે માપણીનું પ્રોસીડીંગ હક બાબતનો અનિબાધ્ય પુરાવો નથી. તેજ મતજબનો ફેસલો ૧૨ વી. રી. ૧૮૮માં છે. પણ માપણીના નકશા અને પ્રોસીડીંગ કમન્ન બાબતનો સારો પુરાવો છે અને આ રીતે તે હકનો પુરાવો થઈ શકે છે. પણ તે પુરાવો અનિબાધ્ય ગણાતો નથી. ૨. વી. રી. સી. ૩. ૧૦. ૧૦ વી. રી. ૩૪૩ ૨૩ વી. રી. ૨૭ ૨૪ વી. રી. ૩૧૭ ૧૯ વી. રી. ૨૦૨ પાને રામનારાય. દાસના કામમાં માર્કબી જસ્ટીસે આવા દસ્તાવેજોની પુષ્ટી બીજા મુળથી ઉત્પન્ન થતો પુરાવો બોધએકે નહી તે બાબતનો ડરાવ કર્યો નહી.

આ કલમના સંબંધમાં ૮૭ અને ૯૦ મી કલમોમાં જે અનુમાન બાંધવાનાં છે તે જુઓ.

સારવજનીક પ રકારની હકીકત બાબત કોઈ આ કટમાં અથવા શ રકારો જાહેરના મામાં મજબૂર લખ્યા હોય તે લગતો છે.

૩૭. સારવજનીક પરકારની કોઈ હકીકત બની છે કે નહીં એ બાબત જ્યારે કોરટને અભિપ્રાય બાંધવાનો હોય, ત્યારે પારલામેન્ટના કીંવા હાઉસના નના ગવરનર જનરલ ઇનકાઉનસીલના કીંવા મદરાસના કીંવા મુંબઈના ગવરનર ઇનકાઉનસીલના કીંવા બંગાળના લેફ્ટનન્ટ ગવરનર ઇનકાઉનસીલના કોઈ પણ આકટ માહેના કીંવા ગેન્જેટ આફ ઈંડીયામાં છાપેલા કીંવા કોઈ પણ સથાનીક સરકારના ગેન્જેટમાં છાપેલા કીંવા કોઈ છાપેલો પત્ર લંડન ગેન્જેટ છે કીંવા રાણીના ઘસાવેલા મુલકનું કીંવા રાણીના કબજામાં આવેલા દેશનું સરકારી ગેન્જેટ છે એવું તે છાપેલા પત્ર ઉપરથી સમજાય તેવા છાપેલા પત્રમાં છાપેલા સરકારના જાહેરનામાં માં હેના કોઈ ઉદ્દેશથી લખાણમાં સદરહુ સારવજનીક પ્રકારની હકીકત બતાવેલી કીંવા ન બતાવેલી જે કોઈ મજબૂર લખેલી હોય તે મજબૂર લગતી હકીકત છે.

ટીકા—જે બાબતની હયાતી વીચી કોરટને અભિપ્રાય બાંધવાનો છે તે જાહેર પ્રકારની હોવી

જોઈએ. આ કલમના સંબંધમાં ૫૭, ૭૮ અને ૮૭ મી કલમો જુઓ.

પંચાણુ દુકાની નોટીસ ગેજટમાં નોટીસ હોય તો તે ગેજટ ને સમજાવવાની એ દુકાન સાથે આગળ લેવડ દેવડ નહોતી તેઓ વિરૂધ્ધ બીજી સાબીતી વગર પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય છે. પણ જોએને દુકાન સાથે લેવડદેવડ છે તેઓને આ નોટીસની માહિતી છે એમ ખાતરી પૂર્વક સાબીતી કરી આપવું જોઈએ અગર સરકયુલરથી અથવા બીજી રીતે ખાસ નોટીસ આપવામાં ખાતરી છે એની સાબીતી આપવી જોઈએ. પણ કરાર આક્ટની ૨૬૪ મી કલમ જુઓ.

કાયદાની ચોપડી માં લખેલો મજદૂર. ૩૮. કોઈ દેશના કોઈ કાયદા બાબત જ્યારે કોર્ટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય. ત્યારે સદરહુ દેશની સરકારના હુકમથી અમુક ચોપડી છપાઈ છે કીંવા

પ્રસીદ્ધ થઈ છે. તથા તેમાં સદરહુ કાયદા લખેલા છે. એવું તે ચોપડી ઉપરથી સમજાય તેવી ચોપડીમાં લખેલો સદરહુ કાયદાનો મજદૂર, તથા સદરહુ દેશની કોર્ટોએ કરેલા ઠરાવ કોઈ ચોપડીમાં આપ્યા છે એવું ને ચોપડી ઉપરથી સમજાય તે ચોપડીમાં આપેલા ઠરાવ એ બંને લગતા છે.

કહેલા કીંવા લખેલા મજદૂરનો કેટલો ભાગ સાબીત કરવો જોઈએ.

કહેલો કીંવા લખેલો મજદૂર વાત ચીતનો કીંવા દસતાવેજનો કીંવા ચોપડીનો કીંવા અનુક્રમે રાખેલા પત્રો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તો કયો પુરાવો આપવો જોઈએ

૩૯. જે મજદૂરનો પુરાવો આપવામાં આવતો હોય તેવો હરકોઈ મજદૂર જ્યારે તે મજદૂર કરતાં લાંબા બીજા કોઈ મજદૂરનો કીંવા કોઈ વાત ચીતનો કીંવા કોઈ છુટા દસતાવેજનો ભાગ હોય ત્યારે અથવા જ્યારે સદરહુ મજદૂર ને દસતાવેજ કોઈ ચોપડીનો કીંવા સંબંધવાળા અનુક્રમે રાખેલા પત્રો કીંવા કાગળોનો ભાગ હોય તે દસતાવેજમાં લખ્યો હોય ત્યારે તે મજદૂરનો પ્રકાર તથા તે ઉપરથી થતું પરીણામ તથા જે બીના ઉપરથી તે કહેવામાં કીંવા લખવામાં આવ્યો હોય, તે બીના પુરતી રીતે સમજવાને સાર સદરહુ લાંબા

મજદૂરના કીંવા વાત ચીતના કીંવા દસતાવેજના કીંવા ચોપડીના કીંવા અનુક્રમે રાખેલા કાગળો અથવા પત્રોના જેટલા ભાગના તે અમુકકામમાં કોર્ટને જરૂર લાગે તેટલા ભાગનો પુરાવો આપવો; જરૂરી ભાગનો પુરાવો આપવો નહીં.

ધનસાક્ષી કોરટોના ફેસલા ક્યારે લગતા સમજવા તે બાબત.

બીજી વખત દાવા થતો અથવા તજવીજ આગળ અટકાવવાને સાર પેસતરનો ફેસલો લગતી હકીકત છે.

૪૦. કોઈ કોરટે કોઈ એક દાવાની ફરીયાદી સાંભળવી કે નહીં; કીંવા કોઈ એક તજવીજ ચલાવવી કે નહીં, એની જ્યારે તકરાર હોય ત્યારે જે ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું થયાના કારણને લીધે સદરહુ ફરીયાદી સાંભળવાને કીંવા સદરહુ તજવીજ ચલાવવાને કાયદાથી કોર્ટને અટકાવ પાડેલો હોય, તે ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું થયું છે; એ વાત લગતી હકીકત છે.

ટીકા—આવા સંબંધમાં દીવાની કામ ચલાવવાના કાયદાની ૧૩ મી કલમ અને ૪૩ મી કલમ જુઓ.

પ્રોવેટ વીગરે સ
અંધીના અધીકાર
રક્ષા કીધા છે
સલા.

૧૧. કોઈ કાયદેસર સંબંધ કોઈ સંપત્તિને છે કીંવા નથી, અથવા કોઈ સંપત્તિનો કોઈ અમુક વસ્તુ ઉપર હક છે કીંવા નથી, એ વાત જ્યારે લગતી હોય, ત્યારે પ્રોવેટ સંબંધીના કીંવા લગત સંબંધીના, કીંવા સમુદર ઉપરના

કીંવા નાદારી સંબંધીના પોતાના અધીકારનો અમલ ચલાવતાં કોઈ અધીકારવાળી કોરટે આપ્પરી ફેસલો કીંવા હુકમનામું કર્યું હોય અને તે ઉપરથી સદરહુ કાયદેસર સંબંધ કોઈ સંપત્તિને આપ્પો હોય અથવા તેની પાસેથી છીનવી લીધો હોય અથવા કોઈ સંપત્તિનો એવા સંબંધ ઉપર હક છે એમ ઠરાવ્યું હોય અથવા સદરહુ અમુક વસ્તુ ઉપર સદરહુ સંપત્તિનો હક છે એમ ઠરાવ્યું હોય અને તે હક કોઈ બીજા અમુક માત્ર એક જ સંપત્તિના દાવા વીરુદ્ધ તે સંપત્તિનો છે એમ ન ઠરાવતાં હક મજકુર સવતંત્ર પુરો તે સંપત્તિનો છે એમ ઠરાવ કર્યો હોય તો તે ફેસલો, કીંવા હુકમ, કીંવા હુકમનામું લગતાં છે એમ સમજવું.

જ્યારે સદરહુ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું અમલમાં આવ્યું ત્યારે તે ઉપરથી આપેલો સદરહુ કાયદેસર સંબંધ ઉત્પન્ન થયો એ હકીકતની,

તથા જે કાયદેસર સંબંધ ઉપર સદરહુ કોઈ સંપત્તિનો હક તે ફેસલામાં અથવા હુકમમાં અથવા હુકમનામામાં ઠરાવ્યો હોય, તે હક જે વખતે તે સંપત્તિને વીથે ઉત્પન્ન થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ફેસલાવ્યું હોય, તે વખતે હક મજકુર સંપત્તિ મજકુરને વીથે ઉત્પન્ન થયો એ હકીકતની,

તથા સદરહુ સંપત્તિ પાસેથી જે કાયદેસર સંબંધ છીનવી લેવામાં આવ્યો હોય, તે સંબંધ જે વખતથી અંધ થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ફેસલાવ્યું હોય તે વખતે તે સંબંધ થયો અથવા થવો જોઈએ એ હકીકતની,

તથા કોઈ સંપત્તિનો હક જે વસ્તુ ઉપર સદરહુ ફેસલામાં અથવા હુકમમાં અથવા હુકમનામામાં ઠરાવવામાં આવ્યો હોય તે વસ્તુ જે વખતે તે સંપત્તિની થવાનું ફેસલા મજકુરમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હોય તે વખતે વસ્તુ તેની યદ અથવા યત્ર જોઈએ એ હકીકતની.

સદરહુ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું નીરણાયકારક સાબીતી છે.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં કનઈ આજ્ઞાત વીરુદ્ધ રાધાચરણનો ફેસલો ૭ વી. રી. સી. ૩. ૩૯૯ મે છે તે જુઓ.

હાયકોર્ટ શીવાય બીજી કોરટે પ્રોવેટ આપવાની હકુમત સન ૧૮૯૫ ના ૧૦ મા આકટથી મળે છે હીંદુઓની બાબતમાં સન ૧૮૭૦ નો ૨૧ મો આકટ જુઓ.

લગત સંબંધી હકુમત હાય કોર્ટ શીવાય બીજી કોરટે નીચેના કાયદાથી મળે છે. સન ૧૮૯૯ નો ૪, એટલે ઇંડીયન ડેવોર્સ (છેડાછુટકાનો) આકટ સન ૧૮૯૫ નો ૧૫ (પારશીઓમાં છેડા છુટકા કરવાનો આકટ) સન ૧૮૯૯ નો ૨૧ મો આકટ; (નેટીવ કોનવર્ટસ માહીએજડી સોલ્યુશન આકટ) અને સન ૧૮૭૨ નો ૩ આકટ.

આડમીરાલ્ટીની હકુમત બાબતમાં દરેક હાય કોર્ટના લેટસ પેટન્ટ જુઓ.

નાદાર દેવાદારના છુટકારા બાબતમાં હાયકોર્ટને વીક્ટોરીઆ આપ્ટર ૨૧ કલમ ૧૧ અને ૧૨ હકુમત મળે છે. અને મોક્સીમની કોરટે સન ૧૮૮૨ ના ૧૪ આકટના ૨૦ મા પ્રકરણથી હકુમત મળેલી છે.

બીજા પક્ષકાર વ
એના કામનો ફે
સણા કીંવા હુક
મ કીંવા હુકમ
નામું ક્યારે ઘેર
લગતુ હોયતે ક્યા
રે નહાય તે વિશે

૪૨. કમમ એકતાલીસમાં બતાવ્યાછે તે શિવાયના ફેમલા હુકમ કીંવા હુક
મનામામાં જે ચાલતી ચોકશાને લગતી સારવજનીક પ્રકારની બાબત સંબંધી
હોય, તો તે ફેસલા, હુકમ કીંવા હુકમનામામાં લગતાંછે એમ સમજવું, પરંતુ
એવા ફેસલા, હુકમ કીંવા હુકમનામામાં તેમાં લખેલા મજબૂરની નીરણાયકારક
સાબીતીછે એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

પોતાની જમીન ઉપર પ્રવેશ કર્યા બદલ અ એ બ ઉપર દાવો કર્યો, બ નું કહેવું એવુંછે
કે તે જમીન ઉપર સારવજનીક હકનો રસ્તોછે. પરંતુ એ વાત અ નાકબુલ કરેછે.

એજ જમીન ઉપર પ્રવેશ કર્યા બદલનો દાવો અ એ ક ઉપર કર્યો હતો તે કામમાં ક
એ જવા આવવાનો એવોજ હકછે એવો તકરાર કરી હતી, તે કામમાં પ્રતિવાદી તરફનું થયેલું
હુકમનામું લગતુંછે પરંતુ જવા આવવાનો સરહુ હકછે એ વાતની તે હુકમનામું નીરણાયકારક સા-
બીતી થતી નથી.

કીયા ફેસલા વી-
ગરે લગતા નથી.

૪૩. કમમ ૪૦, ૪૧ તથા ૪૨ માં જણાવેલાછે તે શિવાયના બીજા ફેસ-
લા, હુકમ કીંવા હુકમનામામાં થયાંછે કે નહીં એ મુદ્દાની હકીકત ન હોય કીંવા
આ કાયદાના બીજા કાંઈ ડરાવ મુજબ તે લગતી હકીકત ન હોય, તો તેવા ફે-
સલા કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામા ઘેર લગતાંછે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક આખર લેવા જેવી વાત ઉપરથી અ તથા બ એ બેઝન દોષ લાગેછે તે બ-
દલ અ એ તથા બ એ ક ઉપર જુદા જુદા દાવા બાંધેછે જે વાત આખર લેવા જેવીછે એવું
કહેવામાં આવેછે તે ખરીછે એવું ક બેઝ કામમાં કહેછે. અને કેફિયત એવા પ્રકારનીછે કે તે
વાત યાતો બેઝ કામમાં ખરી હોય જોઈએ યાતો બનેમાં ખોટી હોય જોઈએ, એવા સંભવ થાયછે.

ક એ જે જવાબ આપ્યો તે તેણે સાબીત કર્યો નહીં એવા કારણ ઉપરથી ક ઉપર અ નું
નુકશાનનું હુકમનામું થયું એ હકીકત અ તથા ક વચેના મુકરદમામાં લગતી નથી.

(બ) અ ની સ્ત્રી ક એની જોડે બ એ છીનાણુ કર્યા બદલ અ એ બ ઉપર ફાજદારી
માં ફરિયાદ કરીછે.

ક અ ની અસતરીછે એ વાત બ નાકબુલ કરેછે, પરંતુ બ ઉપર છીનાણાનો ગુહો કોરેટ
સાબીત ઠેરવ્યો.

ત્યાર પછી અ જીવતો છતાં ક એ બ સાથે ફરી લગ્ન કર્યુ માટે ક ના ઉપર ફાજદારીમાં
કામ ચાલુછે કે નું કહેવું એવુંછે જે હુ કોઈ પણ કાળે બ ની સ્ત્રી નહોતી.

બ ની વીરુદ્ધ થયેલો ડરાવ ક ની વીરુદ્ધ ઘેર લગતો છે.

(ક) પોતાની પાસેથી એક ગાય ચોરી લઈ જવા બાબત અ એ બ ઉપર ફાજદારીમાં ફ
રિઆદ કરીછે બ ના ઉપર ગુહો સાબીત ડરાવવામાં આવ્યોછે.

બ ના ઉપર ગુહાની સાબીતી થઈ તેના પેહલાં તે સામ બ એ ક ને વેચી નાખી હતી

તે લેવાનો દાવો પાછળથી એ એ કે ઉપર કર્યો છે એ ના વિરુદ્ધ થએલો ઠરાવ એ તથા કે વચે-
ના કામમાં ઘેર લગતો છે.

(૬) એક જમીનના કમળનું એ એ એ ના ઉપર હુકમનામું મળ્યું છે એ નો જોકરો કે
એણે એ નું ખુન સદરહુ કરાણને લીધે કર્યું છે.

સદરહુ ફેસલો છે એ વાત ગુલ્હા કરવાનો હેતુ બતાવે છે તે માટે લગતી છે.

ટીકા-હીફ વિધવાઓ તથા બીજા સખસો જેમને જે મીલકતમાં પુરો સ્વતંત્ર હક નહોતો
તે સખસોએ તે મીલકત પરસ્વાધીન કરી આપ્યાનું કલ્પ મીલકત રદ કરવાની ફરિયાદોમાં મજબૂર
કર્યા જરૂરી કામને સાર કરવામાં આવ્યું હતું કે નહીં. એ સવાલ ઘણી વખત ઉઠાવામાં આ-
વે છે. આ જરૂરીયાત સાબીત કરવાને, જે કેફીયતને સંબંધે દેવું કરવામાં આવ્યું હોય, ને જે
દેવાના હુકમનામા થયા હોય, તે કેફીયતનો પુરાવો આપ્યા વગર મજબૂર હુકમનામા ઘણી વખત
હાજર કરવામાં આવે છે. ઉપર કહેલા ઘોરણ મુજબ માલમ પડશે કે આ હુકમનામાં જે કે
આપેત્રી રકમનો સમજ પુરાવો છે તોપણ તે જરૂરીયાત ઇશાબનારી હકીકતોનો તે પુરાવ નથી,
ને ઓછામાં ઓછો પરસ્વાધીન કરી આપનાર સખસોની તરફથી તો નથી. બાબુ ફૂનતાલાલ
અને બીજા, વી. મદનમોહન યાદુના કામમાં (રેવન્યુ સીવીલ એનડ કીમીનલ રીપોર્ટર વા.
૫-પા. ૨૧૬; સમા. કો. વુ. રો. વા. ૯-પા. ૪૧૬)

કોઈ પણ ફેસલાની હયાતી, અગર તેની તારીખ અગર તેથી કાયદેસર નીપજતુ પરિણામ
શાબિત કરવા સાર તેનું દફતર અગર સહી નીશીનકલ રજુ કરી એટલે તે સર્વની વિરુદ્ધ અનિ-
બાધ્ય પુરાવો ગણાશે. વળી ઈન્ડિયન પીનલકોડ પ્રમાણે કોઈ શખસના ઉપર તોહામત મુકવામાં
આવ્યું હોય અને તે પછીથી નિરદોષ ઠર્યો હોય તો દેશબુદ્ધિથી ફરિયાદી કરી તેટલા માટે નુકશાની
મળવાનો ફરીઆદ કરનાર ઉપર દીવાની દાવો માંડ્યો હોય તેમાં તોહામતદારને છોડી મુક્યો છે
તે સાબીત કરવાને ફાજદારી કામનું દફતર (રેકૉર્ડ) અનિબાધ્ય પુરાવો ગણાશે. પણ દાવાનીનો
દાવાનો પ્રતિવાદી ફાજદારી કામનો ફરીઆદી હતો તેનો, અગર દેશનો, અગર સંબંધીત કારણ
નહોતું તેનો, પુરાવો ગણાશે નહિ. અને આ પ્રમાણે વાદી નિરદોષ ઠર્યો હોય તોપણ તેના ગુ-
લ્હાની શાબીતી પ્રતિવાદી આપી શકે છે. ટેલરકૃત પુરાવાનો કાયદો કલમ ૧૪૮૦ તેમજ જમીન
વીરુદ્ધ જે ફેસલો થયો હોય તે મુખ્ય દેણદારની તરફથી કેટલા રૂપિયા તેને આપવા પડ્યા તેનો
પુરાવો છે પણ મુખ્ય દેણદારની કસુરથી કાયદા પ્રમાણે તેટલી રકમ આપવાને તે જવાબદાર હતો
તેનો પુરાવો નથી. ઇરાદાથી ખોટો પુરાવો આપવાના ગુલ્હાની તજવીજમાં તે કામનું રેકૉર્ડ આપી
પ્રોસીડીંગ થયું હતું તેનો પુરાવો છે.

ઇંગ્લંડમાં તેમજ હિંદુસ્તાનમાં એવો સ્થાપિત નિયમ છે કે દીવાની કામમાં ફાજદારી કામમાં
થયેલો ફેસલો શાબીતીમાં દાખલ થઈ શકે નહિ તેમજ દીવાની કામમાં થયેલો ફેસલો ફાજદારી
કામમાં દાખલ કરી શકાતો નથી. ૫. વી. રો. સી. ૩. ૨૬ અને ૨૭ ૯. વી. રો. સી. ૩. ૭૭ પણ
ગુલ્હા કબુલ કર્યો હોય તો અંતે અંતકારનો પુરાવો થાય. ૧૦ વી. રો. સી. ૩. ૫૬.

એક હીફ વિધવાએ તેના બે નાની ઉમરના બેટાના વાલી તરીકે રૂપિયા ૫૦૦ હજાર એક
દેખીતા તેમના કાયદાને સાર એટલે તેમના લગનને સાર કરેલો લીધા હતા. બે વરસ પછી આ

નાણાના ધીરનારે આ ધીરના નાણાને માટે એક તરફી દાવામાં એ નાના ઉમરના છોકરાઓ ઉપર હુકમનામું મેળવ્યું અને તેણે બખ્તવણી કઢાવીને ઘડીસોપારણત મીઝકતમાં છોકરાઓનો આઠ આનાનો હીસો જપ્ત કરીને તે વેચાવવાની કોશીસ કરતો હતો. આ મીઝકત બચાવાને સારું બંધ એ ખાતગી કરારથી આ આઠ આનાના હીસામાંની અડધી મીઝકત રૂ. ૨,૫૦૦ ને માટે વેચી, અને ઉપજેલી રકમનો થોડો ભાગ આપી હુકમનામું પતવ્યું બે છોકરાઓમાંના એક જણે ઉમર લાયક થયા પછી વેચેલી મીઝકતમાંથી પોતાના અડધા ભાગની મીઝકત પાછી મળવા એવી તકરાર ખતાવી દાવો બાંધ્યો કે મીઝકત વેચાણ કરવા જેવી જરૂરીઆત નોંદાતી. લાગુ હાથકોરટની ધ્યાનમાં એમ આખું કે ખરીદદારની એમ સાબીત કરવાની ફરજ છે કે, જ્યારે મુજ્જ કરજ વીધવાએ કર્યું તે વખતે છોકરાઓના ફાયદા માટે તે કર્યું હતું. આ કામ નીચલી અપીલ કોરટની જડજ ઉપર એવી તજવીજ કરવાને સારું પાછું મોકલવામાં આખું કે ખરીદદાર કે જેના ઉપર સાબીતીનો બોલો હતો તેણે જે હુકમનામાની રદીએ બખ્તવણી કઢાવી હતી તે હુકમનામું છોકરાઓના હોત ઉપર પણ બંધનકારક છે. એમ સાબીત કર્યું હતું કે નહીં. ૨૩ વી. રી. ૪૧૪.

દગલખાણ દગા | ૪૪. કોઈ ફેસલો કીંવા હુકમ કીંવા હુકમનામું કલમ ૪૦-૪૧ કીંવા ૪૨ બરેલો સંપ તથા મુજ્જ લગતુ હોય તથા તેની શાખીતી સામા પક્ષકારે કરી હોય, તે જે કોરટે કોરટને અધીકાર નયો એવાતનીશા | કયું તેને કરવાનો અધીકાર નોંદાતો, કીંવા તે દગલખાણથી નહોતો, કીંવા તે ખીતીકરીશકાયછે | દગલખાણથી કીંવા દગાબરેલા સંપથી મેળવ્યુંછે, એવું કોઈ દાવાનો કીંવા બીજા કામનો પક્ષકાર ખતાવી શકે છે.

“કોઈ દાવાનો કીંવા બીજા કામનો પક્ષકાર યાદી ” એ આ કલમના શબ્દોમાં નિરદોશ તથા દોષવાન એ બંને પેહેલા દાવાના પક્ષકારોમાંનો સમાવેશ થાય છે. એ શબ્દોમાં ગુનેહગારોનો સમાવેશ કરવાનો ધરાદો હતો કે નહીં એ શક બરેલું છે; પરંતુ ૧ વી. રી. સી. ૩. ૧૫૬જીઓ.

ટીકા—“દગલખાણ” અગર “દગાબરેલો સંપ” એ શબ્દોની વ્યાખ્યા આ આકટમાં આપેલી નથી પણ દગલખાણની વ્યાખ્યા સારું કરાર આકટની કલમ ૧૭ જીઓ.

“દગલખાણ બરેલો સંપ”ની વ્યાખ્યા એવી આપેલીછે, વીજા શખસના હકને નુકશાન કરવા માટે અગર અયોગ્ય કાર્ય સારું બે અગર વધારે સખસોએ કોઈ કામ કરવા સારું કરેલો કપડ બરેલો કરાર અગર બંદોબસ્ત સર્મજવો. ન્યાયી પ્રોસીડીંગમાં દગલખાણ બરેલો સંપ એટલે એક માણસે અરાખ હેતુથી ન્યાયની કચેરીનો નિવાડો મેખવવાસારું બીજા ઉપર દાવો બાંધવો એવા બે શખસોનો વચેનો છુપો કરાર. તે બે જાતનો હોય છે. (૧) કોરટને ફેસલો આપવાસારું જે હકીકતો ઝાહેર કરવામાં આગી હોય તે હયાતીમાંજ ન હોય. (૨) તેવાતો હયાત હોયપણ ફેસલો મેળવવાના ધરાદાથી તે ખોટી રીતે આગળથી રચી મુકી હોય.

જે દાવામાં ફેસલો દગલખાણ અગર દગલખાણ બરેલા સંપથી થયો હોય તે દાવામાં પક્ષકાર ન હોય તે શખસ દગલખાણનો અગર દગલખાણ બરેલા સંપનો પુરાવો તે ફેસલો રદ કરવા સારું આપી શકે. આ બાબતમાં કોઈ પણ શક નથી પણ દાવામાં બીજાદોષ પક્ષકાર હોય તે આવી દગલખાણ અથવા દગલખાણ બરેલો સંપ ખતાવી શકે કે નહિ એ વાત વીશ એક મત

નથી. એમ કહેવાય છે કે આવા પક્ષકારનો ખરો રસ્તો ફક્ત એજ છે કે ને કારેટ ફેસલો આપ્યો હોય તે કારેટને તે ફેસલો રદ કરવાની અરજ કરવી.

ત્રાહીત સખસોના અભીપ્રાય જ્યારે લગતા હોય છે.

કુશળ માણસોના | ૪૫. પારકા દેશના કાયદાની કોઈ ખામત વીશે અથવા સાસતર, કોંવા ક-
અભીપ્રાય. | જાનો કોઈ ખામત વીશે અથવા અક્ષરે જોળખવા વીશે કારેટને જ્યારે અભી-
પ્રાય બાંધવાનો હોય ત્યારે તેવા ખીજ દેશના કાયદામાં કોંવા સાસતરમાં કોંવા કળામાં ને સખસો
વીશે કરીને કુશળ હોય તેવા સખસોના તે ખામત વીશેના અભીપ્રાય લગતી હકીકતો છે.

એવા સખસોને કુશળ માણસ કહેછે,

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે કે અં નું. મરણ ઝહેરથી થયું છે કે કેમ.

ને જહેરથી અ મરણ પામ્યાનું ધારવામાં આવેછે તે જહેર ખાધાથી ને લક્ષણો થતાં
હોય તે ખામત કુશળ માણસોના અભિપ્રાય લગતા છે.

(ખ) તકરાર એવી છે કે એક અમુક કત્ય કરતી વખતે પોતે કેવા પ્રકારનું કત્ય કરે છે.
અથવા પોતે ને કરેછે તે ખોટું કોંવા કાયદા વિરુદ્ધ છે એવું સમજવાને અ દીવાનગીના સખખથી
અશકત હતો કે કેમ.

રોગના ને લક્ષણો અ માં દેખાતા હતાં તે લક્ષણો જ્યાં માલમ પડે ત્યાં દીવાનાપણું ખંડુ
કરીને હોય છે કે કેમ તથા એવા દીવાનાપણાથી પોતે ને કતીય કરે તેનો પ્રકાર સમજવાને કોંવા
ને પોતે કરેછે. તે ખોટું કોંવા કાયદા વિરુદ્ધ છે એમ સમજવાને લોકો ઘણું કરીને અશકત થાય
છે, કે કેમ એ વીશેના કુશળ માણસોના અભીપ્રાય લગતા છે.

(ક) તકરાર એવી છે કે અમુક દસ્તાવેજ અ એ લખ્યો છે કે કેમ ખીજે એક દસ્તાવેજ
અ એ લખેલો શાખીત કરવામાં આવ્યો છે કોંવા અંગીકાર કરજમાં આવેછે, તે દસ્તાવેજ હાજર
કરવામાં આવ્યો છે.

બેડ દસ્તાવેજો એકજ સખસે લખ્યા છે કોંવા જુદા જુદા સખસોએ લખીયા છે એ વીશેના
કુશળ માણસોના અભીપ્રાય લગતા છે.

ટીકા—પારકાદેશના કાયદાની ખામતમાં ૩૮ મો કલમ જુઓ.

કુશળ માણસોની સાક્ષી ઘણી સાવચેતીથી કબુલ રાખવાની છે તેનું કારણ એમ નથી કે
અનુભવથી એમ માલમ પડ્યું છે કે તે લોકો તેમની ધારણામાં આવતી હોય તે વાત જાણીજીંધને
ખોટી રીતે કહેછે; પણ તેનું કારણ એ છે કે તેમના અભીપ્રાય કેટલેક દરજ્જે એ ખામતની એ-
કજ ખામત ઉપર તેમનું લક્ષ રહેવાથી વિકારયુક્ત હોય છે, તેથી તેમનું દીલ સાફ હોય તો પણ
ખસે અભીપ્રાય ખતાવવાને તેઓ અશકત છે. લોરડ કાંપમેલ બોલ્યા કે “ને પક્ષમાં તેઓને નાં-
ખવા હોય છે તે પક્ષને પ્રુષ્ટિ આપવા તેમના મન ઉપર એવા વલણથી તેઓ આવેછે કે તેમની
સાક્ષી ઉપર બાગ્યેજ કંઈ વજન રાખવું જોઈએ” ટરેસા પીઅરેજ કેસ. કલારક એન્ડ ફાઇનેલીશ
રીપોર્ટસ. વા. ૧૦—પા. ૧૯૧૦ કુશળ માણસોના અભીપ્રાય વીશે કલમ ૬૦ નો પહેલો વીશે
કરણ પણ જુઓ.

કુશળ માણસના | ૪૬. જે હકીકતો બીજી રીતે લગતી ન હોય તે હકીકતો ઉપરથી જો કુશળ
અબીપ્રાય સાથે | માણસનાં અબીપ્રાય જ્યારે લગતા હોય ત્યારે તેને પુષ્ટી મળતી હોય કીંવા તે
સંબંધ રાખતી | અબીપ્રાય મજકુર વીરૂદ્ધ હોય તો હકીકત મજકુર લાગતી છે એમ સમજવું.
હકીકતો.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવી છે કે અમુક જાતનું જોર અ ને આપ્યું હતું કે કેમ.

બીજા માણસોને એવી જાતનું જોર આપ્યું હતું તેઓમાં જે અમુક લક્ષણો દેખાતા હ-
તાં તે સદરહુ જોરના છે કીંવા તેના નથી એવા કુશળ માણસોનો અબીપ્રાય હોય એ હકીક-
ત લગતી છે.

(બ) અમુક બંધારાથી બંદરને હરકત થાય છે કે કેમ એવી તકરાર છે.

બીજાં બંદરો બીજી વાતે આ બંદર જેવાં જ છે પરંતુ ત્યાં એવા બંધારા નથી. તે બંદરોને
પણ તેજ વખતેથી હરકત થવા લાગી એ હકીકત લગતી છે.

અક્ષર વીશે અ | ૪૭. અમુક દસ્તાવેજ કયા સખસે લખ્યો છે કીંવા તેના ઉપર કોણે સહી
બીપરાય. | કરી છે એ વીશે કોરડને જ્યારે અબીપરાય બાંધવાની હોય ત્યારે જે સખસે
તે દસ્તાવેજ લખ્યાનું કીંવા તેના ઉપર સહી કરવાનું ધારવામાં આવતું હોય તે સખસના અ-
ક્ષરની જે સખસને માહિતી હોય તે સખસ તે દસ્તાવેજ સદરહુ સખસે લખ્યો છે કીંવા નથી
લખ્યો અથવા તેના ઉપર સદરહુ સખસે સહી કરી છે કીંવા નથી કરી એવા અબીપરાય આપે
તે અબીપરાય લખતી હકીકત છે.

પ્રુક્ષાસો—જ્યારે કોઈ એક સખસે કોઈ બીજા સખસને લખતાં જોયા હોય ત્યારે કીંવા
જ્યારે તેણે પોતે કીંવા તેના પોતાના હુકમ ઉપરથી જે દસ્તાવેજ લખ્યા હોય અને તે સદરહુ
બીજા સખસ ઉપર સરનામું કરીને મોકલ્યા હોય તે દસ્તાવેજના જવાબમાં સદરહુ બીજા સખ-
સે લખેલા છે એવા મજકુરના દસ્તાવેજ તેના ઉપર આવ્યા હોય ત્યારે કીંવા જ્યારે સદરહુ બીજા
સખસે લખેલા છે એવા મજકુરના દસ્તાવેજ તેની પાસે કામને સાધારણ પરસંગે આવવાની
રીતી હોય ત્યારે તે સખસને સદરહુ બીજા સખસના અક્ષરની માહિતી છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવી છે કે અમુક પત્ર અ નામના લંડનમાંના એક વેપારીના હાથનું છે કે કેમ.

બ એ કલકત્તા મધે વેપારી છે તેણે અ ના નામના પત્રો લખ્યા છે તથા અ એ લખ્યા છે
એવા મજકુરના પત્રો તેના ઉપર આવ્યા છે કે એ બ નો મહેતો છે તેનું કામ બ ના જે કાગળ
પત્ર આવે જાય તે તપાસવાનું તથા તેને કાઢી કરવાનું છે કે એ બ નો દલાલ છે ને અ ના લ-
ખેલા છે એવા મજકુરના જે પત્રો બ ની પાસે આવતા તે કે ની સાથે વીચાર કરવાને તેને બ
હમિશ ખતલાવતો હતો.

બ કે તથા કે પછી કોઈ એ અ ને લખતાં કદી જોયો ન હોય તોપણ તકરારી પત્ર અ ના
હાથનો લખ્યો છે કે નહીં એ બાબત જે અબીપરાય બ કે તથા કે આપે તે લગતી છે.

ટીકા—અક્ષર સાબીત કરવાની પાંચ રીતો છે;—(૧) સહેલામાં સહેલી રીત એ છે કે લખ-

નારને પોતાનેજ સાહેલીમાં બોલાવવો પરંતુ લખનારને પંડે બોલાવવો એ અવશ્ય જરૂરનું છે એમ કંઈ નથી કારણ કે જેણે તેને લખતાં દીકો હોય તેની સાહેલી પણ લખનારના જેટલીજ એ ખીંચાનો જે પેલા દરજ્જાનો પુરાવ છે. (૨) જે સખસે ખરેખર એ કાગળ કીવા સહી લખેલી જોઈ હોય તેને તે સાબીત કરવા બોલાવી શકાય. (૩) જેણે એ સખસને ખીજી વખતે લખતો જોવાથી એ સખસના તકરારી અક્ષરનું જાણ પાણું કીવા માહિતી મળવી હોય તેનેજ સાહેલીને બોલાવી શકાય. (૪) જેણે કામના સાધારણ પ્રસંગે સાબીત કરેલા દસ્તાવેજ અથવા જે દસ્તાવેજો જે સખસના અક્ષર ઓકશીનો વીધય હોય તે સખસે લખેલા છે એવું યોગ્ય રીતે અનુમાન થઈ શકતું હોય તે દસ્તાવેજ જોવાથી અક્ષરનું જાણ પાણું મળવું હોય તે સાહેલીની સાહેલીથી અક્ષર સાબીત કરી શકાય. (૫) એ અથવા વધારે લખતોનો મુકાબલો કરવાથી અક્ષર સાબીત કરી શકાય.

હક કીવા રીવાજ | ૪૮. અમુક સામાન્ય રીવાજ કીવા હક છે કે કેમ એ બાબત જ્યારે કોર-
છે કીવા નથી | ટને અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય ત્યારે રીવાજ કીવા હક મજબુર હોય તો જે સ-
એ બાબતનો અભીપ્રાય કયે પ્ર | ખસોને તેની માહિતી હોવાને સંભવ હોય તે સખસો તેવો રીવાજ કીવા હ-
સંગે લગતો હોય | કછે કીવા નથી એ બાબત જે હભીપ્રાય આપે તે લગતા છે.

ખુલાશો—“સામાનીય રીવાજ કીવા હક” એ સખસોમાં જે રીવાજ કીવા હક કોઈએક વરગના ઘણા લોકોમાં સામાનીય હોય તે હક કીવા રીવાજનો સમાવેશ થાય છે.

દ્રષ્ટાંત.

અમુક કુટુંબનું પાણી અમુક ગામના ગામવાળાઓનો વાપરવાનો હક છે એ આ કલમના અરથ મુજબ સામાનીય હક છે.

વહીવટ સંપ્રદાય | ૪૯. કોઈ પંકતીના માણસોનો કીવા કોઈ કુટુંબનો વહીવટ તથા સંપ્રદાય વાગે બાબતનો કેવા પ્રકારના છે એ બાબત અભીપ્રાય કયારે લગતો હોય છે.

અથવા ધરમ સંબંધીની કીવા ધરમાદા સંબંધીની કોઈ સ્થાપનાને અરથે નીચેલો ધરમાદાય કેવી રીતે સ્થપાયલો છે, તથા તેની વ્યવસ્થા કેવે પ્રકારે ચાલે છે એ બાબત.

અથવા અમુક જીલ્લામાં કીવા અમુક વરગના લોકોમાં જે સખ્દ કીવા બોલ વપરાતા હોય, તેનો અરથ શો થાય છે, તે બાબત.

કોરટને જ્યારે અભીપ્રાય બાંધવાનો હોય. ત્યારે તે બાબતની માહિતી હોવાને જે સખસોને વીશિષ્ટ રીતના સાબનો હોય તે સખસોના અભીપ્રાય લગતા છે.

ટીકા:—“શખ્દનો અથવા બોલનો અર્થ” એ આ કલમનો ભાગ હીંદુસ્તાન જેવા કેશમાં કે જેમાં ઘણી જુદી જુદી બાષાઓ ચાલે છે જેમાં ઇંગ્રેજ લોકો ઇંગ્રેજી શીવાયની ખીજી બાષાઓ ન્યાય આપવાનું કામ કરે છે કોઈ શખ્દનો અર્થ જાણવા સારૂ ત્યાંયાધીશ કોરટ જોઈ શકે જુઓ કલમ ૫૭.

સગપણ બાબત નો અભિપ્રાયકયા રે લગતોહાયછે.

૫૦. એક શખસનું બીજા શખસ નોડે શું સગપણુ છે, એ બાબત કોરે-
ટને અભિપ્રાય બાંધવાનો હોય, તો જે શખસને તે કુટુંબનું માણસ હોવાને
લાધે, કીંવા બીજા કારણને લીધે, સગપણ મજકુદે વીશિની માહીતી યજ્ઞ

વીજીય રીતના સાધનો હોય, તે સખસની સગપણ મજકુદે સંબંધીની વરતાણુંક ઉપરથી જે અ-
ભિપ્રાય દેખાઈ આવે તે લગતો છે; પરંતુ “ઈંડીયાના ડાઈવારેસ (એટલે છેડો આપવા બાબતના)
આકટ” મુજબ જે કામ ચાલતું હશે તે કામમાં, કીંવા હિંદુસ્તાનના ફેજદારી કાયદાની કલમ ૪૬૪,
૪૬૫, ૪૬૭ કેંવા ૪૬૮ મુજબ ચાલતા કામમાં સદરહુ અભિપ્રાય લગન શાખીત કરવાં જેટલો
પુરતો ગણવેા નહિ.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) તકરાર એવીછે કે અ તથા બ નું લગન થયું હતું કે કેમ, તેઓના રતેહી તેઓને
ધણો ધણીઆણી સમજીને તે પ્રમાણે હમિશાં તેઓની સાથે વરંતતાં હતાં એ હકીકત લગતોછે.

(બ) તકરાર એવી છે કે અ એ બ નો કાયદેસર છોકરો છે કે કેમ તે કુટુંબનાં માણસો
અ કાયદેસર છોકરો હોય એ પ્રમાણે તેની સાથે હમિશાં વરતતા હતા એ હકીકત લગતોછે.

ટીકા.—મુસલમાની સરેહનું અનુમાન કાયદેસરપણાની તરફેણમાં એટલું મજબુત છે કે કોઈ
છોકરાની સાથે કાયદેસર છોકરા તરીકે વરતવામાં આવ્યાનો ધણોજ થોડો પુરાવ કાયદેસરપણું
શાખીત કરવાને બસ યશે. નીચેના ફેસલા નોવા:—રાયજનખાનમ, મુરેસ ઇંડિયન અપીલ્સ વા. ૩—
ખા. ૪૨૫ મહમદ બખીલ હોસનખાન બ ૩૮ ઇંડિયન અપીલ્સ ૧૩૬ મારશ રીપોર્ટસ—ખા. ૪૨૮
૧ વી. રી. ૧૭. ૫ વી રી. ૪ ૩ મું. હ. અપીલ્સ ૧૫૦ અને ૨૬૫

અભિપ્રાયના કા-
રણો ક્યારે લગતા
હાયછે.

૫૧. જ્યારે કોઈ હયાત હોય એવા શખસનો અભિપ્રાય લગતો હોય, ત્યારે
એવા અભિપ્રાયનો આધાર જે કારણો ઉપર હોય તે કારણો મૂલ્ય લગતોછે.

દ્રષ્ટાંતો.

પોતાનો અભિપ્રાય બાંધવાને સાર જે પ્રયોગો કોઈ કુશળ માણસે કર્યા હોય તે પ્રયોગોનો
હેવાલ તે કુશળ માણસ આપી શકેછે.

કોઈ શખસની ચાલ ચલણ ક્યારે લગતી છે.

દીવાની કામમાં
વરતાણુંક શાખી-
ત કરવાને સાર
ચાલચલણ લગ-
તી નથી.

૫૨. કોઈ ચાલતા કામ સાથે સંબંધવાળા શખસે અમુક રીતની વરતાણુંક
કર્યાનું કહેવામાં આવ્યું હોય તે શખસની ચાલ ચલણ એવીછે કે તે ઉપરથી
તેણે સદરહુ વરતાણુંક કરવાનો સંભવછે કે નહિ એ માલમ પડેછે. એ હકીકત
દીવાની કામમાં ગેર લગતીછે પરંતુ જે હકીકતો બીજી રીતે લગતી હોય તે ઉ-

પરથી સદરહુ પ્રકારની જેટલી ચાલ ચલણ માલમ પડતી હોય તેટલી ચાલ ચલણ લગતી છે
એમ સમજવું.

ફેજદારી કામમાં
આગલીસારીચા-
લ ચલણ લગ-
તીછે.

૫૩. તોહામતવાળો શખસ સારી ચાલ ચલણનો છે એ હકીકત ફેજદારી
કામમાં લગતી છે.

મુનાંની શાખીની
પેસતર થઈ હતી
એવાત ફોજદારી
કામને લગતી છે
પણ ચાલ ચલણ
પેસતર ખરાબ
હતી લગતી નથી
તોપણ તે પ્રતી-
ઉતર લગતી છે.

૫૪. તોહોમતવાળા ઉપર પેસતર કોઈ એક યુનાહની શાખીતી થયેલી છે, એ હકીકત ફોજદારી કામમાં લગતી છે. પરંતુ તેની ચાલ ચલણ ખરાબ છે. એ હકીકત ઘેર લગતી છે, તથાપી તેની ચાલ ચલણ સારી છે. એવા પુરાવો આપવામાં આવ્યો હોય તો તેની ચાલ ચલણ ખરાબ છે એ વાત લગતી થાય છે.

ખુલાસો.—અમુક શખસની ચાલ ચલણ ખરાબ છે એજ વાત જે કામમાં મુદ્દાની હકીકત હોય તે કામને આ કલમ લાગુ નથી.

ટીકા.—ખરાબ ચાલ ચલણનો સાધારણ પુરાવ મેહેલબેલો ફરીઆદી તરફથી અને કેદી વિરુદ્ધ આપી શકાતો નથી એ નિયમ પુરાવાનો આ આકટ થતાં પેહેલાંનો હોંફુસ્તાનમાં ચાલે છે રાણી વી. બીહારી ડોસાધ અને બીજા ૭ વી. રી. કી. ૩ ૭ રાણી વી. ગોપાન્નાકુર ૬ વી. રી. કી. ૩ ૭ રાણી વી. કુલચંદ અને બીજો ૮ વી. રી. કી. વા. ૧૧

તોહોમતવાળાને આગળ સજા થઈ છે એ વાત પુરાવાને લગતી છે એમ ઠરાવ ઇંગ્રેજ કાયદાના નિયમથી જુદો છે. ઇંગ્રેજ કાયદા પ્રમાણે આવા પુરાવો, ખચાવમાં સારી ચાલનો પુરાવ આપવામાં ન આવ્યો હોય ત્યાંસુધી અપાતો નથી. પુરાવાના આકટના આ ઠરાવનું પરિણામ એ છે કે ગમે તે યુનાહને માટે આગળ તોહોમતદારને સજા થઈ હોય તો તે પુરાવામાં આપી શકાય પછી આગળનો યુનાહ હાલના યુનાહ કરતાં ગમે તેવો જુદા પ્રકારનો હોય તોપણ ચિંતા નહિ. કોઈ માણસે જુદો દસ્તાવેજ બનાવ્યો હોય તે કામમાં આગળ તેણે બનાવકાર સંમિત કર્યાની અગર કોઈના ઉપર હુકો કરવાની સીક્ષા થઈ છે એ પુરાવ આવશ્યકી ખોટો દસ્તાવેજ બનાવ્યો છે એમ વધારે સંબંધિત જણાયે નહિ. આગળ શીક્ષા થઈ હોય તે તોહોમતનામાં દર્શાવવી જોઈએ. વળી આના સંબંધમાં પીનલકોડની ૫૫ મી કલમ જુઓ. અને સારી ચાલના જામીન લેવા બાબત ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની જે કલમો છે તે પણ જુઓ.

જે ચાલ ચલણ
ઉપરથી નુકશાન
ની રકમમાં કમી
જરૂરી થતું હોય
તે ચાલ ચલણ
બાબત.

૫૫. કોઈ શખસની ચાલ ચલણ એવા પ્રકારની હોય કે તે ઉપરથી જે નુકશાન તેને મળવાનું હોય તે નુકશાનની રકમ કમી જરૂરી થાય તો તેની ચાલ ચલણ દોષની કામમાં લગતી છે.

ખુલાસો.—ચાલ ચલણ એવા શખસ કલમ પર, ૫૩, ૫૪ તથા ૫૫ માં લખેલો છે તેમાં આખર તથા સ્વભાવ એ બેઉનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ જે પુરાવો આપવાનો તે માત્ર લોકોમાં સાધારણ રીતે આખર કેવી છે તે વાતનો તથા સાધારણ રીતે સ્વભાવ કેવો છે તેનોજ આપી શકાય છે, જે અમુક કસ ઉપરથી આખર કીવા સ્વભાવ દેખાઈ આવ્યો હોય તે અમુક કસનો પુરાવો આપી શકાય નહિ.

ભાગ ૨ નો.

સાબીતી બાબત.

બાબ ૩—કઈ હકીકતો સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

કોરટ ન્યાયાધીકાર
ની રૂઢિએ ધ્યાન
માં રાખે તે હકી
કતનો પુરાવો આ
પવાની જરૂર ન
થી.

૫૬. જે હકીકત ન્યાયાધીકારની રૂઢિએ કોરટ ધ્યાનમાં રાખે તેવી હકીકતો સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

કઈ હકીકતો કોરટ
ન્યાયાધીકારની રૂઢિ
એ ધ્યાનમાં રા-
ખવી.

૫૭. નીચે લખેલી હકીકતો કોરટે ન્યાયાધીકારની રૂઢિએ ધ્યાનમાં રાખવી.

(૧) જે કાયદા કીંવા કાયદાના જોટલા અમલવાળા નીચમો ખિટીસ ઇંડીયાના કોઈ પણ બાગમાં હાલ કીંવા હાલસુધી અમલમાં છે. કીંવા હવે પછી અમલમાં આવે તેવા સરવે કાયદા કીંવા નિયમો.

(૨) જે સારવજનીક આકટો પારલામેંટે પસાર કર્યા છે. કીંવા હવે પછી કરશે તે સરવે આંકટો તથા સ્થાનિક તથા અમુક સમ્પત્તિ જે આકટો ન્યાયાધીકારની રૂઢિએ ધ્યાનમાં રાખવાનું સરરહુ પારલામેંટે ફરમાવ્યું હોય તેવા સરવે આકટો.

(૩) માહારાણીની ખુશકી ઉપરની તથા દરીઆઈ કોજને સાર કરેલા લશ્કરી કાયદા.

(૪) સરરહુ પારલામેંટનું કામ ચલાવવાની તથા હીંદુસ્તાનની કાંઉસીલના આકટ મુજબ અથવા તે બાબત વખતે વખત જે કાંઈ બીજો કાયદો હોય તે મુજબ કાયદા તથા કાનુન કરવા સાર સ્થાપન કરેલી કાંઉનસીલનું કામ ચલાવવાની પદ્ધતી.

ખુજાસો.—૨૬મ (૨) તથા (૪) માં પારલામેંટ એ શબ્દ છે, તેમાં નીચે મુજબની સ-
બાબોનો સમાવેશ થાય છે.

(૧) ગરેટ બ્રીટન તથા આયરલેંડના સંયુક્ત રાજની પારલામેંટ.

(૨) ગરેટ બ્રિટીનની પારલામેંટ.

(૩) ઇંગ્લેંડની પારલામેંટ.

(૪) સ્કોટલેંડની પારલામેંટ તથા.

(૫) આયરલેંડની પારલામેંટ.

(૫) ગરેટ બ્રિટીન તથા આયરલેંડના સંયુક્ત રાજનો વખતે વખત જે સલાખીસ હોય તેને રાજ્યપદ ક્યારે પ્રાપ્ત થયું તે તથા તેની હસ્તા અક્ષરની સહી હોય તે.

(૬) ઇંગ્લેંડ દેશની કોરટે જે શિકા ન્યાયાધીકારની રૂઢિએ ધ્યાનમાં રાખે તે સરવે શિકા તથા ગવરનર જનરલ ઇનકાંઉસીલની કીંવા કોઈ સ્થાનિક સરકારની કાંઉનસીલના કુકમથી સ્થાપન થયેલી ખિટીસ ઇંડીયા માહેની કીંવા ખિટીસ ઇંડીયા બાહેરની સરવે કોરટના શીકા તથા એડમી-

રેલ્વે તથા મેરીટાઇમ એવી હકુમત ચલાવનારી કોરટના સીક્ર તથા નોટરી પબ્લીકના શીફ તથા પ્રિટીસ ઇંડીયા મધ્યે જેટલા કાયદા અમલવાળી પારલામેન્ટના કીંવા બીજા કોઈ પણ આક્ટ તથા ક્રિમિનાલ કોડ ને કોઈ સમ્પસને વાપરવાનો અધિકાર મળ્યો હોય તે શરવે શીફ.

(૭) પ્રિટીસ ઇંડીયાના કોઈ પણ બાગમાં કોઈ સમ્પસને કોઈ સરકારી હોદ્દો આપવામાં આવે તો જે સમ્પસની નીમનુક એવા હોદ્દા ઉપર થઈએ એ વાત ઇંડીઆના ગેન્જમાં કીંવા કોઈ સ્થાનિક સરકારના સરકારી ગેન્જમાં પ્રસિદ્ધ થાય તેવા જે સમ્પસો વખતે વખત સદરહુ મુજબના હોદ્દા ઉપર હોય તે સમ્પસોને હોદ્દો મળકુર પ્રાપ્ત થવાની વ્યાત તથા તેમના નામો તથા ઇજકામ તથા કામ અધિકાર તથા સહી.

(૮) પ્રિટીસ સરકારે જે સંસ્થાન કીંવા સત્તાધીક્ષને જ્ઞાન્ય કરવો હોય તે સંસ્થાન કીંવા સત્તાધીક્ષ હોવાની વાત તથા તેનો ઇજકામ, તથા તે મુલકનો સરકારી વાવટો.

(૯) કાળના વીભાગ, તથા ભુગોળવિદ્યા સંબંધીના પ્રથવીના વીભાગ, તથા સરવજનીક તે હવારના દીવસો તથા ઉપવાસના દીવસો તથા જે રજના દીવસોની સરકારી ગેજટમાં જાહેર ખર્ચ ર આપી હોય તે.

(૧૦) પ્રિટીસ રાજ્યના અમલ તળેના મુજક.

(૧૧) પ્રિટીસ સરકાર તથા બીજી કોઈ સરકાર કીંવા માણસની મંડળી વચેની લદાઈની શરૂઆત તથા તે ચાલતી હોય તે વાત, તથા તેનો અંત.

(૧૨) કોરટના સભાસદ તથા અમલદારના નામો, તથા તેના ડેપુટીઓના તથા તાબાના અમલદારોના તથા આસીરેટોનાં નામો, તથા કોરટની પ્રોસેસ અમલમાં લાવવાનું કામ કરનાર સરવે અમલદારોનાં નામો તથા સરવે આડવેક્ટ તથા આટરની તથા પ્રાક્ટર તથા વકીલ તથા બીજી ડર તથા કોરટની રૂબરૂ હાજર થવાનો કીંવા કામ ચલાવવાનો કાયદાથી જે બીજા સમ્પસોને અધિકાર હોય તેઓના નામો.

(૧૩) રસ્તા ખાતતની રૂબ.

સદરહુ સરવે ખાતતમાં, તથા સારવજનીક ઇતિહાસ વિદ્યા, શાસ્ત્ર, કીંવા કળા, એ ખાતતના સરવે કામોમાં પણ, કોરટ યોગ્ય પુસ્તકની કીંવા દાખલાં જોવાના દસ્તાવેજની મદદ લેવાને મુખત્યાર છે.

કોઈ હકીકત ન્યાયાધીકારની રૂબ ધ્યાનમાં લેવાનું કોઈ સમ્પસ કોરટને, કહે તો તે પ્રમાણે કોરટ કરી શકે તેને સાફ કોરટને જે પુસ્તકની કીંવા દસ્તાવેજની જરૂર જણાય, તે પુસ્તક કીંવા દસ્તાવેજ સદરહુ માણસ હાજર ન કરે તો તથા કરે ત્યાં સુધી હકીકત મળકુર સદરહુ પ્રમાણે ન્યાયાધીકારનો રૂબ ધ્યાનમાં લેવાનું ના કબુલ કરવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

અંગીકાર કરેલી હકીકતો ખાતત. ૫૮. કોઈપણ કામના પક્ષકારો કીંવા તેઓના મુખત્યારો જે હકીકત મુકર-દમાની સુનાવણી વખતે અંગીકાર કરવાનું કબુલ કરે, કીંવા સુનાવણીની પેહેલાં પોતાના સહી સાથેના લખી આપેલા લખ ઉપરથી જે હકીકત અંગીકાર કરવાને

તેઓ કબુલ કરે. કીંવા જે હકીકત તેઓએ પોતાના જાન જવાબ ઉપરથી અંગીકાર કરીએ એવું એવા જાન જવાબ આપતના તે વાપતના ચાલુ નીચમો પ્રમાણે ગણાવું હોય, તે હકીકત શાખીત કરવાની જરૂર નથી; પરંતુ કોરેટની નજરમાં યોગ્ય જણાય તો સદરહુ અંગીકાર કરેલી હકીકત અંગીકાર શિવાય ખીજકોઈ રીતે શાખીત કરી આપવાનું પક્ષકાર મજકુરને ફરમાવવાને કોરેટ મુખત્યાર છે.

ટીકા.—આના સંબંધી દીવાની કામ ચલાવવાનો રીતની કાયદાની ૧૨૮ મી કલમ જુઓ.

ખાખ ૪.—મુખ જુખાની પુરાવા બાબત.

મુખજુખાની પુરાવાથી હકીકતો શાખીત કરવા બા.	૫૬. દસ્તાવેજમાંના મજકુર શિવાય સરવે હકીકતો મુખજુખાની પુરાવાથી શાખીત કરી શકાય છે.
મુખ જુખાની પુરાવો પ્રતક્ષ નોંધાએ.	૬૦. હરકોઈ જાતનાં તમામ કામોમાં મુખજુખાની પુરાવો પ્રતક્ષ હોવો નોંધાએ; એટલે.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકત જોવાઈ શકતી હતી તે હકીકત વીથે હોય, તો હકીકત મજકુર પોતે નોંધા છે એવું જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી નોંધાએ.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકત સાંભળી શકતો હતો તે હકીકત વીથે હોય, તો હકીકત મજકુર પોતે સાંભળી છે એમ જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી નોંધાએ.

જો પુરાવો મજકુર જે હકીકતનું સાન ખીજ કોઈ ઇંદ્રી વડે કીંવા કોઈ ખીજ રીતે થઈ શક્યું હતું તે હકીકત વીથે હોય, તો હકીકત મજકુરનું સાન પોતાને તે ઇંદ્રી વડે કીંવા તે રીતે થયું છે એમ જે સાહેદ કહે તેની સાહેદી આપવી નોંધાએ.

જો પુરાવો મજકુર અમુક અબીપ્રાય વીથે કીંવા જે કારણ ઉપરથી તે અબીપ્રાય ઠરાવવામાં આવ્યો હોય તે વીથે હોય તો જે સખસનો તે કારણ ઉપરથી તેવા અબીપ્રાય હશે તે સખશની સાહેદી આપવી નોંધાએ.

પરંતુ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જે અંથો વેચવા સાર મુકવામાં સાધારણ રીતે આવતા હોય તેમાં કુશળ માણસોના લખેલા અબીપ્રાયની તથા જે કારણ ઉપરથી તે અબીપ્રાય અંધાયા તે કારણોની શાખીતી તે અંથો હાજર કરીને કરી શકાય છે; પણ એ મુજબ ક્યારે થાય કે જ્યારે તે અંધકાર મરણ પામ્યો હોય કીંવા તે મળી શકતો ન હોય. કીંવા સાહેદી આપવાને તે અશકત થયો હોય, કીંવા ધણો વખત લાગ્યા શિવાય અથવા ધણો ખરચ કર્યા શિવાય તેને હાજર કરાતો ન હોય અને તેવું કરવું કોરેટને યોગ્ય દેખાતું ન હોય ત્યારે.

અને વળી એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે મુખ જુખાની પુરાવો જો દસ્તાવેજ શિવાય ખીજ કોઈ જડ પદારથ છે કે નહિ તે વિશે અથવા તેની સ્થિતી વીથે હોય તો, કોરેટને યોગ્ય જણાયાથી તે પદારથ પોતાને તપાસવા સાર હાજર કરવાનો હુકમ કરવાને કોરેટ મુખત્યાર છે.

ખાખ ૫—દસ્તાવેજ પુરાવા બાબત.

દસ્તાવેજના મજકુરની શાખીતો.	૬૧. દસ્તાવેજના મજકુરની શાખીતો અવલ પુરાવાથી કીંવા દોષમ પુરાવાથી કરી શકાય છે.
----------------------------	---

અવલ પુરાવો. | ૬૨. કોરટ તપાસે તેસાફ હાજર કરેલા ખુદ દસ્તાવેજને અવલ પુરાવો સમજવો.

ખુલાશો ૧ લો.—કેટલાએક ભાગો મળીને જો એક દસ્તાવેજ થયો હોય, તો દરએક ભાગ દસ્તાવેજ મળકુરનો અવલ પુરાવો છે એમ સમજવું.

જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજ સામા લેખ સહીત થયો હોય, અને તે પ્રત્યેક સામો લેખ પક્ષકારો-માંથી એક કીંવા કેટલાએક પક્ષકારોએ જાત કરી આપ્યો હોય, ત્યારે તે પ્રત્યેક સામો લેખ તે કરી આપનારે પ્રત્યેક પક્ષકાર વિરુદ્ધ અવલ પુરાવો છે એમ સમજવું.

ખુલાશો ૨ જો.—ઠસા છાપથી; કીંવા શિક્ષા છાપથી, કીંવા ફોટોગ્રાફીથી જે પ્રમાણે ઘણા દસ્તાવેજ બને છે તે પ્રમાણે જ્યારે એકજ એક સરખી ક્રિયાવડે ઘણાએક દસ્તાવેજ થયા હોય, ત્યારે તે પ્રત્યેક દસ્તાવેજ બાકોના બીજા દસ્તાવેજોના મળકુરનો અવલ પુરાવો છે. પરંતુ જ્યારે સદરહુ સરવે દસ્તાવેજો એકજ અસલ દસ્તાવેજોની નકલો હોય ત્યારે તે દસ્તાવેજો સદરહુ અસલ દસ્તાવેજોના મળકુરનો અવલ પુરાવો થતો નથી.

દ્રષ્ટાંત.

એવું બતાવવામાં આવ્યું છે કે એક માણસના કબજામાં ઘણાં જાહેરનામાં છે; અને તે સરવે એક અસલ ઉપરથી એકી વખતે ઠસાથી છાપેલાં છે. સદરહુ જાહેરનામાં પછકી હર-કોઈએક જાહેરનામું બીજા હરકોઈ જાહેરનામાના મળકુરનો અવલ પુરાવો છે; પરંતુ સદરહુ અસલ જાહેરનામાના મળકુરનો સદરહુ જાહેરનામા પછકી કોઈ પણ જાહેરનામું અવલ પુરાવો થતો નથી.

દોષમ પુરાવો. | ૬૩. દોષમ પુરાવાનો અરથ નીચે લખ્યા પ્રમાણે છે અને તેમાં નીચે લખેલી વસ્તુનો સમાવેશ થાય છે:—

- (૧.) આ આકટમાં હવે પછી જે નિયમો કહેલા છે તે પ્રમાણે આપેલી દાખલાવાળી નકલો,
- (૨.) યંત્ર કીરીયાવડે અસલ ઉપરથી કરેલી નકલો જ્યારે તે યંત્ર કીરીયા ઉપરથી ખરીજ નકલ થાય એવું હોય ત્યારે, તથા એવી યંત્ર કીરીયા વડે કરેલી નકલો સાથે મુકાબીલ કરેલી નકલો
- (૩.) અસલ ઉપરથી કરેલી કીંવા અસલ જોડે મુકાબીલ કરેલી નકલો;
- (૪.) દસ્તાવેજના સામા લેખ, જે પક્ષકારે તે કરી ન આપ્યા હોય તે પક્ષકાર વિરુદ્ધ;
- (૫.) જે સખસે કોઈ દસ્તાવેજ પોતે જાતે જોયો હોય તેણે તે દસ્તાવેજના મળકુરનો મુખ્ય જુગ્યાની કહેલો હેવાજ.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અસલ દસ્તાવેજ તથા તેનો ફોટોગ્રાફ એ એકત્રે મુકાબીલ કર્યા ન હોય તો પણ સદરહુ અસલ દસ્તાવેજના મળકુરનો ફોટોગ્રાફ મળકુર દોષમ પુરાવો છે; પરંતુ જે વસ્તુ ઉપરથી ફોટોગ્રાફ મળકુર લીધો હોય તે અસલ હતી એવું સાબીત થવું જોઈએ.

(બ) નકલ કરવાના યંત્રવડે કોઈ કાગળની કરેલી નકલ જોડે મુકાબીલ કરેલી નકલ તે કાગળ માહેના મળકુરનો દોષમ પુરાવો થાય છે; પરંતુ સદરહુ નકલ કરવાના યંત્રે કરેલી સદરહુ નકલ

અસહ મજબૂર ઉપરથી કરી છે એવું બતાવવું નોંધાયે.

(ક.) નકલ ઉપરથી કરેલી કોઇ નકલ પછાડીથી અસહ નોંડે મુકાબીલ કરી હોય, તો તે દોષમ પુરાવો થાય છે; પરંતુ તેને એ પ્રમાણે મુકાબીલ કરી ન હોય, તો તે અસહ દસ્તાવેજનો દોષમ પુરાવો નથી, પછી જે નકલ ઉપરથી તે કરવામાં આવી હોય તે નકલ અસહ નોંડે મુકાબીલ કરી હોય તો પણ,

(ડ.) અસહ નોંડે મુકાબીલ કરેલી નકલનો મુખ્યગુણની હેવાલ કીંવા અસહ ઉપરથી લીધેલા ફોટોગ્રાફ કીંવા યંત્રવડે કરેલી નકલનો મુખ્યગુણની હેવાલ, સદરહુ અસહ દસ્તાવેજનો દોષમ પુરાવો નથી.

ટીકા.—બીજી રકમ અને બીજી અને ઠ દરખાસ્તો સાથે વાંચતાં એમ જણાશે કે નકલની પુરાવામાં દાખલ કરી શકાય નહિ. પણ જે યંત્રવડે કરેલી નકલ ઉપરથી કરેલી હોય અને તેની સાથે મેળવેલી હોય તો તે દોષમ પુરાવ ગણાય છે. યંત્રવડે નકલ કરેલી હોય તો તે બરાબર ચોક્કસ છે એમ ખાતરી પૂર્વક માની શકાય તેમ છે.

સહીવાળી નકલો ખરી છે એવું અનુમાન ૭૬ મી કલમ પ્રમાણે કરી શકાય. પણ બીજી નકલો સાબીત કરવી નોંધાયે. પુરાવામાં જે નકલ દાખલ કરાવવાની છે તે અસહની સાથે નોંડાયેલી હોય તે સાક્ષીની જુખાની લીધાથી તે સાબીત કરી શકાય છે. જે નકલ છે તે ખરી નકલ છે એમ સાબીત કરી આપ્યાથી અસહનો પુરાવો થતો તથા એટલે અસહ દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો હતો તેમો અગર તે ખરી છે તેનો પુરાવો થતો નથી. આ બાબતમાં ૨૩ વી, ૨૧, ૨૦૮ જુઓ.

દસ્તાવેજો અવલ પુરાવાથી સાબીત કરવા નોંધાયે.	૬૪. હવે પછી જે પ્રસંગો કહ્યા છે તે સીવાય બીજા પરસંગે દસ્તાવેજો અવલ પુરાવાથી સાબીત કરવા નોંધાયે.
--	---

કેવે પ્રસંગે દોષમ પુરાવો આપી શકાય છે	૬૫. કોઇ દસ્તાવેજ છે કીંવા નથી એ વાતનો, તથા દસ્તાવેજની સ્થિતિનો, તથા તેના મજબૂરનો દોષમ પુરાવો નીચે કહેલે પ્રસંગે આપી શકાય છે.
--------------------------------------	--

(અ.) જે શખસની વીરુદ્ધ દસ્તાવેજ સાબીત કરવાની ઇચ્છા હોય તે શખસના, કીંવા જે શખસને કોરટનો હુકમ પોહોચી સકતો નહીં હોય, કિંવા તે હુકમને તે તાલે ન હોય તે શખસના,

કિંવા તે દસ્તાવેજ હાજર કરવાની જે શખસને કાયદાથી ફરજ હોય તે શખસના, કબજામાં કીંવા અખતારમાં અસહ દસ્તાવેજ છે એવું જ્યારે બતાવવામાં આવે, કીંવા એવું માલમ પડે ત્યારે,

તથા જ્યારે કલમ ૬૬ મીમાં કહેલી નોટીસ પોહોચ્યા પછી દસ્તાવેજ મજબૂર હાજર કરવામાં ન આવે ત્યારે તે પ્રસંગે;

(બ) જે શખસ વીરુદ્ધ દસ્તાવેજ મજબૂર સાબીત કરવાની હોય તે શખસે અસહ છે એ વાત કીંવા તેની સ્વીકૃતિ, કીંવા તેનો મજબૂર લખીતવાર અંગીકાર કરવાનું જ્યારે સાબીત થયું હોય, ત્યારે તે પરસંગે;

(ક) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજનો નાશ થયો હોય ત્યારે, કીન્વા તે જોવાઈ યોગ્ય હોય ત્યારે, કીન્વા તેમાં લખેલા મજકુર વીશે જે પક્ષકાર પુરાવો આપવા માંગે છે તે પક્ષકાર તેની પોતાની કસુરે કીન્વા મફતથી ઉતર્પન ન થયું એવા બીજા કોઈ કારણને બીધે યોગ્ય વખતમાં તેને હાજર કરી શકતો ન હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ડ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ સેહેલથી ખસેડી શકાય નહીં એવા પરકારનો હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ઘ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ કલમ ૭૪ મુજબને સારવજનક દસ્તાવેજ હોય, ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ઙ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ એવો હોય કે આ કાયદા મુજબ કીન્વા ખીટીય ઈડીયામાં કોઈ બીજો કાયદો અમલમાં હોય. તે મુજબ તેની દાખલાવાળી નકલ પુરાવામાં આપવાની પરવાનગી હોય ત્યારે તે પ્રસંગે;

(ગ) જ્યારે અસલ દસ્તાવેજમાં ઘણા હિસાબ તથા દસ્તાવેજ હોય અને તેની તપાસણી કોરટમાં કરવા સુગમ પડતી ન હોય, તથા સદરહુ સરવે દસ્તાવેજને મળીને તેનું એકંદરે સરવાળે શું પરીણામ થાય છે એ હકીકત સાબીત કરવાની હોય ત્યારે તે પ્રસંગે.

રકમ (અ.) (ક) તથા (ડ.) માં કહેલે પ્રસંગે દસ્તાવેજ મજકુરના મજકુરનો હેરફેર દોષમ પુરાવો લેવા યોગ્ય છે એમ સમજવું.

રકમ (બ) માં કહેલે પ્રસંગે રકમ મજકુરમાં કહેલો અંગીકર લેવા યોગ્ય છે એમ જાણવું.

રકમ (ઈ.) તથા (ફ.) માં કહેલે પ્રસંગે દસ્તાવેજ મજકુરની દાખલાવાળી નકલ લેવા યોગ્ય છે, પરંતુ કોઈ જાંજી જાતનો દોષમ પુરાવો લેવા યોગ્ય નથી.

રકમ (ગ.) માં કહેલે પ્રસંગે જે સખસે દસ્તાવેજ મજકુર તપાસ્યા હોય, તથા એવા દસ્તાવેજની તપાસણી કરવામાં જે સખસ કુશળ હોય તે સખસની તપાસણીનું એકંદરે સરવાળે શું પરીણામ થયું છે એ બાબતનો પુરાવો આપી શકાય છે.

ટીકા.—વેચાણનો રજીસ્ટર્ડ દસ્તાવેજ જોવાયો હોય તો, તે કાર્યનો મુખ્ય જુબાની પુરાવો બેઈ શકાય અને રજીસ્ટ્રેશન હાકીસમાંથી સહીવાળી નકલ રજુ કરાવવાની ફરજ પાડવાની જરૂર નથી. ૨૨ વી. રી. ૩૦૩ જે સખસની દોષમ પુરાવો આપવાની હમ્મદા હોય તેણે અસલ દસ્તાવેજ નાશ થયો છે અગર જોવાયો છે તેનો પુરાવો આપવો જોઈએ. (કલમ ૧૦૪ જુઓ) દસ્તાવેજ અગાઉ હતો અને જે જગ્યાએ તે હોયો જોઈએ તે જગ્યાએ તેની ખોળ કરી જણ તે જગ્યા નહીં એવા પુરાવો આપી તેનો નાશ થયો છે એમ બતાવી શકાય. આ શોષ તરતજ કરેલી હેઠવી જોઈએ અગર આ દાવા ચાલ જ કરેલી હોવી જોઈએ તેમ નથી ફક્ત એકજ બાબતમાં લખત જોવાયું હોય તો તેનો મુખ્ય પુરાવો લઈ શકાતો નથી. મુદતના કાયદા પ્રમાણે મુદતની હદ સાંખી થાય એવી લેખી કબુલત હોય છે તે છે.

૭ વી. રી. સી. ૨૧૮ મે પાને ફેસલો છે તેમાં અસલ કોરટમાંથી અપીલ કોરટમાં દફતર લઈ જતાં તે જોવાયું હતું તેનો દોષમ પુરાવો લેવા રવામાં આવ્યો હતો.

આ કલમ દીવાની તેમજ ફેસલદારી કમીને લાયક પડે છે.

દસ્તાવેજ હાજર કરવા બાબતની નોટીસ વીસેના નીચેની. ૬૯. કલમ ૬૫ ની રકમ (અ.) માં બોધ કરેલા દસ્તાવેજોના મજકુરનો દોષમ પુરાવો આપવા ને પક્ષકાર માગતો હોય, તે પક્ષકારે દસ્તાવેજ મજકુર હાજર કરવાની કાયદામાં કરેલા મુજબની નોટીસ અથવા કાયદામાં

કાંઈ નોટીસ કરેલાની ન હોય તો તે કામના કેફીયત ઉપરથી કોરટને યોગ્ય જણાય એવી નોટીસ ને સમ્પસના કમળમાં કીવા અખતારમાં તે દસ્તાવેજ હોય તે સમ્પસને અથવા તેના અટરનીને અથવા પત્નીડરને પેશતરથી ન આપી હોય તો સદરહુ મુજબનો દોષમ પુરાવો આપવો નહીં.

પરંતુ નીચે લખેલા કામો પછકી કોઈ પણ કામમાં કીવા ને બીજા કામમાં એવી નોટીસ આપવાની જરૂર નથી એવું કોરટને લાગે તેવા કામમાં, દોષમ પુરાવો લેવાઈ શકાય એટલાસાથ સદરહુ પ્રમાણેની નોટીસ આપવાની જરૂર નથી, તે કામો નીચે મુજબ,—

(૧.) ને દસ્તાવેજ શાખીત કરવાનો હોય તે દસ્તાવેજ જનું નોટીસ હોય તે કામમાં;

(૨.) ને કામમાં પોતાને દસ્તાવેજ મજકુર હાજર કરવાનું કહેવામાં આવશે એમ તે કામના પરકાર ઉપરથી સામા પક્ષકારને માલમ પડ્યુંજ જોઈએ તેવા કામમાં.

(૩.) અમલ દસ્તાવેજનો કબજો સામા પક્ષકારે દગલબાજી કીવા જબરાઈથી મળ્યો છે એવું દેખાય કીવા શાખીત થાય તે કામમાં,

(૪.) જ્યારે અસત દસ્તાવેજ મજકુર સામા પક્ષકારની કીવા તેના મુખત્યારની પાસે કોરટમાં હોય ત્યારે તે કામમાં;

(૫.) દસ્તાવેજ ખોવાઈ ગયો છે એવું સામાવાળાએ કીવા તેના મુખત્યારે અંગીકાર કર્યું હોય તે કામમાં.

(૬.) ને સમ્પસને કોરટનો હુકમ પોહિંચી શકતો નથી કીવા તે હુકમને તે તામે નથી તે સમ્પસના કમળમાં દસ્તાવેજ મજકુર હોય તે કામમાં.

હાજર કરેલા દસ્તાવેજ ઉપર અમુક માણસે સહીકરી છે અથવા તે તેણે લખ્યો છે એવું કહેવામાં આવે ત્યાં તેની સહીની તથા અક્ષરની શાબેતીયની જોઈએ.

૬૭. કોઈ દસ્તાવેજ ઉપર કોઈ સમ્પસે સહી કરી છે કીવા તે સમ્પસે કીવા તેના કાંઈ ભાગ સમ્પસ મજકુરે લખ્યો છે એવું કહેવામાં આવતું હોય તો તે સહી તે સમ્પસના હાથની છે એવું, અથવા દસ્તાવેજ મજકુરનો જેટલો ભાગ માણસ મજકુરના હાથનો છે એમ કહેવામાં આવતું હોય તેટલા ભાગનું લખાણ તે સમ્પસને હાથનું છે. એવું શાખીત થવું જોઈએ.

ટીકા.—પુરાવો કેમ કરવો તે બાબત ૪૭ અને ૭૩મી કલમો જુઓ.

મુનસફ અને સત્તારડીનટ જડળે આ કલમ પ્રમાણે પુરાવો લેતાં ફક્ત દસ્તાવેજ શાખીત કર્યા એટલુંજ લખે છે પણ સાક્ષીદારે શા પુરાવો આપ્યો અગર તેણે શી હકીકત કહી તે લખતા નથી. આ બાબતમાં ૨૩ વી. રી. ૩૯૧ જુઓ.

નાલકડ પંડિતવિરહ જગે બંધ ગોસ (૧૨. એ. લો. રી. આપેડીકસ ૧૮)ના કામમાં એમ

કરતાવવામાં આવ્યું કે જે સખસે દસ્તાવેજ કરી, આખો એમ કહેવામાં આવે છે તે સખસને સહી કરતાં જોણે જોયો હોય તેણે દસ્તાવેજ પ્રત્યક્ષ પુરાવા આપવો જોઈએ એવો આ કલમનો અર્થ છે. માર્કિબીજરીસે જણાવ્યું કે આ પ્રમાણે કલમમાં સ્પષ્ટ લખેલું નથી અને કાયદા કરનારનો એવો હેતુ હતો એમ મને જણાતું નથી હતાં.

દસ્તાવેજ ઉપર કાયદા પ્રમાણે સાક્ષી હોવાં જરૂર હોયતો તે દસ્તાવેજ યથાની શાખીતી થવા બાબત.

૬૮. કોઈ દસ્તાવેજ ઉપર કાયદા પ્રમાણે સાક્ષી થવી જરૂર હોય, અને દસ્તાવેજ મજબૂર ઉપરનો શાક્ષી કરનાર સખસ હવાત હોય, તથા કોરટના અમલમાં હોય, તથા પુરાવા આપવાને શકત હોય, તો દસ્તાવેજ મજબૂર યથાની વાત શાખીત કરવાસાથે ઓછામાં ઓછો એક સાહેદ પણ બોલાવ્યા શિવાય તે દસ્તાવેજ પુરાવા દાખલ વાપરવો નહિ.

સાક્ષી કરનાર સાહેદ મળતો નહિ હોય તો કેવી શાખીતી જોઈએ.

૬૯. એવો સાહેદ કોઈ મળી શકતો નહોતો, કોંવા સંયુક્ત થયેલા ગરેટબીટન તથા આયરલેન્ડના રાજ્યમાં તે દસ્તાવેજ થયો છે એવું દસ્તાવેજ મજબૂર ઉપરથી સમજાતું હોય તો ઓછામાં ઓછો એક સાહેદની પણ સાક્ષી તેના હાથની કરેલી છે એવું તથા જે માણસે દસ્તાવેજ લખી આપ્યો છે તેની સહી તેનાજ હાથની છે એવું શાખીત થવું જોઈએ.

દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી થઈ હોય તે દસ્તાવેજ યથાનો અંગીકાર.

૭૦. જે દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી થઈ હોય તે દસ્તાવેજ જે માણસે લખી આપ્યો હોય તે પોતજ તે દસ્તાવેજ લખી આપ્યાનું અંગીકાર કરે તો તે અંગીકાર દસ્તાવેજ મજબૂર થયો છે એ વાતની લખી આપનાર મજબૂર વીરૂધ્ધ પુરતી શાખીતી છે એમ સમજવું; પણ તે દસ્તાવેજ એવો હોય કે કાયદા પ્ર-

માણે તેના ઉપર શાક્ષી થવી જોઈએ તો પણ.

દસ્તાવેજ ઉપર સાહેદી કરનાર સાહેદ દસ્તાવેજ યથાનું નાકબુંદ કરે તો બીજી સાહેદી આપી શકાય છે.

૭૧. દસ્તાવેજ યથાની વાત દસ્તાવેજ ઉપર સાક્ષી કરનાર સાહેદ નાકબુંદ કરે. કોંવા તેને તે વાત યાદ ન હોય તો, સરહુ દસ્તાવેજ યથાની વાત બીજા પુરાવા ઉપરથી શાખીત કરી શકાય છે.

જે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી યથાની કાયદા મુજબ જરૂર નથી તેની શાખીતી બાબત.

૭૨. જે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી યથાની કાયદા મુજબ જરૂર નથી, તે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી થઈ હોય તો જોણે તે દસ્તાવેજ ઉપર શાક્ષી થઈ જ નથી એમ સમજીને તેની શાખીતી કરી શકાય છે.

અક્ષરના મુકાબ આ બાબત.

૭૩. કોઈ સહી કોંવા લખાણ કોંવા સીક્રી જે સખસે કરવાનું તે ઉપરથી સમજાતું હોય તે સખસે તે સહી કોંવા લખાણ કોંવા સીક્રી કર્યો છે કે કેમ, એ વાતનો નિશ્ચય કરવા સાથે, જે સહી કોંવા લખાણ કોંવા સીક્રી સખસ

મળકુરનો છે એવો અંતીકાર કરવામાં આવ્યો હોય, કીવા એવી સાબીતી કોરેટની ખાતરી લાવકે પદ હોય તે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકાનો મુકાબલો, જે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકો સાબીત કરવાના છે. તેની જોડે કરી શકાય છે, પછી જેની સાથે મુકાબલો લેવાનો છે તે સહી કીવા લખાણ કીવા સીકો બીજા કોઈ કારણને સાર હાજર કરવામાં આવ્યાં ન હોય. કીવા તેની સાબીતી કરવામાં આવી ન હોય તો પણ.

કોરેટમાં હાજર હોય એવા કોઈ સખસે જે શબ્દો કીવા આંકડા લખાણ કહેવામાં આવતું હોય, તે શબ્દ કીવા આંકડા જોડે મુકાબલો કરવા સાર સખસ મળકુરને હર કોઈ શબ્દો કીવા આંકડા લખવાનો હુકમ કરવાને કોરેટ મુખત્યાર છે.

ટીકા.—આ કલમ દીવાની અને ફાજલારી કામોને લાગુ પડે છે. સન ૧૮૫૫ ના ૨ ના આક્ટની ૪૮ મી કલમ અને આ કલમમાં કાંઈક ફેર છે. આ ખાતમમાં ૨૨ વી.રી. ૨૭૨જીઓ.

ફક્ત અક્ષરની સરખાવણી ઉપરથી જ જુદો દસ્તાવેજ બનાવ્યો છે એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો તે બરોબર નથી એમ ઠરાવ્યું. ૮ બે. સી. રી. ૪૬૦

સાર્વજનિક દસ્તાવેજ.

સારવજનીક દ- | ૭૪. નીચે લખેલા દસ્તાવેજને સારવજનીક દસ્તાવેજ સમજવા.
સ્તાવેજ. . |

૧. જે દસ્તાવેજ નીચે લખ્યા મુજબના આક્ટ હોય અથવા આક્ટના લેખ હોય તે દસ્તાવેજ.

- (૧). રાજના સત્તાધીસે કીધેલા આક્ટ કીવા આક્ટના લેખ,
- (૨). સરકારી મંડળીએ તથા ઇનસાફની કોરેટ કીધેલા આક્ટ કીવા આક્ટોના લેખ.
- (૩). તથા બ્રિટીશ ઈંજ્યાં માંહેના અથવા માહારાણીના રાજ્યના કોઈ પણ બીજા ભાગ માંહેના, અથવા પરરાજ્ય માંહેના, કાયદા કરનારા, તથા ઇનસાફ કરનારા, તથા રાજ્ય કારબાર અલાયનારા, સરકારી અમલદારોએ કીધેલા આક્ટ કીવા આક્ટના લેખ.

૨. “ખાનગી દસ્તાવેજના સારવજનીક લેખ બ્રિટીશ ઈંજ્યામાં રાજ્યમાં આવતી હોય તે.

ટીકા.—જીલ્લાના અધિકારીઓ વચ્ચે કાગળ પત્ર લખાયતા તે તે કાગળો લખવામાં આવ્યા હતા તે વખતે અમુક સખસ જીવતો હતો એમ ખતાવવા સાર લખાણ કરવામાં આવ્યા હતા. ૨૩ વી. રી. ૨૭૨.

રજીસ્ટર દસ્તાવેજો વિશે.

સન ૧૮૭૭ ના ૭ આક્ટની ૫૭ મી કલમ તે જુઓ.

ખાનગી દસ્તા- | ૭૫. બીજા સરવે દસ્તાવેજોને ખાનગી દસ્તાવેજ સમજવા.
વેજ. . |

સારવજનીક દ- | ૭૬. જે સારવજનીક દસ્તાવેજ તપાસવાનો હરકોઈ સખસને હક છે. તે
સત્તાવેજની લખ | સારવજનીક દસ્તાવેજ, જે સરકારી અમલદારના હવાલામાં હોય, તે દર
ભાવણી નક્કી | એક સરકારી અમલદારે તેની નકલ સરકાર સખસને માગેથી તથા તેને સાર.

કોષદાની મુજબ ફી જુરેથી આપવી. તથા તેના સાથે નકલ મજકુરની તળે એવું એક સરટીફિકેટ લખી આપવું, કે એ નકલ દસતાવેજ મજકુરની, અથવા તેનો ભાગ હોય તો તેના ભાગની, ખરી નકલ છે; એ સરટીફિકેટની ઉપર સદરહુ અમલદારે તારીખ નાખવી, તથા તે નીચે પોતાના સરકારી હોદા સાથે પોતાના નામની સહી કરવી, અને અમલદાર મજકુરને સીકો વાપરવાનો કાયદાથી અધીકાર હોય તો તેના ઉપર શીકો મારવો. એ પ્રમાણે જે નકલો ઉપર દાખલો લખ્યો હોય તે નકલોને દાખલાવાળી નકલો કહેવી. •

ખુલાસો.—જે અમલદારને સરકારી હોદાના કામના સાધારણ રીતે આવતા પ્રસંગથી એવી નકલો સ્વાધીન કરવાનો અધીકાર હોય તે. દર એક અમલદારના હવાલામાં એવા દસતાવેજ છે. એવા આ કલમનો અરથ સમજવો.

ટીકા.—દાખલાવાળી નકલો ઉપર સ્ટાંપ—જુદી જુદી જાતના દસતાવેજના ઉપર સ્ટાંપ ઓડવા બાબત સન ૧૮૭૦ નો ફોરટ ફી આક્ટના પરીચીટ. ૧ ની કલમો ૬—૭ જોવી. ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતીના કાયદાના ઠરાવો મુજબ આપેલી જુદી જુદી જાતના દસતાવેજની નકલો ઉપર તા. ૬ જુન સન ૧૮૭૩ ના નંબર ૯૯૬ ની ઇંડોયા સરકારની જાહેર ખબરથી સ્ટાંપ ન ઓડવાની છુટ છે. એ જાહેર ખબરથી નીચેની નકલો ઉપર સ્ટાંપ ઓડવાની જરૂર નથી.

૧. ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતીના કાયદાની કલમ ૧૯૯ મુજબ તોહમતદાર સખસને આપેલી તોહમતનામાની નકલ અથવા તરજુમા ઉપર.

૨. કલમ ૨૦૧ મુજબ તોહમતદાર સખસને આપેલી જુખાનીઓની નકલો ઉપર.

૩. કલમ ૨૭૬ મુજબ જે સખસને તેથી નુકશાન હોય તે સખસને આપેલી ફાજદારી ફોરટના ફેસલાની અથવા હુકમની નકલ ઉપર જે તે સખસ જેલમાં હોય તો, અથવા ફોરટની ધાનમાં આવે તો.

૪. કલમ ૨૫૭ મુજબ તોહમતદારને આપેલી સાહેદોની જુખાનીઓની નકલ ઉપર.

૫. કલમ ૪૪૬ મુજબ તોહમતદારને આપેલી તોહમતનામાઓની નકલ ઉપર.

૬. કલમ ૫૩૮ મુજબ આપેલી બરણ પોષણના હુકમોની નકલો.

એવી નકલો જુજ. | ૭૭. જે સારવજનીક દસતાવેજની અથવા સારવજનીક દસતાવેજના બારેવા ખખત. | મની સદરહુ પરમાણેની દાખલાવાળી નકલો નકલ છે. એવું તે નકલ ઉપરથી

સમજાય, તે સારવજનીક દસતાવેજમાંના અથવા દસતાવેજના ભાગમાંના, લખાણની સાખીતીમાં સદરહુ પરમાણેના દાખલાવાળી નકલો ગુજરી શકાય છે.

ટીકા.—૧. દાખલાવાળી નકલો એજ સારવજનીક દસતાવેજનો લેવા યોગ માત્ર હોયમ પુરાવો છે. કલમ ૬૫ રકમ (ઈ) જોવી.

બીજા સરકારી દસતાવેજની સાખીતી બાબત. | ૭૮. નીચે પ્રમાણેના સારવજનીક દસતાવેજ નીચે પ્રમાણે સાખીત કરી શકાય છે.

૧. ખીટોશઈડિયાની રાજ્યકારનાર અધાવનાર સરકારના હરખેલ કારખાનેથી થયેલા, અથવા

હરકોઈ સ્થાનિક સરકારે કરેલા અથવા હરકોઈ સ્થાનિક સરકારના કારખાનેથી થયેલા આકટો, હુકમો, અથવા જાહેરનામાઓ, એ સરવે,

સદરહુ કારખાનાના દફતરો જેના તે કારખાનાના ઉપરી તરફથી દફતર મળકુરો તેજ પ્રકારે ખાતાનાં એવા દાખલા સહીત મોકલવામાં આવે તે દફતરોથી શાખીત કરી શકાય છે.

અથવા એવી કોઈ સરકારના હુકમથી કોઈ દસ્તાવેજ છપાય છે એવું તે દસ્તાવેજ ઉપરથી જણાય તે દસ્તાવેજથી શાખીત કરી શકાય છે.

(૨.) કાયદા કરનારી સભાઓના પ્રોસીડીંગ, એ

સદરહુ જેની તે સમાના રોજ કામથી અથવા કોઈ પ્રશીધ કરેલા આકટોથી, અથવા સાર અંથથી, અથવા કોઈ નક્કો સરકારના હુકમથી છપાય છે એવું તે નક્કો ઉપરથી સમજાય તે નક્કોથી શાખીત કરી શકાય છે.

(૩.) માહારાણીએ અથવા પ્રીવીકાઉન્સિલે કરેલાં અથવા માહારાણીની સરકારના કોઈ પણ કારખાનેથી થયેલાં જાહેરનામાઓ, હુકમો અથવા નીયમો, એ સરવે,

લંડન જેનેટમાં, નક્કો અથવા ઇતેખાઓ હોય તેનાથી, અથવા કોઈ નક્કલ અથવા ઇતેખામ રાણીના છાપનારે છાપ્યાં છે એવું તે નક્કલ અથવા ઇતેખામ ઉપરથી સમજાય તે નક્કો અથવા ઇતેખાઓથી, શાખીત કરી શકાય છે;

(૪.) કોઈ પરરાજ્યની રાજ્યકારભાર ચલાવનાર સરકારના આકટો અથવા કોઈ પરરાજ્યની કાયદા કરનાર સભાના પ્રોસીડીંગ, એ

સદરહુ સરકાર અથવા સમાના હુકમથી છપાતાં હોય એવાં, અથવા એ પ્રમાણે છપાએલાં રાજ્ય મળકુરમાં સામાન્ય રીતે, ગણાતાં હોય એવાં રોજ કામથી અથવા તે રાજ્યના અથવા ત્યાંના સત્તાધીશના સ્ત્રીકા સાથેની દાખલા વાળી નક્કોથી અથવા હીંદુસ્તાનના ગવરનર જનરલ ઇનકાઉન્સિલના કોઈ પ્રસીધ આકટમાં સદરહુ આકટો અથવા પ્રોસીડીંગને કબુલ રાખ્યા હોય તો તેથી શાખીત કરી શકાય છે.

(૫.) બ્રિટીશ ઇંડીયામાંની કોઈ મ્યુનીસીપાલ મંડળીના પ્રોસીડીંગ.

એવાં પ્રોસીડીંગ જેની પાસે કાયદા પ્રમાણે રહેતાં હોય, તેણે કરી આપેલી દાખલાવાળી સદરહુ પ્રોસીડીંગની નક્કલથી અથવા કોઈ છાપેલી ઓપડી એવી મંડળીના હુકમથી પ્રસીધ થાય છે એવું તે ઓપડી ઉપરથી સમજાવું હોય તે ઓપડીથી શાખીત કરી શકાય છે.

(૬.) કોઈ પારકા દેશમાંના કોઈ બીજી જાતના સારવજનીક દસ્તાવેજ.

અસજ દસ્તાવેજથી શાખીત કરી શકાય છે; અથવા કાયદા પ્રમાણે તે લેખ જેની પાસે રહેલો હોય તેણે કરી આપેલી દાખલા વાળી નક્કલ સાથે, જે કોઈ નોટરી પબ્લિકનું, અથવા બ્રિટીશ કાઉન્સિલનું, અથવા રાણી તરફથી તે રાજ્યમાં મોકલેલા કોઈ વકીલનું, શિકાવાળું એવું સરટીફિકેટ હોય કે અસજ દસ્તાવેજ કાયદા પ્રમાણે જે અમલદારના હવાલામાં છે, તે અમલદારે યોગ્ય રીતે નક્કલ મળકુર ઉપર ખરાપણાનો દાખલો કર્યો છે તો સદરહુ પારકા દેશના કાયદા પ્રમાણે દસ્તાવેજ મળકુરનો પ્રકાર શાખીત થયેથી સદરહુ દાખલાવાળી નક્કલથી શાખીત કરી શકાય છે.

દસ્તાવેજ બાબત અનુમાન.

દાખલાવાળી ન
કલોના ખરાબ-
ણા વિશે.

૭૯. કોઈ દસ્તાવેજ ઉપરથી એવું સમજાય કે તે સરટીફિકેટ છે, અથવા દાખલાવાળી નકલ છે, અથવા કોઈ અમુક હકીકતના પુરાવામાં કાયદાના ઠરાવ ઉપરથી સેવા યોગ્ય બીજો દસ્તાવેજ છે, તથા દસ્તાવેજ મજબૂર ઉપરથી

એવું સમજાય કે તે ખરો છે એવો દાખલો, ખિટીશ ઇંડિયામાંના હરકોઈ અધિકારીએ અથવા માહારાણી સાથે દોસ્તી રાખનારા હરકોઈ દેશી સંસ્થાનમાંના કોઈ અધિકારીને ગવરનર જનરલ ઇનકાઉન્સિલ યોગ્ય રીતે એ બાબત અખત્યાર આપ્યો હોય એવા હરકોઈ અધિકારીએ, યોગ્ય રીતે તેના ઉપર આપ્યો છે તેવો પ્રત્યેક દસ્તાવેજ ખરો છે એવું અનુમાન કોરટે કરવું, પરંતુ એવા દસ્તાવેજને સાડ કાયદામાં જે નમુનો ઠરાવ્યો હોય તે નમુના પ્રમાણે તે દસ્તાવેજ મુખ્ય મુદ્દાની વાતે હોવા જોઈએ તથા તે દસ્તાવેજ જે રીતે કરવાનું કાયદામાં ઠરાવ્યું હોય તે રીતે થયેલો છે એવું તે દસ્તાવેજ ઉપરથી માત્રમ પડવું જોઈએ. એવા કોઈ દસ્તાવેજ ઉપરથી જે અધિકારીએ તે ઉપર સહી કાઢેલી અથવા દાખલો આપેલો શમજાતો હોય તે અધિકારીને સદરહુ સહી કરતી વખતે કાગળ મજબૂરમાં અધિકારી મજબૂરે ખતાવ્યા પરમાણેનો સરકારી ઓહદો હતો એવું પણ કોરટે અનુમાન કરવું.

પુરાવાનું દફતર
ગુજરાતમાં આ
વે તારે કેવું અ
નુમાન કરવું.

૮૦. જ્યારે હરકોઈ કોરટની રૂબરૂ એવો હરકોઈ દસ્તાવેજ ગુજરાતમાં આવે કે તે દસ્તાવેજ ઉપરથી એમ શમજાય કે દસ્તાવેજ મજબૂર કોઈ ઇનશાફી મુકદમામાં કીવા એવો પુરાવો લેવાનો કાયદાથી અખત્યાર હોય એવા હરકોઈ અધિકારીની રૂબરૂ કોઈ શહેદી આપેલી સાહેદીનું કીવા શહેદીના બાગનું દફતર કીવા યાદદાસતછે અથવા તો હરકોઈ કેદીની કીવા તોહોમતવાળા સખસની કાયદા પરમાણે લીધેલી જુબાની કીવા કબુલતછે તથા દસ્તાવેજ મજબૂર ઉપરથી એવું સમજાય આવે કે તેના ઉપર કોઈ જડજ કીવા માજીસતરેટ કીવા એવા ઉપર કહેલા કોઈ અધિકારીએ સહી કીધી છે ત્યારે કોરટ મજબૂરે એવું અનુમાન કરવું કે.

દસ્તાવેજ મજબૂર ખરો છે તથા સદરહુ સાહેદી કીવા જુબાની કીવા કબુલતના ઉપર સહી કરનાર શખ્સે તે સાહેદી કીવા જુબાની કીવા કબુલત કેવી હકીકતની સાથે લેવામાં આવી હતી તે બાબત જે વાતો લખેલી તે ઉપર થકી શમજાય તે વાતો ખરી છે તથા એવી શાહેદી કીવા જુબાની કીવા કબુલત યોગ્ય રીતે લેવામાં આવી હતી.

ટીકા.—આ કલમ ફક્ત મહીકામાયાજમાના રાજની કોરટોના ઇનસાફી દફતરો વીશે છે એમ જણાય છે. પર રાજ્યની કોરટોના ઇનસાફી દફતરો વીશેના અનુમાન બાબત કલમ ૮૧ જોવી.

જણી જોઈને ખોટી સાક્ષી આપવાના ગુહાની તજવીજમાં ફરીઆદી તરફથી કેદીએ જે જુબાની આપી તેનું દફતર રજુ કરવામાં આવે અને તે ખોટું છે એમ કહેવામાં આવે તો કેદીએ જુબાની આપતાં જે શખ્સો કહ્યા હતા તેજ તેમાં અગર તેના દેશી બાપમાં લખાવજા પ્રોસીડીંગમાં છે એમ કોરટ અનુમાન કરી શકે! આના સંબંધમાં ૨૨ વી. રી. કી. ૩૨ અને ૨૩ વી. રી. કી. ૩૧૮ જુઓ.

કેરી ને ખાલો તે ખરોખર લખવામાં આવ્યું નથી એમ તેની તરફથી બતાવી શકાય. જાણી બુઝીને જુઠી સાક્ષી આપવાના કામમાં કલેક્ટરે પુરાવાનું ટાચુલુ કાયદા પ્રમાણે કરવું જોઈએ તે ન કર્યું હોય તો તેથી દેશી બાષામાં પુરેપુરી લંબાઈથી ને જુખાની લખવામાં આવી હોય તેને પુરાવામાં દાખલ કરતાં બાધ નથી. ૯ વી. રી. કી. ૩. ૬૯.

ગેન્જેટ બાબત | ૮૧. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એવું સમજાય કે તે લંડન ગેન્જેટ છે. અથવા અનુમાન. ઇંગ્લેન્ડ ગેન્જેટ છે અથવા હર કોઈ સ્થાનિક સરકારનું કીંવા બ્રીટીશ સરકારે બસાવેલા હર કોઈ મુલકનું, કીંવા બ્રીટીશ સરકારના તાબાના કીંવા દસતાવેજ કીંવા મુલકનું, સરકારી ગેન્જેટ છે, અથવા કોઈ વરતમાનપત્ર કીંવા ઓપાનીર્ગ છે, અથવા પારલામેન્ટના અસરવજનીક આક્ટની રાંણીના છાપનારે છાપેલી નકલ છે, તે પરતીએક દસતાવેજ, તથા કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે એવો દસતાવેજ છે કે તેને કોઈ સખ્તે રાખવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યું છે, તે પરતીએક દસતાવેજ, જે કાયદામાં ફરમાવેલા નમુના પરમાણે મુખ્ય મુદ્દાની વાતે રાખવામાં આવતો હોય તથા જેના હવાલામાંથી રજુ થવો જોઈએ તેના હવાલામાંથી રજુ થાય તો તે ખરી છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

ટીકા.—યોગ્ય હવાલાના અરથ વી. આગળ કલમ ૯૦ જોવી.

સહી અથવા શીકાની સાખેતી થવાવગર ઇંગ્લેન્ડ માં ને દસતાવેજ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોય તે દસતાવેજ બાબત અનુમાન. ૮૨. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે દસતાવેજ ઇંગ્લેન્ડમાં અથવા આયરલેન્ડમાં તે વખતના ચાલુ કાયદા પરમાણે ઇંગ્લેન્ડ અથવા આયરલેન્ડ માં હોયો હરકોઈ ઇનસાફી કોરટમાં તે ઉપરના તેના ખરાખર પણા બાબતના સિકા કીંવા સહીની અથવા તેના ઉપર ને સખ્તે સહી કરવાનું તે ઉપરથી સમજાય તે સખ્તસની ઇનસાફી અથવા સરકારી હોદ્દાની સાખેતી થવા વિના કોઈ વાતની સાખેતીમાં લેવા યોગ્ય હોય એવો દસતાવેજ છે. તો તે

દસતાવેજ જ્યારે કોઈ કોરટમાં ચુબ્બરવામાં આવે. તીયારે કોરટે અનુમાન કરવું કે એવો સીક્રો કીંવા સ્ટાંપ કીંવા સહી ખરી છે, તથા તે દસતાવેજના ઉપર સહી કરનાર સખ્તસને સહી મજબૂર કરતી વખતે તેનો બતાવેલો ઇનસાફી કીંવા સરકારી ઓહદો હતો;

તથા ઇંગ્લેન્ડ અથવા આયરલેન્ડમાં દસતાવેજ મજબૂર ને વાતના પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોય તે વાતના પુરાવા સાંઝ તેને કબ્જા રાખવો.

હરકોઈ મુકદ્દમાના કામ સાંઝ બ નાવેલાં નકશાની શાખેતી બાબત. ૮૩. કોઈ નકશા અથવા પલાન ઉપરથી એમ સમજાય કે તે સરકારના હુકમથી કરવામાં આવ્યા છે તો તે નકશા અથવા પલાન એ પરમાણે કરવામાં આવ્યા છે તથા ખરાખર છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું પરંતુ હરકોઈ મુકદ્દમાના કામને સાંઝ ને નકશા અથવા પલાન બનાવ્યા હોય તે નકશા તથા પલાન ખરાખર છે એવી શાખેતી થવી જોઈએ.

કાયદાના તથા કો રેટના ફેસલાઓના સંગ્રહ ગ્રંથ બાબત અનુમાન. ૮૪. કોઈ ગ્રંથ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે હરકોઈ દેશની સરકારના હુકમથી છાપવામાં કીંવા પ્રસીધ કરવામાં આવ્યો છે, તથા તેમાં દેશ મજબૂરના કાયદામાંના કોઈ કાયદા છે, તો એવો પ્રતેક ગ્રંથ ખરો છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

• તથા કોઈ ગ્રંથ ઉપરથી એવું સમજાય કે તેમાં એવા દેશની કોરોના ફેસલાના રીપોર્ટ છે, તો એવા પ્રત્યેક ગ્રંથ ખરો છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

મુખતીયારનામા | ૮૫. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે મુખતીયારનામું છે, તથા ખાખત અનુમાન. | તે હરકોઈ નોટરી પબ્લીકની અથવા કોરટની અથવા જડજની અથવા માજીસ્ટ્રેટની અથવા ખરીદીસ કોનસલની અથવા વાઇસ કોનસલની અથવા માહારાણીના અથવા હીંદુસથાનની સરકારની પરીતીનીધીની રૂબરૂ થયેલું છે તથા તેના ખરાપણા વીંચે તેના ઉપર તેણે ચક્કી કરી છે તો એવા પ્રત્યેક દશતાવેજ એ પરમાણુ થએલો છે તથા તે ઉપર એ પરમાણુ ખરાપણાની સહી કરી છે એવું કોરટે અનુમાન કરવું.

પારકાદેશના ઇનસાફના દફતરોની દાખલાવાળી નકલો ખાખત અનુમાન. | ૮૬. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એમ સમજાય કે તે માહારાણીના તાખાના મુલકનો બાગુ ન હોય એવા કોઈ દેશના ઇનસાફના દફતરની દાખલા વાળી નકલ છે ત્યારે તે દસતાવેજ ઉપરથી જો એવું જણાય કે દેશ મજકુરમાં ઇનસાફના દફતરની નકલો ખરી કરી આપવા સાર ને રીત સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં આવતી હોય તે રીત કહી છે તેનો દાખલો માહારાણીના અથવા હીંદુસથાનની સરકારના એવા દસમાં રહેનારા પરીતીનીધીએ આપ્યો હોય તે દાખલામાં લખેલી રીત પરમાણુ દસતાવેજ મજકુર ઉપર ખરાપણાનો દાખલો કર્યો છે તો તે દસતાવેજ ખરો તથા ખરાખર છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયાર છે.

ચોપડીના નકશા | ૮૭. જે વીંચણોમાં સારવજનીક કીંવા સામાન્ય ફાયદા ગેરફાયદાનો સંબંધ છે ખાખત અનુમાન. | તે વીંચણો સંબંધી માહિતી સાર કોઈ ચોપડી કોરટ જોય તે ચોપડી તથા કોઈ પરસીધ થયેલો નકશો અથવા ચાર્ટ કોરટમાં તપાસવાને • સાર રજુ કરવામાં આવે અને તેમાં ખતાવેલી વાત લગતી હકીકત હોય તો તે ચોપડી તથા નકશો અથવા ચાર્ટ ને સખશે અથવા ને વખતે અથવા ને જગ્યાએ લખ્યાનું અથવા છાપ્યાનું તે ઉપરથી સમજાય, તે સખસે તથા તે વખતે તથા તે જગ્યાએ છાપ્યો તથા પરસીધ કીધો, એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયાર છે.

ફોટો ગરાફ તથા ચંત્રવડે થએલી નકલો તથા તારવંત મારગે મોકલેલા સંદેશા ખાખત અનુમાન. | ૮૮. કોઈ તાર ચંત્રની કચેરીમાંથી કોઈ સંદેશો તેમાં ખતાવ્યા પ્રમાણિના સખસ પાસે મોકલવામાં આવ્યો હોય તે સંદેશો ને તાર ચંત્રની કચેરી તરફથી આવેલો તે સંદેશો ઉપરથી સમજાય તે કચેરીમાં તારવંત મારગે મોકલવા સાર આવેલા સંદેશો સાથે મળતો છે, એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીયાર છે; પરંતુ એવા સંદેશો તારવંત મારગે મોકલવાને ને સખસે આવ્યો હોય તે સખસે ખાખત કોરટે કાંઈ અનુમાન કરવું નહીં.

કોરટમાં રજુ નહીં થયા હોય એવા દસતાવેજ યોગ્ય રીતે થયા વીગરે ખાખત અનુમાન. | ૮૯. કોઈ દસતાવેજ મંગાવ્યો હોય અને તેને હાજર કરવાની નોટીસ આપ્યા પછી રજુ ન થયો હોય, તો તેવા પરીતીએક દસતાવેજ ઉપર કાપદામક ફરમાવેલી રીતી પ્રમાણુ સાક્ષી છે, તથા સ્ટાંપ છે, તથા તે થયો છે એવું અનુમાન કોરટે કરવું.

ટીકા:—આ કલમ સાથે ૧૯૧ અને ૧૯૪ મી કલમો જુઓ.

તીસ વરસના જુ | ૯૦. કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી એવું સમજાય છે કે તે ત્રીસ વરસનો જુનો ના દસતાવેજ. | છે અથવા તે ત્રીસ વરસનો જુનો છે એવું સાબીત થયું હોય તેવા દસતાવેજ કોઈ એવા હવાલામાંથી રજુ થાય કે તે હવાલો તે અમુક કામમાં કોરટની નજરમાં યોગ્ય લાગે ત્યારે તે કામમાં કોરટ એવું અનુમાન કરવાને મુખતીઆર છે કે એવા દસતાવેજ ઉપરની સંદેશ તથા તેનો બીજો પરતેક બાગ કોઈ અમુક સખસને અક્ષરે લખેલો તે ઉપરથી સમજાય તે સખસને અક્ષરે લખેલો છે તથા કામ મજકૂર શહી અથવા સાક્ષી થએલા દસતાવેજની તકરારનું હોય તો તે દસતાવેજ ઉપર જે સખસોએ શહી તથા સાક્ષી કર્યાનું તે ઉપરથી સમજાય તે સખસોએ તેના ઉપર યોગ્ય રીતે શહી તથા સાક્ષી કરી છે.

ખુલાસો—જ્યારે દસતાવેજ જે જગ્યામાં તથા જે સખસની સંભાળ તજે સ્વભાવીક રીતે હોવા જોઈએ તે જગ્યામાં તથા તે સખસની સંભાળ તજે હોય ત્યારે દસતાવેજ મજકૂર યોગ્ય હવાલામાં છે એમ સમજવું; પરંતુ એવું સાબીત થાય કે કોઈ હવાલાની ઉત્પત્તિ યાને મુજ કાયદેસર છે. અથવા તે અમુક કામની હકીકત ઉપરથી તે હવાલાની ઉત્પત્તિ શંભવીત કરતી હોય તો તે હવાલો યોગ્ય નથી.

આ ખુલાસો કલમ ૮૧ મી ને પણ લાગુ છે.

દ્રશ્યંતો.

(અ) અ ની પાસે લાંબી મુદતથી કાંઈ જમીનની મીલકતનો કમળે છે; તે પોતાના હવાલામાંથી જમાન મજકૂરને સંબંધ રાખતા તે ઉપરના પોતાના હકના ખત રજુ કરે છે. એ હવાલો યોગ્ય છે.

(બ) કોઈ જમીનની મીલકતનો અ. ગીરોદાર છે. તે જમીન સંબંધીના ખત તે રજુ કરે છે જમીન મજકૂર ગીરો મુકતારના કમળમાં છે એ હવાલો યોગ્ય છે.

(ક) અ બ નો કાંઈ સગો છે. તેને બ ના કમળમાંની જમીન સંબંધીના ખત સંભાળથી સાચવી રાખવા સાથે બ એ અનામત આપી મુકેલાં તે અ રજુ કરે છે. એ હવાલો અયોગ્ય છે.

ટિકા.—“યોગ્ય હવાલા” ક્યારે ગણાય તે બાબતમાં ૨૧ વી. રી. ૧૬, ૪૫ અને ૨૪ વી. રી. ૪૨૮ તથા ૮ બે. લો. રી. ૨૬ જુઓ.

બાબ ૬ દસતાવેજ પુરાવો હોય ત્યારે મુખ જુબાની પુરાવો નહીં લેવા બાબત.

લખેલા કરારની | ૯૧. જ્યારે કોઈ કરારની, કીવા કોઈ દાનની, કીવા મીલકતની બીજી સરતોનો પુરાવો. | હરકાંઈ બચ્ચાની સરતોનો દસતાવેજ થયો હોય ત્યારે તથા જે કામોમાં કોઈ બાબતનો દસતાવેજ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યું હોય તે સરવે કામોમાં, એવા કરારની, કીવા દાનની, કીવા મીલકતની બીજી બચ્ચાનો સરતોની સાબીતીમાં, અથવા એવી બાબતની સાબીતીમાં સદરહુ મુજ દસતાવેજ શોધાય અથવા આ આકટમાં ઉપર કહી ગયેલા નીચમો મુજબ જે કામોમાં હોયમ પુરાવો લઈ શકાતો હોય તે કામોમાં સદરહુ દસતાવેજના મજકૂરના હોયમ પુરાવા શોધાય, બીજો કાંઈ પુરાવો આપવો નહીં.

અથવા ૬ લો. જ્યારે કોઈ સરકારી અમલદારને લખાણ કરીને નીમવાનું કાયદામાં ફર-

મીઠું હોય અને જ્યારે એવું બતાવવામાં આવે કે કોઈ અમુક સખસે એવા અમલદારના હોદાનું કામ કંપુકે, ત્યારે જે લખાણથી તે સખસની નીમણુંક થઈ હોય તે લખાણ સાબીત કરવાની જરૂર નથી.

અપવાદ ૨ જો. જે મરત્યુ પત્રોનો પ્રોબેટ બરીટીશઈડીઆમાં મળ્યો હોય તે મરત્યુ પત્રોનો પ્રોબેટ વડે સાબીત કરી શકાય છે.

ખુલાસો ૧ જો. જે કામોમાં ઉપર કહેલા કરાર, કીંવા દાન, કીંવા મોલકતની બીજી વ્યવસ્થા એક દસ્તાવેજમાં લખી હોય તે કામોને, તથા જે કામોમાં તે સરવે એક કરતાં વધારે દસ્તાવેજમાં લખ્યા હોય તે કામોને, એ બેઉને આ કલમ શરખી રીતે લાગુ પડે છે.

ખુલાસો ૨ જો. જ્યારે અસલ દસ્તાવેજ એક કરતાં વધારે હોય ત્યારે માત્ર એકજ અસલ દસ્તાવેજને સાબીત કરવાની જરૂર છે.

ખુલાસો ૩ જો. આ કલમમાં જે હકીકત વીશે લખ્યું છે તે હકીકત શીવાયતી બીજી કોઈ હકીકતનો કોઈ પણ મજકુર કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલો હોય, તો તે પ્રમાણે લખ્યા ઉપરથી સદરહુ બીજી હકીકતનો મુખ્ય જુખાની પુરાવો લેવાઈ શકાતો નથી એમ સમજવું નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) કોઈ કરાર કેટલાએક પત્રોમાં લખેલો હોય, તો જે જે પત્રોમાં લખ્યો હોય તે સરવે પત્રો સાબીત થવાં જોઈએ.

(બ.) કોઈ કરાર કોઈ હુંડીમાં લખેલો હોય તો તે હુંડી સાબીત થવી જોઈએ.

(ક.) જ્યારે કોઈ હુંડીનો તરણ નકલનો શેટ લખ્યો હોય ત્યારે માત્ર એકજ નકલ સાબીત થવાની જરૂર છે.

(ડ.) અમુક શરતે ગળી આપવાનો અ લખાણ કરીને બ ની સાથે કરાર કરે છે. કરારમાં એની એક હકીકત લખી છે કે કોઈ બીજે પ્રસંગે બીજી ગળી આપવામાં મુખ્ય જુખાની કરાર કરવામાં આવ્યો હતો તે ગળીની કીમત બ એ અ ને આપી હતી.

સદરહુ બીજી ગળીના પહસા આપ્યા નહોતા એવા મુખ્ય જુખાની પુરાવો આપવામાં આવે તો તે પુરાવો લેવા યોગ્ય છે.

(ઈ.) બ એ આપેલા પહસાની પોહિય અ એ બ ને આપી છે.

સદરહુ પહસા આપ્યાનો મુખ્ય જુખાની પુરાવો રજુ કરવામાં આવે તો તે પુરાવો લેવા યોગ્ય છે.

ટીકા:—જે દસ્તાવેજ રજુ થઈ શકે તેવું હોયતો દસ્તાવેજનો મજકુર દસ્તાવેજથી સાબીત કરવો જોઈએ એ નિયમ છે તેમાં તણ બાબતો આવે છે એમ મી. ટેન્નર કહે છે.

જે દસ્તાવેજ કાયદા પ્રમાણે લેખી હોયો જોઈએ તેને બદલે મુખ્ય જુખાની પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહીં.

જે કરાર પક્ષકારોએ લખાણમાં કર્યો હોય તેના લેખી પુરાવાને બદલે મુખ્ય જુખાની પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહીં.

જે લખાણની હયાતી અને મજકુર વીશે તકરાર હોય અને પક્ષકારોની વચ્ચે જે બાબત

મુદાની હોય તેને લગતું હોય અને જે ફક્ત ખીજી બાબતનું ટીપણુ નથી, તેવો લખાણને બદલે મુખ્ય ગુણાનો પુરાવો દાખલ કરી શકાય નહીં.

જે બાબતો કાયદા પ્રમાણે લખાણમાં હોવી જોઈએ તે નીચે પ્રમાણે;—દીવાની અને ફોજદારી કામમાં ગુણાનીઓ; દીવાની કામમાં ફેસલા અને હુકમનામાં, ફોજદારી કામના ફેસલાં અને છેવટ હુકમો; તોહમતદારની ગુણાનીઓ; જે કબુલતથી મુદતની હદ વધતી હોય તે; (સન ૧૮૭૭ ના ૧૫ માં આક્ટની ૧૯ મી કલમ) અલેજ વગર કરેલા કરારો (કરાર આક્ટની ૨૫ મી કલમ). લવાદને કામ સોંપવાનો કરાર (કરાર આક્ટની ૨૮ મી કલમ ૨ અપવાદ વીજ અગર મરત્યુ પત્રો.)

ખીજી બાબત વીજી મી. ટેલર કહેછે કે લેખી દસ્તાવેજ છે તે વાતની દાન સાબીત કરવાની છે અને જ્યાં જ્યાં લેખી દસ્તાવેજ હોય છે તે તે કામોમાં પોતાના કરારનો યોગ્ય પુરાવો તે લખાણ છે એમ પક્ષકારોએ ગર્ભિત રીતે કબુલ કરેલું છે. લેખી કરારોની સત્યતા તે કસ્ટોધીજ સાબીત થાય છે એટલે અસલ દસ્તાવેજો જોવાથીજ તેથી જે દીવાની અગર ફોજદારી કામોમાં કરારના શબ્દો ઉપર મુદાનો નિકાલ રહેતો હોય તો જે પક્ષકારનો સાક્ષી એમ કહેતો હોય કે અમુક બાબતનો લેખી દસ્તાવેજ થયો છે તે પક્ષકારે તે દસ્તાવેજ રજુ કરવો જોઈએ.

સાક્ષીને અમુક બાબત છાપામાં છપાઈ હતી તે અગર હીસાબના ચોપડામાં જે મજકુર હોય તે પુછી શકાય નહીં. પણ તે છાપુ અગર હીસાબના ચોપડા રજુ કરવા જોઈએ.

પહેલો અપવાદ ઇંગ્રેજી કાયદાને અનુસરતો છે. બીજા અપવાદની બાબતમાં સન ૧૮૬૫ ના ૧૦ અને ૧૮૭૦ ના ૨૧ માં આક્ટ પ્રમાણે મરત્યુપત્રનું પ્રોમેટ આપવામાં આવ્યું હોય તે મરત્યુપત્રના મજકુરનો પુરાવો છે. તેમજ સન ૧૮૬૫ ના ૧૦ માં આક્ટની ૨૦૮ મી કલમ મરત્યુપત્ર અમુક રીતે ખોવાયું હોય તો નકલ ઉપરથી પ્રોમેટ મળે છે તથા તેજ આક્ટની ૨૦૯ મી કલમથી જુઓ.

દ્રષ્ટાંત: ઈ— પદ્મશા આપીયાની પાવતીથી તેનો મુખ્યગુણાની પુરાવો બાતલ થતો નથી “ સ્થાવર મીલકતના સાન ખતમાં યોગ પદ્મશા વસુલ આપ્યાની પોહિચ સન ૧૮૭૧ ના આક્ટ ૮ ની કલમ ૪૯ મુજબ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય થઈ શકે તે સારૂ સરેલુ આક્ટની કલમ ૧૭ ના ઠરાવો મુજબ રજીસ્ટર કરાવવી જોઈએ. તો પણ સન ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૧ ની કલમ ૯૧ ના દ્રષ્ટાંત ઈ મુજબ આવા પ્રકારની આજ મુખ્યગુણાની પુરાવાથી સાબીત કરી શકાય, જે જાતનો પુરાવો દસતાવેજી પુરાવો લેવા યોગ હોવાને લાંધે બાતલ કરેલો નથી.” દલીપસિંઘ વી. દુરગા પ્રસાદ ઇંડીઅન લા. રીપોરટસ (અલાબાદ) વા. ૧ પા. ૪૪૨.

મુખ્યગુણાની ક. રારનો પુરાવો આ પવો નહીં.

૯૨. જ્યારે એવા કોઈ કરારની કીવા દાનની કીવા મીલકતની ખીજી અવસ્થાની સરતો અથવા કોઈ બાબતનો દસતાવેજ કરવાનું કાયદામાં ફરમાવ્યું હોય તે બાબત ઉપલી છેલ્લાં કલમ પ્રમાણે સાબીત કરવામાં આવી હોય ત્યારે

એવા કોઈ દસ્તાવેજની સરતો ગિરફ કાંઈ વાત સ્થાપન કરવાને કીવા તે સરતોમાં કાંઈ ફરફાર કરવાને કીવા તેમાં કાંઈ ઉઘરવાને કીવા તેમાંથી કાંઈ કમી કરવાને હરકોઈ મુખ્યગુણાની કરારનો અથવા મજકુરનો પુરાવો દસ્તાવેજ મજકુરના પક્ષકારોની અથવા હક સંબંધે

તે પક્ષકારોના પ્રતીનીધીની વચેના કામમાં લેવો નહીં.

સરત ૧ લી.—દગો, કીવા ધમકી, કીવા કાંઈ ગેરકાયદે થયું હોય તે કીવા, દસતાવેજ યોગ રીતે નહીં થયો હોય, તે કીવા કરાર કરનાર તરફનોમાંથી કોઈ તરફેન કરાર કરવાને અશક્ત હોય તે, કીવા અવેજ નહીં હોય કીવા અવેજની પરાપતી નહીં થઈ હોય તે, કીવા કાયદાની અથવા હકીકતની ચુકે, એના જેવી હરકોઈ હકીકતને લીધે કોઈ દસ્તાવેજ ગેરકાયદે થતો હોય, અથવા દસતાવેજ મજબૂરને સંબંધે કોઈ સમ્પત્તિને હરકોઈ હુકમનામું અથવા હુકમ મળવાનો હક થતો હોય તો, તેવી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૨ જી.—જે બાબત વાંચે અમુક દસ્તાવેજમાં લખાણ કરેલું ન હોય તથા જે બાબત તે દસ્તાવેજની સરતોથી વર્ણન ન હોય તે બાબત વાંચે હરકોઈ નીરાળો મુખજુબાની કરાર થયેલો છે એ વાત સાબીત કરે શકાય છે આ સરત લાગુ પડે છે કે નહીં તેનો વીચાર કરતી વખતે દસ્તાવેજ મજબૂર કેટલો યથા પધતી છે તે ઉપર કોરેટ ધ્યાન રાખવું.

સરત ૩ જી.—કોઈ એવો નીરાળો મુખ જુબાની કરાર થયો હોય કે તે ઉપરથી કોઈ સરત પ્રથમથી બંને તોજ કાંઈ એવો કરાર, કીવા દાન કીવા મીલકતની બ્યવસ્થાથી ઉત્પન્ન થતી ફરજ લાગુ પડે, તો તે નીરાળો મુખજુબાની કરાર થયેલાની વાત સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૪ થી—એવો કોઈ કરાર, કીવા દાન, કીવા મીલકતની બ્યવસ્થા રદ કરવાની અથવા તેમાં કાંઈ ફેરફાર કરવાને કોઈ નીરાળો પાછળથી થયેલો મુખજુબાની કરાર થયેલો છે એ વાત જે કામોમાં એવો કરાર કીવા દાન કીવા મીલકતની બ્યવસ્થા લખાણ કરીને કરવાનો કાયદાથી ફરજ હોય તે શીવાયના અથવા જે કામોમાં દસ્તાવેજ નોંધવા બાબતના તે વખતના ચાલુ કાયદા પ્રમાણે તે કરાર કીવા દાન કીવા બ્યવસ્થા નોંધાયેલી હોય તે શીવાયના, બીજા કામોમાં સાબીત કરી શકાય છે.

સરત ૫ મી.—હરકોઈ કરારમાં સ્પષ્ટ લખેલી નહીં હોય એવી તેવા કરારને પ્રસંગે હોનારી કીવા બનનારી વાત તે પરકારના કરાર સાથે બહુ કરીને જોડી રાખવામાં જે વહીવટ કીવા દસતુર ઉપરથી આવતી હોય તેવો હરકોઈ વહીવટ કીવા દશતુર સાબીત કરી શકાય છે. પરંતુ એવી વાત જોડી સાથે રાખવી એ સદરહુ કરારની સ્પષ્ટ સરતોથી પ્રતીકુર્ણ કીવા વીરધ હોયું જોઈએ નહીં.

સરત ૬ ઠી.—કોઈ દસ્તાવેજનું લખાણ હાલની ચાલતી હકીકત સાથે કેવી રીતે સંબંધ રાખે છે. તે બતાવનારી હરકોઈ હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) કાંઈ માલ, કલકતેથી લંડન જનારાં વહાણોમાં છે. તે ઉપર વીમો ઉતાર્યો છે. માલ કોઈ અમુક વાહાણમાં ચઢાવ્યો છે તે વાહાણ ગુમ થયું સદરહુ અમુક વાહાણ પાલીસીમાંથી મુખ જુબાની બાતલ કર્યું હતું. એ હકીકત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(બ.) અ લખાણ કરીને તેમાં કાંઈ સરત શીવાય કબ્જા કરે છે કે મારે રૂપીઆ ૧૦૦૦ બ ને તારીખ ૧ લી મારચ સન ૧૮૭૩ ને રોજ આપવા તેજ વખતે એવો મુખજુબાની કરાર કરવામાં આવ્યો હતો, કે સદરહુ રૂપીઆ તારીખ ૩૧ મી મારચ સુધી આપવા નહીં. એ હકીકત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(ક.) “રામપોરનું ચાલિનું ઘરોટ” એ નામની મીલકત ખતથી વેચવામાં આવી, તે ખતમાં સદરહુ વેચેલી મીલકતનો નકશો કાઢેલો છે. સદરહુ નકશામાં દાખલ નહીં થયેલી જમીન મીલકત મજકુરનો ભાગ છે. એવું હમેશ ગણાતું હતું. તથા તે જમીન સદરહુ ખતથી વેચાઈ કરવાનો ધરિદો હતો. એ વાત સાબીત કરી શકાતી નથી.

(ડ.) અ એ બ ની સાથે એવા એક લખેલો ફરાર કીલો છે કે અ એ કાંઈ અમુક સરતે બ ની માલકીની ખાણ કઢાવી. એ ખાણની કીમત બાબત બ એ કાંઈ ખોટી સમજાવતી કરવા ઉપરથી અ ને એ પરમાણે કરવાની મરજી થઈ હતી, એ હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

(ઈ.) કોઈ ફરારનામાં લખેલું મુકરર કામ કરાવવાને સારૂ અ બ ના ઉપર દાવો માંડે છે અને એવી પણ અરજ ગુજારે છે કે સદરહુ ફરારનામાં લખેલી વાતોમાંથી એક વાત બાબત તે ફરારનામું ફરસત કરવું જોઈએ કારણ કે તે વાત તેમાં ચુક્યો લખાયેલી છે અ એવું સાબીત કરવાને મુખત્યાર છે કે એવી ચુક થઈ છે કે તે ઉપરથી ફરાર મજકુર ફરસત કરવાનો કાયદાથી પોતાનો હક છે.

(ફ.) અ એ કાગળ લખીને બ ની પાસે કાંઈ માલ મંગાવ્યો છે કાગળમાં પદશી ક્યારે આપવા તે બાબત કાંઈ લખ્યું નથી અને માલ આપ્યો તે અ એ કબુલ કરીને રાખ્યો બ એ અ ના ઉપર પ્રથમ સારૂ દાવો માંડ્યો અ એવું બતાવવાને મુખત્યાર છે કે સદરહુ માલ કેટલો એક મુદત મુખી ઉધાર આપ્યો છે અને તે મુદત હજી વીતી ગઈ નથી.

(ગ.) અ બ ને એક ઘોડો વેચે છે અને મુખજીવાની તેની ખાતરી સારૂ કહે છે કે એ ઘોડો મજબુત છે બાદ અ બ ને એક કાગળ આપે છે તેમાં એવા શબ્દો લખેલા છે કે અ ની પાસે રૂપીઆ ૫૦૦ સારૂ એક ઘોડો ખરીદ કર્યો. અ એ મુખજીવાની ખાતરી કરી આપી તે વાત સાબીત કરવાને બ મુખત્યાર છે.

(હ.) બ ની પાસેથી અ કાંઈ મુકામની જગ્યા બાડે રાખે છે અને બ ના હાથમાં એક ચોડી આપે છે. તેમાં એવું લખ્યું છે કે ઝોરડાઓ દર મહીને રૂપીઆ ૨૦૦ સારૂ અ એવું સાબીત કરવાને મુખત્યાર છે કે એ સરતોમાં થોડાએક ખાતાનો પણ સમાવેશ થાય છે એવા મુખ જીવાની કરાર થયેલો છે.

અ એ બ ની પાસેથી મુકામની જગ્યા એક વરસ દહાડાને સારૂ કીરાએ રાખી, ને બેહુની વચમાં અટરનીએ કરી આપેલો નીચમ પુરવઠ સ્ટાંપ લગાવેલો એક કરાર થયો એ કરારમાં ખાતા વીંચે કાંઈ લખાણ નથી ખાતાનો સમાવેશ મુખ જીવાનીથી સદરહુ સરતોમાં કીલો હતો એ સાબીત કરવા અ મુખત્યાર નથી.

(આઈ.) અ નું બ ની પાસે કાંઈ માગણું છે તેની પેહિંચ આગળથી મોકલીને અ બ ની પાસે રૂપીઆ મંગાવે છે બ પેહિંચ રાખી લઈને રૂપીઆ મોકલતો નથી એ રૂપીઆની ફરીવાદી ગઈ તેમાં સદરહુ હકીકત સાબીત કરવાને અ મુખત્યાર છે.

(જ.) અ અને બ ની વચે એક લખેલો ફરાર થયો તેનો અમલ કોઈ અમુક બીના બને ત્યારે થવાનો છે લખાણ મજકુર બ ની પાસે રહ્યું અ ના ઉપર બ એ તેના ઉપરથી દાવો માંડ્યો જે હકીકતને લીધે લખાણ મજકુર આપવામાં આવ્યું હતું તે હકીકત સાબીત કરવાને અ મુખત્યાર છે.

ટીકા—લખાણનો મજકુર રદ કરવાને તેમાં ફેરફાર કરવાને તેમાં ઉમેરવાને અથવા કમી કરવાને મુખ્યજુમાની પુરાવો તે લખાણના પક્ષકારો અથવા તેમના હીત પ્રતિનિધીઓએ આપી શક્યા નથી દસ્તાવેજનો મજકુર બદલાય એવા સમકાલીન કરારનો પુરાવો બીજા શખ્સો આપી શકે છે. (૯૯ મી કલમ જુઓ.) પણ આવા શખ્સોને દસ્તાવેજ રદ કરવાનો અગર તેમાં વધારો અગર ઘટારો કરવાનો પુરાવો આપી શકે કે નહીં? જો ૯૯ મી કલમ આકટમાં નહોતો તો બેશક આવા પુરાવો આપી શકાત. કેમકે ૯૨ મી કલમથી ફક્ત પક્ષકાર હત્યાદીને જ બાધ છે પણ ૯૯ મી કલમમાં ફક્ત ફેરફાર કરવાને એ શબ્દો લખ્યા છે તેથી બીજા બાબત બીજા પુરાવો આપી શકાય નહીં. એમ લાગે છે.

કરાર હેઠળ રદ બાતલ છે અથવા ખોટો દસ્તાવેજ બનાવ્યાથી અગર કપટના કારણથી અગર કરારનો વિષય કાયદા વિરુદ્ધ છે અગર દસ્તાવેજ બરાબર થયો નથી અને તે આપવામાં આવ્યો નથી તે બતાવવા સારું અગર જખરજસ્તોથી દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો હતો અગર સગીરપણું અથવા બીજા કાયદા બંધનથી પક્ષકાર તે કરાર કરવાને બાયક નહોતો તે કારણ બતાવવાને મુખ્યજુમાની પુરાવો દાખલ કરવામાં આવે છે તેથી આ નિયમનો ભંગ થતો નથી.

તેમજ દસ્તાવેજ કરવાનો અવેજ (કારણ) નહોતું અથવા હતું તો તે હવે નીચેક થયું છે તે પણ મુખ્યજુમાની પુરાવથી બતાવી શકાય. તેમ દસ્તાવેજમાં અવેજ (કનસીકરેશન) ન જણાવ્યો હોય તો તે બતાવવાને મુખ્યજુમાની પુરાવો લઈ શકાય છે.

જો દેખીતો વેચાણનો દસ્તાવેજ છે પણ તેને ખરેખર જોતાં પક્ષકારોએ ગીસેનો દસ્તાવેજ તરીકે ગણવાનું ધાર્યું હતું તે બતાવવાને સારું મુખ્યજુમાની પુરાવો લઈ શકાય એવી મતલબનો મુખ્યજુમાની પુરાવો લઈ શકાય એવા બંગાળના ફેસલા છે. આ બાબત આ કલમથી નફી થઈ ચુકી છે. પણ ૫ વી. રી. સી. ૩. ૧૮ જુઓ.

ગેરકાયદે કૃત્ય હોય તે બાબતમાં કરાર આકટની ૨૩ અને ૨૪ મી કલમો ઈંડીઅન સક્સેશન આકટની ૧૧૪ મી કલમ અને પીનલકોડની ૪૩ મી કલમ જુઓ. તેમજ કરાર આકટની ૧૧-૧૨ અને ૨૫ મી કલમો જુઓ.

૨ જી સરતની સાથે ફ. ગ. અને હ દ્રષ્ટાંતો વાંચવાં જોઈએ.

૩ જી સરત સાથે જ. દ્રષ્ટાંત વાંચો અને આ ચોરણનો અગત્યનો દાખલો ૭ મ. હા. રી. ૧૮૯ માં છે.

સંસય ભરેલા દસ્તાવેજનો અરથ બતાવવાને અથવા તેને ફરસ્ત કરવાને પુરાવો ન લેવા બાબત.

૯૩. જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજની હાજારત ઉપરથી એમ માલમ પડે કે હાજારત મજકુર સંસય ભરેલી અથવા અપુરણુ છે, ત્યારે જો હકીકત ઉપરથી તે હાજારતનો અરથ માલમ પડે અથવા તેની અપુરણુતા પુરી પડે તે હકીકતનો પુરાવો આપી શકાય નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) અ એ લખાણ કરીને એવો કરાર કર્યો કે અ એક ઘોડો બ ને રૂપીઆ ૧૦૦૦ અથવા ૧૫૦૦ સારું વેચવો.

એમાની કહો કીમત આપવાની હતી તે બતાવવાને પુરાવો આપી શકાતો નથી.

(બ) કોઈ ખતમાં ખાત્રી જગાએ રાખી છે તેમાં શું લખવાનો ઇરાદો હતો તે બતાવે એવી હકીકતનો પુરાવો આપી શકાતો નથી.

૯૪. જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી હાજારત રવતઃ રૂપિયા હોય અને જ્યારે તે તે વખતે

તની ચાલુ હકીકતને બરાબર લાગુ પડતી હોય ત્યારે તે હજારત એવી હકીકતને લાગુ પડવાનો ધરાદો નોંહોતો એવું બતાવવાને પુરાવો અપાય નહીં.

દ્રષ્ટાંતો.

અ એ બ ને ખત કરી આપ્યું અને તેમાં એવું લખ્યું કે રામપોરમાંની મહારી વિધા ૧૦૦ ની મીલકત વેચુછું અ ની પાસે રામપોરમાં, વીધા ૧૦૦ ની મીલકત મોજુદ છે, બીજી જગ્યામાંની ઓછાં વર્તાં વિધાની મીલકત વેચવાનો ધરાદો હતો, એ હકીકતનો પુરાવો આપી શકાય નહીં.

ચાલુ હકીકતને સ- | ૯૫. જ્યારે કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી હજારત શ્વતઃસ્પષ્ટ હોય પરંતુ ચાલુ
અર્થ રહી- | હકીકતને સંબંધે તેનો અર્થ યતો ન હોય ત્યારે તે હજારત કોઈ અમુક અ-
ત દસ્તાવેજ સ- | અર્થ રાખીને વાપરેલી હતી, એવું બતાવવાને પુરાવો આપી શકાય છે.
બંધી પુરાવો.

દ્રષ્ટાંતો.

અ એ બ ને પોતાનું કલકતામાંનું ઘર વેચીને ખત લખી આપ્યું.

અ ને કલકતામાં કાંઈ ઘર નોંહોતું પરંતુ એવું માલમ પડે છે કે હાઉસમાં તેનું એક ઘર હતું તે ઘરનો કબજો ખત થયું ત્યારથી બ ની પાસે છે ખત હાઉસવાળા ઘરને સાફ હતું એવું બતાવવાને સદરહુ હકીકત સાબીત કરી શકાય છે.

ફેટલાએક સખ- | ૯૬. જ્યારે હકીકત એવી હોય કે લખેલી હજારત ફેટલાએક શખશો અ-
સોમાંથી માત્ર એ- | થવા પદાર્થોમાંથી ગમે તે હરકોઈ એક સખસ અથવા પદાર્થને લાગુ પાડવાનો
કબજાસનેલા- | ધરાદો હોઈ શકે પરંતુ એક કરતાં વધારે સખશોને અથવા પદાર્થોને લાગુ
ગુ પડી શકે એવી | પડવાનો ધરાદો હોઈ શકે, એમ નથી ત્યારે સદરહુ સખશો અથવા પદાર્થોમાંથી
હજારતના અર્થ | કયા સખસ કીંવા પદાર્થને હજારત મજકુર લાગુ પાડવાનો ધરાદો હતો, એવું
સંબંધી પુરાવો | બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાય છે.
બાબત.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) “અ પોતાનો સફેત ઘોડો” રૂપીઆ ૧૦૦૦ સાફ બ એ વેચવાનો કરાર કરે છે. અ ની પાસે બે સફેત ઘોડા છે એ બે ઘોડામાંથી કયો ઘોડો વેચવાનો ધરાદો હતો તે બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાય છે.

(બ.) અ બ ની સાથે હેદરાબાદ જવાનો કરાર કરે છે. એ હેદરાબાદ સિંધમાંનું દક્ષીણ-માંનું, તે બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાય છે.

હકીકતોના બે સ- | ૯૭. જ્યારે લખેલી હજારત પછકી થોડી એક ચાલુ હકીકતોના એક સ-
મુદાયમાંથી એક- | મુદાયને લાગુ પડતી હોય, અને થોડી એક ચાલુ હકીકતોના બીજા સમુદાય
સમુદાયને એકંદરે | ને લાગુ પડતી હોય પણ તે એકંદરે બેમાંથી એક સમુદાયને બરાબર લાગુ
હજારત લાગુ ન- | પડે નહીં, ત્યારે બેમાંથી કયા સમુદાયને તે લાગુ પાડવાનો ધરાદો હતો, તે
પડે ત્યારે તેમાંના | બતાવવાને સાફ પુરાવો આપી શકાય છે.
એક સમુદાયને
તે લાગુ પડવા
સંબંધી પુરાવો.

દ્રષ્ટાંતો.

અ પોતાની એકસ માંદેની વાઈના કબજામાંની જમીન બ ને વચવાનો કરાર કરે છે. અની એકસમાં જમીન છે, પણ તે વાઈના કબજામાં નથી, અને તેની જમીન વાઈના કબજામાં છે તે એકસમાં નથી. એમાંથી કઈ જમીન વચવાનો તેનો ધરાદો હતો, તે માલમ પડે એવી હકીકતોનો પુરાવો આપી શકાય છે.

નહીં વંચાય એવા અક્ષર વીગરેના અરથ સંબંધીનો પુરાવો. ૯૮. નહીં વંચાય એવા કીંવા સાધારણ રીતે નહીં સમજાય એવા અક્ષરનો અરથ, તથા પરદેશના, તથા વપરાતા બંધ હોના તથા કોઈ અમુક હુનર વીદ્યા કીંવા રોજગારને પ્રસંગેજ માત્ર વપરાતા, તથા કોઈ અમુક જગોએ વપરાતા તથા ગાંમઠી શબ્દો કીંવા વાકીયોનો અરથ, તથા સંક્ષેપે લખેલા લખાણનો અરથ, તથા કોઈ અમુક અરથમાં વાપરેલા શબ્દોનો અરથ એ બતાવવા માટે પુરાવો આપી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંત.

અ નામનાં એક મુરતી કરનાર સખસે કરાર કર્યો કે માહારે માહારી સરવે “મુ.” વચવી અ ની પાસે મુરતી તથા મુરતી કરવાની સામગ્રી બેઠે છે. એમાંથી શું વચવાનો તેમો ધરાદો હતો. એ બતાવવાને પુરાવો આપી શકાય છે.

દસ્તાવેજની સર- ૯૯. જે શખસે કોઈ દસ્તાવેજના પક્ષકાર ન હોય, કીંવા તે પક્ષકારોના હક તોમાં ફેરફાર થાય સંબંધે પ્રતિનિધિ ન હોય, તે સખસો, દસ્તાવેજ મજબૂર થયો તે વખતે એવા એવા કરારનો પુ- બીજો એક કરાર થયો છે કે તેથી દસ્તાવેજ મજબૂરની સરતોમાં ફેરફાર થાય છે, રાવો કોણ આપી શકે છે. એવું બતાવનારી હકીકતોનો પુરાવો આપવાને મુખતીઆર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ તથા બ એ લખેલો કરાર કર્યો કે અ બ ને કંઈ અમુક રૂ વચવું, અને તેના પછી ૩ રૂવાધીન કરેથી આપવા તેજ વખતે તેઓએ એવા મુખજીબાની કરાર કર્યો કે રૂપીઆ મ- જબૂર તરણ મહીના સુધી અ ની પાસે ઉધાર રહેવા દેવા. અ અને બ ની વચે ચાલતા કામને પ્રસંગે એ વાતનો પુરાવો આપી શકાતો નથી, પરંતુ તેથી કે ને કાંઈ નફો નુકશાન થવું હોય તો, તે સદરહુ વાતનો પુરાવો આપી શકે છે.

હીંદુસ્તાનના વા- ૧૦૦. અત્યુપત્તનો અરથ કરવા બાબત હીંદુસ્તાનના વારસા બાબતના આ- રસા બાબતના કટ (સને ૧૮૬૫ના ૧૦ મા) માં જે નીયમો આપેલા છે તેમાં આ બાબતથી આકટમાં મરતી કાંઈ કમ જાદે થયું સમજવું નહીં. યુપત્ત સંબંધી લખેલા નીયમોમાં કાંઈ ફેરફાર થયો નથી.

ટીકા—મૃત્યુપત્તનો અર્થ કરવા બાબતમાં ઈંગ્લીઅન સક્સેસન આકટની ૬૧થી૯૮મી કલમો જુઓ. ઈંગ્લીઅન લેજિસ્લેશન કાયદાનું અર્થગ્રહણ કરતો વખતે જનરલકલો જીઝ આકટ એટલે સને ૧૮૬૮ નો ૧ આકટ પણ જોવો જોઈએ.

ઝાહેર દસ્તાવેજોની સહીવાળી નકલો વીથે પુરાવાના કાયદામાં ઠરાવ છે પણ કેટલીક વખતે એવી હકીકત બને કે અસલ દસ્તાવેજ જોવા એ જરૂરનું અથવા વધારે સારું હોય. દીવાની કાયદાની ૧૩૭ મી કલમ પ્રમાણે અસલ દસ્તાવેજ જોવા સારું કોર્ટ મંજૂર શકે છે. અશ્વત્થ દસ્તાવેજ મંગાવવાની અરજીની પુષ્ટીમાં અરજદારનું અથવા તેના વકીલનું આફીડેવિટ હોવું જોઈએ. ફોજદારી કાયદાની ૪૩૭ મી કલમ પ્રમાણે દસ્તાવેજો રજુ કરાવવાની સત્તા છે. પણ દીવાની કાયદાની ૧૩૭ મી કલમ જેવી ફોજદારી કાયદામાં કલમ નથી કેમકે ૪૩૭ મી કલમ ઝાહેર દસ્તાવેજોને લાગુ પડે છે કે નહીં તે શક પડતું છે.

કેટલાક દસ્તાવેજો રજુ કરાવવા જોઈએ. તે બાબતમાં સન ૧૮૭૭ નો ૩ જો આક્ટ જુઓ. જે દસ્તાવેજો રજુ કરાવવા જોઈએ પણ કરાવેલા નથી તે પુરાવામાં લઈ શકાય નહીં અને ૯૧ મી કલમથી સુખજીવાની પુરાવો પણ તે દસ્તાવેજોના મળકુરનો લઈ શકાય નહીં. જે દસ્તાવેજ રજુ થયો નથી પણ જે દસ્તાવેજ રજુ કરાવવાની જરૂર છે તે દસ્તાવેજો આસપાસની બીના સાબીત કરવા સારું વાપરી શકાય છે જે વાત સાબીત કરવાસારું દસ્તાવેજ પુરાવામાં વાપરવાની જરૂર છે તે વાત કબુલ કરવામાં આવે તો જે દસ્તાવેજ રજુ થયો જોઈએ પણ થયો નથી તેથી તે કામના ફેસલા ઉપર અસર થતી નથી. જ્યારે દસ્તાવેજ પુરાવામાં દાખલ કરવાની કોશીશ હોય ત્યારે રજીસ્ટ્રેશનનો સ્વાલ અગત્યનો થઈ પડે છે. પણ દસ્તાવેજ દાખલ થયો હોય અને તે કરી આપ્યાની વાત કબુલ કરવામાં આવે તો પછી રજીસ્ટ્રેશનની ગરજ સારું કે નહીં તે શક પડતું છે.

ભાગ ૩ જો.

પુરાવો ગુજારવા તથા તેના પરીણામ બાબત.

બાબ ૭ મો.—સાબીતીના બોજ વીશે.

સાબીતીનો બોજ. | ૧૦૧. કોઈ હકીકત છે એવું જાહેર કરીને, તે હકીકતના ઉપર આધાર રાખનાર કોઈ કાયદેશરે હક કીવા બવાબદારી બાબત જે સખસ કોર્ટ પાસે ઠરાવ કરાવવાની ઈછા બતાવતો હોય તે સખસે તે હકીકત છે એવું સાબીત કરવું જોઈએ.

હરકોઈ હકીકત છે એવું સાબીત કરવાના જ્યારે કોઈ સખસની ફરજ હોય ત્યારે તે સખસના ઉપર સાબીતાનો બોજ છે એવું કહેવામાં આવે છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) જ એ કોઈ ગુનોહ કીધો છે એવું કહીને અ કોઈ કોર્ટને ઈછા બતાવે છે કે તે ગુનાહ વારને અ ને શીક્ષા કરવા વીથેનો ઠરાવ કરો.

અ એ સાબીત કરી આપવું જોઈએ કે જ એ ગુનોહ મળકુર કર્યો છે.

(બ.) કોઈ હકીકત છે એવું જાહેર કરીને અ કોઈ કોર્ટ પાસે એવી દાદ માગે છે કે તે હકીકતને બીધે જ ના કબજામાંની અમુક જમીન ઉપર પોતાનો હક છે એવો ઠરાવ કરો અ હકીકત મળકુર ખરી નથી એવો ઇનકાર કરે છે.

સદરહુ હકીકત છે એવું અ એ સાબીત કરવું જોઈએ.

સાંખીતીનો બોળે | ૧૧૦૨. કોઈ દાવામાં અથવા કામમાં બેમાંથી એક પક્ષના તરફથી બીલ-
કોના ઉપર છે. કુલ પુરાવો ગુજારવામાં ન આવે તો ને સખસની દાર થાય, તે સખસના
ઉપર સાંખીતીનો બોળે છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ કોઈ જમીનને માટે બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડે છે એ જમીન બ ના કબજામાં
છે; પણ અ ના જહેર કરવા પ્રમાણે બ નો બાપ કે અત્યુપત્ત કરી ગયો, તેમાં જમાન મજકુર
પોતાને એટલે અ ને આપેલી છે.

બેઉમાંથી એક પક્ષકારના તરફથી કોઈ પુરાવો ગુજારવામાં ન આવે તો, જમીન મજકુર
બ ના કબજામાં રાખવાનો બ નો હક છે.

સખખ સાંખીતીનો બોળે અ ના ઉપર છે.

(બ) કોઈ ખત ઉપર લેહેણાં થયલા રૂપીઆને સાર અ બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડે છે.

ખત થયલી વાતનો અંગીકાર કરવામાં આવ્યો છે; પણ બ કહે છે કે તે તે દગાથી મળવેલું
છે અ એ દગાનો ઇનકાર કરે છે.

બેઉમાંથી એક પક્ષકારના તરફથી પુરાવો આપવામાં ન આવે તો અ જીતે કારણ કે ખત
થયું એ વાતની તકરાર નથી અને દગો સાંખીત થયો નથી.

સખખ સાંખીતીનો બોળે બ ના ઉપર છે,

ટીકા—આ કલમનાં કેટલાંક દ્રષ્ટાંત ચુક્યા ફેસલા ઉપરથી આપીએ છીએ.

વાદીએ ખતની રકમ દાવો કર્યો અને તે ખતમાં કસીડેશન આપ્યાનું લખેલું હતું અને
પ્રતિવાદી ખત લખી આપ્યાનું કબુલ કરે છે પણ કસીડેશન પોહોઆનું નાકબુલ કરે તો ખતમાં
કસીડેશન આપ્યાનું લખ્યું છે તે ખોટું છે તે સાંખીત કરવાનો બોળે પ્રતિવાદીને શીર છે. ૪
બ. લો. રી. ૫૬, ૩ મું. ઇ. અપીલસ. ૩૪૭. ૧૨ મું. ઇ. અપીલસ. ૨૭૫. ૧૬. વી. રી. ૧૪૬.

બ્યારે હોંફ કુટુંબ અસલ અવિભક્ત હતું એમ ખતાવવામાં અગર કબુલ કરવામાં આવેતો
તે કુટુંબ અવિભક્ત હતું અને વડીલોપાર્જીત મીલકત હજી સુધી પણ વગર વેચાયત્રી છે એમ
અનુમાન થાય છે. અને આ સાફ સ્થાપીત થયેલું અનુમાન કુટુંબ વિભક્ત છે અને કુટુંબની મીલકત
બાગ પાડી વહેંચી લીધી છે એમ સાંખીત કરવાથી રદ કરાય છે. આ સાંખીત કરવાનો બોળે
ને પક્ષકાર કહેતો હોય તેને માથે છે. ૧૧ મું. ઇ. અ. ૩૮૦; ૧૩ મું. ઇ. અ. ૧૮૧. ૧૦ મું.
ઇ. અ. ૪૦૩. ૬ મું. ઇ. અપી. ૫૩૬. ૨૪ વી. રી. ૩૬૫.

બ્યાં સુધી હોંફ કુટુંબ અવિભક્ત હોય ત્યાં સુધી એક બાંગીઆએ મળવેલી મીલકતસુધાં
બધા કુટુંબની મીલકત અવિભક્ત કુટુંબની મીલકત છે એમ અનુમાન થાય છે તેથી ને સખસ
સ્વોપાર્જીત મીલકત તરીકે તેનો કોઇપણ બાગ ઉપર હક રાખતો હોય તો તે સાંખીત કરવાનો બો-
ળે તેને માથે છે. ૧૩ મું. ઇ. અપીલસ. ૩૩૩. ૧૦ વી. રી. સી. ૩૨૮.

બ્યારે હોંફ વીધવા મીલકત ગીરો મુકે છે અગર વેચે તો ને કાર્ય સાર હોંફ વીધવાને મીલ-
કત વેચવાનો અગર ગીરો મુકવાનો અધિકાર છે તે કાર્ય સાર તે વેચી અગર ગીરો મુકી હતો
એમ ખરીદદારે સાંખીત કરી આપવું જોઇએ ૧૧ મું. ઇ. અ. ૬૧૬. ૮ મું. ઇ. અ. ૫૨૬.

તેમજ સગારની મીઠકતના વહીવટ કરનારની સત્તાપણ નીચમીત છે.

તેમજ જે સખસ એમ કહેતો હોય કે અમુક જમીનદારી બાગ પાડી શકાય નહી તેવું રાજ્ય છે તો તે સાબીત કરવાનો બોળે તેને માથે છે. ૧૧ મુ. ઈ. અ. ૩૪૬.

સાધારણ જે કાયદો ચાલતો હોય તેથી જુદી કુટુંબના રીવાજ ઉપર અમુક સખસ આધાર રાખતો હોય, તો તે સાબીત કરવાનું તેને માથે છે. ૨૦ વી. રી. ૩૪૭. ૧૨ મુ. હા. રી. ૨૦૬. ૧૯ વી. રી. ૨૧૧. ૨૩૯.

ફલાણીહકીકતની સાબીતીના બોળ વીશે. ૧૦૩. કોઈ ફલાણી હકીકત છે એમ કોરટ માને એવું જે સખસ ધણતો હોય તે સખસના ઉપર તે હકીકતની સાબીતીનો બોળે છે, પરંતુ એવી હકીકત

વીશે કોઈ અમુક સખસેજ સાબીતી કરવી એવું કોઈ કાયદામાં ફરમાવ્યું હોય તો તે કાયદામાં ફરમાવ્યા પરમાણે કરવું.

દ્રષ્ટાંત.

(અ) અ બ ના જાપર ચોરીને માટે ફાજદારીમાં ફદીઆદ માંડે છે બ એ ચોરીની વાત ક આગળ કબુલ કીધી હતીએમ કોરટ માને એવું અ ધણે છે, તો સદરહુ કબુલતની વાત અ એ સાબીત કરવી નોંધએ.

તકરારો વખતે બબીજી જગોએ હતો એમ કોરટ માને એવું બ ધણે છે તો તે વાત તેણે સાબીત કરવી નોંધએ.

ટીકા—અમુક હકીકત સાબીત કરવાનો બોળે—મીલકત બીનામીદારના નામથી ખરીદ કરવામાં આવી છે, અને માલકીના ખાસ ચિન્હો તેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યાં છે, અને તે મીલકતના ખરેખરા માલિકને એ બીનામીદારથી થએલા વેચાણના પરીણામથી મોકળા થવું છે તો તેના ઉપર નાચે પ્રમાણે બતાવવાનો બોળે રહે છે (૧ સદરહુ વેચાણ પોતાની સંમતી વગર કરવામાં આવ્યું છે અને ૨) ખરીદદારે એ વાત જાણ્યા છતાં મીલકત રાખી છે. ૧૬ વી. રી. સી. ૩. ૧૮૫

જ્યાં કોઈ સખસની જાત ઉપર હુકમનામું બજાવવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હોય ત્યાં પોતાની પાસે કાંઈ મીલકત નથી એવું બતાવવાનો બોળે દણદાર ઉપર છે. પણ દણદારને કેદમાં મોકલવાથી કાંઈક લેહેણું વસુલ થશે એમ બતાવવાનો લેહેણુદારને માથે બોળે નથી. ૮ એ. સી. રી. ૨૫૫

ધમકી દેધને તથા સાચુ જુદુ બતાવી દગલબાજીથી ધરમજે ફડચો કરાવ્યો છે એવું બતાવવાનો બોળ જે લોકો તેમણે કરેલા દસતાવેજ કાયદેસર રીતે થયો નથી એમ કહેતા હોય તેમના ઉપર નંખાય છે. ૨. મુ. ઈ. અ. ૧૮૧

પુરાવો લેવા યોગ યાય તેને સાદ ને હકીકત સાબીત કરવાની જરૂર હોય તે હકીકત સાબીત કરવાના બોળ ને સખસ એવા પુરાવો આપવાને ધણતો હોય તે સખસના ઉપર છે. ૧૦૪. કોઈ હકીકતનો પુરાવો કોઈ સખસ આપી શકે તેને સાદ પરથમ કાંઈ બીજી હકીકત સાબીત કરવાની જરૂર હોય તો તે હકીકત સાબીત કરવાનો બોળ ને સખસ એવા પુરાવો આપવાને ધણતો હોય તે સખસના ઉપર છે. ૧૦૪. કોઈ હકીકતનો પુરાવો કોઈ સખસ આપી શકે તેને સાદ પરથમ કાંઈ બીજી હકીકત સાબીત કરવાની જરૂર હોય તો તે હકીકત સાબીત કરવાનો બોળ ને સખસ એવા પુરાવો આપવાને ધણતો હોય તે સખસના ઉપર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ એ મરતી વખતે કાંઈ ઈકરાર કર્યો એ હકીકત સાબીત કરવાને અ ઈછે છે. બી મરી ગયો એ હકીકત અ એ સાબીત કરવી નોઈએ.

(બ.) કોઈ ખોવાઈ ગયેલા દસ્તાવેજની મજકુર કાયમ પુરાવાથી સાબીત કરવાને અ ઈછે છે દસ્તાવેજ મજકુર ખોવાઈ ગયો એ હકીકત અ એ સાબીત કરવી નોઈએ.

તોહમતવાળાનાકા મનો સમાવેશ અપવાદમાં થા- યછે એવું સાબે- ત કરવાના બોળ ખાખત.	૧૦૫. જ્યારે કોઈ સખસના ઉપર કાંઈ યુનાહનું તોહમત હોય ત્યારે જે કેફી- યત ઊપરથી તે કામનો સમાવેશ હીફ્ટ્યાનના જ્ઞાજદારી કાયદા માહેના સાધા- રણ અપવાદોમાંના કોઈ એક સાધારણ અપવાદમાં અથવા સદરહુ કાયદાના હરકોઈ બીજા ભાગમાં લખેલા કીવા યુના મજકુરનું જલ્લાજુ જે કાયદામાં લખુ
--	--

હોય તે કાયદામાં લખેલા કોઈ વીશેષ અપવાદ કીવા સરતમાં થતો હોય તો તે કેફીયત છે એવું સાબીત કરવાનો બોળે સદરહુ તોહમતવાળા સખસના ઉપર છે અને કોરટે એવું અનુમાન કરવું કે સદરહુ કેફીયત નથી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ ના ઉપર ખુનનું તોહમત છે તે જાહેર કરેછે કે દીવાનગીના સખૂખથી સદરહુ કામ કેવો રીતનું હતું તે હું જાણતો નહોતો.

સાબીતીનો બોળે અ ના ઉપર છે.

(બ.) અ ના ઉપર ખુનનું તોહમત છે તે જાહેર કરેછે કે બારે તથા આકશમીક કોષ ઉતપન થવાથી માહારી માહરો જીવ વશ રાખવાની શક્તી ગાઇ હતી.

સાબીતીનો બોળે અ ના ઉપર છે.

(ક.) જ્ઞાજદારી કાયદાની કલમ ૩૨૫ મી માં ફરમાવ્યું છે કે ૩૩૫ મી કલમમાં લખેલી ખાખત શીવાય બીજી કોઈ પણ ખાખતમાં જે સખસ ખુધી પુરવક મહા બ્યયા કરે તે સખસ અમુક શીક્ષાને પાત્ર છે.

અ ના ઉપર કલમ ૩૨૫ મુજબ ખુધી પુરવક મહાબ્યયા કરવાનું તોહમત છે.

જે કેફીયત ઉપરથી સદરહુ કામનો સમાવેશ કલમ ૩૩૫ મીમાં થાય તે કેફીયત સાબીત કરવાનો બોળે અ ના ઉપર છે.

વિશેષ કરીને હ- કીકત જાણ્યામાં હોય તે હકીકતથી બેતકરવાનોબોળે	૧૦૬. જ્યારે હરકોઈ હકીકત વિશેષ કરીને કોઈ એક સખસના જાણ્યામાં હોય ત્યારે તે હકીકત સાબીત કરવાનો બોળે તે સખસના ઉપર છે.
---	--

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) કોઈ સખસે કાંઈ કામ કર્યું તે કામની કેફીયત તથા સ્વરૂપ ઉપરથી જે હરાદાથી કીધાનું અનુમાન થાય તે હરાદા શીવાય બીજા હરાદેથી કીધું હોય તો તે બોળે હરાદો સાબીત કરવાની જવાબદારી તે સખસના ઉપર છે.

(બ.) લોહાની સડક મારગે ટીકટ વગર જવાનું અ ના ઉપર તોહમતછે તેની પાસે ટીકટ

હતી એ સાબીતી કરવાની જવાબદારી તેના ઉપર છે.

વીસ વરસ ઉપર
કોઈ માણસ હ-
યાત હોવાનું જ
ણામાં હોય તે
માણસ મરણ
પામ્યાની વાત
સાબીત કરવાનો
બોળો.

૧૦૭. અમુક માણસ હયાત છે કે મરણ પામ્યો છે એવી તકરાર પડે, અને એવું માલમ પડે કે ત્રીસ વરસના દરમયાનમાં તે માણસ હયાત હતો ત્યારે તે માણસ મરણ પામ્યો છે, એવું સાબીત કરવાનો બોળો મરણ પામ્યો છે એમ કહેનાર સખસના ઉપર છે.

સાત વરસ થયા
ખપર અંતર-
સાંભળી હોય
એવા સખસ-
યાત છે એ વાત
સાબીત કરવા-
નો બોળો.

૧૦૮. પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે અમુક માણસ હયાત છે કે ગુજરી ગયો છે એવી તકરાર પડે, અને એવું સાબીત થાય કે તે માણસ હયાત હોત તો જે સખસોને તેની ખપર અંતર સ્વભાવીકપણે આવી હોત તે સખસોએ સાત વરસ થયાં તે માણસની ખપર અંતર કાંઈ સાંભળી નથી ત્યારે માણસ મજબૂર હયાત છે એ વાત સાબીત કરવાની જવાબદારી તે હયાત છે એમ કહેનાર સખસના ઉપર છે.

ટીકા—હીંદુ તથા મેહોમિડનજામાં મોત થયાના અનુમાનો—જે સખસની ૧૨ વરસ સુધી, અ. થવા બનારસમાં ૧૫ વરસ સુધી કુંઠ કુંઠ ખપર અંતર સાંભળવામાં ન આવી હોય તે સખસનું મોત થયાનું હીંદુલા અનુમાન કરે છે. મેહોમિડનજામાં ખોવાએલો સખસ મરી ગયો એવું તેના જનમની તારીખથી નેત્રુ વરસ પછી અનુમાન થાય છે, પછી ગમે તો તે પાંચ વરસ ઉપર દીકામાં આવ્યો હોય તેની ચીંતા નહીં.

વખત ગત થવાથી મોતના અનુમાન વીથિ—ઈંડીયન લા રીપોર્ટસ (અલાહબાદ) વા. ૧—પા. ૫૩ પરમેશ્વરરાય વિ. ખીશિશરસીંધના કામમાં મહાત્મત સલીગરામની માલ મીલકતના જાકીરાયની પછીના ઉત્તરાધિકારવાળાઓએ તેમના ઉત્તરાધિકારને નુકશાન પોચાડતા સલીગરાયની માલ મીલકત સલીગરાયની વીધવાએ બોળને લખી આપેલી તે લખાણ ૨૬ કરવાને ફરીઆદ કરી જાકીરાયના ૮—૯ વરસથી કાંઈ ખપર અંતર આવી નહોતી. અને તે હયાત છે તેની પણ કાંઈ સાબીતી નહોતી. અલાહબાદ હાઈકોર્ટની ફુલબેએ ઠરાવ કર્યો કે જે કે સદરહુ માલ મીલકતનો વહીવટ કરવાના કારણસર જ્યારે કોઈ સખસ માલમ ન પડતો હોય અને ગુજરી ન ગયો હોય ત્યારે ફરમાવેલો વારસા બાબતનો હીંદુલા કોર્ટને લાગુ કરવો પડે તો પણ આ ફરીઆદના કારણસર આ કલમ મુજબ સખસ મજબૂર ગુજરી ગયાનું અનુમાન થઈ શકે છે. જ્યાં કાંઈ સખસ જેને વીથિ શાત વરસથી તેની ખપર અંતર નહીં મળવાથી તે ગુજરી ગયાનું અનુમાન કરવામાં આવ્યું હોય તે સખસ જતો રહ્યા પછી સાત વરસની અંદર ગુજરી જનાર કોઈ સખસના મૃત્યુ પત્રથી તે કૃત્રિમદાયક હોય તો આ મૃત્યુપત્રની રૂએની બાકી રહેલી મીલકતના વારસના વિરુદ્ધ મૃત્યુપત્ર કરનારની પછી સખસ મજબૂર જીવતો હતો એવું સાબીત કરવાનો બોળો તે સખસના વારસ વકીલ ઉપર છે. હુદય ટરેટસના કામમાં રીપોર્ટસ ઇકવીટી વા. ૧૧—પા. ૨૩૬.

કોઈ સખસ પંત્યા
જો કીવા ગણો-
તીએ કીવા મુ-
નીમ છે તે બા-
બત સાબીતી
કરવાનો બોળો.

૧૦૯. અમુક સખસ પંત્યા બાગીઆ છે કીવા માલીક અને ગણોતીયા અથવા બાકુત છે કીવા મુખ્ય અને આડતીઆ છે એવી તકરાર પડે, અને એવું ખતાવવામાં આવ્યું હોય કે સદરહુ જેના તે સંબંધ તે સખસો કામ ચલાવતા આવ્યા છે ત્યારે સંબંધ મજબૂર નથી, કીવા, તુરબો છે એ વાત સાબીત કરવાનો બોળો એ પ્રમાણે કહેનાર સખસના ઉપર છે.

ટીકા—સહીઆરિ વીથિ કરાર આકટની ૨૪૬-૨૬૯ કલમો જુઓ.

એન્ટ અને પ્રીન્સીપલના સંબંધ આપતમાં ૧૮૨-૨૩૮ કલમો જુઓ.

મંજૂરી વીથિ સા-
બેતી કરવાનો
બોલો.

૧૧૦. કોઈ પત્રારથ કોઈ સંખસના કમળમાં છે એવું બતાવવામાં આવે તો તે સંખસ તે પત્રારથનો માલિક છે કે નહીં એવી તકરાર પડે તારે સદરહુ સંખ

સ માલિક નથી એ વાત સાબીત કરવાનો બોલો તે માલિક નથી એમ કેહેનાર સંખસવા ઉપર છે.

ટીકા—જે મીલકત પોતાના કમળમાં હોય તેના સાધારણ રીતે માણસો માલિક હોય છે અને તેથી કમળે એ માલિક પણાનો અનુમાનીક પુરાવો છે. આ નિયમ સ્થાવર તથા ગંગમ મીલકતને લાગુ પડે છે. એક સંખસનો સ્થાવર મીલકતનો કમળે છોડાવી પોતે કમળે મેળવવા જે વાદી હમ્મતો હોય તેણે પોતાના હકના બળથી તે પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. પ્રતિવાદી શા હકથી કમળે ધારણ કરે છે તે બતાવવાની પ્રથમ તેને જરૂર પાડવી નહીં. આ નીયમ આપત ૧૦ મુ. ૬. અપીલસ ૫૨૮, ૪ મુ. ૬. અપીલસ ૨૩૩, ૧૨ મુ. ૬. અપીલસ ૧૪, ૧૦ મુ. ૬. અપીલસ ૧૫૧ ૬. લો. રી. ૧ અગ્રા. ૧૪૪. ૧૬ વી. રી. ૧૪૦, ૨૦ વી. રી. ૨૫ જુઓ.

પણ જ્યારે બળથી અથવા દગાથી કમળે મેળવ્યો હોય ત્યારે આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. સામાવાળા ઉપર પુરાવનો બોલો પડે તેટલા માટે કોઈ પણ સંખસને તેના અપરંતનો લાભ લેવા દેવામાં આવે નહીં. તેથી જે વાદી એમ બતાવી શકે કે તેનો પોતાનો કમળે હતો અને કાયદાના યોગ્ય કમથી નહીં પણ બીજી રીતે પ્રતિવાદીએ તેનો કમળે છોડાવ્યો છે તો પુરાવાનો બોલો પ્રતિવાદીને શીર જાય છે. ૭ વી. રી. સી. ૩૧૪૪. ૯ વી. રી. સી. ૩૭૧, ૪૧૨ વી. રી. સી. ૩. ૪૭૨.

આ કલમના સંબંધમાં વિશેષ જ્ઞાપના કાયદાની ૯મી કલમ જુઓ. ૯ એ આકટની નવમી કલમ પ્રમાણે પ્રતિવાદીને કમળે સોંપવામાં આવ્યો હોય તો પાકા દાવામાં બધો પુસ્તવાનો બોલો વાદીશીર છે. અને જ્યાંસુધી તે પોતાનો હક બતાવે નહીં ત્યાં સુધી કોર્ટે પ્રતિવાદીના હકની તજવીજ પણ કરવી નહીં અને તેનો કમળને હરકત પણ કરવી નહીં. ૭ વી. રી. સી. ૩. ૨૩૦ કમળે છોડવતાં પહેલાં તે પોતાનો બાર વરસનો કમળે સાબીત કરી શકે તો પ્રતિવાદીને તેના કરતાં વધારે હક છે તે બતાવવાનો બોલો પ્રતિવાદીને શીર જાય છે. ૧૦ વી. રી. સી. ૩. ૮૯

પક્ષકારોમાંથી એ-
કના ઉપર બરોસો
રાખવામાં આવતો
હોય તેવા કામમાં
અમુક કાર્ય સુ-
ધધુધી થયું કે
નહીં તેની સાબી
તી વીસે.

૧૧૧. જ્યારે કોઈ કાર્ય થયું હોય અને તે જે પક્ષકારો વચ્ચે થયું હોય તેમાંથી એક પક્ષકારનો સંબંધ બીજા પક્ષકાર સાથે એવા હોય કે તે બીજા પક્ષકારનો કાયદો કરવાની તેની ફરજ હોય તો તે ફરજના સંબંધથી સદરહુ એક સંખસ ઉપર બરોસો રાખવામાં આવતો હોય ત્યારે એવા પક્ષકારની વચ્ચે અમુક કાર્ય સુધધુધી થયું છે કે નહીં એવી તકરાર પડે ત્યારે સદરહુ કાર્યની સુધધુધી સાબીત કરવાનો બોલો જે પક્ષકારના ઉપર સદરહુ પરમાણે બરોસો

રાખવામાં આવતો હોય તેના ઉપર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક અસીલ માંડેલી ફરીઆદના કામમાં એવી તકરાર પડી છે કે અસીલ મળકુરે

પોતાના એક અટરનીને વેચાણ કરેલું તે વેચાણ સુધબુધીથી થયું છે કે નહીં એ કાચના સુધબુધી સામીત કરવાની જવાબદારી સદરહુ અટરનીના ઉપર છે.

(ખ) એક છોકરો હાલ તુરતજ લાયક ઉમરે પોહ્યાંચેલો છે. તેણે પોતાના બાપ ઉપર ફરી-આદ માંડી તે કામમાં છોકરાએ બાપને વેચાણ કરેલું તે સુધ બુધીથી કરેલું કે નહીં તે વાતની તકરાર પડી એ કારીબની સુધ બુધી સામીત કરવાની જવાબદારી સદરહુ છોકરાના બાપ ઉપર છે.

ટીકા:—આ કલમમાં ઠરાવેલો નીચમ એજ પક્ષકારો વચેના કાર્યોમાંજ ફક્ત લાયક છે. આ પ્રમાણે (ચ) એક છોકરે લાયક ઉમરે પોચા પછી પોતાના બાપનાં લેહેણાની બાંધતમાં તેના વાલી ઉપરના દાવામાં સદરહુ વાલીએ કરેલો ફડમો દગા બરેલો હતો એવા સમયથી તે ફડમો રદ કરાતો ફરીઆદ કરી આ કામમાં ઠરાવ કરવામાં આવ્યો કે સંતજસ તથા દગો બતાવવાનો બોળે (ચ) ઉપર છે, અને જો તેની સામીતી ન થાય તો દાવો કાઢી નાખવો જોઈએ. લેકરાજરાય વી. માહતમચંદ મદરાશ ફન્ડુરીમ્લ વા. ૭—પા. ૧૮૯.

એક બાળકની વડિલોપારણતના મીલકતના વહીવટ કરનારે સદરહુ મીલકત ઉપર કરજ કરી તથા ગીરોથી બોળે નાંખ્યો છે આવી બાબતમાં એ વહીવટ કરનારની શુદ્ધ બુધિ સામીત કરવાના બોળ વીશિ કાંઈ સામાન્ય નિયમ ઠરાવી સકાતો નથી. તે નિયમમાં મુકદમાની કેફાયત પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે અને તે કેફાયત પ્રમાણે બોળ વીશિનો નિયમ આવવો જોઈએ. શુદ્ધ બુધિ નાસામિત કરવાનો બોળે હરેક પ્રસંગે એ દરતાવેજ રદ કરાવા માગનાર સખસ ઉપર રહેશે નહીં, બ્યાં કાંઈ ગીરો રાખનાર જે સખસનો અખતિઆર થોડો અને મર્યાદા બાંધેલો તેના જાણવામાં હોય તે સખસે પોતાની તુરફમાં કરેલો બોળે બતાવે ત્યાં જે હકીકતો તે બાળક વારસ કરતાં તેને પોતાને વધારે માત્રમ હોય એમ અનુમાન કહી શકાય તે હકીકતો તે પોતે કહી બતાવી સામીત કરી આપે એમ યોગ્ય રીતે આશા રાખી શકાય; એટલે કે મીલકતની કહેવાતી જરૂરીઆત વીશિ તથા તેણે પોતે તબકાજ કરજ કરવાના હેતુ વીશિ તેને (ગીરો રાખનારને) જે હકીકતો કહી સંબળાવામાં આવી હોય તે હકીકતો. હનુમાન પરસાદ પાંડે વી. મસામત મનીરાજ કુંવરી ૬ મુ. ઇ. અપીલસ ૩૯૧, પા. ૪૧૯, ૨ મુ. હા. કો. રી. ૪૦૭ પણ બાળક અને તેની મીલકતના વહીવટ કરનારની વચેની ફરીઆદમાં શુદ્ધ બુધિ સામીત કરવાનો બોળે હરેક પ્રસંગે આ કલમ મુજબ વહીવટ કરનાર ઉપર રહેશે.

૧૧. મુ.ઈ. અપીલસ ૫૫૧ એ પાને મુનશી બઝલુર રહીમના કામમાં એક મુસલમાન સ્ત્રીએ કેટલીક સ્થાવર અને જંગમ મીલકતની કીમત લેવાનો દાવો પોતાના ધણી ઉપર બાંધ્યો હતો. તે મીલકતમાં કમ્પની નોટો હતી. તે નોટો તે સ્ત્રીની ખાસ મીલકત હતી અને તેનું બ્યાજ લેવાને માટે તેના ધણીના નામના શેરા કરી તેને સોંપવામાં આવી હતી. એમ તેનું કહેવું હતું ધણીનું કહેવું એવું હતું કે તે નોટો તેણે પુરેપુરી કીમત આપી વેચાતી લીધી હતી, તેમાં એમ કંઈ કે આ શેરો અને નોટો આપી છે તે ઉપરાંત કાંઈક વિશેષ ધણીએ સામીત કરવું જોઈએ. અને બંને પક્ષ કારોનો સંમંધ જોતાં તે સામીત કરવાનો બોળે ધણીને માથે છે. તેણે (૧) જે કાર્ય વીશિ તેણે તકરાર ઉઠાવી હતી તે ખરા પ્રકારનું વેચાણ હતું અને (૨) તે નોટોની પુરેપુરી કીમત આપી હતી એ બે વાતો સામીત કરવી જોઈએ. તેજ પ્રમાણે ૧૯ વી. રી. સ્ક. ૩. ૧૫૧માં પણ પુરાવાનો

બોળે ધણીને માથે નાંખવામાં આવ્યો હતો. આ કામમાં પણ મુસલમાન સ્ત્રીએ લગનને લીધે જે મીલકત પોતાના ધણીના કબજામાં ગઈ હતી તે પાછી મેળવવાનો દાવો તે ધણી ઉપર કર્યો હતો. . . . પોતાની તરફથી દાવો ચલાવવાને જે મુખત્યાર એક હીંદુ પડદાનશીન સ્ત્રીએ રાખ્યો હતો તેને બક્ષીશ પત્ર લખી આપ્યું હતું તે બાબતમાં પણ આજ નિયમ લાગુ પાડ્યો હતો. ૭ વી. રી. સી. ૩. ૯૯

લગન સંબંધ જ | ૧૧૨. કોઈ સખસની માનો કોઈ પુરુષ સાથે કાયદેશરે થયેલો લગન સંબંધ રી હોય તે દરમ્યાન જરૂરી હોય તે દરમ્યાનમાં અથવા તે લગન સંબંધ તુટ્યા પછી શખ્સ મજકુર ન કોઈ શખ્સનો જનમ થયો તે વાત શખ્સ મજકુર ૨ કાયદેશરે પુત્ર છે એ વાત નીરણુકારક સાબીતી સમજવી; પરંતુ જે એવું જણાવે કે સદરહુ લગનવાળા સદરહુ સ્ત્રી પુરુષ એ બેઉને એક બીજાનો સમાગમ કોઈ એવે સમયે થયો નથી કે શખ્સ મજકુરની ગરબ ઉતપત્તી થઈ શકે, તો પછી એ પરમાણે સમજવું નહીં.

ટીકા.—આ કલમના સંબંધમાં ૩ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૧૫૦ જુઓ. સ્ત્રી પુરુષનો સમાગમ થયો નથી એમ બતાવી અપાય નહીં ત્યાં મુધી સ્ત્રી છીનાણુ કરતી હતી તે વાત કાયદેશરે હોકડુંછે તેનું અનુમાન તોડવાને બસ નથી. ઈંગ્લેન્ડ કાયદા પ્રમાણે ધણી નામરદ હતો એમ બતાવી અનુમાન રદ કરી શકાય. ઉપલી કલમમાં એવો નિયમ બાગ્યેજ સમાય છે.

મુલક સ્વાધીન કરવા આવ્યો | ૧૧૩. બ્રિટીશ સરકારના મુલકનો કાંઈ ભાગ કોઈ દેશી સંસ્થાને કીવા રાજ કીવા હાકિમને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો છે એવું જાહેરનામું ગેલેટ આવે હોય તેની સાબીતી ઈંડીઆમાં છાપવામાં આવે તો એવા જાહેરનામામાં લખેલી તારાખે એવા મુલક કાયદેશરે રીતે સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો એ વાતનું સદરહુ જાહેરનામું વરણુકારક સાબીતી છે એમ સમજવું.

ટીકા.—આ કલમ ઉપર ૧૦ મુ. હા. રી. અને ઇ. લો. રી. ૧ મુ. ૩૭૨ દામોદર ગોરધનનો ફેસલો જુઓ એ ફેસલામાં આ કલમ બાબત અને હીંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી મંડળીની સત્તા બાબતની ચરચા છે.

તેમાં મુંબાઇની હાઇકોર્ટે ઠરાવ કર્યો કે “રાણી સરકારને જે આકટથી હીંદુસ્તાનનું રાજ શોષવામાં આવ્યું તે આકટ મુજબ સ્ટેટ સેક્ટરીને જે જે સત્તાઓ મળી તે સત્તાઓમાં મુલક સ્વાધીન કરવાની એકે સત્તા તેમને મળી નહોતી.” પારલામેન્ટ અખતીઆરને હરકત પોંચાડતો કોઈપણ કાયદો કરવાની હીંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી સભાને જે કાયદાથી સ્પષ્ટ રીતે મના કરવામાં આવી છે; તે કાયદામાં કોઈ રીતે વાંકટોરોઆ રાણીના ૨૪ મા તથા ૨૫ મા વરસમાં થયેલા હીંદુસ્તાનની કાંઉનસીલના આકટના બાબ ૬૭ થી ફેરફાર કે ઝોંઘું વતુ કરવામાં આવ્યું નથી.” એવું બતાવ્યા પછી હાઇકોર્ટે નાચે પ્રમાણે બોલે છે “એટલા માટે પુરાવાના આકટની કલમ ૧૧૩ નું વાજનનો આધાર (રાજ્યતા) વીશિષ્ઠાધીકારના બંધારણના સવાલ ઉપર છે જે મુલક સ્વાધીન કરવાની ગાદીને એકલીને સત્તા હોય તો કાયદાનો આ ઠરાવ જ્યાં મુધી

તે ના મંજૂર થયો નથી ત્યાં સુધી તે કાયદેગર અને બંધનકારક છે પણ જો બીજા હાથ પર એ સવા પારલામેન્ટના અખતીઆર સાથે બળવી શકાય છે, તો તે ઉપરથી અલખત એવું નીકળે છે કે કાયદા કરનારી સભા તેના અખતીઆર બાહાર ગઇ છે અને કલમ ૧૧૩ માં કરેલો ફરિયાદ અશામ ડરાવ હતો અને તે એવોજ જરો રહેશે" સુલેહના વખતમાં મુલક તોડી નાંખવાની મત લખનો કાયદો હીંદુસ્તાનની કાયદા કરનારી સભા બાંધી સકતી નથી તથા ગાદી તે મંજૂર કરી શકતી નથી કારણ કે, આવા પ્રકારના કાયદાથી નરર પારલામેન્ટના અખતીઆરને તથા ગ્રેટ બીટર્ન અને આયરલાંડના સંયુક્ત રાજ્યના બીન લખેલા કાયદા તથા બંધારણો કે જે ઉપર એ સંયુક્ત રાજ્ય તરફના લોકોના પ્રજા પર્મનો આધાર છે; તે કાયદા તથા બંધારણોને ખલેલ પોહોચા વગર રહેજ નહીં હાથકોરે ડરાબું કે, " પુરાવાના આકટની કલમ ૧૧૩ જે કે નામંજૂર નથી થતી, તો પણ રાણીના રાજના ૨૪ તથા ૨૫ મા વરસમાં થએલા આકટના બાય ૯૭ ની કલમ ૨૪ તેનો ખચાવ થતો નથી" અને એટલા માટે તેમાં ફરમાવ્યા મુજબ ચાલી શકાય નહીં.

કેટલીક હકીકતો | ૧૧૪. કોઈ અમુક કામની હકીકતને સંબંધે કુદરતી બનાવની તથા મનુસયની એવું કોરટ અનુ- વરતાણુકની તથા શરકારી તથા ખાનગી કામકાજની સાધારણ ગતી ઉપર વીઆર માન કરવાને મુ- રાખતા કોઈ હકીકત બનાવો સંબવછે એવું કોરટની નજરમાં આવેતો તે હકી- ખત બનેલોછે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

દ્રષ્ટાંતો.

નીચે પરમાણેના અનુમાન કરવાને કોરટની મુખતીઆરી છે.

(અ) ચોરી થયા પછી થોડી વારે ચોરીનો માલ કોઈ માણસના કબજામાં હોય અને તે માણસ સદરહુ ચોરીનો માલ પોતાના કબજામાં શી રીતે આવ્યો તે ન બતાવી સકે તો માણસ મજકુર ચોરી કરનારછે અથવા તેણે ચોરીનો માલ જાણીને તે લીધોછે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(બ) ગુનાહના કામમાં ગુમેહગારની શાખેતીની જુખાનીને મુખ્ય મુદ્દાની વાતે બીજા પુરાવાથી પુષ્ટિ ન મળે તો તે સાબિતોનું કહેવું બરૂંસો રાખવા યોગ્ય નથી એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(ક) હુંડી સીકારી અથવા તેના ઉપર શેરો થયે તો પછી સારા અવેજ ઉપરથી સીકારી અથવા શેરો થયો એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(ડ) કોઈ પદારથ કીંવા પદારથની સ્થિતિ જોઈ મુદતે સાધારણ રીતે નાશ પામે છે તે મુદતની અંદર કોઈ વખતે તે પદારથ કીંવા પદારથની સ્થિતિ કાયમ હતી એવું સાબિત કરવામાં આવ્યું હોય તો સદરહુ પદારથ કીંવા પદારથની સ્થિતિ અદ્વાપી પરીચંત કાયમ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(ઘ) ધનસાકુના તથા સરકારી કામ નીયમ પુરવક થયાં છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(ઙ) કામકાજની સાધારણ રીતી પરમાણે અમુક કામોમાં થયું છે. એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખતીઆર છે.

(ગ). જે પુરાવેજરજી કરી શકાય એવા છે. પરંતુ તે રજી કર્યો નથી તે પુરાવા રજી થાય તો રજી નહીં કરનાર સખસને પ્રતીકુળ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્યમાર છે.

• (હ) કોઈ માણસને કોઈ સવાલનો જવાબ આપવાની કાયદાથી ફરજ નથી તે સવાલનો તે સખસ જવાબ ન આપે ત્યારે જવાબ આપ્યો હોય તો તે સખસને પરતીકુળ પડશે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્યમાર છે.

(આઈ) કોઈ દસતાવેજ ઉપરથી ફરજ ઉત્પન્ન થતી હોય તેવા દસતાવેજ લખી આપનાર સખસનાં હાથમાં હોય ત્યારે તે ફરજ અદા થઈ છે એવું અનુમાન કરવાને કોરટ મુખ્યતીમાર છે.

પરંતુ કોરટની ફરજ આજતા અમુક કામોમાં સદરહુ વચ્ચનો લાગુ પડે છે કે નહીં તેનો વીચાર કરતી વખતે નીચે બતાવી છે, તેના જેવી હકીકતોના ઉપર પણ કોરટે ધ્યાન રાખવું.

દ્રષ્ટાંત (અ) બાબત—એક નીશાની વાળો રૂપીઆ ચોરીએ ગયો ત્યાર પછી થોડીવારે એક દુકાનદારની પાસે તેના ગજામાં તે રૂપીઆ માનમ પડ્યો હવે તે રૂપીઆ તેની પાસે ફલાણી ફલાણી રીતે આવ્યો એવું તે બતાવી શકતો નથી પરંતુ તેના રોજગારને પ્રસંગે તેની પાસે નીરંતર રૂપીઆ આવ્યા કરે છે.

દ્રષ્ટાંત. (બ) બાબત—કોઈ યંત્ર ગોઠવવાના દરમિયાનમાં કાંઈ ગફલત ભરેલા કામચો એક માણસનું મોત આણાને માટે અ નામના એક ધણીજ સારી પ્રતીષ્ઠા વાળા સખસનું ઉપર મુક દમો ચાલે છે બ નામનો તેનાજ જેવી પ્રતીષ્ઠાનો સખસ પણ સદરહુ પ્રમાણે ગોઠવવામાં સામીજ હતો તે સી હકીકત બની તેનું બરાબર યથાર્થીત વરણન કરે છે, અને પોતાની તથા અ ની એ બેઉની બે ફીકરાઈ કબુલ કરી તેનો ખુલાસો બતાવે છે.

દ્રષ્ટાંત (બ) બાબત—કેટલાએક સખસોએ મળીને એક ગુનોહ કીધો. ગુનેહમારમાંના વણ અ, બ અને કં એ ગુનોહ થયો તેજ જગોએથી પકડાયા, અને તેઓને એક એકથી જુદા રાખ્યા હરએક જણ ગુનાહનો હેવાલ આપે છે તેમાં ડ ને ભિજે છે. એ સરવેના હેવાલોને એક બીજાથી હેવી પુષ્ટી મળે છેકે આગળ તેઓને મસવરત થઈ હોય એ ધણું અસંભવિત લાગે છે.

દ્રષ્ટાંત (ક) બાબત—હુંડી આપનાર અ એ વેપાર રોજગાર કરનાર વાકેફગાર માણસ હતો બ એ કાચી ઉમરનો અગાણ સખસ હતો અને તે કેવળ અ ને વશ હતો.

દ્રષ્ટાંત (ડ) બાબત—એવું સાબીત થયું છે કે એક નદીનો પરવાહ પાંચ વરસ ઉપર અમુક રસતે થઈને હતો. પરંતુ એવું જાણામાં છે કે તારપછી રેલો આવી હતી, અને તેથી રસતો બદલાય.

દ્રષ્ટાંત (ઈ) બાબત—જે ધનસાફનું કામ નીયમ પુરવક છે કે નહીં એવી તકરાર છે, તે કામ દસતુરે કરતાં જુદી તરેહની કેફીયતથી કરવામાં આવ્યું હોય.

દ્રષ્ટાંત (ફ) બાબત—તકરાર એવી પડીછે કે અમુક કાગળ પોહોઆયો કે નહીં. એવું તો સાબીત થયું છે કે તેને ટપાલમાં નાખવામાં આવ્યો હતો; પણ બંડ બખેડાથી હમણે માફક ટપાલ જવામાં અટકાવ થયો હતો.

દ્રષ્ટાંત (ગ) બાબત—એક જુજ કીમતના કરારનામાની રૂએ અ ના ઉપર ફરીઆદી થઈ છે તે કરારનામાને સખંધ રાખે એવા એવા એક દસતાવેજ રજી કરવાને અ નામનો સખસ ના

કહેછે. પણ તે દરતાવેજ રજી કરેથી અ ના કુટુંબની ઇજ્જતને અલેલ થાયછે તથા તેમના મનને દુઃખ થાયછે.

દ્રષ્ટાંત (હ) આપત.—કાયદાથી જેનો જવાબ દેવાની ફરજ નથી તેવા સવાલનો જવાબ આપવાની અ નામનો સખસ ના કહેછે; પરંતુ જે કામને સંબંધે તેને સવાલ પુછાયોછે, તે કામને સંબંધ નહો રાખનારી બાબતમાં તેને તે સવાલનો જવાબ દેવાથી નુકસાન થાયછે.

દ્રષ્ટાંત (આઈ) આપત.—ખત લખી આપનાર સખસના કબજામાં એક ખત છે; પરંતુ તે કામની હકીકત એવી છે કે તેણે તે ખત ઓરથું હોય.

ટીકા.—ઈંગ્રેજી ગ્રંથકારો અનુમાનના બે વિભાગ કરેછે; કાયદાનાં અનુમાન અને હકીકતનાં અનુમાન. કાયદાનાં અનુમાનમાં જે બાબતની વધારે તજવાજ કરવાની મનાછે અગર તેવી તજવીજ કરવાની જરૂર નથી તેનો સમાવેશ થાયછે. નીચાવાનાં ધોરણ અથવા અજિતા નિયમો, અગર સંસારમાં મનુષ્યનાં આચરણ અને સંસાર બંધારનાં કલ્પો અને અમુક ચીજો વગેરે જે સંબંધ સામાનીયતા માલમ પડેછે તે ઉપર કાયદાનાં અનુમાનોનો આધાર છે. જ્યાં જ્યાં મનુષ્ય વર્ગના એક સરખા અનુભવથી આવેા સંબંધ માલમ પડેછે ત્યાં ત્યાં વધારે સાબીતી શીવાય કાયદો તેને કબુલ રાખેછે. કાયદાના અનુમાનોના બે વિભાગછે. એક તો અનિર્વાર્ધ્ય એટલે જેના વિરુદ્ધ વાંધો ઉઠાવી શકાય અને નિર્વાર્ધ્ય એટલે જેના વિરુદ્ધ કોઈ પણ વાંધો ઉઠાવી શકાય નહી તે. નિર્વાર્ધ્ય પુરાવકોને કહેવો તે વિશે ૪ થી કલમ જુઓ. એવા અનુમાન આ કાયદામાં ૧૧૨ અને ૧૧૩ મી કલમોમાં કરેલાંછે. અનિર્વાર્ધ્ય પુરાવો વિશે ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, અને ૮૬ કલમો જુઓ.

અવીભક્ત હીંદુ કુટુંબની બધી મીલકત મજાઆરી છે એવું અનુમાન થાયછે.—હીંદુસ્થાનમાં કેટલાક ઘણાજ અગત્યના અનુમાનો તો અવીભક્ત હીંદુ કુટુંબની બાબતમાં કરાય છે તે છે. આવા પ્રસંગે અનુમાન એ છે કે કુટુંબની બધી મીલકત મજાઆરીછે અને એ પ્રમાણે નથી એવું સાબીત કરવાનો બાબો જે પક્ષકાર આવી મીલકતના કોઈ પણ ભાગ ઉપર પોતાની આગવી મીલકત તરીકે દાવો કરતો હોય તેના શીર ઉપર છે ૬ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૫૩૦.

કાયદાનું અનુમાન એછે કે અવીભક્ત હીંદુ કુટુંબની બધી મીલકત સમ બાયેછે. સદરહ મીલકત આગવો પેદા કરેલી છે એવું સાબીત કરવાનો બાબો એ કુટુંબના આદમી ઉપર છે ૩ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૨૨૯.

અનુમાન એછે કે જ્યારે કોઈ કુટુંબ જુદું રહેતું હોય તથા જુદી રસોઈએ જમતું હોય તો તેની મીલકત પણ જુદી હોય. ૩ મે. લો. રી. આ. સી. જ્યુ. ૭.

અવીભક્ત હીંદુ કુટુંબ એની એજ સ્થિતીમાં છે એવું અનુમાન.—જ્યાં કોઈ એકઠા અને અવીભક્ત કુટુંબની મીલકત જે મુજ વડીલોપારણત હોય તો એક વખત એકઠું રહેનાર કુટુંબ એની એજ સ્થિતીમાં છે એવું કાયદાનું અનુમાન વેચાણના પુરાવાથીજ અથવા જુદા પડ્યાના કામોથી તોડી સકાય અને એ કુટુંબ વીભક્ત છે એવું સાબીત કરવાનો બાબો આવી મીલકતમાં જે પક્ષકાર હીરસો માગતો હોય તેના સાર ઉપર છે, ૧૧ મુ. ઇ. અ. ૩૬૯.

કોઈ એકઠા રહેનાર હીંદુ કુટુંબના મુખ્ય માણસે કરેલું કંઈક કુટુંબી કરજ છે એવું અનુ-

માન કરવા વાંસે.—કોઈ એકઠા રહેનાર હોઈ કુટુંબના મુખ્ય માણસે કરેલું કરજ સામાન્ય કેશીયત-
માં તે કુટુંબી કરજ છે એવું અનુમાન કરાયછે. પણ જો તે કુટુંબનો એક આદમી સગીર હોય
તો કુટુંબી મીલકત ઉપર પોતામો દાવો બજાવવાની આયસ રાખનાર લેહણદારે એવું બતાવવું
જોઈએ કે એ દેવું સુદ્ધ બુદ્ધીથી તથા કુટુંબના કાયદાને સાર કરવામાં આપ્યું હતું ટાંડવરાવા
સુદ્ધા વી. વજી અમાત્ર મ. હા. કો. રી. વા. ૧—પા. ૩૯૮ “તકરાર એવી નથી કે એ વેચાણ
કરવાની કાંઈ પણ કાયદેસર જરૂરીઆત હતી કે નહીં પણ એવી તકરાર છે કે જે કરજ જો
આપે કર્યું હોત અને તેણે તે આપ્યા વગર રહેવા દીધું હોત તો હીફ્ટના પ્રમાણે તે કરજ અદા
કરવાની તેના દીકરા ઉપર ફરજ રહેત તે કરજ પૂર કરવાને વેચાણ મજકૂર કરવામાં આપ્યું
હતું કે નહી, જસ્ટીસ મારકલીનો ફેસલો આદરમતી દઈ વી. ચોધરી સીબ નારાયણ કર. ઇ.
લા. રી. ૩ કલકતા ૧ પાને પ. •

વડોલોપારજીત મીલકત વેચવાની જરૂરીઆત જ્ઞાતતા અનુમાનો વીશે.—જે મુકદમાઓ
માં વડોલોપારજીત મીલકતનું વેચાણ થયું છે તેવાં વેચાણ મજકૂર કરવાની જરૂરીઆત સાબીત
કરવાના બોજની તકરાર વાંચે ઘણો વાદ વીવાદ થયોછે. હનુમાન પ્રસાદપાંડે વી. મસામત બાબુ
ઈમનરાજ કુશરીના કામમાં એવું ઠરાવવામાં આપ્યું હતું કે આવે પ્રસંગે ખરીદદાર વેચાણ ક-
રવાનો કંઈ જરૂરી પ્રસંગ હતો કે નહીં તેનું બધું જોખમ પોતાને માથે રાખતો નથી. ખરીદદારની
ફરજતો એટલીજ છે કે કરજ કાઢવાની જરૂરીઆતોની ચોકસી કરવી અને પોતે જેની સાથે કામ
પાડતો હોય તેનાથી પોતાની ખાતરી કરી લેવી કે એ વહીવટ કરનાર એ અમુક બાબતમાં મીલ-
કતના લાભને અરથે કામ કરેછે આવી ફરીઆદોમાં સાબોતીનો બોજો કોના ઉપર છે તે બાબત
વીશે ખુદાવંત સાહેબોની નજરમાં એવું આવે છે કે તેનો એક સામાન્ય અને ન ફરે તેવા જવાબ
આપી શકાય તેવું નથી. આવે પ્રસંગે કરવાનું યોગ્ય અનુમાન કામની કેશીયત પ્રમાણે થવું જો-
ઈએ અને તે કેશીયત ઉપર તેનો આધાર રહેવો જોઈએ” ૬ મુ. ઇ. અ. ૩૯૩

મધુદ્યાણસીંધ વી. ગોલખરસીંધના કામમાં જડજીએ ઠરાવ્યું કે જ્યાં એક ઊંકરો મીતાક્ષરા
પ્રમાણે પોતાના બાપે કરેલું વેચાણ તે બીન જરૂરી હતું તથા તે કરવા પોર મંજૂરી આપી નહો-
તી એવા સબબથી વેચાણ મજકૂર રદ કરવા માગેછે, પણ ખરીદદાર તે ખરીદીના પછસા મંજૂર આ-
રી મીલકતમાં જમે થયાં છે અથવા તે વારસ ઉપર બંધન કારક બોજો કાઢી નાખવામાં તેનો ઉપ-
યોગ થયોછે એવા સબબથી એ ખરીદીના પછસા પોતાને પાછા મળવા તે દાવો કરેછે તે કામમાં
આવો ઉપયોગ થવાની વાત સાબીત કરવાનો બોજો ખરીદદાર ઉપર રહેછે. ૯વી. રી. સી. ૩. ૧૧૧૨

હોઝલ પાળનારી સ્ત્રીઓ—બેહોઝલ પાળનારી સ્ત્રીઓ જેમની મુખત્યાર દાખલ કોઈ એક
ત્રીજા સખસે દસ્તાવેજ કર્યોછે એવું કહી વાદીએ દસ્તાવેજ મજકૂરની જવાબદાર સદરહુ હોઝલ
પાળનાર સ્ત્રીઓને કરવા માગ્યું. આ કામમાં (હાઈકોર્ટનો ઠરાવ ફેરવાને) ત્રિવી કાંડસીલ ઠરાવ
કર્યો કે એ મુખત્યારીનો ચોકસ પુરાવો આપવો જોઈએ. ૧૦ બે. લા. રી. (પ્રી. કા.) પા. ૨૦૫

મુસલમાનોમાં પેહેરામણી માગે ત્યારે આપવાનું એવું અનુમાન કરાયછે—ચોઢખો કરાર ન
કર્યા હોય તો મુસલમાનોમાં પેહેરામણી ગમે તે વખતે માગે ત્યારે હાજર કરી દેવી એવો અનુ-
માન કરાયછે. જ્યારે તલાક આપે ત્યારે જ માગી સકાય એમ નથી. ૬ મ. હા. કો. રી, ૬

છોકરાનો ધરમ તેનો બાપ જે ધર્મ પાળતો હોય તે ધરમ હોય છે એવું અનુમાન કરાય છે. — કાંઈ છોકરાના ધરમ વીશિનું અનુમાન પ્રીતી કાકનસીણે નીચે પ્રમાણે કહી બતાવ્યું છે. “આ બાપ-તનો ધણીજ અગત્યતાને લાગે હોંફરતાનમાં નાના છોકરાનો ધરમ સાધારણ કેફીયતમાં તેના બાપનો જે ધરમ હોય તે ધરમ હોય છે તથા તેના બાપની જે સુધરેલી તથા મેડળીમાં રથીતી હોય તે રથીતિનહોય છે એવું અનુમાન કરાય છે” ૧૪ મુ. ઇ. અ. ૩૦૬; જા. રીપોર્ટસ (પ્રી. કાં.) વા. ૪ પા. ૬૦ મદરાસ જ્યુરીસ્ટ. ૧૫૦

લગન સંબંધ તથા ઐરસપણું. — લગન સંબંધ તથા ઐરસપણું વીશિના અનુમાનની (૧૪ મુ. ઇ. અ. ૩૪૬) રાયમની અમાત્ર વી. કલાન થાઈ નાત ચોરના કામમાં જ્યુડીશીઅલ કમીટીએ છીનવટ કરી હતી એ કામમાં એક સુદ્ર જમીનદાર અને ૧ લો વાદી જે પોતે વેત્રાજા જાતની છે એમ કહેતી હતી પણ જેને પ્રતાનાદાઓ નટડી કહેતા હતા તેમની વચે લગન સંબંધીની વીધી થઈ ગઈ હતી; પ્રીતી કાકનસીણે એવું અનુમાન કર્યું કે તે નટડી નહેતી કારણ કે જો એમ હોત તો વાંધા મેર કાયદેસર ગણાત એટલુંજ નહી પણ હોંફના વાચારવાની રીત પ્રમાણે તે ધરમ વાંધ થાય ખુદાવંત સાહેબોએ વળી એ જમીનદારના હાથે પેહેલા વાદીના દીકરા બીજા વાદીના જે ખરદાશ થઈ હતી તે ઉપર બરેસો રાખ્યે જમીનદાર મજકુરે સદરહુ બીજા વાદીને ઐરસ જેવા ગણ્યો હતો એવું બતાવામાં આવ્યા ઉપરથી તે ઐરસ નથી એમ સાબીત કરવાનો બોલો પ્રતિવાદીઓ ઉપર નંખાયો.

મોહોમ્મદન લા મુજબ લગન સંબંધ જ્યાં સુધી ચાલે ત્યાં સુધી અસતરીનું છોકરું તેણીના ધણીના પેતનુંજ છોકરું ગણાય છે. લગન થયા પેહેલાનું છોકરું અનૌરસ છે પણ સપષ્ટ અથવા અરબીત, ચોંખી રીતે સાબીત કરેલી અથવા અનુમાનોક કબુલતના બળવડે તે અઉરસ થઈ સકે છે. આવે પ્રસંગે કોર્ટ એ સવાલ નક્કી કરવાનો છે કે એ છોકરાની કબુલતનો કાંઈ પુરાવો આપે છે કે નહીં આ ઐરસ પણાની બાબત ઉપર કોર્ટ ધ્યાન પોચાડતી હોય તો પણ હકીકતના એવા કોઈ પણ અનુમાનો જે પુરાવાના ધોરણોના નીચમોપર બાજબી વીચાર કરતાં બાતલ થાય છે તેવા અનુમાનો કોર્ટ બાજબી રીતે કરી સકતી નથી. લગન સંબંધ તથા ઐરસપણાનું અનુમાન પાકા સખમો હોય તોજ થઈ સકે.

બીજા હિદાયત ઉલાહ વી. રાયજન ખાનચના કામમાં ખુદાવંત સાહેબોએ ઠરાવ કર્યો કે “સાતથી તે આઠ વરસ સુધીમાં તથા તેના દીકરા બંનેની સાથે સરેરાશ એવી વરતાણુંક ચલાવામાં આવી હતી અને એવી કેફીયતમાં કે ખુદાવંત સાહેબોને ધણી ધણીયાણીની માફકના ભિગા રહ્યા તથા એ દીકરો કાયદા અલીખાનતા પેઠનો હોવાના અનુમાન શીવાય આવી રીતે વરતાણુંક ચાલે એ અશક્ય જેવું માલમ પડે છે.” આ હકીકત અરેબર બાજ પરમાણે છે એવી કબુલ તરફ ખુદાવંત સાહેબોએ માની. મુ. ઇ. અ. વા. ૩-પા. ૨૯૫

દત્ત લેવાનો અખતીઆર નિઃસંતાનવાળો હોંફ તેની વિધવાને દત્ત લેવાનો આપી ગયાનું ધાણું કરીને અનુમાન થાય છે ૬ મુ. ઇ. અ. ૩૦૯

બ્યારે અમુક કુટુંબની ચાલ ધણી મુદતસુધી કુટુંબમાં ચાલતી હતી એમ સાબીત થાય ત્યાં રે તે ચાલ હજી પણ ચાલે છે એમ અનુમાન કરવું જોઈએ. (૧ બે. લો. રી. પ્રી. ક. ૨૯)

જે દેશના જે ભાગમાં મીનાક્ષરા પ્રમાણે બચ્ચાર માત્રનો હોય તે ભાગમાંથી કુટુંબ બીજા દેશમાં જાય તો મીનાક્ષરાના નિયમ તે પાળે છે એમ તે લોકોએ બીજા નિયમ પાળવા માંડ્યા છે એમ સાબીત ન કરી આપવામાં આવે ત્યાં શુધ્ધ અનુમાન કરવું જોઈએ ૮ વી. રી. સી. ૩.૨૧૧ બીનામી જમીન ધારણ કરવાનો રીવાજ હિંદુસ્તાનમાં ધણો. આલે છે પણ તેથી દેખીતા માત્રકી પણ વિરુદ્ધ હિંદુઓ કોરટે અનુમાન કરવું એમ નથી. ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૧૦૨ ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૨૮

અમુક તાલુકો વંશપરા ભાગવાનો છે તે વાતનું ધણી મુદત શુધ્ધિ વગર હરકતે બાપ પછી દીકરાએ ભાગવો હોય તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે ૧૦ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૧૯૧. ૧૧ મુ. ઇ. અપીલ્સ ૪૬૫.

કાયદેસર કબજા ઉપરથી હકનું અનુમાન થઈ શકે છે. ૧૨ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૨૨૫ અ. પ્રી. કો. અપેન્ડીક્સ. ૪,

શુદ્ધની જુદી જુદી જાતોમાં લગ્નની હિંદુશાસ્ત્રથી મનાઈ છે અને ખાસ રીવાજ સાબીત ન થાય તો તેવાં લગ્ન કરી શકાય નહીં તેથી ધણી મુદત એકઠા રહે તે કારણથી ખાસ રીવાજની સાબીતી ન હોય તો લગ્નનું અનુમાન થઈ શકે નહીં. ઇ. સી. રી ૧ ક. ૧.

દૂપભાવથી ફરીઆદ કરી હોય તેની નુકશાનીના દાવામાં યોગ્ય કારણ ન હોય તો જ્યેષ્ઠપુત્રીનું અનુમાન કરી શકાય. ૨૦ વી. રી. ૧૭૭.

પોતાના હક અમલમાં લાંબતાં ટીક કરી હોય તો તે ટીકથી વીલંબ કરનાર વિરુદ્ધ અનુમાન થાય છે. ૧૪ મુ. ઇ. અપીલ્સ. ૬૦૦.

કોરટમાંથી કામ કાઢી લઈ તે કામનો નીવારો કરવા સારું લવાદને સોંપવાની જે સખસ ના પાડે છે તેના વિરુદ્ધ કાંઈપણ અનુમાન થઈ શકે નહીં ૨૦ વી. રી. ૧૭૨.

બાબ ૮ મો.—પ્રતીબંધ વીશે.

પ્રતીબંધ | ૧૧૫. જ્યારે કોઈ એક સખસે પોતે ઇકરાર કરીને, કીંવા કાંઈ કરતીય કરી ને, કીંવા કાંઈ કરવાનું તે ન કરીને, કોઈ બીજા સખસ પાસે અમુક વાત ખરી છે એવી ધારણા કરાવી હોય અથવા, કરવા દીધી હોય, તથા તે ધારણા ઉપરથી કાંઈ અમલ કરાવ્યો હોય, અથવા કરવા દીધો હોય, તો તે સખસની તથા સદરહુ બીજા સખસ કીંવા તેના પ્રતીનીધી વચે ચાલતી ફરીઆદીમાં અથવા કામમાં, સદરહુ વાતનો ખરાપણાનો ઇનકાર કરવાની પેવાનગી સખસ મજકુરને કીંવા તેના પ્રતીનીધીને આપવી નહીં.

દ્રષ્ટાંત.

અ જાણી જોઈને એવું કાંઈ કરે છે કે તે ઉપરથી અમુક જમીન અ ની છે એવું બ એ માન્યું, અને તેથી જમીન મજકુર ખરીદ કરીને તેના રૂપીઆ આપવાને લલચાવો.

પાછળથી જમીન મજકુર અ ની માલકીમાં આવી તારે અ સદરહુ વેચાણ એવા સખસ ઉપરથી રદ કરાવવા માગે છે. કે વેચાણ થયું તે વખતે તે જમીન ઉપર માહારો કાંઈ હક નહોતો. પોતાનો હક નહોતો એ વાત અ ને સાબીત કરવા દેવી નહીં.

ટીકા.—લોકો કહે છે કે જ્યારે અમુક સખસ પોતાના કસ્ટથી અગર કબજાતથી સાચુ

બોલવાને બંધાઈ ગયો ત્યારે પ્રતીબંધ થયો એમ કહેવાય છે. લોડકોડે પ્રતીબંધના ત્રણ વિભાગ પાડેલા છે. દફતરે ઉપરથી થતો હોય તે. (૨) દસ્તાવેજથી થતો હોય તે અને (૩) હસ્તોપલબ્ધનપે-
સ. પેસ એટલે દેશમાં અથવા સરવ લોક રખર.

દફતરથી થતા પ્રતીબંધ વીશે ૪૦—૪૪ કલમો જુઓ. આ આકટના બનાવનારાઓએ એ કલમોમાં આવેલા વિશય તે પ્રતીબંધના ભાગ તરીકે ગણેલો નથી. દસ્તાવેજથી થતા પ્રતીબંધ વીશે પ્રેસીડેન્સી ટાઉન શીવાય બાહરના બાગોમાં સાદા કરાર અને શીકા સહીત કરારમાં હોંદુસ્તાનના કાયદાએ ફર રાખેલો નથી. અને પ્રેસીડેન્સી ટાઉનમાં પણ પ્રતીવાદી હોંદુ અગર મુસલમાન હોય તો આ ભેદ ધાનમાં રાખવામાં આવતો નથી. (૧. બ. લો. રી. એ. જુ. ૩૭) શીકાવાળા દસ્તાવેજ (ડીડ) ત્રા મજકુર વિરુદ્ધ કોઈ સખસને બોલવા દેવા નહીં એ નિયમ હોંદુસ્તાનમાં લાગુ પડેલો નથી અને પ્રેસીડેન્સી ટાઉનમાં પણ થોડા લોકોની બાબતમાંજ લાગુ કરવામાં આવે છે. (૨. મ. હા. રી. ૧૨૪) મુસ્લીમમાં એ નિયમ લાગુ નથી. (૨૦ વી. રી. ૩૫૩).

આ કલમમાં જે નિયમ આવેલો છે તે પ્રમાણે ઘણી મુદતથી અમલ થતો આવે છે ઈંગ્રેજી ગ્રંથકારો કેટલીક વખત પ્રતીબંધના આ પ્રમાણે વિભાગ પાડે છે, અટલે (૧) ઇકરારથી થતો પ્રતીબંધ (૨) વરતાણુંકથી થતો પ્રતીબંધ અને (૩) ગફલતથી થતો પ્રતીબંધ આ ત્રણે વર્ગના પ્રતીબંધનો સમાવેશ આ કલમમાં વાસ્તવીક રીતે થઈ જાય છે. ઇકરારના પ્રતીબંધ બાબતમાં ૨૪ વી. રી. ૮૩ જુઓ.

વરતાણુંકથી થતા પ્રતીબંધના દાખલા હોંદુસ્તાનમાં ઘણા છે. તેમાં મુખ્ય બીનામી ખરીદદારનો છે. જે ખરો માલિક બીનામી ખરીદદારને ખરો માલિક તરીકે વહીવટ કરવા દે અને લોકો તેને ખરો માલિક ગણી જમીનની જમીનની ઉપર પધશા ધીરે તો ખરો માલિક પછીથી તકરાર કરી શકતો નથી. બીનામી ખરીદદારના સંબંધમાં ૯ વી. રી. સી. ૩. પૃષ્ઠ ૩ અને ૨૪ વી. રી. ૭૯ જુઓ.

ગણોતીયાને પ્રતીબંધ નડે છે તે ૧૧૬. સ્થાવર મીલકતના ગણોતીયા કીંવા બાડુતને, અથવા તે ગણોતીયા કીંવા બાડુતના હક ઉપરથી જે સખસનો હક ઉત્પત્ત થયો હોય તે સખસને, બાબત.

સદરહુ ગણોતીયાનો કીંવા બાડુતનો સંબંધ જરૂરી હોય તે દરમિયાનમાં એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહીં. કે સદરહુ સ્થાવર મીલકતના માલિકનો તે મીલકત ઉપર ગણોતીયા કીંવા બાડુત મજકુરનો સંબંધ શરૂ થયો તે વખતે કાંઈ હક હતો નહીં; અને હરકોઈ સ્થાવર મીલકતના કબજેદારના પરવાનાથી તે મીલકત જે સખસે પોતાના તાબામાં લીધી હોય, તે સખસને એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહીં કે સદરહુ પરવાનો આપતી વખતે એવા કબજેદારનો એવા કબજા ઉપર હક હતો નહીં.

હુડી શીકારનાર- ૧૧૭. કોઈ હુડી શીકારનારને એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહીં કે હુડી આપનાર સખસને એવી હુડી આપવાનો કીંવા તે ઉપર શેરો કરવાનો અધિકાર નહોતો અને કોઈ નીક્ષેપીને અથવા જે સખસને કાંઈ પરવાનો આપ્યો હોય તે સખસને પણ એવો ઇનકાર કરવાની પરવાનગી આપવી નહીં કે નીક્ષેપ અથવા પરવાનો સીર થતાં વખતે તે નીક્ષેપતાને અથવા

પરવાનો આપનાર સખસને એ પરમાણે નીક્ષેપ કરવાનો અથવા એવો પરવાનો આપવાનો અધિકાર નહોતો.

ખુલાસો ૧ લો.—હુંડી સીકારનાર એવો ઈનકાર કરવાને મુખત્યાર છે કે હુંડી મજકુર ઉપરથી જે સખસે તે હુંડી આપ્યાનું સમજાય છે તે હુંડી ખરેખરી આપી નથી.

ખુલાસો ૨ જો.—નીક્ષેપી નીક્ષેપતા શીવાય બીજા કોઈ સખસને નીક્ષેપવાળો માલ આપે તો નીક્ષેપી એવું સાબીત કરવાને મુખત્યાર છે કે જે સખસને તેણે માત્ર આપ્યો છે તે સખસનો નીક્ષેપતાં વીરૂધ્ધ માલ મજકુર ઉપર હક હતો.

ટીકા:—કરાર આકટની ૧૪૮-૧૮૧ કલમો જુઓ.

બાબ ૯ મો સાહેદ બાબત.

સાહેદી કોણ | ૧૧૮. સરવે કોઈ સખસ સાહેદી આપવાને શકત છે એમ સમજવું. પરંતુ આપી શકે છે | કોરટની નજરમાં એમ આવે કે કાચી ઉમરને લીધે અથવા અતીશય જઘડી ને લીધે અથવા શરીરના કીંવા મનના કાંઈ રોગને લીધે અથવા એવા પ્રકારના બીજા કોઈ કારણને લીધે તેને જે સવાલ પુછવામાં આવે તે તે સમજી શકતા નથી અથવા તે સવાલોના સમજણવાળા જવાબ આપી શકતા નથી તો તે સખસો સાહેદી આપવાને શકત છે એ મ સમજવું નહીં.

ખુલાસો:—દીવાનો માણસ સાહેદી આપવાને અશકત નથી પરંતુ તેને સર્વોચ્ચ પુછવામાં આવે તે જો દીવાના પણાના સમજથી તે સમજી શકતો નહોત અથવા તેના સમજણવાળા જવાબ આપી શકતો ન હોય તો તે અશકત છે.

ટીકા—આ આકટની આ કલમથી કીયો પુરાવો દાખલ કરી શકાય તેની હદ વાસ્તવિક રીતે વધી શકે તેટલી વધારવામાં આવી છે કેમકે જો કોરટના મતમાં એમ આવે નહીં કે અમુક સખસ સવાલ સમજવાને અગર તે ના સમજી શકાય તેવા ઉત્તર આપવાને યોગ્ય નથી તો દરેક માણસ સાક્ષી પુરવા યોગ્ય છે. તેથી જો હોકરાને સાક્ષીમાં બોલાવવામાં આવે તો એટલું જોવું જોઈ એ કે તેનામાં સવાલ પુછવામાં આવે તે સમજવાની અને તે ના સમજણ પડે તેવા ઉત્તર આપવાની શક્તિ છે કે નહીં. તેથી જ્યારે સવાલ સમજી તેનો ઉત્તર આપી શકે એવું હોય છે એમ સોમન જડજને લાગ્યું પણ તે સોગન એટલે શું તે સમજવાને બહુ નાનું છે એમ તેને લાગવાથી તેનો જુબાની ફક્ત ઈકરાર ઉતર લીધો. તે જુબાની પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય છે એમ ઠગ્ધુ ૨૨ વી. રી. કી. ૩. ૧૪ ૨૨ વી. રી. કી. ૩. ૧

આ કલમ બાબતમાં એવો સવાલ ઉઠાવવામાં આવ્યો હોત કે તોહોમતદારની જુબાની તેની પોતાની તરફથી લઈ શકાય કે નહીં. એની જુબાની ના લઈ શકાય એમ ઠગ્ધુ કેમકે સાક્ષીદારને સોગન અથવા પ્રતિજ્ઞા આપવી જોઈ એ અને ફોજદારીકામ ચલાવવાની રીતના કાયદા પ્રમાણે તોહોમતદારને પ્રતિજ્ઞા કે સોગન આપી શકાતા નથી. જ્યારે એક કરતાં વધારે તોહોમતદાર હોય ત્યારે તેમાંના કોઈને પણ સહ તોહોમતદાર તરફથી અગર વીરૂધ્ધ સાક્ષીમાં બોલાવી શકાય. ૬ વી. રી. કી. ૩. ૯૧

ખુલાસો સાહેદ બા | ૧૧૯. જે સાહેદ બોલી શકતો ન હોય તે સાહેદ બાબત પડે કીંવા અન્યથા વડે એથી જે રીતે પોતાની જુબાની સમજાઈ શકે એવી કરી શકતો હોય તેવી

કોઈ રીતે જીખાની આપવાને મુખ્યત્વાર છે. પરંતુ એવું બાળપણ તથા એવાં બીજાં જુની કોરટમાં થવા જોઈએ એ પ્રમાણે આપેલા પુરાવાને મુખ્ય જીખાની પુરાવો સમજવો.

દીવાની તથા ફોજદારી કામોમાં પરણેલા સખસો સાહેબો આપોશ કે કે નહીં તે બાબત.

૧૨૦. તમામ દીવાની કામોમાં દાવાના પક્ષકારો તથા દાવાના હરકોષ પક્ષકારનો ધણી અથવા તેની ધણીઆણી સાહેબો આપવાને શકત છે એમ સમજવું ફોજદારી કામોમાં હરકોષ સખસની વીરધ પુરાવો આપવાને એવા સખસોનો ધણી અથવા તેની ધણીઆણી અનુક્રમે શકત છે એમ સમજવું.

જડજ તથા માજીસતરેટ બાબત

૧૨૧. હરકોષ જડજ અથવા માજીસતરેટને કોરટમાંની તેની એવા જડજ અથવા માજીસતરેટ તરફિના કરતાણુક વીશિના અથવા એવા જડજ અથવા માજીસતરેટના રૂએ જે વાત તેના જણામાં કોરટમાં આવી હોય તે વીશિના

હરકોષ સવાલો પુછવામાં આવે તેમાં જવાબ દેવાની સદરહુ. જડજ અથવા માજીસતરેટને જે જે કોરટને તામે હોય તેવી કોરટના ખાસ હુકમ શીવાય ફરજ પાડી નહીં પરંતુ એ પરમાણુ કામ કરતાના દરમીયાનમાં પોતાની રખર કોઈ બીજી બીનાઓ બની હોય તે વીશિ તેને સવાલ પુછી શકાય છે.

દ્રઢાંતો.

(અ). સેસન કોરટની રખર અ ના ઉપર તજવીજ ચાલે છે તે વખતે અ જાહેર કરે છે કે અ નામના માજીસતરેટ એક જીખાની ગેર રીતે લીધી. કોઈ ઉપલી કોરટના ખાસ હુકમ શીવાય એ વીશિના સવાલોના જવાબ આપવાની અ ને ફરજ પાડી સકાતી નથી.

(બ) અ નામના માજીસતરેટની રખર ખોટી સાહેબો આપ્યાનું અ ના ઉપર સેસન કોરટમાં તોહોમત છે ઉપલી કોરટના ખાસ હુકમ સીવાય અ એ શું કહ્યું તે અ ને પુછી શકાતું નથી.

(ક) અ નામના સેસન જડજની રખર તજવીજના દરમીયાનમાં એક પોલીસ અમલદાર નું ખુન કરવાની કોશીશ કરવાનું અ ના ઉપર સેસન કોરટમાં તોહોમત છે. સી બીના બની તે વીશિ અ ને સવાલ પુછી શકાય છે.

ટીકા:—જે જડજ અથવા માજીસતરેટ પોતે જે કામ ચલાવતો હોય તે કામમાં જીખાની આપી શકે કે નહીં? બી. ટેકર કહે છે કે તેને સોગત આપવામાં આવે નહીં ત્યાંસુધી જડજ અથવા માજીસતરેટ તે બીના છુપો રાખવા જોઈએ. અને તેથી એમ જણાય છે કે જે તે એકલોજ કામનો સુકાદો કરતો હોય તો તેની સાક્ષી લઈ શકાય નહીં પણ બાબ જડજ અથવા માજીસતરેટ સાથે એકો હોય તો સાક્ષી તરીકે તેને તપાસાય છે. આવા કામમાં સારો રસ્તો એ છે કે આવા જડજ કામમાં બાગ લેવો નહીં જ બે. લા. રી. આપેનડીક્ષ કી. ર. ૧૫ રાણી વીરધ મુકતાસીંહના કામમાં ઉપરના વાક્યનો ઉતારો કરવામાં આવ્યો હતો અને એમ ડરચુ હતું કે આસેસરોનો સાથે સેસન જડજ કામ ચલાવતો હોય તો તે યોગ્ય સાક્ષી પછી કામમાં તે તે જાતનું અગર નાણા સખંધી હીત હોયું જોઈએ નહીં.

એક ગેરકાયદે મંડળીના માણસોને પકડવામાં ડેપુટી માજીસતરેટ બાગ લીધો હતો અને પછી તેમની તજવીજ તેણે કરી. જેમાં એમ ડરચું કે જડજ અથવા માજીસતરેટ કામની હકીકત જાણતો હોય તેથી તે ખાસ કરવા સાર એસવાને અયોગ્ય થતો નથી પણ જે હકીકત પોતે જાણતો હોય

તે તેણે કેદીને કહેલી જોઈએ. અને કેદીની આવો જડજ તજવીજ કરતો હોય તેને તે જડજની ઉજટ તપાસ કરવી હોય તો તેવો હક છે. પણ આવા કારણથી ન્યાયાધિકારી પોતે કામ ચલાવવા નેના પાડી શકે છે ૧૦ વી. રી. કી. ૩. ૭૬ આ બાબતના સંબંધમાં ઇ. સી. રી. ૨ કલમ ૪૦૫ અને ઇ. સી. રી. ૨ કલમ ૨૩ જુઓ. એ કામોમાં એમ કંચુ કે એકજોજ જડજ હોય અને તેની સાક્ષી હોય તો તે કામ ચલાવવાને અયોગ્ય છે. એકથી વધારે જડજ કામ ચલાવતા હોય તો જેને માહીતી હોય તે જડજે કામમાં ભાગ લેવો નહીં.

સાંધારણ રીવાજ મુજબ સાક્ષી આપ્યા શીવાય જે વાત જડજને ખબરે હોય તે વાત કામમાં દાખલ કરી શકે નહીં તેમજ તેના ઉપર કેસજાનો આધાર રાખી શકે નહીં. ૬ વી. રી. કી. ૩૨ પર તેમજ જુરોના મેમ્બરને અગર આસેસરને માહીતી હોય તો તેની પણ સાક્ષી તરીકે જુ બાની લેવા જોઈએ (ફોજદારી કામ ચલાવવાની રીતનો કાયદો જુઓ).

જન સંબંધના ૬
રમીયાનમાં કહેલી
વાત બાબત.

૧૨૨. જે સખસનું જન થયેલું છે કીંવા થએલું હતું તેવા હરકોઈ સખસને જન સંબંધના દરમીયાનમાં જેની સાથે જન થએલું છે અથવા થયું હતું તેણે હરકોઈ વાત કહી હોય તે વાત સદરહુ કહેનાર સખસની કીંવા હક સંબંધે તેના પરતીનીધીની રજામંદી શીવાય પ્રગટ કરવાની તે સખસને ફરજ પાડવી નહીં કીંવા એવી કોઈ વાત પ્રગટ કરવાની તે સખસને સદરહુ પ્રમાણેની રજામંદી શીવાયે પરવાનગી આપવી નહીં પરંતુ પરણેલા સખસોની વચેની માટે માટેની ફરીઆદીઓના કામોમાં અથવા કોઈ પરણેલા સખસે પોતાનું જેની સાથે જન થયું છે તેના વીરુધ્ધ કોઈ ગુન્હો કીધો હોય તે બદલ તેના ઉપર ફોજદારીમાં ફરીઆદ થઈ હોય તેવાં કામોમાં ઉપર પ્રમાણેની કોઈ વાત પ્રગટ કરવાની તે સખસને ફરજ પાડવાને કીંવા પરવાનગી આપવાને બંધન છે એમ સમજવું નહીં.

રાજ્ય પ્રકરણ સં
બંધી પુરાવો.

૧૨૩. રાજ્ય પ્રકરણ સંબંધી પ્રસીદ્ધ નહીં થયેલા સરકારી દફતર ઉપરથી મેજો પુરાવો આપવાને કોઈ પણ સખસને પરવાનગી આપવી નહીં પરંતુ જે ખાતાનું સદરહુ દફતર હોય તે ખાતાના ઉપરી અધિકારી પરવાનગી આપે તો સદરહુ પ્રમાણે પુરાવો આપવા દેવો. ઉપરી અધિકારી મજબૂરને યોગ્ય જણાય તે પ્રમાણે તેણે પરવાનગી આપવી કીંવા ન આપવી.

સરકારી હોદ્દાની
૩એ સરકારી અ
ધિકારીને કહેલી
વાત બાબત.

૧૨૪. કોઈ પણ સરકારી અધિકારીને સરકારી હોદ્દાની ૩એ બરસાની વાત કહેવામાં આવી હોય તે વાત પ્રગટ કરવાથી સારવજનીક હિતને નુકશાન છે એવું તે સરકારી અધિકારીની નજરમાં આવે ત્યારે વાત મજબૂર પ્રગટ કરવાની ફરજ અધિકારી મજબૂરને પાડવી નહીં.

ગુન્હો બન્યા બા
બતની ખબરે આ
તમી વિશે.

૧૨૫. હરકોઈ ગુન્હો બન્યા બાબત હરકોઈ ખબરે ખાતમી કોઈ પણ મા-જીસતરેટ કીંવા પોલીસ અમલદારે ક્યાંહાંથી મેળવી તે કહેવાને માજીસતરેટ કીંવા પોલીસ અમલદાર મજબૂરને ફરજ પાડવી નહીં.

રોજગારને સંબં
ધે કહેલી વાત
બાબત.

૧૨૬. કોઈ પણ બારીસટર કીંવા એટરની કીંવા ખીડર કીંવા વકીલને જે વાત તેને તેના અશીલ અથવા તેની તરફથી કોઈએ એવા બારીસટરનું કીંવા

અટરનાનું કીંવા પક્ષીડરનું કીંવા વકીલનું કામ કરવાને પ્રસંગે તથા કામ મજકુર કરાવવાને માટે કહી હોય તે વાત પ્રગટ કરવાની પરવાનગી અથવા કોઈ પણ દસ્તાવેજની રચીતો કીંવા મજકુર થી તે પોતાના રોજગારનું કામ કરવાને પ્રસંગે તથા કામ મજકુર કરવાને માટે વકીલ થયો હોય તે રચીતો કીંવા મજકુર પરગટ કરવાની પરવાનગી અથવા એવું કામ કરવાને પ્રસંગે તથા કરવાને માટે તેણે પોતાના અશીલને કાંઈ પણ સલાહ આપી હોય તે પરગટ કરવાની પરવાનગી તેના અશીલની રપટ રજામેદી શિવાય કોઈ પણ સમયે આપવી નહીં.

પરંતુ આ કલમ માહિત કોઈ પણ મજકુરને આધારે નીચે લખેલી વાત પ્રગટ થતી બચે છે એમ સમજવું નહીં.

(૧.) કોઈ પણ એવી વાત હરકોઈ ગુનાહનું કામ સાધવા સારૂ કહી હોય તે.

(૨.) હરકોઈ બારીસ્ટરનું કીંવા પક્ષીડરનું કીંવા અટરનીનું કીંવા વકીલનું કામ કરવાને પ્રસંગે બારીસ્ટર કીંવા પક્ષીડર, કીંવા અટરના કીંવા વકીલ મજકુરના જોવામાં એવી હકીકત આવી હોય કે તે ઉપરથી એમ માલમ પડે કે કામ મજકુર કરવું શરૂ કરવા પછી હરકોઈ ગુના અથવા દગો થયો છે.

સદરહુ હકીકત સદરહુ બારીસ્ટર કીંવા પક્ષીડર કીંવા અટરની કીંવા વકીલના ધ્યાન ઉપર તેના અસીલ કીંવા અસીલની તરફથી કોઈએ આણી હતી કે નહો તે કાંઈ જોવાની જરૂર નથી.

ખુલાસો—આ કલમમાં જે ફરજ કહી છે તે સદરહુ કામ ઉપરથી બારીસ્ટર કીંવા પક્ષીડર, કીંવા, અટરની, કીંવા વકીલ મજકુર દુર થયા પછી જરૂરી રહે છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ.) અ નામનો એક અસીલ બ નામના એક અટરનીને કહે છે કે “મેં ખોટો લેખ બનાવવાનો ગુનોહ કર્યો છે. મારી ઇલા એવી છે કે તમે મારી તરફથી એ તોહિમતનો જવાબ કરો.”

ગુનેહગાર જાણેતા માણસની તરફથી તોહિમતનો જવાબ આપવો એ કાંઈ ગુનાહનું કામ નથી, તેથી સદરહુ વાત પ્રગટ થતી બચે છે.

(બ.) અ નામનો એક અસીલ બ નામના એક અટરનીને કહે છે કે “એક બનાવટના લેખનો ઉપયોગ કરીને મારે કોઈ મીલકતનો કબજો લેવાની ઇલા છે. એ લેખ ઉપર તમે ફરીઆદી માંડો” આ વાત ગુનાહનું કામ સાધવા સારૂ કહી તેથી તે પ્રગટ થતી બચતી નથી.

(ક.) અ ના ઉપર ઊંચાપતનું તોહિમત છે. તેણે બ નામના એક અટરનીને જવાબ આપવા રાખ્યો, મુકદમાનું કામ ચાલતાના દરમિયાનમાં અ ની હીસામતી ઓપડીમાં એક રકમ દાખલ થયલી બ ના જોવામાં આવી, એ રકમમાં ઊંચાપતવાળી રકમ અ ના ઉપર લેહેણી ખતાવી હતી અને તે રકમ પોતે કામ લીધું તે વખતે તે ઓપડીમાં નોંધાતી.

આ હકીકત એવી છે કે તે બ એ પોતાનું સદરહુ કામ કરવાને પ્રસંગે જોઈ, અને તે ઉપરથી એવું માલમ પડે છે કે મુકદમાનું કામ શરૂ થયા પછી કાંઈ દગો થયો છે સખખ એ હકીકત પ્રગટ થતી બચતી નથી.

ક. ૧૨૬ દુબાશી
આ વીગરેને લા
ગુ છે.

૧૨૭. કલમ ૧૨૬ મીમાં કહેલા નીચેના બારીસ્ટરોના તથા પક્ષીડરોના તથા અટરનીઓના તથા વકીલોના દુબાશીઆ તથા કારકુનો કીંવા નોકરોને લાગુ પડે છે એમ સમજવું.

પોતાની ખુશીથી
કોઈ પક્ષકારે સા
હેદી આપેથી હક
હુકી જતો નથી.

૧૨૮. કોઈ દાવાનો પક્ષકાર પોતાનીજ દરખાસ્ત ઉપરથી અથવા બીજી રીતે તે ફરીઆદીમાં સાહેદી આપે તો તેણે કલમ ૧૨૬ મીમાં લખ્યા પરમાણેની ખામતો પ્રગટ કરવાની રજામંદી તે ઉપરથી આપી એમ ગણવું નહીં અને કોઈ દાવાનો અથવા મુકદ્દમાનો હરકોઈ પક્ષકાર એવા કોઈ ખારીસ્ટર પત્રીડર અટરની કીવા વકીલને સાહેદ તરીકે બોલાવે તો તેણે સદરહુ પ્રમાણે પરગટ કરવાની રજામંદી આપી એમ માનવારે ગણવું કે જ્યારે સદરહુ ખારીસ્ટર અટરની અથવા વકીલને એવી ખામતો વીણે તે સવાલ પુછે કે તે એવા સવાલ ન પુછત તો તે ખામત તે ખારીસ્ટર અટરની કીવા વકીલ પરગટ કરી શકત નહીં.

કાયદા સંબંધી સ
લાહકાર સાથે ભ-
રૂંસાની વાત થઈ
હોય તે ખામત.

૧૨૯. કોઈ સમ્પત્તિની વચે તથા તેના કાયદા સંબંધી રોજગાર કરનાર સલાહકારની વચે કોઈ બેરોસાની વાત થઈ હોય તે પ્રગટ કરવાને તે સમ્પત્તિને ફરજ પાડવી નહીં; પરંતુ તે સમ્પત્તિ સાહેદ તરીકે સાહેદી આપવા પોતાની એજેન્ડા ઉભા થાય, તો તેણે જે કોઈ પુરાવા આપ્યો હોય તે પુરાવાનો ખુલાસો કરવાને એવી જોટલી વાત જાણવાની કોરટની નજરમાં જરૂર જણાય તેટલી વાત પ્રગટ કરવાની તેને તે ફરજ પાડી શકાય છે, પણ બીજી વાત પ્રગટ કરવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી.

સાહેદના ખતક-
ખાલા ગુજરવા
ખામત.

૧૩૦. જે સાહેદ ફરીઆદીમાં પક્ષકાર નથી તેવા સાહેદને હસ્તોઈ મિલકતના પોતાના ખત કબ્જા અથવા દસ્તાવેજ ઉપરથી તે હરકોઈ મિલકત ઉપર ગીરોદાર તરીકે અથવા ઘરેણે રાખનાર તરીકે હક રાખતો હોય તેવા હરકોઈ દસ્તાવેજ અથવા જે દસ્તાવેજ રજુ કરવા ઉપરથી તે ગુનાહમાં આવે એવું હોય તે દસ્તાવેજ ગુજરવાને ફરજ પાડવી નહીં, પરંતુ જે સમ્પત્તિ એવા ખત રજુ કરાવા માગતો હોય તે સમ્પત્તિ સાથે અથવા તે સમ્પત્તિ ઉપરથી જે સમ્પત્તિનો હક ઉત્પત્ત થયો હોય એવા કોઈ સમ્પત્તિ સાથે સદરહુ સાહેદ ખત મજકુર ગુજરવાને લખાણ કરીને કબ્જા કીધું હોય તો સદરહુ પ્રમાણે ફરજ પાડી શકાય છે.

ટીકા—સાહેદને ઘણું કરીને તેના ખત કબ્જા રજુ કરવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી.— પણ કોઈ દસ્તાવેજ રજુ કરવાથી સાહેદ ઉપર દીવાની ફરીઆદ તેના ઉપર ચાલવાને ખાતર થાય તેવું હોય તેટલાજ ઉપરથી દસ્તાવેજ મજકુર રજુ કરવાની તે ના પાડી શકતો નથી. ડો. ડી. રાઉકલીફ. વી. લોરડ. હગરેમોનટ મુડી એનડ રોબીનસનસ રીપોરટસ વા. ૨ પા. ૩૮૬.

જ્યાં સાહેદને તેના ખત કબ્જા રજુ કરવાની ફરજ પાડી શકાતી ન હોય ત્યાં તેને ખત કબ્જા મજકુરના મજકુર વીણે જવાખ આપવાની ફરજ પાડી શકાતી નથી આ ઇંગ્લાંડના કાયદાનો નિયમ છે. આજડરસન સાહેબે ટીકા કરી કે—“કાયદાએ એમ કહેવું કે કોઈ સમ્પત્તિ દસ્તાવેજ રજુ ન કરે તો તે વાજબી છે, પણ તે દસ્તાવેજના મજકુરનો મુખ જુખાની પુરાવા આપવાની તેને ફરજ પાડી શકાય છે એ તદ્દન ફરેમ દેવા જેવું કહેવાય, આ પરમાણે થવાથી તેને જે એ દસ્તાવેજનો મજકુર માલમ હોય તો તેને અથવા તેની માગૂત તેના અસીજને માત્ર નામનોજ બચાવ આપવા જેવું થાય અને એ એક હરેક માણસ પાસેથી તેની મિલકતના દસ્તાવેજમાં તથા માલકી હકોમાં જે ખામીઓ હોય તે જાણવાની તક મેળવવાનો એક આકો રસ્તો થાય.”

ઉત્તરીસ એનડ વાટરસ. મીસન એનડ વેલખીસ રીપોરટસ એકસએકર વા. ૯૫ પા. ૧૦૬ પાને ૧૧૨.

કોઈ દસતાવેળે
ખીજ કોઈ સખ
સ પાસે હોય તો
તે સખસનો દ-
સતાવેળ હાજર
કરવાની ના કહે
વાનો હક હોત
એવા દસતાવેળે
હાજર કરવા ખા
ખત.

૧૩૧. કોઈ પણ સખસને તેના કબજામાંના એવા દસતાવેળે ગુજારવાની
કરજ પાડવી નહીં કે તે દસતાવેળ હરકોઈ ખીજ સખસના કબજામાં હોત તો
તે ગુજારવાની ના પાડવાનો તેનો હક હોત પરંતુ સદરહુ ખીજે સખસ દસતા-
વેળે મજકુર ગુજારવાને રજામંદી આપતો હોય તો સદરહુ પ્રમાણે કરજ પાડી
શકાય છે.

જવાબ દીધાથી
ગુનામાં આવીશું
એ સખ ઉપર
થી સાહેબને જ-
વાબ દેવાની મા
ફી આપવીનહી.

૧૩૨. હરકોઈ ફરીઆદીમાં અથવા દીવાની ફીવા ફોજદારી કામમાં તકરારી
ખાખતને લગતી હરકોઈ ખાખત વીથેના સવાલનો કોઈ સાહેબ જવાબ આપેતો
તે જવાબ તે સાહેબને ગુનાહમાં આણવો અથવા તે જવાબ ઉપરથી પરતક્ષ
ફીવા પરંપરા સંબંધે સાહેબ મજકુર ગુનામાં આવે એવું થશે અથવા તે જવાબ
એવા સાહેબને દ્રવ્ય દંડને ફીવા કાયદો તોડવાની ગુનેગારીને પાતર કરશે અ-
થવા તે જવાબ ઉપરથી સાહેબ મજકુર પ્રતક્ષ ફીવા પરંપરા સંબંધે દ્રવ્ય દંડને ફીવા કોઈ કાયદો
તોડવાની ગુનેહગારીને પાતર થાય એવું થશે. એવા સખ ઉપરથી સદરહુ સાહેબને સદરહુ સવા-
લનો જવાબ આપવાની માફી આપવી નહીં.

સરત.

| પરંતુ એવો જે જવાબ આપવાની સાહેબને કરજ પાડવામાં આવી હોય

તે જવાબ ઉપરથી ખોટી સાહેદી આપવા બદલ તેના ઉપર જે ફોજદારી મુક-
દમો ચાલે તે શીવાય ખીજે ફોજદારી મુકદમો તેના ઉપર ચલાવવો નહીં ફીવા તેને પકડવો નહીં,
ફીવા કોઈ પણ ફોજદારી કામમાં જવાબ મજકુર તેની વીરધ સાબીત કરવો નહીં.

ટીકા—સાહેબી આપવાની ના પાડવાને માટે તથા ખોટી સાહેદી આપવાને માટે સજા—
સાહેબી આપવા ના પાડવાની સજાને માટે હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૭૯ નોવી
અને ખોટી સાહેદી આપવાની સજાને માટે હીંદુસ્થાનના ફોજદારી કાયદાની કલમ ૧૯૩ નોવી.

સાહેબી આપવાને અથવા દસતાવેળ ગુજારવાને ના પાડનાર સાહેબ સન ૧૮૫૩ ના આકટ
૧૯ ની કલમ ૨૬ મુજબ નુકશાનના દાવાને પાતર છે; વળી દીવાની કામ ચલાવવાની રીતનો કાન-
યદો સન ૧૮૭૭ ના આકટ ૧૦ ની કલમો ૧૬૮—૧૭૫ નોવી.

ગુનેહગારના સો
ખતો ખાખત.

૧૩૩. ગુનાહના કામમાં તોહમતવાળા સખસનો સોખતી તોહમતવાળા સખ-
સની વીરધ સાહેબી આપવાને લાયક છે, અને કોઈ ગુનોહ સાબીત કરવાનો
હરાવ એવા સોખતીની વગર પુછીની સાહેદી ઉપરથી કરવો છે. એજ કારણને

લીધે માત્ર સદરહુ હરાવ ગેરકાયદે છે, એમ સમજવું નહીં.

ટીકા.—ગુનાહના કામમાં તોહમતવાળા સખસના સોખતીની સાહેદીની પુછી વિશે—ઘણી
વખત હરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે સોખતીઓની સાહેદીને તોહમત વાળો સખસ એજ છે કે
નહી તે વિશે પુછી મળવી જોઈએ રાણી વી. બુધુ નાનુ ઈ. લા. રી. (મુખાઈ) વા. ૧—પાનું. ૪૭૫
સોખતીએ નામ દીધેલા સખસો વિશે પુછીકારક પુરાવો જોઈએ એટલુંજ નહીં પણ આ કરતાં

એ વધારે અગત્યનું છે તે એ કે, યુનોહ થયો છે કે કેમ તે વીશે સોમતીની સાહેદી ખાત્રી લાયક કરવાને તેવાજ મતજામનો કાંઈક પ્રથમ દરશનીય પુરાવો હોવો જોઈએ. જેમ ઘણા મુકદમાઓમાં કબુલ કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જે આદમી બીજા ઉપર જે યુતહામાં પોતે સામીલ છે તે યુનોહ કરવાનો આરોપ રાખે તેને એ અમુક સખસેજ યુનોહ કર્યો તે બીશીની પુછીનીતો જરૂર છેજ. પણ કોઈ પણ યુનોહ અથવા જે અમુક યુનાહની સજાથી પોતાની સાહેદી ફાજદારી ફરીઆવતું કામ ચલાવવાને સારૂ ઉપયોગી થશે એવી સમજૂતીથી તેને માફી આપી હોય તે અમુક યુનોહ બન્યો છે કે નહી તે બીશીની પુછીની આ કરતાં પણ વધારે જરૂર છે” — રાણી વી. અરુર પરચેતમ, ઈ. લા. રી. ૧ (મુખ્યાત) ૪૭૬

નોટ—સોમતીની સાહેદીની પુછીને સારૂ જરૂરીઆત પુરાવો એક અલગ અને ભરૂંસા લાયક મારગથી આવવો જોઈએ અને સોમતી મજકુર પોતેજ આગળ જે મજકુર કહ્યો હોય તે મજકુર તજવીજ ચાલતાની દરમીયાન તેણે આપેલી સાહેદીને મળતો હોય તો પણ તે ઉપર કહેલી પુછીને માટે બસ નથી. કેટલાક કેદીઓમાંના એક કેદીને કબુલાત બીજાઓની વીરૂધ્ધ કોઈ સોમતીએ આપેલી સાહેદીનો પુછીમાં વાપરી શકાય નહી. કલમ ૩૦ મુજબ આવા પ્રકારની કબુલાત તોહામતવાળા સખસની વીરૂધ્ધ ધાનમાં લેઈ શકાય, પણ તેનેજ પુછીની જરૂર છે. તેથી સોમતી મજકુરની સાહેદીના વજનમાં તે ઉમેરો કરતી નથી. રાણી વી. મજાપા બીનુ નુપાના, ૧૧ મુ. હા. કો. રી. ૧૯૧

સાહેદીની સંખ્યા | ૧૩૪. હરકોઈ કામમાં હરકોઈ હકીકત સાબીત કરવાને સારૂ સાહેદોની અમુક સંખ્યા જોઈએ એમ સમજવું નહીં.

બાબ ૧૦ મો.—સાહેદોની તપાસણી બાબત.

સાહેદ કેવે અનુક્રમે યુજરવા, તથા તેની સાહેદી કેવે અનુક્રમે લેવી એ બાબત દીવાની તથા ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીત સંબંધી વખતે વખત જે કાયદો તથા વહીવટ હોય તે મુજબ જેના તે કાયદા તથા વહીવટ પ્રમાણે અમલ કરવો અને એવો કાંઈ કાયદો ન હોય તો કોરટની નજરમાં ફરજત લાગે તેમ કરવું.

ટીકા:—થોડો એક અમલદાર અને થોડો બીજા અમલદારે દફતરમાં દાખલ કરેલા પુરાવા ઉપરથી કમીટ કરવા તથા યુનોહ સાબીત થયાનો ઠરાવ કરવા બાબત ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની કલમો ૩૨૮, ૩૨૯ જોવી.

જે અનુક્રમમાં સાક્ષીઓ રજુ કરવા અને તે જાતે તપાસવા તેને વારંતે દીવાની કાયદાની ૧૭૯-૧૮૦ કલમો જુઓ અને અપીલમાં કોને વેહેલાં બોલવાનો હક છે તે બાબત ૫૫૫ મી કલમો જુઓ.

ફાજદારી કાયદા પ્રમાણે સાક્ષીઓની જુગ્યાની તોહમતદાર અગર જે તેના એજન્ટને હાજર રહેવાની પરવાનગી આપી હોય તો તે એજન્ટના રૂબરૂ લેવી જોઈએ. તેમની ગેરહાજરીમાં જુગ્યાનીઓ લીધી હોય તે તોહમતદારની રૂબરૂ તેમને વાંચી સંભળાવી એટલે કાયદા પ્રમાણે અમલ થયો તેમ ગણાય નહી. એનું એ કામ ગમે તેટલી વખતે કોરટની રૂબરૂ આવે તોપણ જે

તોહામતદારો જુદા હોય તો બધું કામ નવેસર ચલાવવું જોઈએ. ૨૨ વી. રી. ૩૮ સેશનકોર્ટમાં તોહામતદારને તોહામત વાંચી સંભળાવી તેનો જુવાન લઈ આસેસર અગર જ્યુરો પસંદ કર્યા પછી ફરીઆદી તરફથી કામ શરૂ થાય છે અને ફરીઆદીના સાક્ષી તપાસવામાં આવે છે તેમની ઉપર તપાસ થાય છે અને ફરી તપાસ કરવામાં આવે છે. પછી તોહામતદારની જુવાની લેવામાં આવે છે અને તેની મરજી શહિદ બોલાવવાની છે કે નહીં તે પુછવામાં આવે છે. જો તે ના કહે તો ફરીઆદ ચલાવનાર પોતાની તરફનો કેસ સમગ્રી હકીકત બહાર કરે છે. પછી જો કોર્ટને એમ લાગે કે કામ આગળ ચલાવવાને પુરતાં કારણ છે તો તોહામતદારની પાસેથી તેનાં બચાવનાં કારણ માગે છે અને તેના સાક્ષી રજૂ કરવાનું ફરમાવે છે.

પછી તોહામતવાળો અગર તેનો વકીલ તોહામતવાળા તરફની કામની હકીકત બહાર કરે છે ઇત્યાદી.

બધી વખતે એમ બને છે કે કામ ચલાવનાર જુજ અથવા માજીસ્ટ્રેટની બીજી જગ્યાએ બદલી થવાથી તે કામ પૂરું કરી શકતો નથી.

આના સંબંધમાં દીવાની કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૧૯૧ મી કલમ અને ફાજદારી કામ ચલાવવાની રીતના કાયદાની ૩૨૮ મી અને ૩૨૯ કલમો જુઓ.

આશજા શેશન જડજે જે પુરાવો લીધો હોય તે ઉપરથી પાછળ થનારો શેશન જડજ તોહામતદારને સજા કરી શકે નહીં. ૨૧ વી. રી. કી ૩. ૪૭; ૨૩ વી. રી. કી ૩. ૫૬

સોગન આપવા બાબતમાં સન ૧૮૭૩ નો ૧૦ મો આક્ટ જુઓ.

દીવાની કાયદા પ્રમાણે જે લોકોને કોર્ટમાં હાજર થતાં મુક્ત કરેલા છે તે બાબતમાં તે કાયદાની ૧૪૧ મી કલમ જુઓ.

પુરાવો લેવા યોગ્ય છે કે નહીં એ વાત જડજે દ્વારા પૂરાવો આપવાનું હરકોઈ પક્ષકાર કહે, તારે બહાર કરેલી હકીકત સાબીત થાય તો તે લગતી શી રીતે એવું સદરહુ પૂરાવો આપવાનું કેહનાર સમજને પુછવાને જડજ મુખત્યાર છે અને સદરહુ હકીકત સાબીત થાય તો તે લગતી છે એવું જડજની નજરમાં આવે તો તેણે પુરાવો મજબૂર લેવો અગર એવું નજરમાં ન આવે તો તે લેવો નહીં.

જે હકીકત સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવે તે હકીકત એવી હોય કે કોઈ હકીકત સાબીત થાય તોજ માત્ર તેનો પુરાવો લેવાઈ શકાય તારે સદરહુ પરથમ કહેલી હકીકતનો પુરાવો આપતાં પહેલાં સદરહુ પાછળથી કહેલી બીજી હકીકત સાબીત થવી જોઈએ; પણ પક્ષકાર મજબૂર એવી હકીકતની સાબીતી આપવાનું પોતાને માથે લે એ અને તે વીચે કોર્ટની ખાતરી યાતો તેમ થવાની જરૂર નથી.

એક બહાર કરેલી હકીકત લગતી છે કે નહીં એ વાત બીજી બહાર કરેલી હકીકત પરથમ સાબીત થયેલી માલમ પડે એવી હોય તારે જડજની નજરમાં યોગ્ય જણાય તે પ્રમાણે સદરહુ બીજી વાત સાબીત કરતાં પહેલાં સદરહુ પહેલી વાતનો પુરાવો આપવાની પરવાનગી આપવાને અગર સદરહુ પહેલી વાતનો પુરાવો આપતાં પહેલાં સદરહુ બીજી વાતનો પુરાવો આપવાનો હુકમ કરવાને જડજ મુખત્યાર છે.

દ્રશ્યંતો.

(અ) એક લગતી હકીકત વિશે એક જાહેર કરવા પ્રમાણે યુક્તરી ગયજા સંખ્ય કહેલી મંજૂર સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યું છે એ મજબૂર કલમ ૩૨ મુજબ લગતો છે.

એ મજબૂરનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં એવો પુરાવો આપવાનું કહેનાર સંખ્ય સંખ્ય મજબૂર યુક્તરી ગયો છે એ હકીકત સાબીત કરવી જોઈએ.

(બ) એક જાહેર કરવા પ્રમાણે જોવાઈ ગયજા દસ્તાવેજનો મજબૂર નકલ વડે સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.

નકલ મજબૂર યુક્તરતાં પેહેલાં તે નકલ યુક્તરવાનું કહેનાર સંખ્ય સદરહુ અથવા દસ્તાવેજ જોવાઈ ગયોછે એ સાબીત કરવું જોઈએ.

(ક) અ ના ઉપર ચોરીનો માલ ચોરીએ ગએલો જાણીને લેવાનું તોડી મેંત છે.

માલ મજબૂર તેના કબજામાં હતો એ વાતનો તેણે ઇનકાર કીધો હતો એવું સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.

ઇનકારની વાત લગતી છે કે નહીં એ વાત ચોરીએ ગએલો માલ રજુ છે તેજ છે એ વાત સાબીત થયેલી માલમ પડે એવી છે કોરટની નજરમાં યોગ્ય આવે તે પ્રમાણે કબજાનો ઇનકાર સાબીત કરતાં પેહેલાં માલ મજબૂર ચોરીએ મળેલો તેજ છે એનો પુરાવો આપવાનો હુકમ કરવાને અથવા માલ મજબૂર ચોરીએ ગએલો તેજ છે તેનો પુરાવો આપતાં પેહેલાં ઇનકારની વાત સાબીત કરવાની પરવાનગી આપવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

૬ અ નામની એક હકીકત જાહેર કરવા પ્રમાણે એક તકરારી વાતનું કારણ અથવા ફજ છે એ અ નામની હકીકત સાબીત કરી આપવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. હકીકત અ તકરારી હકીકતનું કારણ કીવા ફજ છે એવું માની શકાય તે પેહેલાં વચમાં દરમીયાન બ, ક, ડ, એવી તરણ હકીકત છે તે બનેલી છે એમ સાબીત કરવું જોઈએ. બ ક અથવા ડ હકીકત સાબીત કરતાં પેહેલાં હકીકત અ સાબીત કરવાની પરવાનગી આપવાને અગર તો અ સાબીત કરવાની પરવાનગી આપતાં પેહેલાં બ ક તથા ડ સાબીત કરવાનો હુકમ આપવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

મુખ્ય તપાસણી | ૧૩૭. જે પક્ષકારે સાહેદને જાનાવ્યો હોય તે પક્ષકાર તે સાહેદને તપાસે તેને મુખ્ય તપાસણી કહેવી.

ઉત્તર તપાસણી | સામાનો પક્ષકાર સાહેદને તપાસે તેને ઉત્તર તપાસણી કહેવી.

ફરી તપાસણી. | ઉત્તર તપાસણી થયા પછી જે પક્ષકારે સાહેદને જાનાવ્યો હોય તે પક્ષકાર સાહેદને તપાસે તેને ફરી તપાસણી કહેવી.

ઉપત્રી કલમમાં, ૧૩૮. સાહેદોની પરથમ મુખ્ય તપાસણી કરવી પછી (જે સામા પક્ષકારની ઇજા હોય તો) ઉત્તર તપાસણી કરવી અને ત્યાર બાદ (સાહેદને જાનાવનાર પક્ષકારની ઇજા હોય તો) ફરી તપાસણી કરવી.

પાસણીમાં શું પ્રજ્ઞવું તે જામત

મુખ્ય તપાસણી તથા ઉત્તર તપાસણી લગતી હકીકત જામત હોવી જોઈએ પણ ઉત્તર ત

ઉજટ તપાસણીમાં જે આત્મતોનો મોઢ થયો હોય તે આત્મતનો ખુલાસો થવાના કારણસર સવાલો ફરી તપાસણીમાં પૂછવા; અને ફરી તપાસણીમાં કોરટની પરવાનગીથી કાંઈ નવી આત્મ નીકળે, તો તે આત્મત વીરો ફરી ઉજટ સવાલ પૂછવાને સામો પક્ષકાર મુખ્યત્વાર છે.

૨૩૬. જે સખસના ઉપર કાંઈ દસ્તાવેજ રજુ કરવાનો સમન થાય તે સખસે તે દસ્તાવેજ રજુ કર્યો એ હકીકત ઉપરથીજ માતર સખસ મજકુર સાહેદ જાન્યો એમ સમજવું નહીં અને તેને જ્યાં મુધી સાહેદ તરફે બોલાવવામાં આવ્યો નથી ત્યાં મુધી તેની ઊલટ તપાસણી કરી સકાતી નથી.

ટીકા—દસ્તાવેજ રજુ કરવા સમનથી જાણાવેલા સાહેબ જાતે હાજર થવાની જરૂર નથી.—
 હીવાની કામ ચલાવવાની રીત ખાખતનો સને ૧૮૮૨ ના આક્ટ ૧૪ ની કલમ ૧૯૪ મુજબ જે
 સમનને સમનથી માત્ર દસ્તાવેજ રજુ કરવા જાણાવેલો હોય તે સમનસ દસ્તાવેજ મજકુર રજુ
 કરવાને જાતે હાજર થવાને બદલે જો તે દસ્તાવેજ રજુ કરાવે તો સદરહુ સમનસ સમનમાં
 ફરમાવ્યા મુજબ વરતો એવું ગણાયછે.

ચાલ ચલણ બાબતના સોલ્ડિયોની ઉલટ તપાસણી તથા ફરી તપાસ
બાબતના સોલ્ડિયો
બાબત.

સુચક સવાલ. | ૧૪૧. સવાલ પૂછનાર સંખ્ય ને જવાબ મળવાની ઠીકા રાખતો હોય અથવા આશા રાખતો હોય તે જવાબ ને સવાલ ઉપરથી નીકળી આવે તેવા સવાલને સુચક સવાલ કહેવામાં આવે છે.

સુચક સવાલો | ૧૪૨. મુખ્ય તપાસણીમાં ગમથવા ફરી તપાસણીમાં સુચક સવાલ સામો ક્યારે પુછવા નહી પક્ષકાર હરકત લેતો કોર્ટની પરવાનગી શીવાય પુછવા જોઈએ નહી.

જે આગતો પ્રેતાવતા રૂપે હોય અથવા બીજા તરારો હોય અથવા કોરૂઠના અગ્નીપ્રાયમાં પુરતી રીતે સાબીત થઈ ચુકી હોય તે આગતો વધે ચુક સવાણી પુછવાના કોરૂટે પરવાનગી આપવી.

કચારે પુછીશકાય. | ૧૪૩. ઉલટ તપાસણીમાં મુચક સવાલો પુછી શકાય છે.

સાચાણ થયેલી ૧૪૪. હરકોઈ સાદિની સાદિની લેવાની હાય તે દરમિયાનમાં તેને એવું
ખાખતો વીશિનો પુછી શકાય કે. કે ને કાર કીવા દાન કીવા મોજકતની ખાંછી રીતની બ્યવસ્થા
પુરાવા. આને સંબંધી ગણાયે તે તે કાર કીવા દાન કીવા મોજકતની ખાંછી રીતની

ની બચસ્થા કોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી નહોતી કે કેમ; અને જો તે એમ કહે કે લખેલી હતી તો અથવા જે દસ્તાવેજ કોરટના અબીપ્રાય પરમાણુ રજુ થયા જોઈએ એવા હરકોઈ દસ્તાવેજના મજકુર વીંચે તે સ્વયં કાંઈ વાત કહેવા જતો હોય તો સામો પક્ષકાર એવી હરકત લેવાને મુખ્ય તાર છે કે દસ્તાવેજ મજકુર રજુ થતાં સુધી અથવા જે હકીકત સાબીતો થએ સદરહુ સાદેદને બાલાવનાર પક્ષકારનો દસ્તાવેજ મજકુરનો હોયમ પુરાવો આપવાનો હક થતો હોય તે હકીકતો સાબીત થાય ત્યાં સુધી એવા પુરાવો લેવા જોઈએ નહીં.

ખુલાસો.—દસતપિન્નેના મજકુર વીશિ બીજા સખસોએ કહેલી વાત સવત લગતી હોય તો તે વાતોની મુખ્ય જુવાની સાહેદી સાહેદ આપી શકે છે.

દ્રષ્ટાંતો.

તકરાર એવી છે કે અ એ બ ના ઉપર હુમલો કીવો કે નહી.

• (કે) એવી સાહેદી આપે છે કે અ એ ડ ને એવું કહેતાં કે અ સાંભળ્યું કે “અ એ કાગળ લખ્યો તેમાં મારા ઉપર ચોરીનું તોહમત મુક્યું છે અને તેનું વેર હું લઈશ” આ વાત લગતી છે કારણ કે હુમલો કરવાનો અ નો શું હેતુ હતો તે તે ઉપર માનસ પડે છે સખસ કાગળ વીશિ કાંઈ પુરાવા આપવામાં ન આવે તો પણ સદરહુ વાતનો પુરાવા આપી શકાય છે.

પેસતરના લખે-
લા મજકુર બા-
બત ઉલટ તપા
સણી.

૧૪૫. કોઈ સાહેદ પેસાર કાંઈ મજકુર લખેલો હોય અથવા કહેલો હોય તે લખી લેવામાં આવ્યો હોય તથા તે તકરારી બાબતને લગતો હોય તો તે લખાણ તેને ખતાવ્યા શિવાય અથવા સાંખીત કર્યા શિવાય સદરહુ મજકુર બાબત તેની ઉલટ તપાસણી કરી શકાય છે; પરંતુ લખાણ મજકુરથી તેને

જોડો પાડવાનો ઇરાદો હોય તો તે લખાણ સાંખીત કરી શકાય તે પેહેલાં લખાણ મજકુરના જે બાગો તેને જોડો પાડવાના કામમાં લેવાનો હોય તે બાગો તેના બક્ષ ઉપર આણવા જોઈએ.

ઉલટ તપાસણી-
માં કયા સવાલો
પૂછવા લાયક છે.

૧૪૬. જ્યારે કોઈ સાહેદની ઉલટ તપાસણી લેવામાં આવે ત્યારે આ આ-કરમાં ઉપર બાધ કરી ગયા પરમાણેના સવાલોની સાથે જે સવાલોથી નીચે લખેલી બાબતોનો ખુલાસો થાય તેવા સવાલો પણ તેને પૂછી શકાય છે.

૧ સાહેદ મજકુર સાચું જાણે છે કે નહી તેની પરીક્ષા લેવા બાબત.

૨ તે કાણ છે. તથા તેની સંસારમાં કેવી સ્થિતિ છે તે બાબત અથવા.

૩ તેની આજ અલણને હાની લગાડી તેના ઉપરનો બરોસો નખજો પાડવા બાબત આવા સવાલોના જવાબ ઉપરથી પરતક્ષ કીવા પરંપરા સખસે સાહેદ મજકુર ગુનાહમાં આવે એવું થતું હોય અથવા જવાબ મજકુર તેને દરવ્યદંડને કીવા કાયદો તોડવાની ગુનેહગારીને પાત્ર કરતો હોય અથવા તે ઉપરથી પરતક્ષ કીવા પરંપરા સખસે તે દ્રવ્ય દંડને કીવા કાયદો તોડવાની ગુનેહગારીને પાત્ર થાય એવું થતું હોય તો પણ સવાલ મજકુર પૂછી શકાય છે.

સાહેદને જવાબ
આપવાની કુ-
જ ક્યાર પાડવી

૧૪૭. જો હરકોઈ એવા સવાલ દાવાને કીવા કામને લગતી હોય તેવી બા-બત વીશિ હોય તો કલમ ૧૩૨ મીમાં લખેલા નીચેના તેને જાણુ પડે છે.

સવાલ ક્યારે પૂ-
છવો અને તેનો
જવાબ દેવાનો
ફરજ ક્યારે પાડ-
વો તે કોરટે ડેર-
વવું.

૧૪૮. એવા હરકોઈ સવાલ એવી બાબત વીશિ હોય તે ઉપરથી સાહેદની આજ અલણને હાની પોહાચાથી તેના ઉપરના બંદસામાં અંતર પડે, તે શીવા-ય બીજી રીતે તે બાબત દાવામાં કીવા કામમાં લગતી નહોય તો તે સવાલનો જવાબ દેવાની સાહેદને ફરજ પાડવી કે નહી તે કોરટે ડેરવવું અને જો કોરટના નજરમાં યોગ જણાય તો સવાલ મજકુરનો જવાબ દેવાનો સાહેદને ફરજ નથી.

એવી તે સાહેદને સુચના આપવાને કોરટ મખતીબાર છે. સદરહુ મુજબ ઠરાવ કરતી વખતે નીચે લખેલી બાબતો ઉપર કોરટે ધ્યાન રાખવું.

(૧) સદરહુ સવાલ જો એવા પ્રકારના હોય કે તે ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવે તો હોય તે આરોપ જો સાચો પડે તો જે બાબતની સાહેદ મજકુર સાહેદી આપતો હોય તે બાબતમાં તેના ઉપર બરોસો રાખવા સંબંધીના કોરટના અભિપ્રાયમાં બારે પડે, તો તે સવાલ મુનાસિબ બહે એમ સમજવું.

(૨) સદરહુ સવાલ ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવતો હોય તે એવા સાંખા. કાળની બાબતો સંબંધીનો કોઈવા એવા પ્રકારનો હોય કે તે સાચો પડે તો જે બાબતની સાહેદ મજકુર સાહેદી આપતો હોય તે બાબતમાં તેના ઉપર બરોસો રાખવા સંબંધીના કોરટના અભિપ્રાયમાં ફેર પડે એવું ન હોય કોઈવા જુજ ફેર એવું હોય, તો તેવા સવાલોને ગેર મુનાસિબ સવાલ સમજવા.

(૩) સાહેદની ચાલ ચલણ ઉપર જે આરોપ મુકવામાં આવ્યો હોય તે કેટલો બારેક તથા સાહેદ મજકુરના સાહેદી કેટલી અગત્યની છે એ એ વાત ઉપર વીચાર કરતાં તે ખેડ વચે મોટો અંતર માલમ પડે તો એવા સવાલ ગેર મુનાસિબ જાણવા.

(૪) સાહેદ જવાબ આપવાની ના કહે તો તે ઉપરથી કોરટની નજરમાં યોગ્ય જણાય તો એવો ધારણા કરવાને કોરટ મુખ્યત્વે કે જવાબ આપ્યો હોય તો તે પ્રતીકૃત પડે.

ટીકા.—ગેર મુનાસિબ સવાલોનો જવાબ આપવાથી સાહેદનો ખચાવ.—આ કલમ મુજબ કોરટને સવાલો પુછવાની મના કરવાનો અથવા જવાબ આપવા સાહેદ ના પાડવા ઉપરથી અનુમાન દોરવા અથવા ન દોરવાનો અધિકાર છે. એ પરવાહના તથા ગેર મુનાસિબ સવાલોમાંથી સાહેદોનો ખચાવ કરવામાં કોરટે કીયા ધોરણો ઉપર ચાલવું. તે રકમ (૨) તથા (૩) માં દર્શાવેલા બંધિષ્કરણો સ્પષ્ટ રીતે બતાવે છે. સાહેદ કાયદાનું માન રાખી કોરટમાં સાક્ષી પુરવા આવે તેટલાજ ઉપરથી તેના બધી આગળનો વરતાણું ખોટી બની જાહેરમાં લાવવાની નથી આવી બારે ખાનગી અગવડ જો ખરીજ અગત્ય હોય તોજ ઉલંઘન કરાય; પણ જ્યારે આરોપ ખરો હોય તોપણ સાહેદ ઉપર બરોસો રાખવામાં અંતર પડતો ન હોય, કોઈવા જ્યારે સાહેદની ચાલ ચલણને હાની ધણીજ હોય, અને સાક્ષીની અગત્યતા ધણીજ થોડી હોય ત્યારે ઉપર કહેલો અગવડ ઉલંગન કરી શકાતી નથી. કોઈ બહરીને કોઈ નાના કામમાં પુછવામાં આવે કે “વીસ વરસ ઉપર તને” ગેરકાયદેસર છોકરું થયું હતું કે નહીં?” તો આ સવાલનો જવાબ આપવાથી બચવાનો તેને નીચેના એ સમખ્યાથી હક છે (૧) જો જો તેને જનમ્યું હોય તો તેથી તેની સચાઇમાં અંતર પડતો નથી; અને (૨) જો એકે આવા નજીવા કારણને સાર તેની આગર જેખામાં નાંખવી એ ગેરબાજબી છે.

ઉપર પ્રમાણે લખ્યા રહીત હુમલાના અથવા બળાતકાર સંબોગનો કોશીશના કામોમાં ફરી આવ કરનાર બહરીને એવા સવાલ ન પુછી શકાય કે તેને પેસર કે તર કેદી થીવાય બીજા કોઈ માણસની સાથે સમાગમ થયેલો કે નહીં, કે કે એ સવાલ મુદ્દાની વાતને લગતો નથી. રાણી વી. હોગસન, રસમ એન્ડ રાયસ કાઉન કેસીસ પા. ૨૧૧; રાણી. વી. કનારક, રટારકીસ રીપોરટસ નોસો પ્રાયસ વા. ૨—પા. ૨૪૧; રાણી વી. કોકરોફ્ટ, કોકસ કીમીનજ કેસીસ વા. ૧૧—પા. ૪૧૦; રાણી વી. હોલ્મસ, લા રીપોરટસ, કાઉન કેસીસ રીજરવ વ. ૧—પા. ૩૩૪

કારીગરન એન્ડ પેદાશ રીપોરટસ નીક્ષી પ્રાયસ વા. ૬—પા. ૫૬૨ રાણી વી. માર્ટીનના

કામમાં ફરીઆદ કરનાર બહરીને પેટર કેરીની સાથે સમાગમ હતો એવો પુરાવા પડેલો હતો, અને કારોગરન એન્ડ પેઇન્સ રીપારટસ વા. ૩—પા. ૫૮૬ રાણી વી. બારકરના કામમાં ફરીઆદ કરનારી બહરી સાધારણ કર્યાતેણે એવું બતાવનાર પુરાવા વાંચેલી તકરાર હતી; આ કામોમાં પુરાવા લેવા યોગ્ય છે એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કારણ તે સંમતીની તકરાર સાથે પ્રત્યક્ષ રીતે લાગતો વળગનો છે.

યોગ્ય કારણ વગર સવાલ પુછવા નહીં. ૧૪૬. કલમ ૧૪૯ મીમાં બાધ કર્યો છે તેવા સવાલ ઉપરથી જે આરોપ મુકવામાં આવતો હોય તે આરોપ સરા પાયા ઉપર છે એવું ધારવાને ને પુનઃ જનાર સંબંધને યોગ્ય કારણ ન હોય તો તેવો સવાલ પુછવો મુનાસીબ નથી.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક બારીમટરને એક અટરનીએ એવો સમજાવ્યો આપી કે એક અગત્યનો સાહેદ ડાકાઘટી કરનાર છે. સાહેદ મજદુર ડાકાઘટી કરનાર છે કે. સી રીતે તે તે સાહેદને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણ છે.

(બ) એક વકીલને કોર્ટમાંના એક સંબંધે બાબત આપી કે એક અગત્યનો સાહેદ ડાકાઘટી કરનાર છે. વકીલે તે બાબત આપનારને પુછ પાછ કીધી તો પોતે કહેલી વાતના તેણે આ તરીકે લાયક કારણ બતાવ્યાં સાહેદ મજદુર ડાકાઘટી કરનાર છે કે શી રીતે એવું તેને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણ છે.

(ક) એક સાહેદને વીશે કશી વાત બાબતમાં નથી તેને વગર સંધાને પુછ્યું કે, તે ડાકા ઘટી કરનાર છે કે નહીં આ સવાલ પુછવાને યોગ્ય કારણ નથી.

(ડ) એક સાહેદને વિશે કશી વાત બાબતમાં નથી તેને પોતાની ઉપજીવીકાના સાધન થુંકે તથા ગુજારો શી રીતે કરે છે તે બાબત પુછ્યું તે આતરી લાયક જવાબ આપતો નથી એ સંબંધે ડાકાઘટી કરનાર છે કે શી રીતે એવું તેને પુછવાનું આ એક યોગ્ય કારણ ગણી શકાય.

યોગ્ય કારણ વગર ૧૫૦. બ્યારે કોર્ટનો અભીપ્રાય એવો હોય કે હરકોઈ એવો સવાલ યોગ્ય કારણ વગર પુછ્યો, ત્યારે જે તે સવાલ હરકોઈ બારીમટર અથવા અટરનીએ અથવા પત્નીડરે અથવા વકીલે પુછ્યો હોય તો કામ મજદુરની હકીકતનો રીપોર્ટ હાઈકોર્ટમાં અથવા સદરહુ બારીમટર કોર્ટ અટરની કોર્ટ પત્નીડર કોર્ટ વકીલ પોતાનું રોજબાસનું કામ કરવાને પ્રસંગે જે અધીકારોને તાંબે હોય તેને કરી મોકલવાને કોર્ટ મુખ્યત્વે.

પોતાનું રોજબાસનું કામ કરવાને પ્રસંગે જે અધીકારોને તાંબે હોય તેને કરી મોકલવાને કોર્ટ મુખ્યત્વે.

ટીકા—અસલ ખરડામાં જે કલમો હતી તેને બદલે આ કલમો મુકવામાં આવી છે. બીલ પસાર થતાં સર. જે. એફ. સ્ટીફન સાહેબે જણાવ્યું કે “તે કલમોમાં એવો ઠરાવ હતો કે કોર્ટની આગળ આલતા કામને લાયુ ન પડે તેવા અને સાક્ષીની આખર ઉપર જેની અસર થાય તેવા સવાલો લેખી સમજાવતી વગર કોઈ પણ સંબંધને પુછવા નહીં. જે તે સવાલ કોર્ટને અયોગ્ય લાગે તો કોર્ટ લેખી સમજાવતી જેવા માગી શકે; અને આવી લેખી સમજાવત આપી હોય તો પીનક્લોડ પ્રમાણે અપવાદોને અનુસરીને તે આખર લીધા બરોબર ગણાય. આ મુદ્દા ઉપર ઘણી ટીકા થઈ અને ત્રણે ઇલાકાના વકીલો બારીમટરો તરફથી અરજીઓ આવી. તેમજ સ્થાનીક રાજ્યોનો પણ

મન તે વિરૂધ્ધ હતો અરેહમાં બતાવેલાં કારણો કેટલાંક બ્યાજની લાગણીથી એ કનમો કાઢી નાંખવામાં આવીછે.

લગ્ન રહીત ત
થા નંત્ર પુકત સ
વાલ.

૧૫૧. કોરટની નજરમાં જે સવાલ અથવા તપાસણી લગ્ન રહીત કોઈ નીંદા ચુકત લાગે તે સવાલ અથવા તપાસણી કોરટની રૂબરૂ આલતી તકરારો, સાથે કાંઈ લાગતી વળગતી હોય તો પણ તે કરવાની મના કરવાને કોરટ મુખ્ય ત્યારે પરંતુ તે જે તકરારી હકીકતની સાથે સંબંધ રાખતી હોય, અથવા તકરારી હકીકત હતી કે નહીં તે સુદર કરવાને જાણવાની જરૂર હોય એવી બાબતો સાથે સંબંધ રાખતી હોય તો સદરહુ પ્રમાણે મના કરી શકાય નહીં.

ટીકા—જે સવાલ અપમાન કરવાને અગર મન દુખાવવા સાથે કરવામાં આવ્યો હોય અગર તે જરૂર વીના ખોટું લાગે તેવા રૂપમાં મુકેલો હોય તો સાક્ષીના ખુલાસા સાથે કોરટે વચે પડવું એ કોરટની ફરજ છે.

અપમાન કરવા
ના અથવા મન
ને દુખ કરવાના
હરાદાયી કીધેલા
સવાલ.

૧૫૨. કોરટની નજરમાં એવું આવે કે કોઈ સવાલ અપમાન કરવાના કોઈ વા મનને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવાના હરાદાયી કીધેલો, અથવા સવાલ મજબૂર સ્વતઃમુનાસીબ હોય તો પણ કોરટની નજરમાં એમ આવે કે તેનું રૂપ બગર જરૂર મન દુખાવવા જેવું છે તો તે સવાલ કોરટે કરવા દેવા નહીં.

સાહેબની સાચવ
ટ જીવાના સ્વા
લના જવાબ ખો
ટા પાડવાને પુ
રાવો આપવો
નહો.

૧૫૩. જ્યારે કોઈ સાહેબને હરકાંઈ સવાલ પુછ્યો હોય તથા તેનો તેણે જવાબ આપ્યો હોય, તે ઉપરથી તેની ચાલ ચલણને હાની પોહ્યાથી તેના ઉપરનાં બરોસો નબળો થાય એટલોજ માત્ર સવાલ મજબૂર થતી તજવીજમાં લગતો હોય ત્યારે તે સાહેબને ખોટો પાડવા સાથે કાંઈ પણ પુરાવો આપવો નહો પણ તેણે જે ખોટો જવાબ કીધો હોય તો તેના ઉપર પાંચગથી ખોટો સાહેબી આપવાનું તોહિમત મુકા સકાય છે.

અપવાદ ૧ હો—કોઈ સાહેબને એવો સવાલ પુછીએ હોય કે તમારા ઉપર પેસતર કાંઈ યુનોહ સાબીત થયો છે કે નહીં અને તેના જવાબમાં તે ના કહે તો પેસતર યુનોહ સાબીત થવાની વાતનો પુરાવો આપી સકાય છે.

અપવાદ ૨ જો—કોઈ સાહેબના નીરુપક્ષપાતીપણાને દોષ પોહ્યાં એવો હરકાંઈ સવાલ તે સાહેબને પુછવામાં આવે, અને તેના જવાબમાં જે હકીકત સુચવી હોય તેનો તે ઈનકાર કરે તો તેને ખોટો પાડી સકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) એક વીમદારના ઉપર દાવો થયો તેના જવાબમાં તેણે દગાનો સબબ બતાવ્યો.

દાવેદારને એવો સવાલ પુછ્યો કે પેસતરના એક કામમાં તમે દગલખાણનો દાવો કીધો હતો કે નહીં, દાવેદાર ના કહેલો,

દાવેદાર મજબૂર એવો દાવો કીધો હતો તે બતાવવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો, એ પુરાવો સવાલ સકાતો નથી,

(બ) એક સાહેબને એવો સવાલ પુછવામાં આવ્યો કે તમે કોઈ જગોએથી અ પરમાણીક યજ્ઞને સાથે ખરતરફ થયા હતા કે નહીં સાહેબ ના કહેલો,

અ પરમાણીકપણાને માટે તે બરતરફ થયો હતો તે બતાવવાને પુરાવા આપવા માંડ્યો એ પુરાવા લેવાઈ સકાનો નથી,

(ક) અ એવું કહે છે કે મે અમુક દીવશે બ ને લાહિરમાં દીઠી હતો.

અ ને એવા સવાલ પુછ્યો કે તમે પોતેજ તે દીવસે કનકતામાં હતા કે નહી, અ ના કહે છે, દીવસ મજકુરે અ કનકતામાં હતો તે બતાવવાને પુરાવા આપવા માંડ્યો,

એ પુરાવા લેવાઈ સકાય છે તેનું ધારણું એકે બ તે દીવસે લાહિરમાં બેવામાં આવ્યો હતો એ વાત વીરધ તે ઉપરથી પુરાવા થાય છે, અ ઉપરનો બરોસો કમી થાય એવી હકીકત બાબત અ વીરધ પુરાવા થાય છે એ કારણ નથી.

અ એ ના કહી તે જોટો હાય તો સદરહુ દરએક વાતને સાર તેના ઉપર જોઈ સાહેદી આપવાનું તોહિમત મુકી સકાય છે.

(૬) અ ને એવા સવાલ પુછ્યો કે તમે બ ની વીરધ. પુરાવા આપો છો તે બ ના કુટુંબને તથા તમારા કુટુંબને માહિમાઈ હાડવેર આપ્યું આવે છે કે નહી.

અ ના કહે છે. સવાલ મજકુરે ઉપરથી તેના નીરુપક્ષપાતીપણાને દોષ પેહિંએ એવું છે એવા શયમથી તેને જોટો પાડી શકાય છે.

ટીકા.—અપવાદ (૨) સાહેદના નીરુપક્ષપાતીપણાને દોષ દેવો—દાખલો કે સાહેદ મુકદમાના એક પક્ષકારની વીરધ જોટા સાહેદો ખડા કરવાની કોશીશ કરે છે.

બનકારમાં અંગિકાર કરવાની ના પાડવાનો સમાવેશ થાય છે.—કોઈ સાહેદને એવું પુછવામાં આવે કે ‘ગઈ સાલમાં તમારા ઉપર જોટા સોગન આધાનું તોહિમત સાબીત થયું હતું’ અથવા આ કામમાં તમને પ્રતીવાદી પાસેથી રૂપરૂપા પચાસ મળ્યા છે? અને તે એવો જવાબ આપે કે હું જાણુંતો નથી અથવા બુત્તી ગયો છું, તો વહેવાર ઉપયોગમાં તે તેનો બનકાર કરે છે.

સાહેદ તેણે કહ્યું તે જગાએ નહોતો એવી સાબીતી બાબત.—અચાવ તરફના સાહેદનું કે હેવું કે ફરીયાદી તરફનો સાહેદ અમુક વખતે અમુક ટેકાણે હતો અને તેથી ફરીયાદીના કહેવા પ્રમાણે તે વખતે તે બીજી જગાએ નહોતો અને તોહિમતવાળા શખસોને તેણે જિયા નહોતા. આ કહેવું ફરીયાદ તરફના સાહેદની એ બાબત ઉલટ તપાસણી ન થઈ હાય તો પણ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે. રાણી વી. સખારામ મુકદ્દજી મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૧૬૬

આ કલમની સાથે ૧૪૧ મી કલમના ન અને ઓ દૃષ્ટાંતો અને ૧૫ મી કલમ વાંચો.

પક્ષકારે પોતાના જ સાહેદને પ્રથમ પુછવાબાબત | ૧૫૪. બીલટ તપાસણીમાં સામા પક્ષકારથી પુછી સકાય એવા સવાલો કોઈ સાહેદને પુછવાની પરવાનગી તે શહેદ બોલાવનાર સખસને કોરટને યોગ્ય લાગેતો આપવાને કોરટ મુખત્યાર છે.

સાહેદ ઉપરના બરોસા ઉપર દોષ આણવા બાબત. | ૧૫૫. કોઈ સાહેદ ઉપરના બરોસાને નીચે લખેલી રીતીઓ એ સામા પક્ષકાર, અથવા કોરટ પરવાનગી આપે તો તે શહેદને બોલાવનાર સખસ દોષ આપી શકે છે.

(૧) જે સખસો એવી સાહેદી આપે કે શહેદ મજકુરને હમે પીઠાનીએ છીએ તે ઉપરથી હમે તેને બરોસાને પાત્ર માનતા મથી તેવા સખસોના પુરાવાથી.

(૨) પુરાવો આપવાને શહિદ મજકુરને રૂસવત આપવામાં આવી છે. અથવા તે રૂસવત આપવા માંડી તે લેવાનું તેણે કબુલ કરી શકે અથવા તેને હરકાંઈ બીજી અયોગ્ય લાલચ મળી છે, એવું સાબીત કરેલાથી.

(૩) સાહિદ મજકુરની સાહિદીના જે ભાગ વીરૂધ્ધ પુરાવો આપી શકતો હોય તે ભાગ પેસતર તેનો કહેલી અથવા લખેલી વાતથી વીરૂધ્ધ છે. એવું સાબીત કરેલાથી.

(૪) જ્યારે કોઈ સખસના ઉપર બલાતકાર સંભાગ કરવાને માટે અથવા બલાતકારે આ ગમન કરવાની કોશીશને માટે ફાજદારી મુકદ્દમો ચાલતો હોય ત્યારે ફરીઆ કરનાર ઓરત બહુ કરીને બદ ચાલતી છે એવા પુરાવો આપી શકાય છે.

ખુલાસો.—અમુક સાહિદ ભરોશાને પાત્ર નથી એવું કહેનાર શહિદ એ પરમાણે પોતાને માનવાના કારણો મુખ્ય તપાસણી વખત ન આપે તો તે મુખ્યતીયાર છે. પરંતુ ઉલટ તપાસણી વખતે કારણો મજકુર પૂછી શકાય છે, અને તે જે જવાબ આપે તેની વીરૂધ્ધ પુરાવો આપી શકાતો નથી પરંતુ જો તે ખોટો હોય તો તેના ઉપર પાછળથી ખોટી સાહિદી આપવાનું તોહમત મુકી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

(અ) કાંઈ માલ વેચાને બ ન આપ્યો તેની કીમતને સાર તેના ઉપર અ એ દાવો માંડ્યો. ક કહે છે કે માલ મજકુર એ બ ને સોંપી આપ્યો હતો.

પેસતર એક પ્રસંગે તેણે એવું કહ્યું હતું કે મે માલ મજકુર બ ને સોંપી આપ્યો નથી એવું બતાવવાને પુરાવો આપવા માંડ્યો.

એ પુરાવો લેવાઈ શકાય છે.

(બ) અ ના ઉપર બ નું ખુન કરવાનું તોહમત છે.

(ક) ક કહે છે કે બ એ મરતી વેળા એવું કહ્યું હતું કે જે જખમથી બ મરી ગયો તે જખમ અ એ માર્યો હતો.

ક એ પેસતર એક પ્રસંગે એવું કહ્યું હતું કે જખમ મજકુર અ એ માર્યો નથી. અથવા તેની રૂબરૂ મારવામાં આવ્યો નથી; એવું બતાવવા પુરાવો આપવા માંડ્યો.

એ પુરાવો લેવાઈ શકાય છે.

ટીકા—સાહિદ ઉપર બરૂંસો ન રાખવા વીશે—આ કલમમાં ઠરાવ્યું છે કે સાહિદ ઉપરના બરૂંસાને કેટલીક મુકરર રીતીઓથી જે દોષ આપી શકાય છે, એટલે કે પ્રત્યક્ષ તેના બરૂંસાને લગતા સવાલોથી તથા સાહિદીથી દોષ આપી શકાય છે; અને મુકદ્દમામાં અમુક બાબત વીશે તેણે જે સાહિદી આપી હોય તે ખોટી પાડી પરંપરા સંબંધે એવા દોષ આપી શકાતો નથી. રાણી વી. સખારામ મુકદ્દમ. મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૧૬૬

લગતી હકીકતના પુરાવાને પુષ્ટીમ-જે એવા સવાલો પૂછી શકાય છે.

૧૫૬. જ્યારે જે સાહિદની સાહિદીને પુરુષી આપવાનો ધરાવો હોય તે સાહિદ કોઈ લગતી હકીકત વીશે સાહિદી આપતો હોય ત્યારે એથી લગતી હકીકત જે જગાએ કીવા જગોની પાસે અથવા જે વખતે કીવા વખતના અરસામાં બની તે જગાએ કીવા જગોની પાસે અથવા જે વખતે કીવા વખતના અરસામાં

બીજી કોઈ વાત તેના જીનામાં આવી હોય તે સાબીત થએલી ને લગતી હકીકત વીથે સાહેદ મજકુરે સાહેદી આપતો હોય લગતી હકીકત સંબંધે શહેદ મજકુરની સાહેદીને પુશ્ટી મળશે એવા કોરંટનો અભીપ્રાય હોય તો તેવી વાત બાબત સદરહુ સાહેદને સવાલ પુછી શકાય છે.

દ્રષ્ટાંતો.

અ નામનો ગુનાહના કામમાં ગુનેહગારને એક સોબતી પોતે ને અપહરણમાં સામિલ હતો તે અપહરણનો હેવાલ આપે છે. ને ઠેકાણે અપહરણ મજકુરે બન્યું તે ઠેકાણે પોતાના ગણા આ બાના રસતા ઉપર અપહરણ મજકુર સાથે સંબંધ ન રાખતી કેટલી એક બીનાઓ બની તેનું તે બ્યાન કરે છે.

મુળ અપહરણ મજકુર બાબતના તેના પુરાવાને આખવા સાર સદરહુ હકીકતનો બલાયદો પુરાવો આપી શકાય છે.

સાહેદ પેસતર ક હેના મજકુરે તે- ૧૫૭. કોઈ સાહેદની સાહેદીને પુશ્ટી આપવા સાર તે હકીકત ને વખતે ની પાછલની તે- બની તે વખતે કીવા તે અરસામાં અથવા હકીકત મજકુરની તપાસ કરવાને જ હકીકત વીથે- કાયદા પ્રમાણે અધીકાર હોય એવા અધીકારની રખર હકીકત મજકુર વીથે ની સાહેદીને પુ- સદરહુ શહેદ પેસતર કહેલી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે. શ્ટી આપવાને શાબીત કરી શ- કાય છે.

ટીકા—ઈંગ્લાંડમાં ચાલતા રીવાજ મુજબ સાક્ષીએ આગળ હકીકત કહી હોય તે પુશ્ટીમાં દાખલ કરી શકાતી નથી. શ્ટાર્ક કહે છે કે “સાક્ષીએ ઉલટી હકીકત જાહેર કરી હોય તેથી કાંતો તેના સત્યપણામે બાધ આવે છે અગર તેની યાદદાસ્ત સારી નથી એમ જણાય છે; પણ તેની તે વાત ફરીથી તેણે કહી હોય તેથી તેના ઉપર વધારે બરંસો રાખી શકાય તેમ નથી. આ કલમ પ્રમાણે પુશ્ટીમાં ને હકીકત સાબીત કરવાની છે તે સાધારણ વાતચીતમાં અગર જેને તે સખસને સ્વાલ પુછવાનો અધિકાર છે તેના રખર સોગન ઉપર અથવા બીજી રીતે કહેલી હકીકત હોવી જોઈએ. તે લેખી અથવા મોદાની હોય.

ગુનાહના કામમાં ગુનેહગારના સોબતીએ પેસતર કહેલાં મજકુર વીથે.—રાણી વી. મલાપા બીન કપાનાના કામમાં સેથન જડને કેદીના ઉપર ગુનોહ સાબીત થયાનો ઠરાવ ગુનેહગારના સોબતીની સાહેદી ઉપરથી કર્યો અને સોબતી મજકુરે તેના માબાપ તથા પોલીસને કહેલી મજકુર તજવીજની વખતે તેના પૂરાવાની પુશ્ટીમાં વાપર્યો. જડજ નાનામાઈ હરીદાસે અપીલમાં મુંબાઈની હાઈ કોરટનો ફેસલો આપતા (પાને ૧૯૭) નીચે મુજબ ટીકા કરી—“પૂરાવાના આકટની કલમ ૧૫૭ બેશક ઠરાવે છે કે સાહેદની સાહેદીને પુશ્ટી આપવા સાર મુદાની હકીકત ને વખતે બની તે વખતે કીવા તે અરસામાં અથવા કોઈ અધીકાર વાળા અધિકારીની રખર શહેદ મજકુરે પેસતર કહેલી હકીકત સાબીત કરી શકાય છે; અને એ પ્રમાણે ખુબ થવા પછી થોડે વખતે મરગીઆસે જુદે જુદે પ્રસંગે તેના મા બાપ તથા પોલીસ અમલદારોને કહેલા મજકુરનો સેથન જડને ઉપયોગ કર્યો છે. પણ મારો નજરમાં આવી તરેહની પુશ્ટી બસ નથી. ને કામ સાર ગુનેહગારના સોબતીની સાહેદીની પુશ્ટી મળવા જડજોથી બંધુરીને કહેવામાં આવે છે તે કામ

આથી સરેજે એમ ભાગેજ ફરી શકાય. જે સ્થિતિમાં તે છે તે ઉપરથી તેના એકલાની સાહેદી ઉપર આજવું એ જોખમ બરેલું જણાય છે. અને એટલાજ માટે કેદાઓના સંબંધમાં તેણે આ પેલી સાહેદીની પૂથરી કોઈ અલાયદો બંદેસા લાયક પૂરાવાથી મળવા વીશ્વનો નિયમ કરાવ્યો છે. પણ તેણે કહેલો મજકુર તજવીજના વખતે કહેલો હોય અથવા તે પહેલાં કહેલો હોય અને ગમે તે રૂપમાં તે કોરટની આગળ રજૂ થાય તો પણ તે હજુએ ગુનેહગારના સોખતીએ કહેલો મજકુર છે અને તે ફરીથી કહેવાયાથી તેની કીમતમાં બીલકુલ વધારો થતો નથી. મુ. હ. કો. રી. વા. ૧૧ પાનું. ૧૯૯

કલમ ૩૨ કીંવા ૩૩ મુજબ લગતા મજકુર સામે તથા તે સંબંધી કેવી બાબતો સામેત કરી શકાય છે. ૧૫૮. જ્યારે કોઈ મજકુર કલમ ૩૨ કીંવા ૩૩ મુજબ લગતો હોય તે સાબીત થાય ત્યારે તે વાતને ખોટી પાડવાને કીંવા તેને પુષ્ટી આપવાને, કીંવા જે સખસે તે મજકુર કહ્યો અથવા લખ્યો હોય તે સખસના હપરની બંદેસાને હોય આપવાને કીંવા તે બંદેસાને કાયમ કરવાને જે સખસ મજકુરને સાહેદ તરીકે બોલાવ્યો હોય અને તેણે ઉલટ તપાસણીમાં સુચવેલી બાબતના ખરા પણાની ના કહી હોય તો જે બાબતો સાબીત કરી શકાય, તે બાબતો સાબીત કરી શકાય છે.

યાદદાસ્ત તાજી કરવા બાબત. ૧૫૯. કોઈ સાહેદને જે કાચ સંબંધી સવાલ પુછ્યો હોય તે કાચ બન્યું તે વખતે સાહેદ મજકુરે પોતાને હાથે કોઈ લખાણ કર્યું હોય તે લખાણ વડે અથવા સરેજે કાચ બન્યું ત્યાર પછી એટલાતો નજદીક વખતમાં કોઈ લખાણ કર્યું હોય કે તે લખાણ કરતી વખતે કાચ મજકુર તેની યાદદાસ્તમાં તાજી હતું એવા કોરટની નજરમાં સંભવ લાગે તો તે લખાણ વડે સાહેદ મજકુર સાહેદી આપતો હોય તે દરમિયાનમાં પોતાની યાદદાસ્ત તાજી કરી શકે છે.

સાહેદ યાદદાસ્ત તાજી કરવાને તજી કરવાને કલ ક્યારે જોઈ શકે છે. એવું લખાણ હરકોઈ બીજા સખસે કર્યું હોય તથા તે સાહેદ મજકુર ઉપર કહેલા વખતમાં વાંચ્યું હોય અને તે ખરૂં છે એમ તે વાંચતી વખતે જાણતો હતો એવું હોય તો તેવા લખાણને પણ સાહેદ મજકુર જોઈ શકે છે.

જે જે કામોમાં હરકોઈ દસ્તાવેજ જોઈને સાહેદ પોતાની યાદદાસ્ત તાજી કરી શકે છે, તે તે કામોમાં કોરટની પરવાનગીથી એવા દસ્તાવેજની નકલ પણ તે જોઈ શકે છે; પરંતુ કોરટની ખાતરી થતી જોઈએ કે અસત્ દસ્તાવેજ રજૂ ન થવાનું પુરતું કારણું.

કુશળ માણસો પોતાની યાદદાસ્ત પોતાની રોજગાર સંબંધીના ગરંબી વડે તાજી કરી શકે છે.

ટીકા—ફકરો (૧) માત્ર યાદદાસ્ત તાજી કરવાને વાપરેલા દસ્તાવેજ પુરાવામાં લેવા યોગ્ય હોવા જોઈએ, એમ જરૂરનું નથી, એ પ્રમાણે જે દસ્તાવેજ રજાંપતી બામી અથવા નોંધાતની બામને હાથે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ન હોય તે યાદદાસ્ત તાજી કરવા સાથે વાપરો શકાય.

ફકરો (૨) દસ્તાવેજ હરકોઈ બીજા સખસે પણ લખેલો હોય એટલા માટે સાહેદ પોતે જાતે નહીં લખેલી પણ બનાવેા પોતાની યાદદાસ્તમાં તાજી હોય તેવામાં વખતે વખતે તપાસી એવા વાહાણની દર રોજની મજલ વીગરેની નોંધની સોપડોમાં નોંધેલી વાતો અથવા બીજી કોરટમાં તેણે આપેલી જુગાનીઓ જેના ખરાપણ વીશિ તેણે તેજ વખતે ખાતરી કરી હોય તે જુગાનીઓ; અથવા બીજા સખસે કરેલા શેરા જે તેણે ઉતારી લીધા હોય તે શેરા અથવા જે પાવતી તેણે આપતા જોઈએલી હોય તે પાવતી સાહેદ જોઈ શકે.—ટેલર પા. ૧૨૯૭

ક. ૧૫૯માં કહેલા દસ્તાવેજોમાં લખેલી હકીકત મુજબ. ૧૬૦. કલમ ૧૫૯માં કહેલા છે એવા હરકોઈ દસ્તાવેજમાં લખેલી હકીકત ખુદ તપસીજવાર સાહેદને યાદ ન હોય, તો પણ જો તેની ખાતરી હોય કે દસ્તાવેજ મજકુરમાં તે ખરાખર લખી હતો તો તે હકીકતની સાહેદ મજકુર

સાહેબી પણ આપી સકે છે.

દ્રષ્ટાંત.

કોઈ હીસામ રાખનાર સખસે પોતાના રોજગારને પ્રસંગે નીચમ પુરવક રાખેલા હીસામ ખરાબર ખરા રાખવામાં આવ્યા હતા એવું જો તે જાણતો હોય. તો તેમાં તેણે લખેલી હકીકતની સાહેબી સખસ મજદુર આપી સકે છે, અગર તેમાં દાખલ કરેલી અમુક લેવડ દેવડની ખામતો પોતે બુલી ગયો હોય તો પણ.

દસ્તાવેજ તા ૧૯૧૨. છેલ્લી બે કતમો મુજબ હરકોઈ લખાણ જોવામાં આવ્યું હોય તે જ કરવાના કા જે સામો પક્ષકાર માગે તો તે હાજર કરવું જોઈએ અને તે તેને ખતાવવું મમાં લીધેલા દ જે જોઈએ, એવા પક્ષકાર પોતાની નજરમાં આવે તો સાહેબ મજદુરની તે બદલ સ્તાવેજ આવત જે જોઈએ, એવા પક્ષકાર પોતાની નજરમાં આવે તો સાહેબ મજદુરની તે બદલ સામા પક્ષકાર ઉલટ તપાસણી કરી સકે છે. ના હક આવત.

ટીકા.—લખેલો કાગળ જોવા પછી તેમાં લખેલી ખામતોની અતંત્ર અથવા ખામ યાદદાસ્ત શક્તિને હોવી જોઈએ. પહેલાં તે કાગળ તેણે જોયો હતો અને તે કાગળ જોયો ત્યારે તેમાં જે મજદુર લખ્યા છે તે ખરેખરો લખ્યો છે એમ તેને યાદ આવે એટલે બસ છે. સાક્ષીને હકીકત સાંભરતી ન હોય અગર કાગળ જોવાનું યાદ ન હોય તો પણ જો તે પોતાની સહી અગર અક્ષર ઓળખી શકે અને તે ઉપરથી તેમાં લખેલા મજદુરના ખરાપણા વીશે ખાતરીથી બોલી શકે તો તે બસ છે. આથી તે પુરાવા દાખલ કરતાં કોઈ બાધ આવતો નથી પણ તે પુરાવા ઉપર ફેરવું વળતર રાખવું જોઈએ તેનો નિશ્ચય કરવામાં જે ખામતો અગત્યની છે. લખાણ થયા પછી જો સાક્ષી આંધળો થયો હોય તો તે લખાણ તેને વાંચી સંભળાવાય.

યાદદાસ્ત તાજી કરવા સાફ જે લખાણ લખવામાં આવ્યું હોય તેને કારણથી પુરાવા થવું નથી તેથી તે લખાણ પુરાવામાં દાખલ કરવા યોગ્ય હોવું જોઈએ તેમ નથી.

અમલ ટીપણની નકલ જોઈ સાક્ષીને પોતાની યાદદાસ્ત તાજી કરવા દેવી કે નહીં એ બહુ કઠણ સ્વાલ છે. ફેરવી વખતે સાક્ષીને એમ કરવા દેવામાં આવે છે પણ નકલ જોઈને હકીકત વીશે સાક્ષી ખાતરીથી સોગંદ ઉપર પોતાની યાદદાસ્ત ઉપરથી બોલી શકતો હોય તો જ આમ કરવા દેવાય છે.

તે લખાણ રજૂ કરી સામા પક્ષકારને ખતાવવું જોઈએ છંદો કાયદાનો નિયમ પણ આના જેવા છે. પણ જો તે લખાણથી સાક્ષીની યાદદાસ્ત તાજી થતી ન હોય તો સામા પક્ષકારને તે જોવાનો હક નથી અને જો તે જુલે તો તે લખાણ પુરાવામાં મુકવું જોઈએ.

દસ્તાવેજ હાજર ૧૯૨૨. કોઈ સાહેબને કોઈ દસ્તાવેજ રજૂ કરવાનો સમન થયો હોય તે દસ્તાવેજ તાજી કરવા ખામત. દસ્તાવેજ રજૂ કરવાને અથવા પુરાવામાં લેવા યોગ્ય ગણવાને હકોઈ હરકત હોય તો પણ તે જો તેના કબજામાં અથવા સતામાં હોય તો તેણે કોરટમાં હાજર કરવો; એવી કાંઈ હરકત કાયદેસર ખરાબર છે કે સી રીતે તે ખામત કોરટે ઠગાવ કરવો.

દસ્તાવેજનો તર- દસ્તાવેજ મજદુર રાખ્ય પ્રકરણ સંબંધી ન હોય તો કોરટની નજરમાં આવે જુમો કરવા ખામત. તો તેને તપાસવાને, અથવા તે પુરાવામાં લેવા યોગ્ય છે કે નહીં તે કોરટી સકાય તેને માટે પુરાવા લેવાને કોરટ મુખ્યાર છે.

જો એવા કામ સાફ કોઈ દસ્તાવેજની તરજુમો કરાવાની જરૂર હોય તો તે દસ્તાવેજ બ્યારે પુરાવામાં ગુજરવાને ન હોય ત્યારે કોરટની નજરમાં યોગ્ય જણાએથી તેનો મજદુર ગુપ્ત રાખવાનો હુકમ તે તરજુમો કરનારને કોરટ કરી સકે છે. અને જો તે બાબતે કરનાર તે હુકમ તોડે તો તેણે હાજરના કોઈક દારી કાયદાની કતમ ૧૯૬ મુજબનો ગુનોહ કીધો એમ સમજવું.

દસ્તાવેજ નોટીસ કરીને હાજર કરાવ્યો હોય તેને પુરાવામાં ગુજારવા બાબત.

૧૧૩. જ્યારે કોઈ પક્ષકારે સામા પક્ષકારને કાંઈ દસ્તાવેજ હાજર કરવાની નોટીસ આપીને તે દસ્તાવેજ મંગાવ્યો હોય. તથા દસ્તાવેજ મળકુર તે મુજબ રજુ થયો હોય અને મંગાવનાર સખસે તેને તપાસી જોયો હોય, ત્યારે જો દસ્તાવેજ રજુ કરનાર સખસ મંગાવનાર સખસને દસ્તાવેજ મળકુર પુરાવામાં ગુજારવાનું કહે તો તેને પુરાવામાં ગુજારવાની સદરહુ મંગાવનાર સખસની ફરજ છે.

નોટીસ ઉપરથી દસ્તાવેજ ગુજારવાની ના કહી હોય તે દસ્તાવેજ પુરાવામાં ગુજારવા બાબત.

૧૧૪. કોઈ દસ્તાવેજ રજુ કરવાની નોટીસ કોઈ પક્ષકારને મળી હોય તે પક્ષકાર તે દસ્તાવેજ રજુ કરવાની જો ના કહે, તો પાછળથી પક્ષકારે મળકુર દસ્તાવેજ મળકુરનો પુરાવાના કામમાં સામા પક્ષકારની રજૂ મંદી શીવાય કોઈવા કોરટના હુકમ શીવાય ઉપયોગ કરી સકતો નથી.

દ્રષ્ટાંત.

કોઈ કરાર ઉપરથી અ એ બ ના ઉપર ફરીઆદ માંડી, અને તે કરાર રજુ કરવાની બ ને નોટીસ આપી. તજવાજ વખત દસ્તાવેજ મળકુર અ એ માગ્યો, ત્યારે બ એ તે રજુ કરવાની ના કહી, તે ઉપરથી તે દસ્તાવેજ મળકુરનો અ એ દોષમ પુરાવા આપ્યો બાદ તે પુરાવા ખોટો પાડવાને, અથવા તેના ઉપર યોગ્ય સ્ટાંપ નથી એવું બતાવવાને દસ્તાવેજ મળકુર અસલ રજુ કરવાની બ આગેસ રાખે છે પરંતુ તે મુજબ તે કરી સકતો નથી.

સ્વાલ પુછવાનો તા. દસ્તાવેજ રજુ કરવાનો હુકમ કરવાને જડ જને કેટલો અખત્યાર છે તે બાબત.

૧૧૫. લગતો હકીકતોની સાખીતી ખોળી કાઢવા સાથે કીંવા તે મેળવવા સાથે લગતી હોય કીંવા ન હોય તેવી હરકોઈ હકીકત વીશે જડજની મરજીમાં આવે તેવો હરકોઈ સ્વાલ હરકોઈ રૂપે હરકોઈ વખતે હરકોઈ સાહેદને કીંવા તે કામના પક્ષકારોને પુછવાને જડજ મુખત્યાર છે; તથા હરકોઈ દસ્તાવેજ અથવા પત્રારથ રજુ કરવાનો હુકમ કરવાને જડજ મુખત્યાર છે; અને એવા હરકોઈ સ્વાલ કીંવા હુકમ ઉપર કાંઈ પણ હરકત લેવાનો અથવા એવા હરકોઈ સ્વાલનો જવાબ આપ્યો હોય તે જવાબ બાબત હરકોઈ સાહેદની કોરટની રજૂ શીવાય ઉત્તર તપાસણી કરવાનો, પક્ષકારોનો કીંવા તેના મુખત્યારોનો હક નથી.

પરંતુ એવું ઠરાવ્યું છે કે આ આક્ટમાં લગતી ટૂરવેલી છે તેવી હકીકતો યોગ્ય રીતે સાખીત થઈ હોય તેના ઉપર આધાર રાખીને ફેસજી કરવા જોઈએ.

અને વળી એવું પણ ઠરાવ્યું છે કે સામા પક્ષકારે સવાલ પુછ્યો હોય, અથવા દસ્તાવેજ મંગાવ્યો હોય, તો એકસો એકવીસથી એકસો એકવીસ સુધીની સદરહુ બેડ કલમો સુધાંની કલમો મુજબ, જે સવાલનો જવાબ દેવાની અથવા જે દસ્તાવેજ રજુ કરવાની ના કહેવાનો કોઈ સાહેદ નો હક હોય તેવા હરકોઈ સવાલનો જવાબ દેવાની અથવા તેવો હરકોઈ દસ્તાવેજ રજુ કરવાની સાહેદ મળકુરને ફરજ પાડવાનો આ કલમ ઉપરથી જડજને અખત્યાર મળ્યો એમ સમજવું નહીં તેમજ જે સવાલ કલમ ૧૪૮ અથવા કલમ ૧૪૯ મુજબ બીજા કોઈ સખસે પુછવો ગેર મુનાસિબ છે તેવો કોઈ પણ સ્વાલ જડજે પુછવો નહીં તથા આ આક્ટમાં ઉપર અપવાદ આપ્યા છે તે શીવાય બીજા કામોમાં હરકોઈ દસ્તાવેજનો અવજ પુરાવા ગુજારવાનો તેણે માફી આપવી નહીં.

ટીકા—કોરટે તપાસણી કરવા પછી ઉત્તર તપાસણી કરવા વિશે.—એમ માન્ય પડ્યું કે બાબ ૬

કાંના ઠરાવોથી બાતલ થતો હોય એવો કોઈ પણ સવાલ જડજે પુછવો ન જોઈએ, અને એવા કોઈ પણ સવાલનો જવાબ તો ખચીત નજ નોંધવો જોઈએ.

જ્યારે કોઈ સાહેબની તપાસણી તોહિામતવાળાના વકીલે કરી હોય અથવા તેની ઉચ્ચ તપાસણી કરવા ના પાડી હોય અને પછી કોરટ પોતાની તરફથી તેને તપાસે ત્યારે સાહેબ મજબૂરની કોરટની રજા શીવાય ઉચ્ચ તપાસણી થઈ શકે નહીં. જ્યારે સાહેબની ફરિયાદીએ તથા પ્રતિવાદીએ તપાસણી કરવા પછી કોરટ તેને પોતાના હાથમાં લે, ત્યારે તે ખાસ દબાણ તળે મુકાય છે. કારણ કે લગતી હોય કીંવા ન હોય તેવી હરકોઈ હકીકત વીથિ જડજની મરજીમાં આવે તેવો હરકોઈ સવાલ હરકોઈ રૂપે પુછવાને જડજ મુખ્યત્વાર છે; અને તેટલા માટે તે સાહેબ તેજ વખતે કોરટના ખાસ રક્ષણ તળે મુકાય છે, અને કોરટની મરજીમાં આવે તો કોઈ મક્કકારને તેનો ઉચ્ચ તપાસણી કરવાની રજા આપે પરંતુ આ રજા હક દાખલ માગી શકાય નહીં. સાહેબ કહેલા હકીકતના મજબૂર વીથિ કીંવા તેના ઉપર ભરોસો રાખવા સંબંધીની કેફીયત વીથિ એ તપાસણી કરવાનો ઇરાદો હોય તો પણ આ ધોરણ એક સરખીજ રીતે લાગુ પડે છે, કારણ કે તેનો ભરોસો નામગૌ પાડવાના હેતુથી પુછેલો કોઈ પણ સવાલ તેણે આપેલા બધા જવાબોનો અને તેમાંના હરેક જવાબની જેટલી અસર વીરૂધ્ધ પડતા હોય તેટલી અસરથી મોકળા કરે છે, અથવા મોકળા કરવા સવાલ મજબૂરનો ઇરાદો હોય છે; ત્યારે તો એ જવાબો ઉપર કોરટને આપેલા દરએક જવાબ ઉપર ઉચ્ચ તપાસણી છે અને તે કોરટના અખત્યારની વાત છે. રાણી વાં. સખારામ મુકંદજી મુ. હા. કો. રી. વા. ૧૧—પા. ૧૬૬, પાને ૧૬૮

આ કલમ દીવાની અને ફાજદારી કામને લાગુ પડે છે સેસન જડજનું શું કામ છે તે બાબતમાં ફાજદારી કાયદાની ૨૫૬ મી કલમ જુઓ.

શેસન જડજ જ્યુરી અથવા આસેસરોની સહાયતાથી કામ કરે છે. તેમાં પ્રત્યેકને શું કામ કરવાનું છે તે બાબત ફાજદારી કામ ચલાવવાનો કાયદો જુઓ.

દીવાની કાયદાની ૧૨૦ મી કલમ પ્રમાણે કોરટ પક્ષકારને જાતે હાજર થવાનું ફરમાવી શકે છે તેમજ ૧૭૧ મી કલમ પ્રમાણે જે સખસનું નામ સાક્ષીદારમાં આપેલું નથી તેવા સખસને સાહેબી પુરવા અગર દસ્તાવેજ રજૂ કરવા સાથે કોરટ પોતાની મરજીથી સમન કાઢી બોલાવી શકે છે.

દાખલ કરવા લાયક જે પુરાવો ન હોય તે સેસન જડજ બાતલ કરવો જોઈએ એવી તેની ફરજ છે (કલમ ૨૫૬) દીવાની કામમાં આવો ૨૫૪ અધિકાર નથી તેથી જો પક્ષકાર હરકત ન લેતો ન લેવા લાયક પુરાવો દાખલ કરવાની બાબતમાં કોરટે ક્યાં સુધી વચ્ચે પડવું એ શક બરેલું છે પણ આ બાબતમાં કોરટે પુરતો દખરેખ રાખવી જોઈએ.

જ્યુરીના અથવા આસેસરનાં સવાલ પુછવાના અખત્યાર બાબત. ૧૬૬. જ્યુરી અથવા આસેસરોથી થતો તજવીજના કામોમાં જે સવાલો જડજ પોતે પુછી શકે છે તથા જે સવાલો તેને યોગ્ય લાગે તેવા હરકોઈ સવાલો જ્યુરી અથવા આસેસર મજબૂર સાહેબને જડજની મારફત અથવા જડજની રજાથી પુછી શકે છે.

બાબ ૧૧ મો.

નહી લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય તથા લેવા યોગ્ય પુરાવો નહીં લીધો હોય તે બાબત.

૧૬૭. જ્યારે નહીં લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય અથવા લેવા યોગ્ય પુરાવો નહીં લીધો હોય ત્યારે જે કોરટની રૂબરૂ એ બાબત હરકત ઉઠાવવામાં આવી હોય તે કોરટની નજરમાં જો એમ આવે કે હરકત વાંળા લીધેલા પુરાવા શીવાય ઠરાવ મજબૂર કરવાને જેટલો પુરાવો જોઈએ તેટલો પુરાવો હતો અથવા નહીં લીધેલો પુરાવો લીધો હોય તો તે ઉપરથી ઠરાવમાં ફેર પડત નહીં તો

વાનો હુકમ કરે. | સદરહુ મુજબ પુરાવો લીધો અથવા નહીં લીધો એટલેજ માંતર સંબંધ ઉપરથી
પો નહીં. | કરી તજવીજ કરાવવી નહીં રીવા હરકોઈ કામનો હરકોઈ કરાવ રદ કર્યો નહીં.

ટીકા — લેવા યોગ્ય પુરાવો નહીં લીધો અથવા ન લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો હોય તેટલા સ-
બબ ઉપરથી કરી તજવીજ ન કરવા બાબત તથા અપીલ ન સાંભળવા બાબત — પ્રીવી કાઉન્સિલનો
બ્યુડીસીઅલ કમીટી આ ચિરણ ઉપર ચાલી છે. નીચલી કોર્ટો યોગ્ય રીતે નહીં લેવા યોગ્ય પુરાવા
લાવેલો, તેથી બ્યુડીસીઅલ કમીટીએ પૂરો પુરાવો તપાસ્યો અને નહીં લેવા યોગ્ય પુરાવો લીધો
શિવાય નીચલી કોર્ટોનો ઠગવ કરવાને જેટલો પુરાવો જોઈએ તેટલો પુરાવો હતો એવી તેમની
આતરે થવાથી તેમણે અપીલના મંજૂર કરા. ૧૪ સુ. ઇ. અપીલ્સ ૮૬

નીચલી કોર્ટ સાહેબો ઉપર બેરોસો ન રાખ્યો એવા એકલાજ સંબંધ ઉપર અપીલ નહીં
સંભળવા વાંચે. — સાહેબો ઉપર બેરોસો રાખવાના સંબંધમાં અવલ કોર્ટ કરેલું અનુમાન નામંજૂર
કરવામાં અપીલ કોર્ટે ઘણી માવઠાની રાખવા જોઈએ. આ બાબત પાકો અભીપ્રાય બાંધવાને
અપીલ કોર્ટ કરતાં અવલ કોર્ટ ઘણી વધારે સારી સ્થિતિમાં છે, અને મુકદમામાં અમુક કેસીયતને
લાગુ પડતી સંભાવ વાનો ઉપરથી ખુબી રીતે સ્પષ્ટ હોય કે અવલ કોર્ટે ગેર બાજબી કર્યું છે તે
શંકાવ તે બાબત ઉપર અવલ કોર્ટનો ફેસલો અપીલ કોર્ટે મંજૂર રાખવો જોઈએ. ૬ સુ. ઇ.
અપેલેન્ટ ૨૭

આ નીચમ ફાજદારી મુકદમાઓને સરખીજ રીતે લાગુ છે, — આ કલમ દીવાની મુકદમા-
ઓને લાગુ પડે છે તેવીજ રીતે ફાજદારી મુકદમાઓને લાગુ પડે છે. રાણી વી. હરીમાલ ચંદરદોસ
ઈ. લા. રી. ૨૦૦૭; અને તે હાઈ કોર્ટમાં બ્યુરોની ફાજદારી તજવીજમાં લાગુ પડતી જણાય છે.
સુ. હા. રી. ૩૫૮

• કલકતા હાઈકોર્ટે સ્પેશીઅલ અપીલમાં નીચેના કારણસર કામો કરી તજવીજ થવા સારૂ
મોકલેલાં છે.

૧ જેમાં અગત્યના પુરાવાનો પાકો વિચાર કરવામાં નહીં આવ્યો હતો તે ઇ. બ્યુ. ન. સ. ૩૫

૨ જેમાં નીચલી કોર્ટનો ફેસલો પુરાવાના એક ભાગજ ઉપર થયેલો હતો તેમાં ૨૩, વી.
રી. ૧૯૦ ૨૪ વી. રી. ૨૬૩

જેમાં અમુક પુરાવાની અગત્યતા ઘણી ઓછી ગણવામાં આવી હતી. ૨૪ વી. રી. ૧૬૨

જેમાં અમુક શક્તિ ઉપર કેટલું વજન રાખવું તેને અસર ન કરે તેવા સામાન્ય કારણોથી
સાક્ષીઓ ઉપર બેરોસો રાખવામાં ન આવ્યો તેમાં. ૨૪ વી. રી. ૨૫૧

જેમાં નીચેની કોર્ટના જડને કાયદા પ્રમાણે ફેસલો લખ્યો ન હોય તેમાં ૭ બે. લો. રી. અ
પેન્ડીક્સ ૧૪ ૨૩ વી. રી. ૨૯૬ જુઓ.

જેમાં નીચેની કોર્ટે પુરાવાની કલમના અયોગ્ય રીતે કરી હોય તેમાં ૨૪ વી. રી. ૧૧૯ ૨૪
વી. રી. ૨૮૬. ૩૪૩. ૩૩૮, ૪૩૧

જેમાં ફેસલો જિતાંજ એમ. માલમ પડે કે પુરાવાનો પુષ્ટ વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી અને
બહારની વાત દાખલ કરવામાં આવી છે તેમાં; ૨૨ વી. રી. ૬

જેમાં નીચેની કોર્ટના ફેસલામાં અગત્યની બાબતો ખોટી રીતે દરશાવી તો તેમાં ૨૪ વી.
રી. ૧૭૧

જેમાં પ્રથમ પુરાવને બદલે અયોગ્ય રીતે દોષમ પુરાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો તે-
માં ૬ વી. રી. સી. ૩. ૫૧૭

જેમાં નીચેની કોર્ટે કાયદાના અનુમાનોનો ખોટો ઉપયોગ કર્યો હતો તેમાં ૬ વી. રી. સી. ૩. ૩૩૮

જેમાં જડજ અથવા માજીસ્ટ્રેટને હીત હોય તે કામ ચલાવવું જોઈએ નહીં તે બાબતમાં
૨૧ વી. રી. ૩૧૨ જુઓ.

પરિશીષ્ટ.

નંબર તથા સાલ	નામ.	કેટલો રદ કર્યો.
જિલ્લા જનરલના સેનિયરના ૨૬માં વર્ષમાં થયેલા સ્ટેટ્યુટનો આખ ૫૭	૬૪ ઇંડિયામાં બનેલા અમુક ગુનાહના તોહમતવા ખા. સખસોની તજવીજમાં જસતી નિયમો બાબતનો. હા- લના માહિરાજના રાજ્યના ૨૪ મા વરસમાં થયેલા (૬૪ ઇંડિયા કંપનીના તથા હીંદુસ્થાન માંહેલા બ્રિટિશ સરકારના તાબાના મુજકના કામનો વધારે સારો બંદોબસ્ત કરી નિય- મો કરવા બાબતના તથા ૬૪ ઇંડિયામાં બનેલા ગુનાના તો હમતવાખા સખસોની વધારે તાકીદથી કાર્યસૂચક તજવીજ કરવા માટે ધનસાફની કોરટ સ્થાપવા બાબતનો આકટ એ નામના) આકટના જેટલા ભાગ ઉપરથી ૬૪ ઇંડિયા કંપની ના નોકરોને પોતાનો મીજકતની તથા માલમતાની યાદી આપવી પડેછે તેટલો ભાગ રદ કરવા બાબતનો તથા ગ- રેટપ્રિન્ટમાં અથવા હીંદુસ્થાનમાં થયેલા ખર્ચો તથા લે ખોની સાબીતી કેટલાએક કામોમાં વધારે રહેલો કરવા બાબતનો કાયદો.	કલમ ૩૮ મી નો જેટલો ભાગ ૬૪ ઇંડિયામાંની ધનસાફની કોરટો ને લાગુ પડેછે. તેટલો ભાગ.
વિક્ટોરીઆ ની રાજ્યના ૧૪ મા તથા ૧૫મા વરસમાં થય- ેલા સ્ટેટ્યુટનો આખ ૬૯	પુરાવાનો કાયદો સુધારવા બાબત... ..	કલમ ૧૧ મી તથા કલમ ૧૯મી નો જેટલો ભાગ બ્રિટિશ ઇંડિયાને વિશેષે તેટલો ભાગ.
સન ૧૮૫૨ નો ૧૫ મો.	પુરાવાનો કાયદો સુધારવા બાબતનો આકટ... ..	જેટલો ભાગ હાલ પહેલા ૨૬ થપેનથી તેટલો ભાગ.
સન ૧૮૫૩ નો ૧૬ મો.	અંગાળા હલાકામાં ૬૪ ઇંડિયા કંપનીની કોરટોના પુ- રાવાનો કાયદો સુધારવા બાબતનો આકટ.	કલમ ૧૬ મી.
સન ૧૮૫૫ નો ૨ જો.	પુરાવા બાબતનો કાયદો વધારે સુધારવા બાબતનો આકટ.	જેટલો ભાગ હાલ પહેલા ૨૬ થયે નથી તેટલો ભાગ.
સને ૧૮૫૧ નો ૨૫ મો આકટ.	બાદશાહી ફરમાનથી સથાપમાં આવેલી નહી એવી ફાજદારી કોરટોનું કામ ચલાવવાની રીત સ્પષ્ટ કરવા બા બતનો આકટ.	કલમ ૨૩૭મી
સને ૧૮૬૮ નો ૧ જો.	સને ૧૮૬૮ નો સામાન્ય કલમોનો આકટ. ...	કલમ ૭મી તથા ૮ મી.

હ. સ. કનિંગહામ.

ગવરનર જનરલની કાયદા અને કાનુન કરવા સારૂ જે કાંબિનસિલ તેના
આફિશિએટીંગ સેક્ટરી.

(True Translation)

VIRPRASAD TAPIPRASAD,

(Chitnees to the collector of Surat.)

* CARSETJI RASTAMJI THANAWALA,

(Subordinate Judge of Callian, in the Thana District.)

